

ἩΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΙΓ'

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1961

• ΤΕΥΧΟΣ 111ov

Κ. Σ. ΚΩΝΣΤΑ

Ο ΛΟΥΚΑΣ ΒΑΓΙΑΣ ΣΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

ΕΠΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

(1825—1826)

Ἡ ἰατροφαρμακευτικὴ περίθαλψη, ἀνάγκη τρομαχτικὴ καὶ δυσθεράπευτη σὲ ὄλα τὰ στρατόπεδα τοῦ Εἰκοσιένα, ἃς μὴ νομισθῆ ὅτι ἦταν τελείως ἀνύπαρκτη καὶ στὸ στρατόπεδο τοῦ ἐπαναστατημένου Μεσολογγίου, πού καὶ σὲ μεγάλο προσφυγικὸ κέντρο εἶχε μεταβληθῆ. Τοῦλάχιστο μέχρι τοῦ 1825, προσπάθειες νὰ ἀντιμετωπισθῆ μὲ κάποια ἀνθρωπιὰ ἢ κατάσταση δὲν ἔλειψαν, γιὰτὶ καὶ νοσοκομεῖο εἶχε ἰδρῦσει ἐκεῖ ὁ Στάνχοπ καὶ φαρμακεῖο, ἐνῶ ἴσαμε λίγο πρὶν τὴ δευτέρη πολιορκία ὑπῆρχε στὸ Μεσολόγγι καὶ σ π ε τ σ α ρ ῖ α μὲ σπεσιέρη τὸν Ἰταλὸ βέβαια Πέτρο Κάρολο. Ὁ ἰατροχειρουργὸς Βικέντιος Μαυρίκιος Ρωμᾶνος, ὁ Γ. Ἰωνᾶς καὶ ὁ Ν. Κωνσταντίνου ὁ πολιτογραφημένος Μεσολογγίτης «Ἁγιομαυρίτης» ἰατρολόγος Πέτρος Δ. Στεφανίτζης ὁ Κορφιάτης γιὰτροὸς Ν. Κονοφᾶος, νεκρὸς τῆς Ἐξόδου ὁ ἀρχίατρος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ γερμανὸς Ἰωάννης Δανιὴλ Ἐλστερ ὁ ἰατροφαρμακοποιὸς Ἰωάννης Ἰάκ. Μάγερ οἱ δυὸ τακτικοὶ θεράποντες ἰατροὶ τοῦ Βύρωνος κατὰ τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς του στὸ Μεσολόγγι, δηλαδὴ ὁ Ὁλλανδὸς Ἰούλιος Μίλλιγκεν, στελμένος στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸ Κομιτάτο, καὶ ὁ χειρουργὸς Φραγκίσκος Βροῦνος εἶναι ὀνόματα γνωστὰ γιὰ τὶς ἰατροφαρμακευτικὰς ὑπηρεσίαις τους στὸ Μεσολόγγι (1).

Ὅχι λιγώτερα πρόσφεραν στὸν ἴδιο τομέα ἐκεῖ καὶ οἱ ἔποικοι ἀπὸ τὸ Ζαγόρι Γιαννιώτες Ἀσκληπιάδαι, πρακτικοὶ γιὰτροί, οἱ Κομπογιαννίτες ἢ Γιάτρηδες λεγόμενοι. Ἀλλὰ καὶ σπουδασμένοι ἠπειρώτες γιὰτροὶ δὲν σπάνιζαν στὸ Μεσολόγγι, ὅπως ὁ περίφημος ἰατροχειρουργὸς Γρηγόριος Δούκα Τσιάπας, πού μάλιστα καὶ ἔπεσε στὴν Ἐξοδο μὲ τοὺς γιουὺς καὶ τοὺς συγγενεῖς του.

Στὸ Μεσολόγγι εἶχε βρεθῆ καὶ ὁ ἠπειρώτης, ἀπὸ τὸ Λέκλι (2), ἐπιστήμονας γιὰτροὸς Λουκάς Βάγιας, ἀδερφὸς τοῦ Θανάση Βάγια καὶ γαμπρὸς τοῦ Γιαννιώτη Ἀθ. Ψαλίδα (3), ἀπὸ τὴν κόρη του Ἐλισσάβη, πού ὅμως ἀπὸ τὶς κακουχίαι τῆς προσφυγίαις ἐπὶ δυὸ χρόνια (1820—1822) ἀνὰ τὰ Ζαγοροχώρια πέθανε, μαζί μὲ τὸν ἀδερφὸ τῆς Νικόλαο.

Μετὰ τὴ βίαιη κατάλυση τῆς Ἀληπασάδικης δυναστείας, ὁ Λουκάς Βάγιας, ἔμπιστος τοῦ Βεζύρη καὶ γι' αὐτὸ προστάτης στὶς καταδρομὰς τοῦ Ἀλῆ τοῦ «συγγενευμένου» μαζί του πεθεροῦ του Ψαλίδα, «ὢν καλὸς πατριώτης, παραίτησεν ἐ-

κουσίως τὸν Τύραννον καὶ ἦλθε πρόσφυξ εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινῆς μητρός, τῆς Ἑλλάδος», καθὼς ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι πληροφοροῦσε στὶς 12 Μαρτίου τοῦ 1823 ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος τὸν καταφυγόντα στὴν Κέρκυρα Ψαλίδα, ὅπου εἶχε κυκλοφορήσει διάδοσις γιὰ αἰχμαλωσία τοῦ γαμπροῦ του Βάγια ἀπὸ τοὺς Δυτικο-ελλαδίτες. Βρέθηκε, λοιπόν, ἀργότερα στὴν ἐπαναστατημένη Δυτικὴ Ἑλλάδα, στὸ πλευρὸ τοῦ Μαυροκορδάτου (4). Τὸν μνημονεύει ἐκεῖ, ἀφοῦ εἶχε μεσολαβήσει καὶ κάποια μετάβασις καὶ παραμονή του στὸ Ναύπλιο, ὁ Σπυρομίλιος, ἀπασχολημένος στὰ κύρια, τὰ ἱατρικὰ του καθήκοντα, μέσα στὴν πλήρη ἀνάπτυξη τῆς πολιορκίας. Ἦταν Ἰούλιος τοῦ 1825 καὶ «οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ πληγωμένοι ἐδυστύχουν ἐκ τῆς ἑλλείψεως τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν ἱατρῶν. Ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας ἡ Διοίκησις εἶχεν πέμψει τὸν δόκτορα Κύριον Λουκᾶ-Βάγια διὰ νὰ συστήσῃ ἐν νοσοκομείον, ἢ ἑλλειψις τῶν μέσων ἀπεκατέστησεν καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον μάταιον, καθότι ἄλλ' ἢ εἰς τὸ νοσοκομεῖον δὲν εὑρισκον ἄλλο οἱ ἄνθρωποι παρὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἱατροῦ μόνον ὑστερούμενοι θροφήν, ἱατρικὰ καὶ στρώματα, ὥστε ἐκοίτοντο χαμαὶ εἰς τὸ ἔδαφος τῆς γῆς. Καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπέθνησκον. Ἀλλὰ εἰς τὸ Νοσοκομεῖον ἐπήγαινον μόνον οἱ στρατιῶτες, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἔμενον εἰς τὰ καταλύματά των, καὶ ἐκτὸς ὅπου ἐστεροῦντο τὰ πρὸς ἀνάρρωσιν, δὲν ἦτον καὶ ἱατροί, ἐπειδὴ δὲν ἐπρόφθανεν ὄλους ὁ Κύριος Λουκᾶ-Βάγιας νὰ ἐπισκεφθῇ, ἐπομένως δύο ἄλλοι χειροῦργοι πρακτικοί, ὅπου ἦταν, μᾶλλον βλάβην ἔφερον παρὰ ὠφέλειαν» (5). Καὶ ξαναγράφει πάλιν ὁ ἴδιος γιὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1825: «Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀσθενῶν αὐξάνεν καθημέραν, καὶ ἡμεῖς ἡμεῖθα ἑλλειπεῖς καὶ ἀπὸ ἱατροῦς καὶ ἀπὸ τ' ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἀνάρρωσιν. Ὁ ἱατρὸς τῆς Διοικήσεως κ. Λουκᾶς Βάγιας, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν προμηθευθῇ τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν μισθῶν του, εἶχεν ἀναχωρήσει διὰ τὸ Ναύπλιον πρὸ καιροῦ» (6).

Συμπληρωματικὲς εἰδήσεις γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Λουκᾶ Βάγια στὸ Μεσολόγγι προσφέρουν καὶ τὰ κατωτέρω ἐπτὰ ἱστορικὰ ἔγγραφα τῶν «Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους», ποὺ δίνονται σήμερα στὸ φῶς σὰ μιὰ μικρὴ συμβολὴ στὸ βιογραφικὸ διάγραμμα τοῦ ἡπειρώτη ἐκείνου ἱατροῦ.

Τ Α Ε Γ Γ Ρ Α Φ Α

1. Γ. Α. Κ. Ὑπουργεῖον Πολέμου. Φάκ. 58.

Σεβαστὴ Διοίκησις,

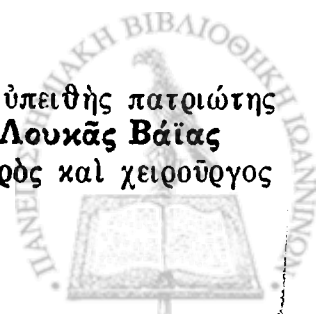
Ἀπὸ τὸν καιρὸν, ὅπου ἐδιώχθη ὁ Ὁμέρ-πασιας ἀπὸ Μισολόγγι καὶ ἦλθον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, δὲν ἑλλειψα νὰ κάμω τὸ χρέος μου πρὸς τὴν πατρίδα, προσφέρων ἀμισθὶ τὰ βσηθήματα τῆς τέχνης μου εἰς τοὺς ἀσθενούντας καὶ πληγωμένους στρατιώτας, καθ' ὅλον τὸ διάστημα ὅπου ἐστάθην εἰς Μισολόγγι καὶ εἰς Πελοπόννησον. Μετὰ ταῦτα ἀκολούθησα τὸν Ἐκλαμπρότατον Γενικὸν Διευθυντὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἐστάθην μέχρι τέλους προσκολλημένος εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά του καὶ ἀκολούθησα καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ὡς ἱατρὸς καὶ χειροῦργος, ἔχων πάντοτε μαζί μου καὶ τέσσαρους ἀνθρώπους. Εἰς ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν ἀπόλαυσα οὔτε μισθόν, οὔτε τὰ ἔξοδα, ὥστε τώρα κατήντησα εἰς μεγάλην ἔνδειαν.

Παρακαλῶ λοιπὸν τὴν Σεβ(αστὴν) Διοίκησιν νὰ μὲ περιθάλη ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ πιστὰ τέκνα της, τὸ ὁποῖον ἐδυστύχησα, διότι ἐδούλευσα μὲ πίστην καὶ προθυμίαν, καὶ νὰ μὲ δώσῃ πόρον ζωῆς καὶ βοήθειαν.

Μένω δὲ μ' ὄλον τὸ βαθύτατον σέβας

Τῆ 28 Φεβρουαρίου 1825
Ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ εὐπειθὴς πατριώτης
Λουκᾶς Βάγιας
Ἱατρὸς καὶ χειροῦργος

2. Γ. Α. Κ. Ἐκτελεστικόν. Φάκ. 99.

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικόν

Τὸ Μισολόγγι ἔχει μεγάλην ἀνάγκην ἀπὸ ἑνα ἰατρὸν χειροῦργον. Ὁ Κύριος Λουκάς Βάϊας ἔχει ἀρκετὴν ἐμπειρίαν εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην καὶ ἠμπορεῖ νὰ συντελέσῃ πολὺ ἐκεῖ.

Διὰ τοῦτο παρακαλεῖται τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικόν νὰ τοῦ δώσῃ ἐν μηνιαῖον καὶ νὰ τὸν διατάξῃ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἐκεῖσε τὸ ὀγληγορώτερον διὰ νὰ ἐπισκέπτεται τοὺς πληγωμένους.

Τῆ 9 Ἰουλίου: 1825: ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ Πατριώτης
Γεώργιος Καναβὸς

3. Γ. Α. Κ. Ἐκτελεστικόν. Φάκ. 100.

Περ. Γ.

Ἄρ. 9614

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Πρὸς τὸν Ἰατρὸν τοῦ Συντάγματος Κύριον Τράϊμπερ

Δυνάμει τῆς παρουσίας νὰ παραδώσῃτε εἰς τὸν ἰατρὸν Κύριον Λουκᾶν Βάϊαν τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα εἰς τὸν ἐσώκλειστον κατάλογον ἰατρικὰ, ἀπὸ τὰ παραδοθέντα εἰς χεῖρας σου ἰατρικὰ τῆς Διοικήσεως, διὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιφορτίζεται χρέος: τὴν ἐπίσκεψιν τῶν πληγωμένων καὶ ἀσθενῶν εἰς Μισολόγγι.

Τῆ 14 Ἰουλίου 1825

Ναύπλιον

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς
(τ. σ.) Δημ. Χρηστίδης.

4. Γ. Α. Κ. Ἐκτελεστικόν. Φάκ. 100.

Πρὸς τὸ Σεβαστὸν Ἐκτελεστικόν

Μὴ δυνηθεὶς νὰ εὔρω τὰ χρηματικὰ μέσα διὰ νὰ ἐξοικονομήσω καὶ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ μέλλοντα καθημερινά μου, με ἄκραν μου δυσαρέσκειαν ἀναγκάζομαι νὰ παρακαλέσω τὴν Σεβαστὴν Διοίκησιν νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν μου ἀπὸ τὰ δύο ἐπαγγέλματα, με τὰ ἅποια μ' ἐτίμησε νὰ ἐνεργήσω εἰς Μισολόγγιον.

Ὁ εὐπειθὴς πατριώτης
Λουκάς Βάϊας

Ναύπλιον τῆ: 15: Ἰουλίου: 1825.

5. Γ. Α. Κ. Ἐκτελεστικόν. Φάκ. 134. (Σχέδιον).

Περίοδ. Γ.

Ἄριθ. 11445.

Πρὸς τὸν Κύριον Πάνον Παπαλουκᾶν.

Ἡ Διοίκησις διὰ τὴν ἀνάρρωσιν τῶν πληγωμένων καὶ ἀσθενῶν διέταξε με

τὴν ὑπ' ἀριθ. 12186 διαταγὴν τῆς νὰ συστηθῆ εἰς Μεσολόγγιον ἐν Νοσοκομείον, τοῦ ὁποῦ ἐπιστάτης διορίζεται ἡ εὐγενία σου καὶ ὁ Κύριος Γεώργιος Καψάλης.

Τὸ Ὑπουργεῖον σπεύδει νὰ σᾶς ἰδεάσῃ τὸν διορισμὸν τοῦτον τῆς Διοικήσεως, ἰδιαιτέρως ἐκάστῳ, βέβαιον διὰ θέλετε ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην καὶ θέλετε δεχθῆ τὸ ὠραῖον τοῦτο χρέος εὐμενῶς, ἐκτελοῦντες αὐτὸ πατριωτικῶς καὶ μετὰ ζήλου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔλαβεν εὐνοίαν καὶ ὑπόληψιν πρὸς τὰ ὑποκείμενά σας ἡ Διοίκησις, συνεννοούμενοι μετὰ τοῦ ἰατροχειρουργοῦ Κυρίου Λουκᾶ Βάγια.

Ἡ σύστασις τοῦ Νοσοκομείου τοῦτου ἐπιφορτίζεται εἰς τὴν ἐν Μεσολογγίῳ Ἐπιτροπὴν, ἣτις θέλει φροντίσει δι' αὐτὸ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἀναφέρεσθε καὶ ἡ εὐγενία σας διὰ κάθε ἀναγκαῖον πρὸς ἀνάρρωσιν τῶν πληγωμένων καὶ ἀσθενῶν στρατιωτῶν, κρατοῦντες τακτικὴν σημείωσιν πρὸς σύστασιν καλὴν καὶ εὐταξίαν τοῦ πράγματος, καὶ δέον νὰ μὴ καταχρῶνται καὶ τὰ δικαιώματα τῶν στρατιωτῶν καὶ τὰ ἱερά πράγματα τοῦ Νοσοκομείου.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1825.

6. Γ. Α. Κ. Ὑπουργεῖον Οἰκονομίας. Φάκ. 67.

Περίοδ. Γ'.

Ἀριθ. 15959.

Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος

Τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας

Διατάσσεται τὸ Ὑπουργεῖον τοῦτο νὰ διορίσῃ, ὅπου ἀνήκει, νὰ δοθοῦν διὰ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 2786 ἐγκλειομένην αἰτησίην του, εἰς τὸν Κύριον Λουκᾶν Βάγιαν γρ(όσια) χίλια τριακόσια, ἀρ. 1300, δι' ἐξόφλησιν μηνιαίων μισθῶν τοῦ χρηματίσαντος ἰατροχειρουργοῦ τῆς πόλεως Μεσολογγίου, ὡς ὁ ἐν τῇ ἀναφορᾷ ἐντεθειμένος λογαριασμός.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 26 Νοεμβρίου 1825

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

γγηκας μποτασι.
ἀναγνώστης στυλιοτάκης.
Ἰωάννης Κωλέττης.

Ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς

(τ. σ.)

Α. Μαυροκορδάτος.

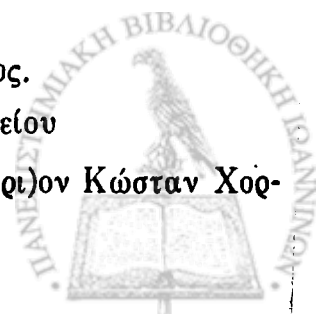
7. Γ. Α. Κ. Ἐκτελεστικόν. Φάκ. 185.

Ἀριθ. 969.

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος.

Πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου

Διατάσσεται ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη νὰ δώσῃ πρὸς τὸν Κ(ύρι)ον Κώσταν Χορ-

μόβαν και Ιατρον Λουκᾶν Βάϊαν γρόσια τρεῖς χιλιάδας ἑπτακόσια πενήκοντα, ἀριθ. 3750, δι' ἐξόφλησιν μισθῶν και σιτηρεσιῶν τῶν ἐν Μεσολογγίῳ διατελεσάντων Ιατροχειρουργῶν Δούκα Τζάπα και Κώστα Μίγκουλη, ὁμοίως δὲ και τριῶν βοηθῶν των ἀπὸ 1ης Φεβρουαρίου ἕως τέλους Ἀπριλίου, κατὰ τὴν ὑπ' ἀριθ. 702 ἀναφορὰν τῆς ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Λογαριασμῶν Ἐπιτροπῆς, καταταχθεῖσαν ὑπ' ἀρ. 1037 τοῦ Κώδικος τῶν ἀπερχομένων. Καὶ νὰ λάβῃ ἀπόδειξιν.

31 Μαΐου 1826, ἐν Ναυπλίῳ

Ὁ Πρόεδρος

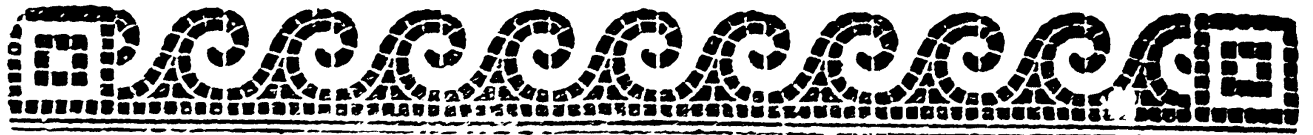
A. Ζαΐμης.

★

Γενικὰ οἱ ὡς τώρα γνωστὲς λεπτομέρειες γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ Λουκᾶ Βάγια ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι εἶναι μᾶλλον λίγες. Ὅταν ἡ ἀρχάμενη ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν δημοσίευσεν τοῦ πλούσιου ἀρχαίου Μαυροκορδάτου, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ κ. Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, προχωρήσῃ και στὰ χρόνια τοῦτα, πρέπει αὐτὲς νὰ διευρυνθοῦν. Ἔτσι τοῦλάχιστο ἀφήνει νὰ πιστευθῇ μιὰ πολὺ περιορισμένη ἀναδίφηση, πὺ ἐπιχειρήθηκε κάποτε σ' αὐτὸ (7).

1. Κ. Σ. Κώνστα: «Γιατροὶ—Νοσοκομεῖα—Ἀρρώστειες στὸ ἐπαναστατημένο Μεσολόγγι», περιοδ. «Νέα Ἐστία», τόμ. 65, 1959, σελ. 528—531.
2. Εὐαγ. Π. Φωτιάδου: «Συμβολὴ εἰς τὴν περὶ τοῦ Θανάση Βάγια ἔρευναν», περιοδ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμ. Α', 1926, σελ. 304—312.
3. Λ. Ι. Βρανούση: «Ἀθανάσιος Ψαλίδας», Ἰωάννινα 1952, σελ. 45, 61, 63, 95.
4. Τοῦ ἰδίου, ὅπ. παρ. σελ. 124, 125, 129, 131, 132, 135, 136.
5. Σπυρομίλιου: «Ἀπομνημονεύματα τῆς Βας πολιορκίας τοῦ Μεσολλογγίου 1825—1826», ἐκδ. Ι. Βλαχογιάννη, Ἀθῆναι 1926, σελ. 35—36.
6. Τοῦ ἰδίου, ὅπ. παρ., σελ. 95.
7. Λ. Ι. Βρανούση, ὅπ. παρ., σελ. 86, 110, σημ. 9.

ΚΩΣΤΑ Δ. ΒΕΛΙΑΡΟΥΤΗ

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΦΙΛΗΤΑΣ

○

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

(Πρόλογος—1) Ἡ καταγωγή καὶ οἱ σπουδές του—2) Ἡ γνωριμία μετὸν Γκίλφορντ—3) Ὁ Φιλητᾶς στὴν Ἴονια Ἀκαδημία—4) Ὁ Φιλητᾶς στὴ Ζάκυνθο—5) Ἐπιστροφή στὴν Κέρκυρα—6) Τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Φιλητᾶ—7) Φιλητᾶς—Ἀσώπιος—Κοραῆς—Ψαλίδας—Γκίλφορντ—8) Ἡ τοποθέτηση τοῦ Φιλητᾶ—Ἐπίλογος—Βιβλιογραφία)

«Οὐδέποτε ἤκουσα διδασκαλίαν διδακτικωτέραν καὶ εἰς γλώσσαν γλαφυροτέραν»

ΓΚΙΛΦΟΡΝΤ

Μέχρι τὸ 1827, πού ἀπέθανε ὁ Γκίλφορντ, ἐδίδασκε στὴν Ἀκαδημία Ἑλληνικὴ Φιλολογία καὶ Λογογραφία, καθημερινά. Παράλληλα τὴν ἴδια περίοδο εἶχε διοριστῆ διευθυντὴς τοῦ Ἐφηβείου, πού ἦταν προσαρτημένο στὴν Ἀκαδημία. Ὁ Γκίλφορντ σὲ ἄλλη ἐκθεσὴ του γράφει σχετικὰ: Οἱ καθηγηταὶ Σακελλαρόπουλος καὶ Φιλητᾶς προθύμως ἀνέλαβον νὰ παραδώσωσι δωρεὰν εἰς τὸ Ἐφηβεῖον τὰ Ἑλληνικὰ μαθήματα, τὰ λατινικά, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν. Ἡ περὶ τοῦ ἐκπαιδευτηρίου τούτου μέριμνα αὐτῶν ἐναργῶς δηλοῦται ἐκ τῆς καλῆς διοικήσεως.

Γιὰ τὴν καρποφόρα διδασκαλία τοῦ Φιλητᾶ στὴν Ἀκαδημία, μᾶς δίνει αὐθεντικὴ εἰκόνα ὁ θεμελιωτὴς τῆς Ἀκαδημίας Γκίλφορντ, στὴν ἐκθεσὴ του τῆς 31 Μαρτίου 1823. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα γράφει καὶ τὰ ἑξῆς. «Παρευρέθην εἰς τινὰς τῶν παραδόσεων του καὶ δύναμαι νὰ βεβαιώσω, ὅτι οὐδέποτε ἤκουσα διδασκαλίαν διδακτικωτέραν καὶ εἰς γλώσσαν γλαφυροτέραν. Ὅθεν συνιστῶ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ μισθοῦ του εἰς ἐξήκοντα τάλληρα ἀνὰ μῆνα.

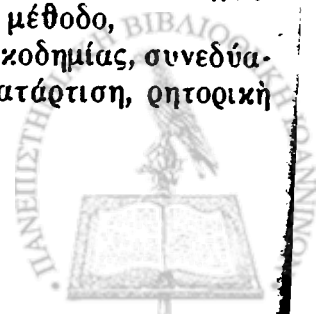
Τὰς ἐντυπώσεις μου περὶ τῶν φιλολογικῶν προτερημάτων τοῦ Δρος Φιλητᾶ πολλάκις ἀνέφερα εἰς τὴν κυβέρνησιν, δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι θέλει δικαιώσει τὴν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν μου ἐν τοῖς μαθήμασιν, ἃτινα προτίθεται νὰ διδάξῃ. Δύναμαι ἐπίσης νὰ προσθέσω ὅτι καὶ αἱ γνώμαι αὐτοῦ εἰς τὴν κριτικὴν εἶναι ἐφάμιλοι τῶν φιλολογικῶν του.»

Ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ αὐτὴ φαίνεται καθαρά, ὅτι ὁ Γκίλφορντ ἔτρεφε μεγάλη ἐκτίμησιν γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ φυσιογνωμίαν τοῦ Φιλητᾶ.

Ἀκόμα μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι ὁ Φιλητᾶς ἦταν καὶ γερός κριτικός.

Καὶ τέλος, ὁ Φιλητᾶς, σύμφωνα μετὸν Γκίλφορντ, δὲν εἶχε μονάχα μεγάλο φιλολογικὸ ἀντίκρουσμα καὶ δυνατὴ κριτικὴ σκέψιν, ἀλλὰ στὴ διδασκαλίαν του χρησιμοποίησε γλαφυρὴ γλώσσα καὶ ἐφήρμοξε καλὴ παιδαγωγικὴ μέθοδο,

Συνεπῶς ὁ Φιλητᾶς, ἀπὸ τοὺς πρώτους θεμελιωτὲς τῆς Ἀκαδημίας, συνεδύαζε βαθειὰ φιλολογικὴ μόρφωσιν, κριτικὸ μυαλό, παιδαγωγικὴ κατάρτισιν, ρητορικὴν

δεξιότητα και μεγάλη γλωσσομάθεια. Κατείχε έξον από τα αρχαία Έλληνικά, την λατινική γλώσσα, την αγγλική, γαλλική και ιταλική.

Και για να εκπληρώσει την ύψηλή του εθνική αποστολή, όπως ο ίδιος λέγει χαρακτηριστικά σε μια αναφορά του «έχυσε τους ιδρώτας του, έφθειρε την νεότητά του και έμετεχειρίσθη άφειδώς και με ζήλον τα μικρά του φώτα εις την εκπαίδευσιν της νεότητος των νήσων καθ' όλον το διάστημα».

Για την επιστημονική αξία του Φιλητά και των άλλων καθηγητών της Ακαδημίας, ο ποιητής Ανδρέας Κάλβος γράφει τα εξής σε ανταπόκριση στην επιθέωση, Revue Encyclopedique: «Σχεδόν όλοι οι νέοι αυτοί καθηγητές έχουν σπουδάσει εις τα περιφημότερα Πανεπιστήμια δαπάναις του λόρδου Γκίλφορντ. Ούτω συγκεντρώσαμεν εις το ιδιόν μας μίαν επιλογήν ανθρώπων πλουσίων εις γνώσεις, τας όποιας έλαβον από την Άγγλιαν, την Γερμανίαν, την Γαλλιαν, την Ιταλίαν. Η περίπτωση αυτή μας παρέχει την έλπίδα, ότι ή μονομέρεια των ιδεών δεν θα είναι ο χαρακτήρ της διανοητικής μας διαπαιδαγωγήσεως».

Ο Φιλητάς, όπως είπαμε, είχε καθιερωθή και σαν ο ρήτορας της Ιόνιας Ακαδημίας. Κάθε φορά που ανέβαινε στο βήμα, ο λόγος του αποτελούσε ένα φιλολογικό κομψοτέχνημα και το ύφος του ήταν κρουστό, λιτό και γλαφυρό.

Για το ρητορικό του ταλέντο έχουμε μια μαρτυρία του συναδέλφου και αδελφικού φίλου του Κ. Ασωπίου. Στις 18 Φεβρουαρίου 1825 ο Ασωπίος παντρεύθηκε στην Κέρκυρα και προσκάλεσε τον Φιλητά στη στέψη. Ήταν ή πρώτη ακαδημαϊκή χρονιά του Ιονίου Πανεπιστημίου. Στο προσκλητήριο, που του έστειλε, τον άποκαλεί «δημόσιον διδάσκαλον, κοσμήτορα και ρήτορα».

Το ανέκδοτο τουτο μέχρι σήμερα προσκλητήριο, που σώζεται στα αρχεία του Ασωπίου, φέρομε για πρώτη φορά σε φώς. Γράφει σαν διεύθυνση: «Τῷ έξοχοτάτῳ κυρίῳ, κυρίῳ Χριστοφόρῳ Φιλητᾷ, δημοσίῳ διδασκάλῳ εις την Ιόνιον Ακαδημίαν, Κοσμήτορι, ρήτορι έν τῇ αὐτῇ κ.λ.π.». Εις την έσωτερικήν σελίδα είναι γραμμένο το κείμενο: «Τὸν συνάδελφον και συνδιδάσκιλον κύριον Χρ. Φιλητᾶν παρακλεῖ Κ. Ασωπίος νά τὸν τιμήσῃ αὐριον Σαββάτῳ με την παρουσίαν του εις την τελετήν του στεφανώματός του ὡρα ένδεκάτη προ μεσημβρίας.

Κερκύρα 6)18 Φεβρουαρίου 1825»

Δεν χρειάζεται καλύτερη πληροφορία από την αναγνώριση αυτή, που του κάνει ο Ασωπίος. Ο Φιλητάς είχε επιβληθή σαν ρήτορας.

Ο Φιλητάς έδραιώνει μεγάλη φήμη στην Ακαδημία. Γι' αυτό του έκαμαν δελεαστικές προτάσεις για να εγκαταλείψη τη δημόσια διδασκαλία, αλλά δεν επηρεάστηκε και δεν έσαγηνεύτηκε από αυτές.

Επίσης ο Φιλητάς σαν ο ρήτορας της Ακαδημίας υπήρξε όμιλητής και κατά την τελετή της έναρξης των μαθημάτων της Ακαδημίας τον Νοέμβριο του 1824.

Ο Γκίλφορντ είχε καθιερώσει από την αρχή να γίνονται δύο επίσημες τελετές κάθε χρόνο. Η μία στις αρχές του Νοέμβρη, που αρχίζει το Ακαδημαϊκόν έτος. Και ή άλλη τον Ιούνιο, όταν έληγαν τα μαθήματα.

Οι τελετές αυτές παίρναν πανηγυρικό χαρακτήρα. Παρευρισκονταν ο Αρμοστής με όλη την ακολουθία του, εκπροσωπώντας την Προστασία, ο Πρόεδρος της Γερουσίας, σαν εκπρόσωπος του Έφτανησιώτικου Λαού, και οι άνωτερες πολιτικές και στρατιωτικές Αρχές του Ιονίου Κράτους. Επίσης παρευρίσκετο ο Αρχων της Παιδείας μαζί με τον Σύλλογο των καθηγητών, που όλοι τους φορούσαν την αρχαϊκή περιβολή τους, οι σπουδαστές με την αρχαϊκή άμφιση και μεγάλο πλήθος Λαού.

Στις 8 ἡ ὥρα τὸ πρῶτὸ οἱ καθηγηταὶ ὅλοι μαζὺ κι' ἐπίσημα μετέβαιναν στὴν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου Σπηλιώτισσας, ὅπου γίνονταν δοξολογία. Οἱ φοιτητὲς καὶ ἄλλος κόσμος πολὺς μετέβαιναν ἐνωρίτερα.

Μετὰ τὴ δοξολογία καὶ στὶς 10 ἡ ὥρα γίνονταν ἡ συγκέντρωση στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Ἀκαδημίας. Στὴ συγκέντρωση μιλοῦσε ὁ Ἐφορος, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα ὁ Πρύτανης ἢ ὁ ρήτορας τῆς Ἀκαδημίας, πὺ ἐξέθεταν τὰ «πεπραγμένα», ἐπακολουθοῦσε ἡ στέψη τῶν νέων διδασκάλων καὶ τελείωνε μὲ σύντομη προσλαλιᾶ τοῦ Ἀρχοντα τῆς Ἀκαδημίας.

Γιὰ τὶς τελετὲς αὐτὲς δημοσιεύονταν περιγραφή καὶ ἐξιστόρηση στὴν ἐπίσημη ἐφημερίδα τοῦ Ἰονίου Κράτους, στὴν Gazzeta degli stati uniti delle isole Ionie.

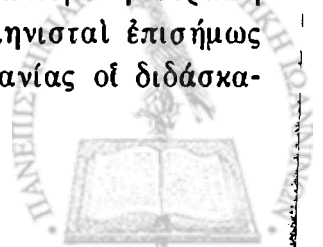
Μιλώντας δὲ ὁ Φιλητᾶς στὴν τελετὴ τῆς λήξεως τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1824, σὰν ρήτορας τῆς ἡμέρας, πλέκει τὸ ἐγκώμιο τῶν σπουδαστῶν. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μεταφέρω μία μικρὴ περικοπὴ ἀπὸ τὸν λόγο του. «Ποσάκις ἡ Ὑμετέρα Ἐκλαμπρότης (ἐννοεῖ τὸν Γκιλφορδ) δὲν ἔγινε μάρτυς τῆς περὶ τὴν σπουδὴν φιλοτιμίας ὄλων αὐτῶν τῶν χρηστῶν νέων. Ποσάκις δὲν τοὺς εἶδεν ἀμιλλωμένους εἰς τὸ νὰ δέχωνται τὴν τέχνην, ἢ πῶς νὰ δίδουν σῶμα καὶ χρῶμα εἰς τὰς ἰδέας αὐτῶν ἢ πῶς νὰ μεταδίδουν εἰς ἄλλους τὰ ἴδια τῶν αἰσθημάτων τὴν τέχνην τοῦ λαλεῖν καὶ γράφειν. Ποσάκις θελγομένους ἀπὸ τὴν ρωμαλέαν, ἀλλὰ κομπῆν καὶ ἀπλὴν εὐγλωττίαν τῶν ρητόρων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης ἢ ἀπὸ τὴν ἁρμονίαν καὶ καλλονὴν τοῦ ἔπους τοῦ ποτρὸς τῆς ποιήσεως. Ποσάκις ἐνδιατριβῶνται μὲ βαθεῖαν μελέτην εἰς τὰς ἀπερασμένας πράξεις καὶ τύχας τῶν προγόνων νὰ προσπαθοῦν νὰ συλλέξουν διὰ τὸ μέλλον καρπὸν ὠφελίμων συμπερασμάτων ἢ ἀπορροφημένους εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἐπιστήμης τῶν Εὐκλείδων καὶ τῶν Διοφάντων ἢ εἰς τὴν ἀναδίφησιν τῆς ἐγκεκρυμμένης φύσεως. Τοιαύτη ἡ συνδρομὴ, τοιοῦτος ὁ ἀγὼν τῆς ἀμίλλης καὶ φιλοτιμίας ἐκ μέρους τῆς μουσοτραφοῦς ταύτης νεότητος».

Οἱ λίγες αὐτὲς γραμμὲς ἀποτελοῦν ἓνα φιλολογικὸ κομποτέχνημα καὶ φανερώνουν ὅτι ὁ Φιλητᾶς στὰ 1824 καὶ σὲ πανηγυρικὸν χρησιμοποίησε τὴν ἀπλὴ γλῶσσα καὶ τὸ στυλ εἶναι χαριτωμένο.

Ἐπίσης τὸ Νοέμβρη τὸ 1826 πὺ σὲ μιὰ τέτοια λαμπρὴ τελετὴ ἔγινε ἡ ἐναρξὴ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους, ὁ Φιλητᾶς ἦτον ὁ ὀμιλητὴς τῆς ἡμέρας. Μὲ μιὰ σπουδαιότατη ὀμιλία, πὺ ἐκφώνησε, ἀνέλυσε τὴν ἀξία καὶ τὴν χρησιμότητα τῶν σπουδῶν καὶ ἀνέπτυξε τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν Γρομμάτων στὴν πορεία τους στὶς διάφορες ἐποχάς. Σύμφωνα δὲ μὲ τὸ ρεπορτάζ τῆς Ἐφημερίδας, «Ἐξεφώνησε σπουδαιότατον λόγον περὶ τῆς ἀξίας καὶ χρησιμότητος τῶν σπουδῶν καὶ ἐξήτασεν ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων παρακολουθῆσας λεπτομερῶς τὴν πορείαν αὐτῶν κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς. Φθάσας δὲ εἰς τοὺς σημερινοὺς χρόνους κατέδειξεν ὅτι διὰ τῆς συνεποῦς μερίμνης τῆς Κυβερνήσεως καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου οἱ νέοι ἔχουν πλέον πάντα τὰ μέσα νὰ μορφωθοῦν εἰς τὰ σοβαρὰ σπουδάσματα καὶ ὅτι ἀνοίγεται εἰς αὐτοὺς στάδιον ἀμίλλης πρὸς τὰς ἀρετὰς τῶν ἐνδόξων προγόνων των εἰς πᾶν εἶδος μαθήσεως».

Ἡ προσπάθεια τοῦ Γκιλφορδ καὶ τῆς Ἀκαδημίας στρέφονταν ὄχι μόνον στὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τῶν φοιτητῶν, ἀλλὰ καὶ στὴν διαμόρφωση τοῦ ἠθους των, ὥστε νὰ συντελοῦν μὲ τὸ παράδειγμά τους στὴν ἐξύψωση τοῦ ἠθικοῦ ἐπιπέδου τῆς Κοινωνίας.

Γιὰ τὴ φήμη, πὺ ἐδραίωσε ὁ Φιλητᾶς στὴν Ἰόνια Ἀκαδημία, μᾶς πληροφορεῖ ὁ βιογράφος του Π. Χιώτης, πὺ γράφει: «Ἀπασα ἡ φωτισμένη Εὐρώπη ἐευφῆμει τότε τοὺς ἀγῶνας τῶν καθηγητῶν. Ὡς φιλόλογοι ἑλληνισταὶ ἐπισήμως ἠσπάζοντο ὑπὸ σοφῶν ἑταιρειῶν Ἀγγλίας, Ἰταλίας, καὶ Γερμανίας οἱ διδάσκα-

λοι τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας Ἀσώπιος καὶ Φιλητᾶς. Τὰ ὀνόματα τῶν δύο τούτων περιδόξων φιλολόγων ἀπέκτησαν αὐθεντίαν μεταξὺ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης. Σπουδαῖα ἄρθρα αὐτῶν ἐδημοσιεύοντο εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐφημερίδας. Ἡ Ἴόνιος Ἀνθολογία, ἡ Ἐφημερίς τῆς Ἴονίου Κυβερνήσεως, ἡ Ἀνθολογία τῆς Φλωρεντίας, ἡ Βρετανικὴ Ἐπιθεώρησις ἐκοσμοῦντο μὲ φιλολογικὰ αὐτῶν κείμενα. Παντοῦ ἀντήχει τὸ ὄνομα Φιλητᾶ καὶ Ἀσωπίου, ὅπου ἀντήχει ἐκεῖνο τοῦ μακαρίτου Γκίλφορντ».

Γι' αὐτὸ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ συγκέντρωνε μεγαλύτερο ἀριθμὸ ἀπὸ φοιτητῆς. Ὁ Φιλ. Ἰωάννου, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο παρατηρεῖ σχετικὰ τὰ παρακάτω: «Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ ἦτο πάντοτε πληρεστέρα τῶν τριῶν ἄλλων καὶ διὰ τοῦτο εἶχε φοιτητὰς πλειοτέρους, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι καὶ ἰδίως ἡ Νομικὴ καὶ ἡ Ἱατρικὴ, διὰ τὴν τότε διδασκαλίαν τῆς εὐρέσεως ἀρμοδίων καθηγητῶν καὶ συμπληρώσεως τῶν συγκροτούντων αὐτὰς μαθημάτων, ἦσαν μὲν ἐπιτήδεια νὰ παρασκευάσωσιν ἱκανῶς τοὺς μαθητὰς, οὐχὶ δὲ καὶ ν' ἀπαρτίσωσιν ἱκανῶς τὴν διδασκαλίαν. (Ὀλυμπιακὸς Λόγος).

Ἡ ἀξία τοῦ Φιλητᾶ ἀναγνωρίσθηκε καὶ ἀπὸ τὸν Ἀρμοστὴ καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας τὸν ἐπαρασημοφόρησε.

4.—Ὁ Φιλητᾶς στὴ Ζάκυνθο (1828—1841).

Γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἴονίας Ἀκαδημίας καὶ τὴ μεγάλη συμβολὴ τῆς στὴν Νεοελληνικὴ Ἀναγέννηση ἔγραψαν πολλοί. Ὁ Μ. Παρανίκας γράφει τὰ παρακάτω: «Ἀπὸ τῆς φιλοκάλου Κερκύρας ἀναντιρρήτως αἱ ἀκτίνες καὶ εἰς τὰς λοιπὰς προεχέοντο νήσους τοῦ Ἴονίου, ἐν αἷς οὐδέποτε ἔπαυσαν καλλιεργούμενα τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι».

Ἀφοῦ τελείωσαν τὰ μαθήματα τῆς Ἰ. Ἀκαδημίας τὸν Μάη τοῦ 1827, ὁ Γκίλφορντ ἀνεχώρησε γιὰ τὸ Λονδίνο. Ἐκεῖ στὶς 2)14 τοῦ Ὀκτώβρη 1827 ὁ «Ἀρχων τῆς Παιδείας» ἀπέθανε ξαφνικά. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου φιλέλληνα ἐβύθισε σὲ μεγάλο πένθος τὸν Ἑλληνικὸ Λαὸ. Πιὸ πολὺ, ὅμως, ἐθρήνησε τὸν σοφὸ καὶ ἀγαθὸ ἄνδρα ἡ Ἐφτάνησος. Καὶ πρὸ παντὸς ἡ Ἀκαδημία ἔχασε τὸν ἐμπνευστὴ τῆς, τὸν ἐνισχυτὴ τῆς. Ἡ Ἑλληνικὴ νεολαία τὸν ἔκλαψε εἰλικρινά. Νεκρολογίαι καὶ ἄλλα δημοσιεύματα ἐγράφησαν σὲ πολλὰς ἐφημερίδας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης.

Ὅλοι τοῦ ἐξυμνοῦσαν τὶς ἀρετῆς του. Ὁ Γκίλφορντ ἀνῆκε στοὺς Ἀγγλοὺς ἀριστοκράτες (τοὺς Τόρρυδες), ἀλλὰ τὸ ἐμβλημα του ἦταν «ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ μόνη εὐγένεια». Ἡ Παιδεία εἶχε ὑποστῆ μεγάλο πλήγμα.

Μὰ ἀκόμα πιὸ πολὺ λυπήθηκε ὁ Φιλητᾶς γιὰ τὸν θάνατο τοῦ μεγάλου εὐεργέτη του.

Τὸ Ἴόνιο Πανεπιστήμιο γιὰ νὰ τὸν τιμήσει τοῦ ἔστησε τὴν προτομὴ στὴν εἴσοδο τῆς Ἀκαδημίας. Ἡ προτομὴ ὑπῆρξε ἔργον τοῦ Κερκυραίου γλύπτη Παύλου Προσαλέντη. Καὶ τὴν ἐπιγραφή, ποὺ χαράχθηκε στὴ βάση, τὴν ἔγραψε ὁ Φιλητᾶς σὲ ἔνδειξη εὐγνωμοσύνης. Ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὴν σημειώσω:

«Φρειδερίκῳ Κόμητι Γκίλφορντ
Ἀρχοντι γενομένῳ τῆς Ἴονίου Ἀκαδημίας
Βουλῆς γνώμη, πρῶτῳ ἐνδόξῳ καὶ μεγαλοφρόνῳ
περὶ τὰ παιδεύματα φιλοτισαμένῳ
καὶ οὐδὲν σπουδῆς ἐλλείποντι, ὅπως ἂν ἡ
Ἑλληνικὴ νεότης τὴν πατρίαν ἔχοι ἀνα-
κτῆσασθαι ἀρετὴν καὶ λόγους εὐκλείαν ἀνδρῶν

διαπρεπεστάτω καὶ πάντα ἀρίστω.....
(Ἀκολουθοῦν τὰ ὄνόματα τῶν καθηγητῶν, ἀνάμεσα
στὰ ὅποια καὶ τοῦ Φιλητᾶ).

Τιμῆς χάριν ἔτους ΑΩΚΔ'.

Ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γκίλφορντ ἡ Ἴονια Ἀκαδημία πέρασε σὲ παρακμή. Ἡ Κυβέρνηση τῆς Ἰονίας Πολιτείας γιὰ λόγους οἰκονομίας ὠρισμένους καθηγητὲς τοὺς ἔπαυσε καὶ ἄλλους τοὺς ἐτοποθέτησε σὲ δευτερεύοντα σχολεῖα, στὴν Κέρκυρα, στὴν Λευκάδα, στὴν Κεφαλλονιά κ.λ.

Τὸν Φιλητᾶ τὸν ἔστειλε διευθυντὴ στὸ λύκειο τῆς Ζακύνθου. Ὁ Φιλητᾶς δὲν τὸ ἐθεώρησε ὑποτιμητικόν, γιὰτὶ εἶναι πραγματικὰ διδάσκαλος τοῦ ἔθνους. «Καὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους, γράφει ὁ Δὲ Βιάζης, οἱ ἐργαζόμενοι διὰ τὴν ἐπιστήμην, τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην, δὲν πάσχουν ἀπὸ νοσώδη ἐγωῖσμον καὶ ἀπὸ μικροφιλοτιμίαν. Τρέχουν ἐκεῖ, ὅπου τὸ καθῆκον τοὺς καλεῖ. Ἐκεῖ ὅπου ἡ πατρις ἔχει ἀνάγκην ἀπ' αὐτοῦς».

Στις 16 Γεννάριου τοῦ 1829 ὁ Φιλητᾶς ἔφτασε στὴ Ζάκυνθο, στὸ χιλιοτραγουδισμένον νησί τοῦ Ἰουνίου. Τὸν συνώδευαν καὶ «οἱ συνεργοί», ὅπως ἔλεγαν τότε τοὺς συνεργάτες δασκάλους. Ὁ Γ. Χρυσοβέργης ἑλληνιστῆς, ὁ Ι. Φερεντίνος μαθηματικὸς, ὁ Ἱερ. Παδοβᾶς ἰταλιστῆς καὶ ἄλλοι.

Τὸ ὄνομα τοῦ Φιλητᾶ ἦταν γνωστὸ στὴ Ζάκυνθο, γι' αὐτὸ ἡ ἀφιξή του ἐπροκάλεσε μεγάλον ἐνθουσιασμό. Ἡ φήμη του ἠλέκτρισε ἰδιαιτέρα τοὺς νέους.

Τὸ Λύκειο τῆς Ζακύνθου περιελάμβανε ἑπτὰ τάξεις. Τὸ τρίχρονον Ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ τὸ τετράχρονον γυμνάσιον. Ὁ Φιλητᾶς ἀνέλαβε νὰ διδάξει στις ἀνώτερες τάξεις.

Ἡ ἐναρξὴ τῶν μαθημάτων πῆρε ἐπίσημον χαρακτῆρα. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα οἱ σπουδαστὲς ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τοὺς καθηγητὲς τῶν μετέβησαν στὴ Μητρόπολη. Στὴν ἐκκλησίαν παρευρίσκονταν ὅλες οἱ Ἀρχεῖς τοῦ Νησιοῦ. Πρὶν ἀρχίσει ἡ δοξολογία ὁ ἀρχιεπίσκοπος Στυλιανὸς Χαλκευματᾶς ἐξεφώνησε λόγον ἀπὸ τὸν ἄμβωνα.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν δοξολογίαν οἱ Ἀρχεῖς, οἱ Καθηγητὲς, οἱ πρόκριτοι, οἱ μαθητὲς καὶ πολλὸς κόσμος μετέβηκαν εἰς τὸ Σχολεῖον. Ἐκεῖ πρῶτος ἐξεφώνησε λόγον ὁ ἐπαρχὸς Ζακύνθου Κάμιλλος Ρώμας καὶ κοινὰ ἀπ' αὐτὸν ἀνέβηκε στὸ βῆμα ὁ ρήτορας καὶ διευθυντῆς τοῦ Σχολεῖου Φιλητᾶς, πὺν ὠμίλησε μὲ ὄρα περίπου. Ὁ λόγος του ἦταν ἔξοχος, καὶ γι' αὐτὸ ἐπροκάλεσε στὸ ἀκροατήριον μεγάλη συγκίνηση καὶ πολὺ ἐνθουσιασμό, ὅπως μᾶς λέγει ὁ Δὲ Βιάζης.

Ὅταν πῆγε ὁ Φιλητᾶς στὴ Ζάκυνθο, ἐγράφησαν 250 μαθητὲς. Οἱ δικές του τάξεις γέμισαν ἀπὸ ἔγκριτους καὶ φιλομαθέστατους ἀκροατῆς.

Καὶ στὴ Ζάκυνθο ὁ Φιλητᾶς ἐδικαίωσε τὴ φήμη, πὺν εἶχε δημιουργήσει σὴν Ἴονια Ἀκαδημία. Πάντοτε τὸ μάθημά του ἐπαρουσίαζε ἐνδιαφέρον. Ἡ διδασκαλία του γινόταν εὐχάριστη, γιὰτὶ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν κλασσικῶν κειμένων τὴν διηύθινε μὲ παρατηρήσεις φιλοσοφικῆς, ἱστορικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἐθνολογικῆς.

Ὅλοι ἐθαύμαζαν τὴν ὑπέροχον διδασκαλίαν του, ἰδιαιτέρα τὴν καλὴν μέθοδον πὺν ἀκολουθοῦσε. Ὁ σοφὸς δάσκαλος εἶχε τὸ χάρισμα νὰ γενικεύει καὶ νὰ πλουτίζει τὴν παράδοσιν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Συνεδύαζε τὴν εὐρυμάθειαν μὲ τὴν εὐγλωττίαν. Περιφνημο σκιστάρισμα μᾶς δίνει ὁ μαθητὴς του καὶ ἱστορικὸς Π. Χιώτης: Γραμματικὴ ἀκριβεία τοῦ λεκτικοῦ κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ συγγραφέως. Ἀνάπτυξις ἐντελῆς τοῦ προσημαστικοῦ ὑφ' ὅλας τὰς ἀπόψεις, ἡτοι περὶ τὴν ἱστορίαν, γεωγραφίαν, πολιτικὴν κατάστασιν τῆς ἀρχαιότητος καὶ διάθεσιν ψυχολογικὴν καὶ εὐφράδειαν τοῦ συγγραφέως, ἐπὶ πᾶσι δὲ σύγκρισιν τοῦ

σχηματισμοῦ τῶν λέξεων καὶ φρασεολογίαν τῆς ἀρχαίας μετὰ τῆς νεωτέρας γλώσσης, ὃ κατὰ Κοραῆν τὸ κυριώτερον εἰς τὴν εὐκαταληψίαν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, συνετέλουν τὰ κύρια συστατικὰ τοιαύτης εὐμεταδότου παραδόσεως τοῦ διδοσκάλου Φιλητᾶ. Ὅποια δὲ ἡ μελίρρυτος καὶ φιλολογικὴ ἀνάλυσις τῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐξηκρίβου τύπους καὶ σχήματα τῶν λέξεων κατὰ διαλέκτους. Ἐσύγκρινε τὰς διαλεκτικὰς μεταπλάσεις καὶ μετασχηματισμοὺς τῶν λέξεων πρὸς τὰς ἐξ αὐτῶν παραγομένας λατινικὰς καὶ νεοελληνικὰς. Παρέθετε στίχους ὀλοκλήρους τοῦ Βιργιλίου κατὰ μίμησιν τοῦ Ὀμήρου, καὶ τοῦ Ὀρατίου κατὰ μίμησιν τοῦ Πινδάρου. Ἀνέπτυσσε τὸ ὕφος τῆς ὀμηρικῆς ποιήσεως καὶ τὸ ἰδανικὸν καλὸν ὕφ' ὄλας τὰς ἐπόψεις τῆς καλλιλογίας. Διέκρινε τὰ διάφορα εἶδη τῆς ποιήσεως κατ' Ἀριστοτέλην καὶ ἐκαλλιλόγει ἐπὶ τῶν ἀρχαίων πρωτοτύπων αὐτῆς. Παρ' αὐτοῦ πρῶτον ἠκούσαμεν ἐν Ζακύνθῳ τὰ Ὀμηρικὰ ζητήματα, ἧτοι τὸ περὶ ὑπάρξεως Ὀμήρου καὶ Τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τὸ ἐὰν ἰδίως ἀνήκωσιν ἀμφότερα τὰ ποιήματα Ἰλιδᾶς καὶ Ὀδύσεια ἢ συνερράφησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἐκ τῶν διαφόρων ἀσμάτων τῶν τότε κυκλικῶν ποιητῶν καὶ ραψωδῶν, ἐνὸς ὄντος καὶ τοῦ Ὀμήρου. Ὅποιον δὲ αὐτῶν τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὸ φιλοσοφικὴν, ἱστορικὴν, θεολογικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἐπίκρισιν καὶ χρῆσιν. Κρίσις δὲ ὀρθὴ καθ' ὄλας τὰς ἀναπτύξεις αὐτῆς, διάνοια ἐμβριθῆς καὶ πολυμαθία οὐχὶ ἐπιπόλαιος διέκρινε τοιαύτας παρατηρήσεις τοῦ ἡμιτέρου φιλόλογου. Ὅποια δὲ μελωδικὴ ἀνάγνωσις ρυθμικὴ τοῦ ἀρχαίου στίχου, ἑξαμέτρου, λαμβικοῦ, ἐλεγειακοῦ καὶ τροχαϊκοῦ κατὰ ρυθμὸν, διότι ὁ Φιλητᾶς διετήρει μὲν τὸ ὀξύτερον ἐπὶ τῶν τεσσάρων κυριωτέρων ἄρσεων τοῦ ἑξαμέτρου καὶ ἐπὶ τῆς ἐντονωτέρας συλλαβῆς τῆς ἄρσεως ἐκάστης τῶν διαμέτρων ἢ τριμέτρων λαμβικῶν, ἐρύθμιζε δὲ τὰ τετράμετρα τροχαϊκά, ὡς ἐκφωνοῦνται οἱ ἡμέτεροι Ἀλεξανδρινοὶ δεκαπεντασύλλαβοι.

Στὸ σχολεῖο τῆς Ζακύνθου δίδαξε ἀκόμα τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ τῆς λογικῆς. Γιὰ νὰ βοηθήσει τοὺς μαθητὲς ἔγραψε βοήθημα γεωγραφίας καὶ ἱστορίας.

Ἐργατικὸς καὶ ἀκούραστος συνέχισε καὶ στὴ Ζακύνθῳ τὶς φιλολογικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτες, ὅπως γιὰ τὴν ἐπιγραφή, πού διασώζονταν στὸ χωριὸ Μελινάδες.

Ἐπίσης εἶχε ἀναλάβει καὶ τὴν προεδρεία τῆς Δημοσίας Βιβλιοθήκης, πού εἶχε συσταθῆ ἀπὸ τὸ ἔτος 1803 μὲ συνεισφορὰς τῶν Ζωσιμάδων καὶ ἄλλων.

Στὴν ἑταιρεία φιλομαθῶν Ζακυνθίων ἔκαμε διάλεξι «περὶ καλοῦ».

Τὸν χρόνον, πού τοῦ περίσσευε, τὸν διέθετε γιὰ μελέτη. Ἐσύχναζε στὴ πλούσια ἰδιωτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς οἰκογενείας Βούλτσου.

Ὁ Φιλητᾶς παρέμεινε στὸ μυροβόλο νησί τῆς Ζακύνθου μέχρι τὸ 1841, δηλαδή, δώδεκα ὀλοκλήρα χρόνια. Ἡ Ζακύνθος ποτὲ δὲν ἔλησμονῆσε τὸν διδάσκαλο τοῦ ἔθνους. Σὲ ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης ἐτίμησε μία ὁδὸ τῆς πόλης μὲ τὸ ὄνομά του.

5.—Ἐπιστροφὴ στὴν Κέρκυρα. (1841—1864).

Ἀπὸ ἓνα χειρόγραφο πού διασώζεται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Γ. Βλαχογιάννη, γραμμένο τὸ 1481 καὶ ἀποτελεῖ σχέδιο ἀναφορᾶς στὸν Ἄγγλο Ἀρμοστή Χ. Νιούγκλας, πληροφοροῦμεθα τὸν ἐρχομὸ του στὴν Κέρκυρα.

Ἐταὶ τὸν Μάρτη τοῦ 1841 ὁ Φιλητᾶς διωρίστηκε ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση καθηγητῆς στὸ Ἴονιο Κολλέγιο, ὅπου δίδαξε τὰ Λατινικὰ καὶ τὴ ρητορικὴ. Καὶ πρὸκύπτει καθαρά, ὅτι γι' αὐτὸν τὸν λόγον ἦλθε στὴν Κέρκυρα.

Τὸν Νοέμβρη τῆς ἴδιας χρονιᾶς, ὅμως, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νέων κυβερνητικῶν μέτρων γιὰ τὴν παιδεία, ἐπαύθηκε ἀπὸ τῆς θέσης του.

Στὴν ἀναφορὰ τοῦ αὐτῆ διεκτραγωδεῖ μὲ πικρία τὴν τραγικὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς οἰκογενείας τοῦ. Καὶ παρακαλεῖ νὰ τοῦ δοθῆ «πρὸς ἀμοιβὴν μίαν χρηματικὴν ποσότης, οἱ μισθοὶ τοῦ ἑνὸς ἔτους, πρὸς ἐξοικονόμησιν τῆς πολυαριθμοῦ φαμίλιας καὶ πρὸς εὐκολίαν τοῦ διὰ νὰ φροντίσῃ τὰ μέσα τῆς εἰς τὸ ἐξῆς συντηρήσεώς του».

Σὲ ἄλλο μέρος τῆς ἀναφορᾶς τονίζει, ὅτι ἀπεποιήθη τὰς προσφορὰς ἄλλοθεν γενομένας εἰς αὐτὸν» καὶ μόλα ταῦτα «βλέπει διὰ μιᾶς τὸν ἑαυτὸν τοῦ παυμένον τῆς ὑπηρεσίας καὶ ρηγμένον κατακεφαλῆς εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἀπορίας καὶ τῆς ἐνδείας μετὰ γυναικὸς καὶ παιδίων ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς ὥρας ὅτε τοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ κινηθῆ πρὸς ζήτησιν ἄλλοῦ τῶν μέσων συντηρήσεώς του».

Ἔστερα ἀπ' αὐτῆ τὴν περιπέτεια ὁ Φιλητᾶς ἐπαναπροσλήφθηκε στὴν Ἀκαδημία. Ξαναπαίρνει τὴν ἔδραν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς φιλολογίας. Τοῦτο βγαίνει ἀπὸ πολλὰς πηγὰς.

Ὁ Φιλητᾶς καὶ στὴν περίοδον αὐτὴ συνεχίζει τὸ γόνιμον μορφωτικὸν τοῦ ἔργου, χωρὶς νὰ ἐπισκιάζεται ἢ φήμη τοῦ. Μετὰ τὴν μετάθεσιν τοῦ Ἰσαξίου συναδέλφου καὶ φίλου τοῦ Κ. Ἀσωπίου στὸ Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιον παραμένει ὁ Φιλητᾶς ἡ δόξα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.

Στὸ μεταξὺ ἡ Ἰόνια Ἀκαδημία εἶχε βρῆ τὴν πρώτην τῆς αἰγλῆ. Καὶ συνεχίζει τὸ Μορφωτικὸν τοῦτο Ἴδρυμα νὰ ἀποδίδει τοὺς ἀριστοὺς ἐθνικοὺς σκοποὺς.

Κρίνοντας τὸ ἔργον τῆς Ἀκαδημίας ὁ Μ. Παρανίκας ὑπογραμμίζει τὰ ἐξῆς: «Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία συστάσα ἐν ἐποχῇ κρισίμῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐγένετο τὸ ἄσυλον τῆς πρὸς μάθησιν ὑψηλοτέρας ὀργῶσης ἑλληνικῆς νεότητος, ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνεργομένης κατὰ ἑκατοστίας (ἠρίθμησε περὶ τοὺς 900 φοιτητὰς ἢ Ἀκαδημία) καὶ κατὰ μέρος (60 περίπου) διατρεφομένους δαπάναις τοῦ Ἰδρυτοῦ, ἐμόρφωσε τὸν κληρὸν τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καθόλου (ἐν αὐτῇ τῇ ἔδρᾳ αὐτῆς, Κωνσταντινουπόλει, διὰ τοῦ Σ. Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κων. Τυπάλδου, συστήσαντος τὴν ἀκμάζουσα Θεολογικὴν ἐν Χάλκῃ Σχολήν, ἐχορήγησε τοὺς ἐπιφανεστέρους καθηγητὰς τοῦ ὕστερον ἐν Ἀθῆναις συστήσαντος Πανεπιστημίου καὶ τῶν Γυμνασίων καὶ ἑτέρους διδασκάλους πλείστους, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῆς μετὰ ταῦτα πνευματικῆς παλιγενεσίας τῶν Ἑλλήνων».

Ὅλοι ὅσοι ἀσχολήθησαν μὲ τὴν δράσιν τῆς Ἀκαδημίας γράφουν τὰ καλύτερα λόγια. Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ σημειώσω, τὴ γνώμη, ποὺ εἶχε ὁ Φιλ. Ἰωάννου, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἀθῆνας, ὀλίγα χρόνια μετὰ τὴ διάλυσιν τῆς Ἀκαδημίας: «Εὐθύς ὡς διδόθη ἡ φήμη τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, ἤρχισαν νὰ συρρέωσιν εἰς τὴν Κέρκυραν ἐκ τε τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῆς δεινῶς τότε κλονουμένης Ἑλλάδος καὶ ἔτι πανταχόθεν, ὅπου κατοῦν Ἕλληνες, νέοι φιλομθεῖς διψῶντες τὴν ἐπιστήμην καὶ νὰ κατατάσσωνται εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτῆς, σπεύδοντες νὰ σβέσωσιν τὴν δίψαν τῶν ἐκ τῶν ναμάτων τῆς ἀναβλυσάσης ἐκεῖ πηγῆς. Ἰδίως εἴλκυον τὰς ψυχὰς τῶν φοιτῶντων τὰ μαθήματα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς.....

Οἱ ρηθέντες νέοι διδαχθέντες ἱκανῶς ἐν Κερκύρᾳ, οἱ μὲν φιλολογίαν ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν, οἱ δὲ μαθηματικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας, οἱ δὲ νομικά, καὶ μεταβάντες εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ἐχρησίμευσαν, μετὰ τῶν συγχρόνων ἢ ὀλίγον βραδύτερον ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Εὐρώπης ἐπανελθόντων, ὡς πρῶτα ἐπιτήδεια ὄργανα εἰς ρύθμισιν τῆς δημοσίας παιδείας καὶ ἀρμοδιωτέραν διακόσμησιν τῆς ἀρτιγενοῦς Ἑλληνικῆς πολιτείας».

Καὶ μέχρι τὸ 1837, ποὺ ἰδρύθηκε τὸ Ἐθνικὸ Πανεπιστήμιον, ἡ Ἰόνια Ἀκαδημία δὲν ἦταν μόνο τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τὸ μοναδικὸν Πανεπιστήμιον.

Ὁ ἐπιφανὴς ἐπιστήμονας καὶ λόγιος Φιλητᾶς διδάσκει στὴν Ἀκαδημία μέχρι τὴν ἡμέρα τῆς διάλυσής της.

Στὶς 21 Μαΐου, 1864, ὕστερα ἀπὸ σκληροὺς ἀγῶνες ἐπραγματοποιήθηκε τὸ ὄνειρο τῆς Ἑνώσεως τῶν Ἑφτανήσων μετὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἀμέσως διαλύθηκε ἡ Ἀκαδημία γιατί τὸ Κράτος δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ συντηρεῖ δύο Πανεπιστήμια.

Οἱ τελευταῖοι καθηγητῆς, μετατέθηκαν στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας γιὰ πλήρωση κενῶν ἐδρῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ Φιλητᾶς. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση τὴν 23 Αὐγούστου 1866 διώρισε τὸν Φιλᾶ τακτικὸ Καθηγητῆ τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Εἶχε φτάσει ὁμως τὰ 72 χρόνια του καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἀποδέχτηκε τὴ νέα του θέση.

Ἔτσι μετὰ τὸ σβύσιμο τῆς φωτοβόλας πνευματικῆς ἐστίας τῆς Κερκύρας σταματᾷ καὶ τὸ φωτεινὸ ἔργο τοῦ Φιλητᾶ. Πιστὸς στρατιώτης τοῦ καθήκοντος διέκοψε τὴ δράση του ἀπάνω στὴν ἐπαλξή, πού τὴν τίμησε καὶ τὴ δόξασε. Γι' αὐτὸ ἦταν περήφανος, πού ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστῆς καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους στυλωβάτες. Τὸ ὄνομά του δέθηκε στενὰ μετὰ τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία ἀπὸ τὴν αὐγὴ της, τὸ μεσουράνημά της καὶ τὴ δύση της.

6. — Τὰ συγγραφικὰ ἔργα τοῦ Φιλητᾶ.

Ὁ Φιλητᾶς παντοῦ ὅπου βρισκόταν εἶχε γεμᾶτο τὸ χαρτοφύλακα ἀπὸ σημειώσεις. Ξεχώριζε, ἀνάμεσα στοὺς δασκάλους τοῦ ἔθνους γιὰ τὴν ἐργατικότητά του. Ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιδ φιλόπουνους καὶ δὲν περιοριζόταν μόνο στὴ διδασκαλία. Εἶχε γράψει πολλὰ, ἀλλὰ λίγα δημοσιεύθηκαν. Στὴν πλούσια βιβλιοθήκη του βρέθηκαν, ὕστερα ἀπὸ τὸν θάνατό του, πολλὰ χειρόγραφα καὶ σημειώσεις.

Κάθε τι πού μελετοῦσε, ἢ διάβαζε ἢ ἐπεφτε στὴν ἀντίληψή του, ἢ ἄκουγε, τὸ σημειῶνε σὲ οἰοδήποτε κομμάτι χαρτιοῦ, πού εἶχε ἐκεῖνη τὴ στιγμή. Γι' αὐτὸ οἱ σημειώσεις του ἀποτελοῦνταν ἀπὸ χαρτιὰ μετὰ διάφορα σχήματα καὶ χρώματα. Πολλές του σημειώσεις ἀφοροῦσαν τὴν Ἠπειρο καὶ τὰ Γιάννινα. Σκόπευε, φαίνεται, νὰ γράψει ἰδιαίτερη πραγματεία γιὰ τὴν Ἠπειρο.

Ἐπίσης ὁ ἱστορικὸς Γιάννης Βλαχογιάννης στὸ ἔργο του γιὰ τὸν Καραϊσκάκη μᾶς δίνει τὴν πληροφορία, «ὅτι ὁ μακράτατος κατάλογος Φιλικῶν στὸ Φανάρι καὶ τ' Ἄγραφα, πού δίνει ὁ Ἀραβαντινὸς στὸ τέλος τοῦ γνωστοῦ βιβλίου του «Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ» εἶναι δανεισμένος ἀπὸ χειρόγραφα σημειώματα τοῦ Χριστ. Φιλητᾶ». Ἐπίσης ὁ Βλαχογιάννης διέσωσε χειρόγραφα τοῦ Φιλητᾶ καὶ στὰ Ἀρχεῖα του.

Ὁ Φιλητᾶς θέλησε, πρώτα, νὰ βοηθήσει τὴ σπουδάζουσα νεολαία τόσο στὴ μέση ἐκπαίδευση, ὅσο καὶ στὴν Ἀκαδημία. Γι' αὐτὸ ἐτύπωσε ἀπλὴ καὶ εὐμέθοδο γραμματικὴ τῆς λατινικῆς γλώσσας γιὰ τοὺς μαθητῆς στὸ Ἐφεβείο. Ἡ γραμματικὴ εἶχε τίτλο «Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης, συνταχθεῖσα πρὸς χρῆσιν τοῦ ἐν Κερκύρα Ἀκαδημαϊκοῦ Ἐφεβείου, ὑπὸ Χριστ. Φιλητᾶ, προφέσορος δημοσίου Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν, ἐν Κερκύρα, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως, 1827».

Ἐπίσης ἐκυκλοφόρησε ἀπλὴ χειρόγραφο ἑλληνικὴ γραμματικὴ, πού τὴ χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ ἄλλοι καθηγητῆς καὶ οἱ σπουδαστῆς. Ἔτσι ἀναγνωρίζεται ἀπ' ὄλους ὅταν ὁ πιδ κατάλληλος γιὰ τὴ θεμελίωση καλῶν ἀρχῶν διδασκαλίας πρὸ παντὸς στοὺς ἀρχαρίους. Καὶ εἶναι τεράστια ἡ συμβολὴ του στὸν τομέα αὐτόν, ἂν ἀναλογιστοῦμε τὴ μεγάλη ἔλλειψη σχολικῶν βιβλίων καὶ ἄλλων βοηθημάτων στὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη. Ἰδιαίτερα γιὰ τὴ γλῶσσα «τὸ κλειδί» εἶναι ἡ γραμματικὴ.

Ὁ Φιλητᾶς, δταν ὑπηρετοῦσε στὴ Τεργέστη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1829, εἶχε συντάξει κατάλογον τῶν βιβλίων καὶ τῶν χειρογράφων.

Ἐπίσης, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ὀργάνωσης τῶν δευτερευόντων σχολείων στὴν Κέρκυρα, ὁ Φιλητᾶς ἀσχολήθηκε μὲ τὴ σύνταξη βιβλιογραφίας, ποὺ ἀφοροῦσε Ἕλληνες λογίους, ποὺ διέπρεψαν μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἔτσι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μελετήσῃ τὰ ἔργα, ποὺ μιλοῦσαν γιὰ τοὺς ἐπιφανεῖς αὐτοὺς ἄνδρες καὶ γιὰ τὴν δράση τῶν σχολείων στὴν Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Καρπὸς ἀργότερα τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ διάλεξις γιὰ τὸν Κερκυραῖο Ἰωαννίκιο Καρτάνο, τὸν Ζακυνθινὸ Παχώμιο Ρουσάνο καὶ τὸν Δαμασκηνὸ Στουδίτη. Ὁ Καρτάνος σὲ ἀπλῆ γλῶσσα, θέλει νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὴ διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας. Ἀντίθετος τούτου ἦταν ὁ Ρουσάνος. Καὶ ὁ Στουδίτης ὁποστήριξε τὴ λαϊκὴ ἐκκλησιαστικὴ διδαχὴ.

Τὸ πάθος τοῦ Φιλητᾶ ἦταν γύρω στὰ ἀρχαιολογικὰ θέματα. Στὸν τομέα αὐτὸν σώζονται οἱ παρακάτω ἐργασίες του.

α) Διάλεξις «περὶ τῆς ἐν Κερκύρα μενεκρατείου ἐπιγραφῆς». Κέρκυρα 1844.

β) Περὶ ἀκαρνανικῶν 3 ψηφισμάτων ἐν Ἀκτίῳ εὐρεθέντων, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ Πανδώρα.

γ) Στὴν Πανδώρα ἐδημοσιεύθηκε καὶ «τὸ Ληκυτόιον ἐπιγράμματον» (1864) ἀπ' ἀφορμὴ τοῦ Ληκυθίου (δακρυδόχου), ποὺ βρέθηκε στὰ Κύθηρα.

δ) Ἐπίσης στὴν Πανδώρα (1858) ἐδημοσιεύθηκαν καὶ ἄλλαι ἐργασίαι μὲ τίτλο: «Ἐκ τῶν ἐκδιδομένων ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν περαιτέρω τινὲς φιλοκρινόμεναι ἢ ἐπανορθούμεναι»,

Ἀκόμα ἐδημοσιεύθηκαν καὶ οἱ ἀκόλουθοι λόγοι σὲ τελετές, ἐξὸν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀνέφερα παραπάνω.

α) Λόγος εἰς τὴν ἐτησίαν Ἀκαδημαϊκὴν τηλετήν ἐπὶ χορηγίᾳ τῶν διπλωμάτων καὶ διανομῆν βραβείων τοῖς ἀριστεύσασιν τῶν τροφίμων καὶ φοιτητῶν τοῦ Ἴονίου Γυμνασίου, γενομένην κατὰ τὴν 8ην Μαΐου 1851.

β) Λόγος ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐν Κερκύρα Ἀκαδημαϊκῶν καὶ Γυμνασιακῶν μαθημάτων τοῦ 1852—53.

Στὰ 1865 ἐδημοσιεύτηκε στὴν Πανδώρα ἡ μετάφρασις ἀπὸ τὰ λατινικὰ ἢ ἐλεγεία «περὶ τοῦ πλοκάμου τῆς Βερενίκης».

Ὑστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του ἐξεδόθηκε στὴν Ἀθήνα (1897) ἡ ἀνέκδοτος ἐργασία του «περὶ τοῦ Συνοικισμοῦ τῶν Γρακῶν εἰς Τεργέστη», μὲ τὴ φροντίδα τοῦ γαμβροῦ του Θ. Σαρλῆ.

Ἄρθρα τοῦ Φιλητᾶ ἐδημοσιεύθηκαν στὸ σοβαρὸ περιοδικὸ «Λόγιος Ἑρμῆς», ποὺ ἐκδίδονταν στὴ Βιέννη ἀπὸ τὸ Ἄνθιμο Γαζῆ.

Ἐπίσης συνεργασίες τοῦ ἐδημοσίευσε καὶ τὸ περιοδικὸ, ποὺ ἔβγαινε στὴν Κέρκυρα «Ἰόγιος Ἀνθολογία». Στὴ συνταχτικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἀνθολογίας συμμετεῖχε καὶ ὁ Φιλητᾶς.

Ἐπίσης ὑπάρχουν ἄρθρα του καὶ στὸ περιοδικὸ «Ἐρανιστής».

Ὁ Φιλητᾶς ἀπασχολήθηκε καὶ μὲ θρησκευτικὰ θέματα καὶ μάλιστα μὲ δογματικά. Μετέφρασε ἀπὸ τὰ ἰταλικά τὸ ἔργο τοῦ Στελ. Βλασσοπούλου Ἐπεράσπισις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας». Στὴν εἰσαγωγὴ τῆς μετάφρασης ἀναφέρει καὶ ὁσους ἔγραψαν ἐναντίον τοῦ Καθολικοῦ δόγματος ἀπὸ τὸν 15ον αἰῶνα ὡς τότε.

Ὅταν ὁ Πάπας Πίος δ' Ἐ' τὸ 1848 προέτρεψε μὲ ἐγκύκλιο τὴν ἐνωσὴν πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς, μετέφρασε ἀπὸ τὰ ἰταλικά τὰ ἔργα τοῦ Γεωργίου Μαρκορά.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο ἔργο τοῦ Φιλητᾶ εἶναι ὅτι «ἐμόρφωσεν λαμπρὰν νεολαίαν, γράφει ὁ Δὲ Βιάξης, μὲ ἰδεῶδες». Πολλοὶ μαθητὲς του τόσο στὴν Κέρκυ-

ρα, όσο και στη Ζάκυνθο, που διακρίθηκαν αργότερα στα Γράμματα και στην 'Επιστήμη, με ύπερηφάνεια έλεγαν, ότι υπήρξαν μαθητές του.

'Αναφέρω μερικά ονόματα: 'Ο Πολίτης, που έγινε αργότερα Μητροπολίτης στην Κέρκυρα. 'Ο ιστορικός Π. Χιώτης, ο Λομβάρδας, ο Καβραμής, ο Γ. Βερούκιος, ο Καλλίνικος, ο Μπουσινιόρ, ο Γ. Λαγγουιδάρος, ο Ρ. Πελεκάσης και άλλοι.

7.—Φιλητᾶς — 'Ασώπιος—Κοραῆς — Ψαλίδας—Γκίλφορδ.

'Ο Φιλητᾶς με τον 'Ασώπιο υπήρξαν συγχωριανοί, συνομήλικες και φίλοι. Και η φίλια των στάθηκε ειλικρινής, αδιάσπαστη και ανέφελη μέχρι του θανάτου του Φιλητᾶ. 'Αμοιβαία εκτίμηση, αμίλλα στην πνευματική ανάπτυξη και αλληλεγγύη και βοήθεια ο ένας προς τον άλλον. Στα Γιάννινα, στο έξωτερικό, στην 'Ιόνια 'Ακαδημία. 'Η ψυχική επαφή ανάμεσά τους ποτέ δεν διακόπηκε. Αυτό φανερώνουν οι επιστολές που διασώθηκαν.

'Η επιστημονική αξία του Φιλητᾶ και του 'Ασωπίου αναγνωρίζεται από όλους. Και οι δύο καθηγητές ξεχωρίζουν στην 'Ιόνια 'Ακαδημία για τον επιστημονικό τους όπλισμό και το ήθος τους. 'Ο 'Αρμωστής 'Αδαμ κάμει εύφημη μνεία και των δύο στον έναρκτηριο λόγο του προς το Νομοθετικό Σώμα στις 24 Φεβρουαρίου 1827. 'Ανάμεσα στα άλλα είπε:

«'Ο ζήλος και η προθυμία των διδασκάλων και εξαιρέτως των δύο καθηγητών της 'Ελληνικής Φιλολογίας, αξιοῦται πάσης εύφημίας και σεβασμού παρ' ὅλης τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας».

Οι γραμμές αυτές συμπυκνώνουν το μεγάλο κύρος, που είχαν δημιουργήσει στην 'Ακαδημία οι δύο διαπρεπείς λόγιοι.

'Αλλά και ἄλλη τιμητική διάκριση έγινε στους δύο κορυφαίους φιλόλογους. 'Αργότερα ο Βασιλιάς τῆς 'Αγγλίας, όταν ήταν ἄρμωστής ο Νούγεντ, ἐπαρασημοφόρησε για τὴ δράση τους τον Φιλητᾶ και τον 'Ασώπιο. Είχε τότε θεσπισθῆ εἰδικὸ παράσημο του 'Ιονίου Κράτους, τὸ παράσημο του 'Αγίου Μιχαὴλ και Γεωργίου.

Και όταν ἦρθε στην 'Αθήνα ο 'Ασώπιος σὰν καθηγητῆς στο Πανεπιστήμιο, ἡ ἀλληλογραφία συνεχίστηκε μεταξύ τους. Τὸ τελευταῖο του γράμμα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, τοῦ Φιλητᾶ πρὸς τὸν 'Ασώπιο, φέρει ἡμερομηνία 14 Μαρτίου 1867.

'Ο Φιλητᾶς εἶχε γνωρίσει στὸ Παρίσι τὸν Κοραῆ, τὸν μεγάλο ἔθνοφωτιστῆ. «'Ο 'Αδαμάντιος Κοραῆς, γράφει ὁ Γ. Βαλέτας, στὴν Εἰσαγωγή στὰ "Ἀπαντα, εἶναι ἡ μεγαλύτερη, ἡ ἐπιβλητικώτερη μορφή τοῦ νεοελληνικοῦ κόσμου. Μορφή πατριαρχιαρχική, κορυφαία, πανευρωπαϊκῆς ἀκτινοβολίας και πανελληνίου προβολῆς». Και σὲ ἄλλο μέρος: «Τὰ σαλπισματά του, τὰ κείμενά του, οἱ ὑποθήκες του ἀναβαν τὶς ψυχές, δημιουργοῦσαν πατριωτικὴ ἀτμόσφαιρα, ἔβαζαν στὸ ἐπαναστατικὸ λεβέτι φωτιά και τὸκαναν νὰ σιγοβράζει. 'Ο Κοραῆς μέσα στὴν τελευταία προεπαναστατικὴ εἰκοσαετία στάθηκε τὸ μάτι, ὁ νοῦς, ἡ ψυχὴ, ἡ φωνὴ τῆς 'Ελλάδος, αὐτὸς πῆρε τὸ ἔθνευεργικὸ μήνυμα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ρήγα και τὸ συνέχισε. Αὐτὸς ἐπίσης ἐπρωτοστάτησε στὴ φιλελληνικὴ κίνηση, γιατί ἦταν ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς νέους "Ελληνας πὸς πῆρε τὴ φήμη τοῦ μεγάλου σοφοῦ τῆς Εὐρώπης.

Και ὁ Κοραῆς ἦταν πνεῦμα φιλελεύθερο. Δὲν ἦταν μόνον ὁ μέγας φιλόλογος και ἀνθρωπιστῆς, τὸν ἀπασχόλησαν ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ. "Ἀπλωσε τὴ δράση του πλατύτερα στὸν πολιτικὸ και κοινωνικὸ χῶρο. Γι' αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τὴν 'Επανάσταση ἐδούλεψε πνευματικὰ για τὴ διαφώτιση τοῦ Γένους. Και συνέχισε μετὰ τὴν 'Επανάσταση νὰ πολεμᾷ μ' ὅλες τὸς δυνάμεις τοὺς ἐχθροὺς τοῦ φιλελευθερισμοῦ και τῆς δημοκρατίας.

Ὁ Φιλητᾶς ἐθαύμαζε τὸν Κοραῆ. Γι' αὐτὸ μπορούμε νὰ ποῦμε στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀκολούθησε τὴ γραμμὴ τοῦ Κοραῆ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κοραῆς ἐκτιμοῦσε πολὺ τὸν Φιλητᾶ. Σὲ μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀσώπιον τὴν 23)2)1820 περιγράφει, πόσο ἐψυχράνθηκε γιὰ τὶς φλυαρίες τοῦ Κοδρικᾶ, πού ἔγραφε κατὰ τοῦ «χρηστοῦ Κοραῆ».

Ἐπίσης σὲ ἄλλο γράμμα του ἀπὸ τὴν Κέρκυρα τὴν 30)4)1823 πρὸς τὸν Ἀσώπιον, πού βρισκόνταν στὸ Παρίσι τοῦ γράφει «πρόσφερε εἰς τὸν Κύριον Κοραῆν τὰς μετὰ σεβασμοῦ προσρήσεις μου».

Ἀπὸ γράμμα τοῦ Φιλητᾶ πρὸς τὸν Ἀσώπιον καὶ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Ρώτα πληροφοροῦμεθα, ὅτι ὁ Φιλητᾶς εἶχε συντάξει ἐπιγραφὴν γιὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆς Τεργέστης, πού ἐνέκρινε ὁ Κοραῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ εἶχε προκαλέσει τὴν ἀντιζηλία τοῦ Μουστοξύδη, καὶ ἄλλων δύο λογίων.

Ὁ Φιλητᾶς συνδέονταν καὶ μὲ τὸν Ἀθ. Ψαλίδα.

Ὁ λόγιος καὶ φιλόσοφος Ψαλίδας ἦταν πολὺ μορφωμένος, ἀλλὰ δὲν ἔφτανε τὸ ἀνάστημα τοῦ Κοραῆ. Ἦταν ρωσόφιλος, γιὰτὶ πίστευε, ὅτι ἡ Τσαρίνα Αἰκατερίνη θὰ βοηθοῦσε τοὺς Ἕλληνας νὰ ξεσκαβθοῦν. Ἡ Τσαρίνα ὁμως δὲν σκοτίζονταν γι' αὐτό, ἀλλὰ γιὰ τὴν ρωσικὴ ἐπέκταση στὰ Βαλκάνια. Γι' αὐτὸ ὁ Ψαλίδας ἔστρεψε τὰ μάτια του πρὸς τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία. Δὲν ἄργησε ὁμως νὰ ἀπογοητευτεῖ ἀπὸ τὸ ὄνειρο αὐτό.

Ἀκόμα ὁ Ψαλίδας ἦταν τύπος μαχητικὸς, ἐριστικὸς καὶ ἐλευθερόστομος. Τὰ εἶχε βάλει μὲ τὸν Εὐγ. Βούλγαρη καὶ τελευταῖα στρεφόνταν ἐναντίον τοῦ Κοραῆ. Ἀλλάξε ιδέες καὶ ἀποκαλύφθηκε φανατικὸς ἀντιδημοκράτης!

Πάντως στὸ γλωσσικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα ἀναγνωρίζεται πρωτοπόρος καὶ προοδευτικὸς.

Ὁ Φιλητᾶς, ὅπως ἀνέφερα, εἶχε δάσκαλον τὸν Ψαλίδα καὶ σ' αὐτὸν ὀφείλει τὴ θεμελίωση τῆς φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς του κατάρτισης, καὶ γι' αὐτὸ πολὺ τὸν ἐκτιμοῦσε.

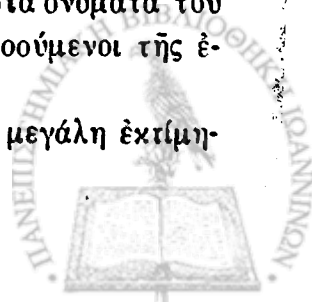
Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Ψαλίδας δὲν χρησιμοποιήθηκε στὴν Ἀκαδημία καὶ εἶχε περάσει στὸ περιθώριον, ἐνῶ οἱ δύο ἄξιοι μαθητὲς του Φιλητᾶ καὶ Ἀσώπιος μεσουρανοῦσαν.

Βρίσκω ὀρθὴ τὴν ἐξήγηση, πού δίνει ὁ ἱστοριοδίφης Λ. Βρανούσης στὸ θέμα αὐτό. Ὅτι δὲν ὑπῆρξαν ὑπαίτιοι οἱ μαθητὲς του, γι' αὐτὸν τὸν παραγκωνισμό του, ἀλλὰ ἦταν ἀνεπιθύμητος στοὺς Ἄγγλους, γιὰτὶ ἐξεδήλωνε προκλητικὰ τὰ ἀντιαγγλικά του αἰσθήματα.

Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ψαλίδας παρὰ τὶς πικρὲς καὶ ὑπαινιγμοὺς πού γράφει στὸν Φιλητᾶ, φαίνεται ὅτι τὸν ἐκτιμᾷ πολὺ. Στὸ τελευταῖον πρὸ τοῦ θανάτου του γράμμα 9)3)1829 πρὸς τὸν Φιλητᾶ στὴ Ζάκυνθο, ἀπὸ τὴν Λευκάδα, ὅπου ὑπηρετοῦσε σὰν διεθυντὴς τῶν δευτερευόντων σχολείων, τὸν ἀποκαλεῖ «Φίλιπτε Φιλητᾶ». Γιὰτὶ ἂν εἶχε ὑπόνοια, ὅτι ὁ Φιλητᾶς, ἐξασκῶντας τὴν ἐπιρροή του, ἀντιδρούσε γιὰ τὴν προώθησή του στὴν Ἀκαδημία, δὲν θὰ τοῦ ἔγραφε σὲ τόσο φιλικὸ τόνο. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ γράφει στὴν Ἔστια (1879) σχετικὰ ἄγνωστος ἀρθρογράφος. «Ὁ Ἀσώπιος καὶ ὁ Φιλητᾶς δὲν ἦσαν κακὸτροποὶ διὰ νὰ φθονήσωσι καὶ ὑποσκελίσωσι τὸν ἑαυτῶν διδάσκαλον καὶ εὐεργέτην. Ἡξεύρω μάλιστα, ὅτι πολλάκις παρεκλήθη παρ' αὐτῶν ὁ Ψαλίδας, ὅπως μὴ ὀμιλῇ δημοσίᾳ κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ρωσίας».

Ὅπως βλέπουμε, τὸ ὄνομα τοῦ Φιλητᾶ ἀχτιδοβολᾷ δίπλα στὰ ὀνόματα τοῦ Κοραῆ, τοῦ Ἀσωπίου, τοῦ Ψαλίδα, πού εἶναι οἱ φωτισμένοι διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὅστος θὰ πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι καὶ ὁ Γκίλφορντ ἔτρεφε μεγάλη ἐκτίμη-

ση για τὸν Φιλητᾶ καὶ τὸν περιέβαλε μὲ μεγάλη ἀγάπη καὶ στοργή. Ὁ Φιλητᾶς ἀνταποκρίθηκε ἀπόλυτα στὶς προβλέψεις καὶ στὶς εὐγενικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Γκίλφορντ, ποὺ δὲν ἀστόχησε στὴν ἐκλογή τοῦ Φιλητᾶ. Καταχωρῶ ἓνα γράμμα τοῦ Γκίλφορντ, ποὺ στέλνει στὶς 5)2)1822 ἀπὸ τὴ Ρώμη στὸ Φιλητᾶ στὴν Κέρκυρα:

«Ποθητέ μου Φιλητᾶ, δὲν σοῦ ἔγραψα ἕως τώρα σκοπὸν πάντοτε τρέφων νὰ ἔλθω αὐτοῦ προσωπικῶς, νὰ γενῶ αὐτόπτης τῆς καταστάσεως τῶν σχολείων καὶ νὰ συνεργήσω εἰς τὴν βελτίωσίν των τὸ κατὰ δύναμιν. Ἀλλὰ δὲν βλέπω ὅτι ὁ ἔρχομός μου εἶναι ἀναγκαῖος ἕως τὸ ἀκόλουθον φθινόπωρον, ἐν τοσοῦτῳ ἐπιθυμῶ νὰ μάθω τὰ περὶ τῆς δημοσίου παιδείας τῆς εἰς τὴν φροντίδα του ἐμπιστευμένης, δι' ὃ σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ δώσης ὄχι μόνον καθαρὰν κοί ἀκριβῆ πληροφορίαν περὶ τῆς εὐδοκίμησεως τῶν ὑπὸ τὴν ἐπιστάσιάν σου μαθητῶν, ἀλλὰ νὰ μὲ ἀναγγείλης ἂν τὰ σχολεῖα εὐποροῦν, κατὰ τὸ παρὸν τὰ ἀναγκαῖα βοηθήματα εἰς τὴν εὐτυχῆ αὐτῶν πρόδοον, ἢ τινος ὑστεροῦνται διὰ νὰ φροντίσω εἰς ἀναπλήρωσίν των. Διὰ νὰ μὴν πάθῃ ἡ βελτίωσις τῆς δημοσίου παιδείας τὴν παραμικρὰν βλάβην ἐξ αἰτίας τῆς προσκαίρου αὐτῆς ἀπουσίας μου, γράφω πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον Ἄδαμ, πρὸς τὸν ὁποῖον ἠμπορεῖς νὰ κοινοποιήσης ὅτι χρειῶδες εἶναι εἰς τὸ ἔργον σου. Βέβαιος εἶμαι, ὅτι ἡ ἐξοχότης του θέλει λάβει τὴν πρέπουσαν περὶ τοῦτου φροντίδα».

8.—Ἡ τοποθέτηση τοῦ Φιλητᾶ.

Δὲν εἶναι δύσκολη ἡ τοποθέτηση τοῦ Φιλητᾶ στὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς του. Συνεπάρθηκε καὶ γαλουχήθηκε μὲ τὴ διδασκαλία, τὰ κηρύγματα τῆς ἰδέας τοῦ Γιαννιώτη φιλοσόφου Ἀθ. Ψαλίδα καὶ στὰ γραφτὰ του πολλὰς φορὲς παρουσιάζονται ἐκφράσεις τῆς λαϊκῆς γλώσσας.

Ὁ Φιλητᾶς ἂν καὶ ἐλάτρευε τὸν κλασσικὸ πολιτισμὸν στάθηκε ξένος πρὸς τὸ συντηρητικὸ κλίμα τῆς φαναριώτικης πνευματικῆς ζωῆς. Εἶναι ἐκδηλῆ ἡ ἀποστροφή του πρὸς τὸν Π. Κοδρικᾶ.

Ἡ μορφή τοῦ Ἀδ. Κοραῆ μὲ τὸ φιλελεύθερο στοχαστικὸ πνεῦμα καὶ τὴ «μέση ὁδὸ» στὸ γλωσσικὸ ζήτημα δίνει ἀνακαινιστικὴ κατεύθυνση στὰ Γράμματα.

Τὸ ἀστέρι τοῦ Κοραῆ καταυγάζει μὲ τὸ ἀνέσπερο φῶς τὸν ὄριζοντα τῆς Εὐρώπης. «Ὁ Κοραῆς στὰ χρόνια αὐτά, γράφει ὁ Γ. Κορδάτος, εἶναι ὄχι μόνον ὁ σοφός, ποὺ μέρα νύχτα συγγράφει γιὰ νὰ φωτίσει τὸ σκλαβωμένον Ἑλληνικὸ Γένος, ἀλλὰ καὶ φλογερὸς πατριώτης καὶ πνευματικὸς ἐκπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξης, ποὺ ὑψώνει τὴ σημαία τοῦ ἐθνισμοῦ»

Ἀναμφισβήτητα ὁ Φιλητᾶς ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὸν Κοραῆ καὶ τὸ προοδευτικὸν τοῦ πνεῦμα. Ἀνήκει στοὺς προοδευτικοὺς λογίους καὶ ἐπιστήμονες ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ποὺ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ τὸν ἀστικὸν διαφωτισμὸν καὶ ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἔγιναν ἐμπνευστὲς καὶ καθοδηγητὲς τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἐθνικισμοῦ. Βέβαια ἡ «μέση ὁδὸς» τοῦ Κοραῆ, ποὺ τὴν ἀσπάστηκε καὶ ὁ Φιλητᾶς καὶ πολλοὶ λόγοι τῆς ἐποχῆς δὲν ἔλυσε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

Φωτογραφία τοῦ Φιλητᾶ δὲν κατώρθωσα νὰ βρῶ, παρὰ τὴν ἐπίμονη ἐρευνά μου.

Στὸ γράμμα του τῆς 23)2)1820, ποὺ στέλνει ὁ Φιλητᾶς πρὸς τὸν Ἀσώπιον ἀπὸ τὴν Ὁξφόρδη, ξεχειλίζει ἡ πίκρα τῆς ξενητεῖας. Τοῦ διατυπώνει τὸ μεγάλο καράπονο γιὰ τὴν ἀδιαφορία, ποὺ συνάντησε στὸ Παρίσι ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς. Νὰ τι γράφει ἀνάμεσα στὰ ἄλλα: «Πόσο εἶναι εἰς τὴν ξενητεῖαν φίλε μου παρηγορητικὸν νὰ εὔρη τις ἓναν συμπατριώτην του καὶ γνώριμον ἀλλὰ φίλον! Ἦτο καὶ ὁ Βασίλειος ὀλιγώτερον γνώριμος, ἀλλ' ὁ Βασίλειος (ἐπρόκειτο γιὰ Ἡπειρώτη) μόλις μετὰ 40 ἡμέρας τῆς ἀφιξεῶς μου ἐκεῖ ἐκαταδέχθη νὰ μὲ ἰδῇ. Ὁ μελαγχο-

λικός μου χαρακτήρ ἴσως, ἢ πενιχρά μου ἐνδυμασία ἴσως δὲν ἔκαμαν οὐδὲ εἰς τοὺς ἄλλους καλοφορεμένους ὁμογενεῖς τύπον πρὸς ὄφελός μου... «Εἰς ἐνὸς χρόνου διατριβὴν μου ἐν Παρισίοις δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ μὲ ἐπρόσφερε κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τοὺς πλουσίους Γραικοὺς μῆτε ξενίαν μῆτε γνωριμίαν».

Ὁ ἴδιος ὁ Φιλητᾶς μᾶς δίνει μὲ δυὸ πινελιὰς τὴν εἰκόνα του. Διαπιστώνει, ὅτι εἶναι «μελαγχολικὸς χαρακτήρας» καὶ ὅτι ἡ ἐνδυμασία του ἦταν πενιχρή. Ὁ Φιλητᾶς εἶχε ὅμως πλούσιο πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ κόσμον, γι' αὐτὸ δόθηκε ὀλοκληρωτικὰ στὴν ἐπιστήμην, στὰ Γράμματα καὶ στὴν ἑλληνικὴ νεολαία.

Θὰ πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι ὁ μισθὸς τῶν καθηγητῶν στὰ 1826 ἀνέβαινε στὸ ποσὸ τῶν 60 ταλλήρων.

Στὰ χρόνια, ποὺ ἐπακολούθησαν ὁ Φιλητᾶς ποτίστηκε ἀπὸ μεγάλες πικρίες ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος. Περνοῦσε οἰκονομικὰ στενοχώριες. Μὲ ἀλλεπάλληλα γράμματα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα παρακαλεῖ τὸν Ἀσώπιον νὰ ἐνδιαφερθῆ στὴν Κυβέρνηση γιὰ τὴν τακτοποίηση τῆς ἐνίσχυσής του. Τὸ τελευταῖο του γράμμα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα φέρει ἡμερομηνία 14 Μαρτίου 1867.

Ὁ Φιλητᾶς παντρεύτηκε στὸ 1828 στοὺς Κορφοὺς τὴν Κερκυραία Βασιλικὴ Μανάρη, ἀδελφὴ τοῦ καθηγητῆ τῶν μαθηματικῶν καὶ γυμνασιάρχου τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς Σπ. Μανάρη.

Σημειῶνω γιὰ πρώτη φορὰ τὸ προσκλητήριο ποὺ ἔστειλε στὸν ἀδελφικὸ του φίλον Κ. Ἀσώπιον. Ὑπάρχει χειρόγραφο στὸ Ἀρχεῖο τοῦ τελευταίου:

«Τῷ ἐλλογιμοτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ προφ. Δρ. Κωνσταντίνῳ Ἀσωπίῳ κ.λ.π. Ὁ Δρ. Φιλητᾶς παρακαλεῖ τὸν προφέσσορα κύριον Δρ. Κωνσταντῖνον Ἀσώπιον καὶ τὴν αὐτοῦ κυρίαν νὰ ἀγαθунθοῦν νὰ τὸν τιμήσουν εἰς τὸ στεφάνωμά του αὔριον Κυριακὴ 12 τρέχοντος εἰς τὰς 8 ὥρας μ.μ. Κερκύρα 11 Ἰουνίου 1828.

Τὸ στεφάνωμα γίνεται εἰς τὸν οἶκον τῆς χήρας Μερκούρη πρῶτον πάτωμα πλησίον εἰς τὸν Δόμον τῶν Λατίνων».

Ὁ σοφὸς δάσκαλος ποὺ κινοῦνταν μὲ ἀνεση στὸν ἀρχαῖο κόσμον, χρησιμοποεῖ πολὺ ἀπλῆ γλῶσσα, τὴ δημοτικὴ μποροῦμε νὰ ποῦμε.

Ὅπως ὁ ἴδιος λέγει στὴν ἀναφορὰ του, ποὺ σημείωσα παραπάνω τὸ 1841, ἀπὸ τὸ γάμον του αὐτὸ δημιούργησε μεγάλη οἰκογένεια.

Ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος Φιλητᾶς πέθανε στὶς 30 Ἰουλίου τοῦ 1869 στὸ γραφικὸ νησί τῆς Κερκύρας ποὺ τόσο ἀγάπησε! Μάλιστα ἡ σχετικὴ ληξιαρχικὴ πράξις τὸν μνημονεύει σὰν καθηγητῆ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου. Νὰ πῶς ἀναγγέλει τὸν θάνατον τοῦ τακτικοῦ συνεργάτη του τὸ περιοδικὸ «Πανδώρα» στὸ φύλλον τῆς 1)10)1867: «Ἀπέθανεν ἐπ' ἐσχάτων ἐν Κερκύρα ὁ Χριστόφορος Φιλητᾶς, καθηγητῆς ἐν τῷ Ἀθηναίῳ Πανεπιστημίῳ καὶ ἐκ τῶν πολυμαθῶν συντακτῶν τῆς Πανδώρας. Ἀρχαῖος διδάσκαλος τοῦ Ἐθνικοῦ ἐξ ἐκείνων, οἵτινες περιέσωσαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἐτίμησαν τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα, κατέστη ἄξιος ἰδιαιτέρας βιογραφίας». Μ' αὐτὰ τὰ συμπυκνωμένα καὶ κολακευτικὰ λόγια νεκρολογεῖ ἡ «Πανδώρα» τὸν ἔξοχο συνεργάτη της. Βιογραφία τοῦ Φιλητᾶ ἔγραψε ὁ μαθητῆς του Π. Χιώτης στὸ περιοδικὸ «Ἀγανίππη», ποὺ ἐκδίδονταν στὴ Ζάκυνθο. (Φύλλον Ὀκτώβριον 1867).

Καὶ ὁ βιογράφος του Σπ. Δὲ Βιάξης τελειώνει ζωγραφίζοντας περίφημα τὸν Φιλητᾶ μὲ τὰ παρακάτω λόγια: «Τοιοῦτος ἐν ὀλίγοις ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Φιλητᾶς, ὅστις ἐν τῇ ἀδιαλείπτῳ ἀσκήσει τῶν πατριωτικῶν κοινωνικῶν καὶ ἰδιωτικῶν του ἀρετῶν ἐφάνη ἀντάξιός τῶν μεγαλοφρόνων συγχρόνων αὐτοῦ, οἵτινες ἐδόξασαν τὴν ἐμφάνισιν τῆς δευτέρας Ἑλλάδος ἢ ὀδηγοῦντες αὐτὴν εἰς τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας, ἢ θεμελιοῦντες τὴν ἠθικὴν αὐτῆς καὶ πολιτικὴν ὑπαρξίν ἢ ὠθοῦντες πρὸς τὰ πρόσω τὴν διανοητικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν καὶ μοχθοῦντες τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων».

Χαρακτηριστικό είναι γράμμα ανέκδοτο τῆς γυναίκας του Βασιλικῆς, πού ἀπευθύνεται στὸν Ἀσωπίο με ἡμερομηνία 26)9)1867. Ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀσωπίου καὶ καταχωρῶ μικρὴ περικοπὴ με τὴν ὀρθογραφία του. Ἀνόμεσα στὰ ἄλλα τοῦ γράφει: «σᾶς θεωρῶ τὸν πλησιέστερο συγγενῆ καὶ ἔμεινα με κόριν ἀνίπανδρον καὶ ἄνευ μέσου». Αὐτὸ φανερῶνει τὴν πλήρη ἐγκατάλειψη καὶ τὴ δραματικὴ κατάσταση, στὴν ὁποία εὑρίσκετο ὁ Φιλητᾶς καὶ ἡ οἰκογένειά του τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του, πού τὴν ἀφιέρωσε στὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ Ἔθνους.

Τὴν κόρην του ἀργότερα παντρεύτηκε ὁ Θ. Σαρλῆς ἀντισυνταγματάρχης τοῦ στρατοῦ, πού διέσωσε πολλὰ ἀπὸ τὰ ανέκδοτα χειρόγραφα καὶ τὶς σημειώσεις τοῦ Φιλητᾶ καὶ παρέδωσε στὸν ἱστορικὸ Γ. Βλαχογιάννη καὶ σὲ διάφορες ἐφημερίδες.

* * *

Ἡ μικρὴ αὐτὴ σκιαγραφία ἀποτελεῖ ἓνα τιμητικὸ ἀφιέρωμα στὸ Φιλητᾶ, πού τόσα χρόνια ἐστόλισε με τὴ διδασκαλία του καὶ τὸ ἦθος του τὴν Παιδεία στὰ Ἐφτάνησα.

Πολὺ σύντομα, ὁ Φιλητᾶς εἰς τῶν ἐγκριτωτέρων καθηγητῶν τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ὅπως τὸν ἀποκαλεῖ ὁ Α. Βρεττὸς στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία, θὰ πάρει τὴ θέση, πού τοῦ ταιριάζει στὴν ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας. Καὶ θὰ τιμηθῆ ὅσο πρέπει ἡ ὑπέροχη συμβολὴ του στὰ Νεοελληνικὰ Γράμματα:

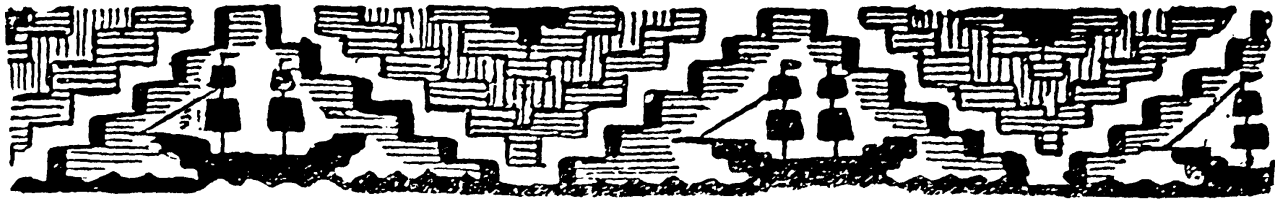
Ἡ σκόνη τοῦ χρόνου ἔχει σκεπάσει τὴν ἀξία πνευματικῆς παρουσίας του στὴν Ἐθνικὴ Ἀναγέννηση.

Ἡ στροφή, πού σημειώθηκε τελευταία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, ἡ ἴδρυση τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς στὰ Γιάννινα, καθὼς καὶ ἡ ἐξαγγελθεῖσα ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργὸ ἀνασύσταση τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας στὴν Κέρκυρα, σὰν ἀνωτέρου Πνευματικοῦ Ἰδρύματος Ἐπιμορφώσεως, θὰ γίνουν ἀφορμὴ νὰ λάμψει ἡ πνευματικὴ μορφή τοῦ Φιλητᾶ. Καὶ τὸ ἔργο του θὰ γίνῃ πῶς πλατεῖα γνωστὸ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ :

- 1) Π. Ἀραβαντινοῦ: Ἡπειρώται Λόγιοι τῆς Τουρκοκρατίας.
- 2) Α. Π. Βρεττοῦ: Νεοελληνικὴ Φιλολογία.
- 3) Α. Π. Βρεττοῦ: Βιογραφικὰ τοῦ Γκίλφορντ.
- 4) Εἰρ. Ἀσωπίου: Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον (1874).
- 5) Λ. Βρανούση: Ἀθ. Ψαλίδας.
- 6) Τρ. Εὐαγγελίδου: Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας.
- 7) Φ. Ἰωάννου: Λόγος Ὀλυμπιακός.
- 8) Π. Χιώτη: Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα, τόμος βος.
- 9) Ἡμερολόγιον: Ἡπειρος, Κωνσταντινουπόλις 1911.
- 10) Ἀρμονία: Περ. ἔτος 1901.
- 11) Πανδώρα: » ἔτος 1867.
- 12) Ἀγανίπη: » ἔτος 1867.
- 13) Ἑλλ. Δημιουργία: Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν (1949).
- 14) Πολίτου: Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν.
- 15) Σ. Κουγέα: Περ. Ἑλληνικὰ ΣΤ' (1933).
- 16) Γ. Κορδάτου: Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας.
- 17) Ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἡπείρου» (1893).

ΦΩΤΗ Ι. ΜΑΝΟΥ

ΑΠΟ ΤΟ Η Π Ε Ι Ρ Ω Τ Ι Κ Ο Ν * 1912 - 1913

ΣΧΕΔΙΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ—ΟΧΥΡΩΣΙΣ ΜΠΙΖΑΝΙΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Γενικῶς τὰ ὄχυρά ποῦ ὑπερήσπιζον τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἀπέκοπτον τὰς ἐκ Νότου διαβάσεις αὐτῆς ἦσαν ἕξ. Καστρίτσα, Κοτσελιό, Μπιζάνι, Ἅγιος Νικόλαος, Τσουκα, Δουρούτη ἐξ ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Ἐξ αὐτῶν τὸ Μπιζάνι, κατὰ τοῦ ὁποίου ἐστρέφετο ἡ κυρία προσπάθεια τοῦ στρατεύματος, ἀποτελεῖται ἐκ συμπλέγματος λόφων ἄριστα ὄχυρωμένων μὲ πολυάριθμα πυροβολεῖα καὶ ἔργα πεζικοῦ. Μάλιστα δὲ ἡ ὄλη ὄχυρωματικὴ διάταξις ἐγένετο κατὰ τέτοιον τρόπον ὥστε τὰ πυροβολεῖα τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ κυρίως τῆς Καστρίτσης νὰ ὑποστηρίζουν ἀμέσως, ἀσφαλῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς τὴν ὄλην ἀμυντικὴν διάταξιν τοῦ Μπιζανίου εἰς τὸ κέντρον τοῦ μετώπου. Τὰ ὄχυρά αὐτὰ ἀποκλείοντα καὶ περικλείοντα τὰ Ἰωάννινα ὡς εἶδος Φρουρίου ἐπέβαλλον εἰς τὸν Στρατόν μας πολιορκητικὸν ἀγῶνα.

Ὁ Μεταξῆς ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο ἡ ψυχὴ τοῦ Ἐπιτελείου τοῦ Διαδόχου ἐκφράζει ἐπ' αὐτοῦ καθαρά τὴν σκέψιν του εἰς μίαν πρὸς τὴν σύζυγόν του ἐπιστολὴν του. «... Ἡ ἐπιχειρήσις πηγαίνει πολὺ καλὰ. Βραδέως, πολὺ βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς. Ἐνα φρούριον δὲν πέρονεται μὲ ἓνα πήδημα. Πόσον καιρὸν ἔκαμε ἡ Πιέβνα; Πόσον τὸ Στρασβοῦργον; Πόσον τὸ Μέτς; Πόσον ἡ Σεβαστούπολις; Πόσον τὸ Πόρτ— Ἀρθρούρ; Λοιπὸν διατί ἡμεῖς θὰ κατορθώσωμεν ταχύτερα ἀπὸ ὅλους αὐτούς, ἐνῶ ἔχομεν ὀλιγότερα μέσα; Ἡ διατί δὲν θὰ κατορθώσωμεν ὅ,τι κατόρθωσαν αὐτοί;»

Τὰ Ἰωάννινα δὲν ἦταν παιχνίδι.

Ἐλέχθη καὶ ἐγένετο παραδεκτὸν ὅτι ἡ τακτικὴ ποῦ ἐφήρμοσε ὁ Διάδοχος εἰς τὴν Ἠπειρον διέφερε ριζικῶς ἀπὸ τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν ὑπὸ τοῦ προκατόχου του Σαπουντζάκη. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅλαι αἱ περιπτώσεις ἔχουν προηγουμένως ἐξετασθῆ ἀλλὰ δὲν ἐφηρμόσθησαν. Ὁ ἴδιος ὁ Μεταξῆς μᾶς πληροφορεῖ περὶ αὐτῶν. «... Ἐδῶ εὐρήκαμε πολλὰ σχέδια... Τὸ σπουδαῖον δὲν εἶναι τὸ σχέδιον, ἀλλ' ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ μεθοδικότης τῆς ἐκτελέσεως...».

Προσθετέον εἰς αὐτὰ καὶ τῆς δυνατότητος ἐκτελέσεως. Διότι εἰς τὸ Ἠπειρωτικὸν Μέτωπον δὲν εἶχεν ἐφαρμογὴν ἡ ἀρχὴ τῶν περισσοτέρων ἢ ὀλιγοτέρων σφαλμάτων διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ νίκη ἢ ἡ ἥττα. Ἐδῶ ἡ νίκη ἦτο συνάρτησις δυνάμεως ὑλικῆς ἢ ἐμψύχου ἢ καὶ τὰ δύο μαζί. Καὶ ἡ ἔλλειψις αὐτῆς τῆς δυνάμεως, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἦτο ὁ κυριώτερος ἀνασταλτικὸς παράγων.

Ἡ ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ προσβολὴ τῶν τουρκικῶν δυνάμεων ὑπεστηρίχθη ἀπὸ πολλούς. Καὶ ἡ πατρότης τῆς ιδέας ἀπὸ πολλούς διεκδικεῖται.

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 721.

Ὡς μνηστῆρες φέρονται ὁ Καλογεράς, ἐπιτελής τῆς ΙΥ Μεραρχίας. Ὡσαύτως ὁ Σπηλιάδης ἐπὶ Σαπουντζάκη. Τὸ ἐπιτελεῖον τῆς ΙΙ Μεραρχίας ἐπίσης. Ὁ ἐπιτελής τότε καὶ μετέπειτα ὑπουργὸς Ξενοφῶν Στρατηγὸς ὑπεστήριξεν ἐνώπιον τοῦ στρατοδικείου τὸ 1922 ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ σχεδίου ἐκπολιορκήσεως ἀνήκεν εἰς τὸν πολιτικὸν μηχανικὸν Μινεΐκον καὶ ὅτι ὁ ἴδιος, ὁ Μινεΐκος, ἔκαμε καὶ τὴν μελέτην. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἰδοὺ καὶ ὑπόμνημα τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατηγείου Ἡπείρου, πρὸς τὸν Σαπουντζάκην, ὑποβληθὲν τὸν Νοέμβριον μῆνα:

«Φιλιππιάς 16.11.1912.

Διοικητὴν Στρατοῦ Ἡπείρου.

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν, κατόπιν προφορικῶν εἰσηγήσεων τοῦ συνυπογραφομένου κ. Ὑπαρχηγοῦ τοῦ Ἐπιτελείου (Σπηλιάδης) καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν διατυπωθείσης διαταγῆς σας, νὰ ἐκθέσωμεν ἐγγράφως τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ κατελήξαμε ἐκ τῆς μελέτης τῆς παρούσης τακτικῆς καταστάσεως.

Ἡ ἀπ' ἀρχῆς τῶν ἐπιχειρήσεων συνεχῆς ἐνέργεια τοῦ Στρατοῦ ἡμῶν κατὰ τὸν ἄξονα Γρίμποβον—Πεστὰ—Μπιζάνι, ὡς ἦτο φυσικόν, προὐκάλεσε βαθμηδὸν τὴν συγκέντρωσιν τοῦ συνόλου τῶν ἐχθρικών δυνάμεων ἐν τῷ τομεῖ τούτῳ. Δευτερευόντως ὁ ἐχθρὸς ἐπιτηρεῖ καὶ τὸ ἄκρον ἡμῶν δεξιόν, ἔνθα ὑφίσταται ἐνοχλήσεις ἐκ τῶν ἐκεῖσε ἡμετέρων δυνάμεων ἰδία. Ἀπ' ἐναντίας δεδομένου ὅτι τὸ ἀριστερὸν ἡμῶν εἶναι ἀρχῆθεν κενόν, ἀπλῶς ἐπιτηρούμενον ὑπὸ τῶν ἀτάκτων τοῦ κ. Μαλάμου καὶ οὐδέποτε ὁ ἐχθρὸς ἠσθάνθη ἐκεῖθεν ἐνόχλησιν τινά, οὗτος συνεχῶς ἀπογυμνώνει τὰ ἐναντι τούτου ὄχυρό τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Σαδοβίτσης, ἐν οἷς δὲν διαστηρεῖ πλέον εἰ μὴ στοιχειώδη τινὰ φρουρὰν ἐπιτηρήσεως.

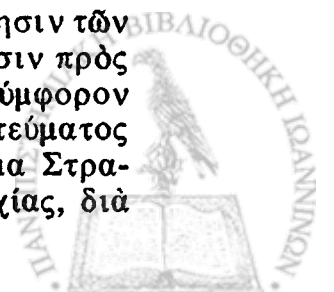
Πραγματικῶς ἅπαντες οἱ αὐτόμολοι καὶ οἱ λιποτακτοῦντες ἐκ τοῦ ἐχθροῦ ὁμογενεῖς ἐκ Προβέζης οἵτινες εἶναι πολλοὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των, ἐκεῖθεν διαφεύγουσι λόγῳ τῆς ἀραιότητος τῆς ἐχθρικῆς ἐπιτηρήσεως, ἀπάντων δὲ αἱ πληροφορίαι συμπέπτουσι βεβαιοῦσαι τὴν βαθμηδὸν ἀπογύμνωσιν τῶν ὄχυρῶν τούτων. Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας διεπιστώθη ὅτι καὶ τὰ δύο τελευταῖα φρουριακὰ πυροβόλα, ἅτινα μόνον ἀπέμεμον εἰς Σαδοβίτσαν, μετεφέρθησαν καὶ τούτα εἰς Μπιζάνι.

Εἶναι προφανὲς ὅτι πᾶσα διὰ Πεστῶν καὶ Ἀετορράχης εὐθὺς πρὸς Μπιζάνι ἡμετέρα ἐπίθεσις θὰ συναντήσῃ ἐκεῖ συγκεντρωμένην τὴν ἀντίστασιν τῆς ἀμόνης, ὅταν ἔλθῃ δὲ ἡ ΙΙ Μεραρχία, ἢ ἐκεῖ ἐνσφηνώσῃς τῆς ἠθελεν ἐξουδετερώσῃ καὶ τὴν σοβαρὰν ταύτην νέαν ἐνίσχυσιν τοῦ μετώπου μας.

Ἀπ' ἐναντίας μία κρυφία προσπέλασις αὐτῆς πρὸς Ἁγιον Νικόλαον καὶ Σαδοβίτσαν καὶ μία αἰφνυδιαστικὴ ἐμφάνισις ἐπιθέσεως πρὸς τὸν τομέα τούτον καθ' ἣν στιγμὴν οἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἡμῶν ἐπιτιθέμεναι πρὸς αὐτῶν θὰ ἐντείνωσι τὴν κατὰ μέτωπον προσήλωσιν τοῦ ἐχθροῦ, θὰ ἐπιφέρωσι τὴν κύκλωσιν αὐτοῦ καὶ ἀναίμακτον κατάληψιν τῶν Ἰωαννίνων. . . . .

Σπηλιάδης Ταγ)ρχης, Ζαφειρίου Λγ)ός, Ἀντωνιάδης Λοχαγός, Πάσσαρης Ὑπολοχαγός.

Ἐκτὸς ὅλων ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἄποψις περὶ τὴν ἐκπολιορκήσιν τῶν Ἰωαννίνων. Τοῦ Παγκάλου αὐτῆ. Καὶ δὲν ἔχει βεβαίως ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ σχέδια ἐνεργείας τοῦ κυρίως μετώπου, πού δείχνει ὅμως τὸ ἀσύμφορον ἀπὸ οἰκονομικῆς πλευρᾶς τῆς συγκεντρώσεως ὁλοκλήρου τοῦ στρατεύματος εἰς Ἡπειρον. Καὶ ἔλεγεν ὁ Πάγκαλος ὅτι ἐὰν ἐνισχύετο τὸ Τμήμα Στρατιᾶς Δαμιανοῦ πού εἶχε εἰς τὴν Κορυτσᾶν τὰς ΙΙΙ καὶ ΥΙ Μεραρχίας, διὰ

μιᾶς συνδεδυασμένης ἐνεργείας ἀπὸ Βορρᾶ καὶ Νότον, θὰ ἐξηνάγκαζον εἰς παράδοσιν τὸν Τουρκικὸν Στρατόν. Ἐφρόνει δέ, ὁ Πάγκαλος, ὅτι ἡ μεταφορὰ τοῦ Στρατοῦ ὀλοκλήρου ἀπετέλεσε καὶ ἐπιτελικὸν σφάλμα. Ἐπιρρίπει δὲ τὴν εὐθύνην εἰς τὸν Δούσμανην ὅστις ἤθελεν νὰ ἐνεργῇ ὁ Διάδοχος μὲ ἐξησφαλισμένην ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἄμεσον ἐπιτυχίαν ἀδιαφορῶν διὰ τοὺς κινδύνους καὶ τὴν οἰκονομικὴν Ἐπιβάρυνσιν.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἡ ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ δὲν ἀπετέλει ἀνακάλυψιν νέου τρόπου ἐφαρμοστέας Στρατηγικῆς ἀλλὰ κανόνα προβλεπόμενον ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ πολέμου εἰς σχετικὰς περιπτώσεις.

Ἐκ τῶν ὑστέρων ἤμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς ὅ,τι θέλει. Πάντως ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας οὐδεὶς θὰ διεξεδίκει ὑποδείξεις, πρωτοβουλίας ἢ σχέδια ἐνεργείας. Τότε μνηστῆρες δὲν θὰ ὑπῆρχον. Θὰ ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἰδοῦμε ἀναλυτικώτερον τι καὶ πῶς ἦσαν αὐτὰ τὰ ὄχυρά ποῦ τόσας θυσίας ἀπῆτησαν ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν Στρατόν. Κρίνομεν ἀπαραίτητον νὰ μεταφέρωμεν αὐτοσύαν καὶ ὀλόκληρον μίαν ἐκθεσιν τοῦ ἀντιστρατήγου Σαπουντζάκη σχετικὴν μὲ αὐτά»

Αἱ βάσεις τῆς ἀμυντικῆς ὀργανώσεως τῶν Ἰωαννίνων ἐτέθησαν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Στρατάρχου Von der Goltz, ὅστις ἀφίχθη ἐπὶ τόπου τὸ 1909 πρὸς μελέτην τῶν ἀπαιτουμένων ἔργων.

Τὰ ἔργα ταῦτα, ἔχοντα μόνιμον μορφήν, ἤρξαντο κατασκευαζόμενα, εὐθὺς ἀμέσως κυρίως ἐξ ἔργατῶν στρατιωτῶν ἐκ τῶν ἀποσταλέντων πρὸς τιμωρίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰωάννινα ἕνεκα τῆς Νεοτουρκικῆς ἐπανάστασεως.

Κατὰ τὸ 1911, Γερμανοὶ ἀξιωματικοὶ ἀφίχθησαν ἐκ νέου εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ἐκτελουμένων ἔργων καὶ πρὸς ἐπίλυσιν συμφυῶν πρὸς τὴν κατασκευὴν αὐτῶν ζητημάτων

Λέγεται ὅτι ἡ ὀλικὴ δαπάνη τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἰωαννίνων ἀνῆλθεν εἰς 58.000.000 φράγκα διὰ τὰ ἐξῆς ἐκτελεσθέντα ἔργα: ἦτοι 14 μόνιμα βαθύπεδα πυροβολεῖα ἐκ σιδηροπαγοῦς κονιάματος, 6 οἰκῆματα στρατωνισμοῦ μεθ' ἐνὸς ἡμιτελοῦς ἐπὶ τοῦ Μπιζάνι, 14 ἀποθῆκαι πυρομαχικῶν ἢ ὑπόστεγα, 18—20 χιλιόμετρα ὁδῶν συγκοινωνίας, ὡς καὶ ὀδεύσεων διὰ τὸ πυροβολικόν. Πιθανῶς εἰς τὸ ἄνω μέγα ποσὸν θὰ περιλαμβάνετο καὶ ἡ δαπάνη τῆς ταυτοχρόνου κατασκευῆς τῶν στρατῶνων πυροβολικοῦ ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων. Δὲν συμπεριλαμβάνονται εἰς τὰ ἀνωτέρω τὰ λοιπὰ πρόσκαιρα ἔργα τὰ ἐκτελεσθέντα βραδύτερον καὶ διαδοχικῶς παρὰ τῶν Τουρκικῶν Στρατευμάτων, ὡς μὴ ἀπαιτήσαντα ἰδιαιτέρας δαπάνης ἡμερομισθίων καὶ ὑλικῶν καὶ ἄτινα ὑπολογίζω εἰς 28 πυροβολεῖα, ἕκαστον διὰ 2—4 τηλεβόλα καὶ εἰς 8 χιλιόμετρα μῆκος ὑπερασπιστρίας χαρακωμάτων ἐκ γαιῶν ἢ ξηρολίθων ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἡ ἐκ 32 χιλιομέτρων περίμετρος τῆς ὀχυρωμένης ταύτης πόλεως, ἐκαλύπτετο κατὰ τὸ 1)4 ἐκ τοιούτων χαρακωμάτων.

Τὰ μόνιμα ἔργα τῆς γραμμῆς τῆς ἀμύνης εἶχον περατωθῆ πρὸ τῆς κλητοποιήσεως. Τὰ πλεῖστα ὁμως τῶν προσκαίρων ἔργων, ὡς τὰ ταχυεργῆ πυροβολεῖα καὶ τὰ χαρακώματα τοῦ Μικροῦ Μπιζάνι, τῆς Τσοῦκας καὶ πρὸ πάντων τῆς Καστρίτσης, ἤρξαντο νὰ ἰδρῦνται μετὰ τὴν κλητοποίησιν τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ἐξηκολούθει δὲ ἡ κατασκευὴ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἡ ὅλη μορφή τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἰωαννίνων παρουσιάζε μίαν ἐκτεταμένην περιφερειακὴν γραμμὴν Πυρ)κοῦ, ἀπέχουσαν ἐκ τοῦ κέντρου τῆς πόλεως 6—10 χιλιόμετρα καὶ περιλαμβάνουσαν τὴν προκάλυψιν τῆς διὰ Πεζικοῦ ἐντὸς χαρακωμάτων, εἴτε ἐντεταγμένων ἐντὸς τῆς γραμμῆς ταύτης εἴτε

προτεταγμένων αὐτῆς. Ἡ ἀμυντικὴ αὐτὴ γραμμὴ κατὰ μέρη ἀπετελεῖτο ἐκ σημείων στηρίγματος ἢ συγκροτημάτων ἔργων, ἅτινα ἐλλιπῶς συνεδύαζον τὰ στοιχεῖα τῆς πλαγιοφυλάξεως καὶ δὲν ἔβαλλον πλήρως τὰ διαχωρίζοντα διαστήματα μεταξὺ τῶν παρακειμένων ἐρυμάτων ἢ θέσεων.

Ἡ δυσχερὴς αὐτὴ πλαγιοφύλαξις τῶν ἐνδιαμέσων διαστημάτων μεταξὺ τῶν διαφόρων ὀχυρωμένων θέσεων ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ Νοτίου μετώπου τοῦ φρουρίου τῶν Ἰωαννίνων, προέκυπτε προφανῶς ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ καὶ πλήρους φαρᾶγγων ἐδάφους. Ἀκριβῶς ὁμοίως ἡ ἐδαφικὴ αὐτὴ διαμόρφωσις ἢ πολυσχιδῆς, ἐξαιρετικῶς βραχῶδης καὶ ἀπότομος, ἀπέδιδε εἰς τὴν ἀμυναν π.χ. τῆς Μανωλιάσας, τοῦ Μπιζανίου, τῆς Καστρίτσας καὶ τῆς Τσοῦκας παράγοντα ἰσχύος ἐξαιρετικῶς σημαίνοντα οὕτως ὥστε δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ ἀμυνα τῶν θέσεων τούτων ἐστηρίζετο κατὰ πολὺ ὄχι τόσον εἰς τὴν ὀχύρωσιν ὅσον εἰς τὰς ἐκτάκτως φυσικὰς δυσχερείας ἃς τὸ ἔδαφος παρουσίαζε διὰ τὴν πρὸς αὐτὸ προσπέλασιν. Ἡ κυρία ζώνη τῆς ἀμύνης τῶν Ἰωαννίνων ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἐξῆς θέσεων.

Α' πρὸς Βορράν.

Εἰς ὀκτὼ χιλιομέτρων περίπου ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν οἱ Τοῦρκοι εἶχον ὀργανώσει ἀμυντικῶς τὰ ὑψώματα Γαρδίκι, παρεντιθέμενα μεταξὺ τῆς πρὸς Βορρᾶν τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων διώρυγος καὶ τοῦ ρεύματος τῆς Βελτισίας. Οἱ λόφοι οὗτοι ἔχουσι ὕψος 600—700 μέτρων καὶ κλίσεις σχετικῶς ὀμαλᾶς. Ἐπὶ τῶν βορείων καὶ βορειοδυτικῶν ἐξεχόντων τῶν ὑψωμάτων τούτων εἶχον παρασκευασθῆ, κατὰ μῆκος τῆς στρατιωτικῆς ὀφρῦος, ἐν βαθυδάπεδον μόνιμον πυροβολεῖον ἐκ σιδηροπαγοῦς κονιάματος καὶ τρία πυροβολεῖα ἡμιμόνιμα ἅτινα δὲν εἶχον περατωθῆ περιλαμβάνοντα χωρήματα διὰ 19 πυροβόλα,

Αἱ κατευθύνσεις τῶν πυροβολείων τούτων ἦσαν πρὸς Β, πρὸς ΒΔ, καὶ πρὸς Δ. Τὰ ἔργα ταῦτα δὲν εἶχον ἐξοπλισθῆ. Νοτιοδυτικῶς τῆς σειρᾶς ταύτης ἐπὶ τοῦ λόφου Παλαιόκαστρον κυριαρχοῦντος τοῦ συνόλου ὑπῆρχε μόνιμον ἐκ σκυροκονιάματος βαθύπεδον πυροβολεῖον δι' ἑννέα πυροβόλα. Τοῦτο ἦτο ἐξοπλισμένον μὲ τέσσαρα τηλεβόλα τῶν 87. Ἐγγὺς τῶν πυροβολείων εἶχον ἰδρυθῆ ἀποθήκαι πυρομαχικῶν καὶ δύο μονόροφα οἰκοδομήματα διὰ στρατωνισμὸν. Ἐπίσης εἶχον κατασκευασθῆ καλαὶ ἐσωτερικαὶ ὁδεύσεις πρὸς τὰ πυροβολεῖα διὰ τὸν εὐχερῆ ἐξοπλισμὸν αὐτῶν. Ἡ ἀμυντικὴ αὐτὴ ὀργάνωσις συνεπληροῦτο διὰ σειρᾶς χαρακωμάτων Πεζικοῦ, κατατομῆς γονυπετῶς πυροβολοῦντος, ἐγκατεστημένων 300—400 μέτρα ἐμπρὸς τῶν πυροβολείων καὶ ὀπίσω τῆς στρατιωτικῆς ὀφρῦος, βάλλοντα τὰς κλιτῶς καὶ τὰ πρὸ αὐτῶν ἔδαφος τῆς πεδιάδος τῆς Λαψίστης ὅπερ πλήρες ἑλῶν καὶ βαλτῶδες ἀπετέλει σημαῖνον φυσικὸν ἀμυντικὸν κώλυμα, παρακωλύον τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀπὸ βορρᾶ προσπέλασιν τῶν φαλάγγων ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ὀχυρωμένης ταύτης θέσεως πρὸς Γαρδίκι.

Β. Πρὸς Ἀνατολάς.

Ἡ ὀρεινὴ γραμμὴ τοῦ Μιτσικέλη ἦς τὸ ὕψος ὑπερβαίνει τὰ 1300 μέτρα σχηματίζει πρὸς τὰ Β.Α. καὶ Α. τῶν Ἰωαννίνων φυσικὸν ἐπιπρόσθεμα δυσχεροῦς βατότητος. Ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου δὲν ὑπῆρχεν ὀχύρωσις τις. Αἱ πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὁμοίως κλιτῶς αὐτοῦ ἐπροστατεύετο πρῶτον διὰ τοῦ μόνιμου πυροβολείου, ὅπερ εἶχεν ἰδρυθῆ ἐπὶ τοῦ γηλόφου Πέραμα τοῦ κειμένου βορείως τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὅπερ ἦτο ἐξοπλισμένον διὰ τεσσάρων πυροβόλων τῶν 8,7 Κρούπ. Τὸ πυροβολεῖον τοῦτο ἠδύνατο νὰ βάλλῃ

καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολάς. Δεύτερον ἐξ ἑτέρων μονίμων ἐκ σκυροκονιάματος, ἰδρυμένου ἐπὶ τῆς νήσου τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἐξωπλισμένου διὰ δύο τηλεβόλων τῶν 8,7. Τὸ πυροβολεῖον τοῦτο ἠδύνατο νὰ βάλλει τὰς κλιτεῖς τοῦ Μιτσικέλι ἀπὸ τοῦ χωρίου Λυγγιάδες μέχρι τῆς διαβάσεως πρὸς τὸ Χάνι Πόρο, ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἀνατολικῶς τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων πεδιάδα μέχρι τῶν ὑψωμάτων τοῦ Δρίσκου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ ὄχυροῦ τῆς Καστρίτσης ἀφ' ἑτέρου, ἀποτελοῦν οὕτω συγχρόνως στοιχεῖον πλαγιοφυλάξεως τῶν προσβάσεων τοῦ ὄχυροῦ τούτου.

Νοτιοανατολικῶς τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς ἕξ χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ ταύτης ὁ βραχώδης λόφος τῆς Καστρίτσης κυριαρχεῖ τῆς πεδιάδος καὶ τῶν ἀπ' ἀνατολῶν ἐκ τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Δρίσκου ὀδεύσεων, περιλαμβάνει δὲ τὰς ἐξῆς ὄχυρώσεις. Πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Καστρίτσης εἶχον ἰδρυθῆ δύο πρόσκαιρα πυροβολεῖα ἐμφανῆ μὲ θωράκιον ἐκ λίθων, διατεθειμένα ὅπως βάλλουσι πρὸς Α καὶ ΒΑ πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Δρίσκου.

Νοτιώτερον, μέχρι τοῦ Νοτίου ἄκρου τῆς Καστρίτσης καὶ κατὰ μῆκος τῆς στρατιωτικῆς ὀφρῦος ὑπῆρχον τρία πρόσκαιρα πυροβολεῖα ἐπίσης ἐμφανῆ καὶ ἐξωπλισμένα ἕκαστον διὰ τεσσάρων πυροβόλων τῶν 8,7 Κρούπ καὶ ἕτερον πυροβολεῖον περιλαμβάνον τρία ταχυβόλα Σνάϊδερ τῶν 7,5. Ἐκ τούτων τὰ μὲν δύο πρῶτα ἠδύναντο νὰ βάλλουσι τὰς δυτικὰς κλιτεῖς τῶν ὑψωμάτων τοῦ Δρίσκου μέχρι τοῦ Κοντοβράκι, τὰ δὲ ὑπόλοιπα καὶ πρὸς τὰ ὡς ἄνω κατευθύνσεις καὶ νοτίως τὰ ὑψώματα τοῦ Λοζέτσι, τῶν Σεργιανῶν ὡς καὶ τὰς ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν προσβάσεις τοῦ Μπιζιάνι πλαγίως φυλάττοντα ταῦτα.

Εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς Καστρίτσης ὑπῆρχε προβολεὺς συστήματος Sautter Harlé διαμέτρου 0,90 μ. Ἡ ἀμυντικὴ αὕτη ὀργάνωσις τῆς Καστρίτσης συνεπληροῦτο διὰ προκαλυμμάτων Πεζικοῦ ἐκ ξηρολίθων.

Γ. Πρὸς Νότον—Μπιζιάνι.

Νοτιοδυτικῶς τῆς Καστρίτσης καὶ εἰς ἑννέα χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως, μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης—Ἰωαννίνων καὶ τῆς φάραγγος τῶν Σερβιανῶν ὑψοῦται ὁ ὄρεινός ὄγκος τοῦ Μπιζιάνι, οὐτινος ἡ κορυφογραμμὴ διαγράφη τόξον κύκλου κυρτότητος ἐστραμμένης πρὸς Νότον, ἐπὶ τῆς ὀφρῦος ταύτης ὑπῆρχον τὰ κάτωθι ἔργα ἐκ δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς.

1. Μόνιμον πυροβολεῖον βαθυδάπεδον ἐκ σκυροκονιάματος δι' ἕξ πυροβόλα. Βραδύτερον ἐβεβαιώθη ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶχον τοποθετήσει μόνον προόλκαια μὲ τὰς πρύμνας αὐτῶν ἐν ἐμφανείᾳ πρὸς ἐξαπάτησιν.

2. Πυροβολεῖον μόνιμον ὁμοίας κατασκευῆς μὲ χωρήματα δι' ὀκτὼ πυροβόλα, ὀπλισμένον ὁμοίως μὲ τηλεβόλα τῶν 15 Κρούπ κατασκευῆς τοῦ 1876 ἐπὶ τροχοφόρων κυλλιβάντων. Τοῦτο ἔβλεπεν πρὸς Νότον βάλλον τὰς ἐξόδους πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων τῶν ὁδῶν Πρεβέζης καὶ πέντε πηγαδίων.

3. Μόνιμον πυροβολεῖον μὲ χωρήματα τεσσάρων τηλεβόλων ὀπλισμένον ὁμοίως μὲ δύο τηλεβόλα τῶν 15 Κρούπ. Τοῦτο ἔβλεπε πρὸς τὰς ἰδίας ὡς ἄνω κατευθύνσεις καὶ κατὰ τι πρὸς Ἀνατολάς.

4. Πρὸς τὰ ὀπίσω τοῦ πυροβολείου τούτου καὶ εἰς ἐπέκτασιν τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ κατ' ὀρθὴν γωνίαν ὑπῆρχε μόνιμον πυροβολεῖον ἐκ δύο πυροβόλων τῶν 15 Κρούπ με κατευθύνσιν πρὸς Α. καὶ Ν.Α.

5. Ἀνεξαρτήτως τῶν βαθυδαπέδων τούτων πυροβολείων ἐκ σκυροκονιάματος ἦσαν τοποθετημένα ὀπίσω γηϊνῶν θωρακίων: α) Δύο ταχυβόλα πεδινὰ Κρούπ τῶν 7,5, μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 πυροβολείων, βάλλοντα

πρὸς Νότον. β) Δύο ταχυβόλα πεδινὰ Κρούπ τῶν 7,5 μεταξὺ τῶν ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 πυροβολείων, βάλλοντα ἐπίσης πρὸς Νότον.

Ἄλλα αὐτὰ τὰ πυροβολεῖα μετὰ μικρῶν κενῶν διαστημάτων ἀπετέλουν σχεδὸν συνεχῆ γραμμὴν ὀπίσω τῆς ὁποίας διήρχετο ὁδός, ἣτις ἐπέτρεπε τὴν ἐγκατάστασιν τῶν τηλεβόλων καὶ τὴν κίνησιν ἐν γένει τροχαίου ὕλικου.

Δύο ὁδοὶ ἐπέτρεπον εἰς τὸ πυροβολικὸν ν' ἀνέλθῃ ἐπὶ τῆς τοποθεσίας. Ἡ μία ἦγεν ἐκ τοῦ Χάνι Μπιζάνι τοῦ κειμένου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων— Πρεβέζης, ἡ ἕτερα, ἡ καὶ κάλλιον χαραγμένη, ἀπὸ τὸ χωρίον Κατσικᾶ.

Πρὸς ἀνατολάς καὶ δὴ πρὸς τὰς ἐκ Σερβιναῶν καὶ Ἀγίας Παρασκευῆς ἐπικινδύνους προσβάσεις, ἡ γραμμὴ αὕτη τοῦ Πυροβολικοῦ ἐκαλύπτετο ὑπὸ χαρακωμάτων Πεζικοῦ, ἅτινα εἶχον πρὸ αὐτῶν ἀπλῆ πολλαχού δὲ καὶ διπλῆν γραμμὴν δυκτύου συρματοπλέγματος

Ἔσαστως δὲ πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἑκτασιν ἐκαλύπτετο διὰ προκεχωρημένης γραμμῆς ἀντιστάσεως ὠργανωμένης ἐκ χαρακωμάτων ἢ καὶ ἐνιαχοῦ μόνον ἐκ συρματοπλέγματος, ἐπὶ προσφῶρων πρὸς ἄμυναν θέσεων, ἀπεχουσῶν 1 ἕως 2 χιλιόμετρα ἐκ τῆς κυρίας γραμμῆς ἀμύνης, πρὸς ἣν συνεδέετο τρόπον τινὰ διὰ κλιμακῆδόν καὶ κατὰ βάθος τεταγμένων προσκαίρων πυροβολείων. Ἡ ὅλη αὕτη ὀργάνωσις συνεπληροῦτο διὰ πλήρους δικτύου τηλεγραφικῆς καὶ τηλεφωνικῆς συγκοινωνίας. Ὑπῆρχεν ἐπίσης ὀπισθεν τῶν ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 πυροβολείων οἴκημα χρησιμεῦον ὡς ἀποθήκη πυρομαχικῶν καὶ ἐτέρων πρὸς στρατωνισμὸν τάγματος περίπου. Ἡ φάραγξ ἣτις ἀπὸ τὰ Σερβιανὰ κατέρχεται πρὸς ΝΔ διαιρεῖ τὰς προκεχωρημένας θέσεις αἰτινες εὐρίσκονται πρὸ τῆς κυρίας θέσεως Μπιζάνι, εἰς δύο διακεκριμένα μέρη. Τὸ δυτικὸν ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπ' εὐθείας ἐπέκτασις τοῦ Μπιζάνι, καὶ τὸ Ἀνατολικὸν ὅπερ φέρεται μὲ τὸ ὄνομα μικρὸ Μπιζάνι καὶ σχηματίζει ἴδιον ὄγκον ὀριζόμενον ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Μπιζάνι διὰ τῆς φάραγγος τῶν Σερβιανῶν.

Ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τμήματος ὑπῆρχον αἱ κάτωθι ὀχυρώσεις.

1. Εἰς 800 μέτρων ἀπόστασιν νοτίως τῶν μονίμων πυροβολείων ἐπὶ δύο μικρῶν λόφων ἦσαν ἐγκαθιδρυμένα πρόχειρα πυροβολεῖα ἐκ λίθων καὶ γαιοσάκκων. Ἐν δυτικὸν μὲ δύο πεδινὰ ταχυβόλα Κρούπ τῶν 7,5 καὶ τὸ ἕτερον ἀνατολικώτερον μὲ 4 πυροβόλα τῶν 8,7 Κρούπ. Ἀμφότερα ἔβαλλον πρὸς Ν. καὶ ΝΔ.

2. Ἐπὶ σειρᾶς λόφων ἐκ βορρᾶ μέχρι τοῦ πρὸς τὴν πεδιάδα νοτίου ἄκρου ὑπῆρχον ταχιεργῆ πυροβολεῖα μετὰ θωρακίων ἐκ ξηρολίθων καὶ γαιοσάκκων περιλαμβάνοντα 4 πυροβόλα τῶν 12 Κρούπ, 8 πυροβόλα τῶν 8,7 Κρούπ καὶ δύο ταχυβόλα πεδινὰ τῶν 7,5 Κρούπ. Ἀπαντα ἔβαλλον πρὸς νότον καὶ νοτιοανατολικά.

Τὰ πλεῖστα τούτων ἦσαν ὀρατὰ, συνεδέοντο δὲ τηλεφωνικῶς μετὰ κεντρικοῦ δέκτου, εὐρισκομένου ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Μπιζάνι.

Ἐμπροσθεν τοῦ νοτιωτέρου ὡς ἄνω πυροβολείου καὶ εἰς ἀπόστασιν 300—400 μέτρων ἀπὸ τούτου, χαρακώματα εἴτε προκαλύμματα Πεζικοῦ ἐκ ξηρολιθίας παρηκολούθουν παραλλήλως τὸ μέτωπον καὶ ἀκολουθῶς ἡ γραμμὴ αὕτη ἐκ χαρακωμάτων ἣτις ἐνιαχοῦ ἦτο καὶ διπλῆ, ἐστρέφετο ἀποτόμως πρὸς βορρᾶν. Ἐπὶ τινῶν σημείων τῶν πρὸς τὴν πεδιάδα προσβάσεων τῶν λόφων τούτων ἐφαίνοντο συρματοπλέγματα, ἐπίσης δὲ τοιαῦτα ἀπέφρασσον καὶ τὴν νοτίαν ἔξοδον τῆς φάραγγος τῶν Σερβιανῶν.

Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος ἡ Μικρὸ Μπιζάνι ὑφίστατο ἡ κάτωθι ἀμυντικὴ ὀργάνωσις.

Ἀπὸ τοῦ Βορείου τμήματος πρὸς Νότον ἐπὶ σειρᾶς λόφων ἦσαν ἰδρυ-

μένα ταχυεργή πυροβολεία εκ λίθων και γαιοσάκκων περιλαμβάνοντα εξ τηλεβόλα των 8.7 και τέσσαρα των 12 Κρούπ. Ἄπαντα ἔβαλλον πρὸς Νότον και Ν.Α. Ἐμπρὸς τέσσαρες γραμμαὶ χαρακωμάτων τινὰ τούτων μετὰ σκεπάστρων ἢ προκαλύμματα πεζικοῦ ἐξ ξηρολίθων ὑπερήσπιζον τὰς κλιτεῖς και ἔβαλλον τὰς ἀπυροβλήτους ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τομεῖς πρὸς Ν. και Α. Μεταξὺ τῆς δευτέρας και τρίτης σειρᾶς χαρακωμάτων ὑπῆρχε διπλῆ ζώνη συρματοπλέγματος περιωρισμένου μήκους 175 περίπου μέτρων και πλάτους 7—8 μέτρων χωριζομένη διὰ διαστήματος 25—30 μέτρων. Ἐπεκτάσεις τινὲς συρματοπλεγμάτων ὑφίσταντο ἐπίσης ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν δύο φάραγγων, αἵτινες περιβάλλουσι δυτικῶς και ἀνατολικῶς τὸ Μικρὸ Μπιζάνι.

Ὡσαύτως εἰς τὸ βάθος τῶν βαθειῶν τούτων γραμμῶν εἶχε περιπλακῆ πολλαχοῦ σύρμα μεταξὺ τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖ μεγάλων θάμνων ἐπὶ ἔδαφικῶν ἐκτάσεων μήκους 12—15 μέτρων και πλάτους 10—12 μέτρων περίπου και τοῦτο ἵνα παραγάγῃ προφανῶς πρὸ τοῦ ἀπροόπτου τούτου κωλύματος κλοισμὸν εἰς τὸ δι' αὐτῶν ἐπιτιθέμενον.

Πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν παρά τὰς δυτικὰς πρὸς τὴν πεδιάδα ἐξόδους τῶν βαθειῶν τούτων γραμμῶν εἶχον κατασκευασθῆ λιθοβόλοι και ἐκρηκτικοὶ ὑπονομίσκοι. Πρὸς τὰ Β. Α. ἢ ἀμυντικὴ ὀργάνωσις περιελάμβανε μακρὰν γραμμὴν χαρακωμάτων μέχρι Σερβιανῶν.

Πρὸ τινων ἐκ τῶν θέσεων τούτων ὑπῆρχε συρματοπλέγμα. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ Μικροῦ Μπιζάνι ὑφίστατο εἶδος τι καταφυγίου ὑπὸ μορφὴν ἐλλείψεως, ἣτις ἐπέστεφε τὸν λόφον και τῆς ὁποίας τὰ δύο μεγάλα τόξα συνεκοινώνουν διὰ διαχωρίσματος.

Παρά τούτῳ ὑπῆρχεν ἠλεκτρικὸς προβολεὺς 0,90 μ. συστήματος Sautter Harpé και ἀριθμὸς τις πολυβόλων. Πολυβόλα ὡσαύτως ἀρχαίου τύπου, με πολλὰς κάννας εὐρίσκοντο και παρά τῇ πυροβαλαρχίᾳ τῶν 15 Κρούπ ἣτις εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς μᾶλλον προκεχωρημένης θέσεως τοῦ Μικροῦ Μπιζάνι. ἐπίσης δὲ και ἐπὶ τῆς νοτίας προεχούσης τοῦ Μεγάλου Μπιζάνι.

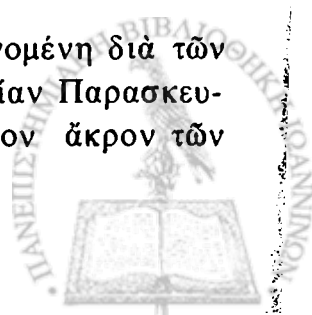
Κατὰ πληροφορίας τουρκικῆς πηγῆς τὰ πολυβόλα ταῦτα ἀνῆρχοντο ἐν συνόλῳ εἰς 12 τὸν ἀριθμὸν. Αἱ φρουραὶ τῶν ὡς ἄνω περιγραφεισῶν προκεχωρημένων θέσεων τοῦ Μπιζάνι ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἐντὸς τῶν ἔδαφικῶν πτυχῶν ὑπὸ σκηνὰς και πρόχειρα παραπήγματα ἢ ὑπὸ τὰ σκέπαστρα τῶν χαρακωμάτων.

Ἀνεξαρτήτως τῶν χαρακωμάτων και τῶν συρματοπλεγμάτων τῶν καλυπτόντων ἐκ μικρᾶς ἀποστάσεως τὰ μόνιμα πυροβολεία τοῦ Μπιζάνι, τὸ διάστημα τῶν τριῶν χιλιομέτρων ὅπερ ἐκτείνεται μεταξὺ τοῦ Νοτίου ἄκρου τῆς Καστρίτσας και τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ Μικροῦ Μπιζάνι εἶχεν ὀργανωθῆ ἀμυντικῶς ὡς ἐξῆς:

Ἐπὶ τοῦ νοτίως τῆς Καστρίτσας κειμένου ἐλλειπτικῆς μορφῆς λόφου τοῦ ἐπονομαζομένου Αὐγὸ τῆς Καστρίτσας εἶχον τοποθετηθῆ ὀπίσω ἔδαφικῶν ὑψωμάτων δύο πεδινὰ ταχυβόλα τῶν 7,5 Σνάϊδερ ἐκ τῶν ἀλωθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν αἰφνιδιασμὸν τοῦ Σόροβιτς.

Νοτιώτερον ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων Κοτσελιὸ—Γκορίτσα εὐρίσκοντο ὀπισθεν ἔδαφικῶν ἀνεγέρσεων ἐπίσης δύο πεδινὰ ταχυβόλα τῶν 7,5 Σνάϊδερ και δύο τῶν 8,7 Κρούπ. Ταῦτα ἐκαλύπτοντο ἔμπρὸς ὑπὸ χαρακωμάτων Πεζικοῦ, παρακολουθούντων τὴν Στρατιωτικὴν Ὀφρύν.

Γραμμὴ ἐπίσης διακεκομμένη χαρακωμάτων, κατευθυνομένη διὰ τῶν κορυφογραμμῶν τῶν πρὸς Νότον ὑψωμάτων τῶν πρὸς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, ἦν ὡνε τὴν ὁμάδα ταύτην τοῦ πυροβολικοῦ πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον τῶν

ὕψωμάτων τοῦ Μικροῦ Μπιζάνι νοτιοανατολικῶς τῶν Σερβιανῶν. Ἐκτάσεις τινὲς συρματοπλεγμάτων προχείρου κατασκευῆς διὰ μέσου τῶν θάμνων τῶν καλυπτόντων τὸ ἔδαφος εἶχον ἰδρυθῆ καὶ ἐντὸς τῆς μεγάλης παραλλήλου καὶ ἔμπροσθεν τῆς γραμμῆς ταύτης τῶν χαρακωμάτων χαράδρας καὶ ἐντὸς τῶν δευτερευουσῶν τοιούτων τῶν καταληγουσῶν εἰς τὴν πρώτην. Ἡ ἄνω ὀργάνωσις συνεπληροῦτο δι' ἀριθμοῦ τινὸς μυδραλιοβόλων ἐξ ὧν τέσσαρα ἐγκατεστημένα ὀπίσω προκαλυμμάτων ἐπὶ τοῦ λόφου Γκορίτσα καὶ ὑπὸ δικτύου τηλεγραφικῆς συγκοινωνίας πρὸς τὸν κεντρικὸν δέκτην ἐπὶ τοῦ Μπιζάνι.

Δυτικῶς τοῦ Μπιζάνι κλιμακοῦται ἀπὸ Ν. Α. πρὸς Β. Δ. ἐπιμήκης ὀρεινῆ σειρᾷ μεταξὺ τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων ἀνατολικῶς καὶ τῶν συζυγῶν κοιλάδων τῆς Μολίτσης ἢ Θερινοῦ ὡς καὶ τῆς Δωδώνης καὶ Μανωλιάσας δυτικῶς μέχρι τῆς ἄνω κοιλάδος τοῦ Λούρου. Ὁ ὀρεινὸς οὗτος ὄγκος περιλαμβάνει τὰ ὑψώματα τῆς Τσοῦκας, τοῦ Ἁγίου Σάββα, Ἁγίου Νικολάου καὶ νοτιώτερον τὰ ὑψώματα Μανωλιάσας καὶ τοῦ Ἄνω Θεριακίσι μέχρι τοῦ αὐχένος καὶ τῆς Κανέτας.

Εἰς τὸ βόρειον τμήμα, ἡ ὀρεινῆ αὕτη γραμμὴ ἀπλοῦται εἰς κυματοειδὲς ὀροπέδιον ἀρκούντως κανονικόν, τὸναντίον εἰς τὸ νότιον μέρος τεμαχίζεται εἰς σειρὰν ἀλλεπαλήλων λόφων στενῶν βραχωδῶν καὶ διαχωρίζεται κατὰ μικρὰ διαστήματα ὑπὸ φαράγγων ἢ χαραδρῶν, στρεφομένη πρὸς ποικίλας διευθύνσεις οὕτως ὥστε ὁ σύνδεσμος καὶ ἡ διοίκησις στρατευμάτων ἐγκατεστημένων πρὸς ἄμυναν εἰς τοιοῦτον πολυσχιδὲς ἐγκατεστημένον ὑπὸ βράχων καὶ διακεκομμένον ἔδαφος ἢ τῶν ἐπιχειρούντων νὰ προχωρήσωσι πρὸς ἐπίθεσιν, βεβαίως δὲν εἶναι εὐχερῆς.

Εἰς τοιοῦτον ἔδαφος πυροβολεῖα καὶ μόνιμα ἔργα θὰ εἶχον περιορισμένον τομέα ἐνεργείας προφανῶς δὲ ἡ ἄμυνα διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν ἐπεζητήσε νὰ δημιουργήσῃ ἐκεῖ μόνιμον ὄχυρῶσιν. Ἰδιαιτέρως δὲ τὸ νότιον μέρος τοῦ ὀρεινοῦ τούτου ὄγκου ἀπέχον 12 χιλιομέτρα ἀπὸ τοῦ πυρῆνος τῆς ὄχυρώσεως θὰ συνεπήγαγεν, ἐὰν συμπεριλαμβάνετο εἰς τὴν κυρίαν γραμμὴν ἀντιστάσεως, πολὺ μεγάλην ἀνάπτυξιν τῆς περιμέτρου αὐτῆς.

Οὕτως ἡ κυρία γραμμὴ ἀντιστάσεως, ὡς πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν μέτωπον τῆς ὄχυρώσεως τῶν Ἰωαννίνων ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου Δουροῦτι, κειμένου εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς διατάξεως τῶν ἐπ' αὐτοῦ ὑπαρχόντων μονίμων ἔργων. Ἐνῶ ἡ πρόσκαιρος ὄχυρωσις τῆς Τσοῦκας, Ἁγίου Σάββα, Ἁγίου Νικολάου, Μανωλιάσας μέχρι τοῦ Ἁγίου Ἡλίου καὶ τῆς βραχώδου Ράχεως, ἐνεδείκνυε ταύτας ὡς προκεχωρημένας θέσεις τοῦ Ν. καὶ Δ.Ν. μετώπου τοῦ Φρουρίου τῶν Ἰωαννίνων.

Καὶ τὸ μὲν Ὄροπέδιον Δουροῦτι ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν πρὸς Νότον προέκτασιν τῶν ὑψωμάτων τῆς Σαδοβίτσας εἶχε τὴν κάτωθι ἀμυντικὴν ὀργάνωσιν.

Ἐπὶ τῶν κορυφογραμμῶν τῶν δύο γειτονικῶν λόφων τῶν πρὸς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ὀροπεδίου, εἶχον δύο μόνιμα ἐκ σκυροκονιάματος βαθυδάπεδα πυροβολεῖα, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Δυτικοῦ λόφου μετὰ χωρήματα δι' ἐξ τηλεβόλα τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ λόφου διὰ 4 τοιαῦτα. Ἀμφότερα κατευθύνοντο πρὸς Ν. καὶ Ν.Δ. Ἡ κατασκευὴ των δὲν εἶχε συντελεσθῆ, δὲν ἦσαν δὲ καὶ ἐξωπλισμένα. Νοτιοανατολικῶς τούτων ἄνωθεν τοῦ Χάνι τῆς Ραψίστας εἶχε προπαρασκευασθῆ ἕτερον πυροβολεῖον ὁμοίας κατασκευῆς διατεθειμένον πρὸς Ν. καὶ Ν.Α. οὕτως ὥστε ἠδύνατο ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ πλαγιοφυλάττη τὰς ἐκ δυσμῶν ἀπὸ τῆς πεδιάδος προσβάσεις τῶν ὄχυρῶν τοῦ Μπι-

ζάνι ἀφ' ἑτέρου νὰ βάλλει τὰς πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων ὀδεύσεις καὶ τὰς προσβάσεις τῶν πλαισιούντων ταύτην ἀπὸ Νότου ὑψωμάτων. Χαρακώματα πεζικοῦ διὰ γονυπετώσ βαλλόντος λίαν ἐμφανῆ εἰς 300—400 μέτρα ἔμπρὸς, ἐκάλυπτον τὰ πυροβολεῖα ταῦτα καὶ πρὸς Ν. καὶ πρὸς Ν.Δ. κατευθύνσεις εἰς ἃς ἄγουσι πολυάριθμοι βαθεῖαι γραμμαὶ παράλληλοι ὡς καὶ κάθετοι πρὸς τὸ κύριον μέτωπον τῆς ἀμύνης. Καλὴ ἀμαξιτὴ ὁδὸς ἦγεν ἐξ Ἰωαννίνων πρὸς τὴν θέσιν Δουροῦτι, ἐφ' ἧς ὑπῆρχον ὡσαύτως Στρατῶν διὰ δύο λόχους, ἀποθήκη πυρομαχικῶν καὶ τηλεφωνικὴ συγκοινωνία πρὸς Ἰωάννινα.

Ἡ δὲ ὀργάνωσις τῆς προκεχωρημένης γραμμῆς ἀπὸ τῆς Τσούκας μέχρι τῆς Κανέτας ἣτις ἐν εἶδει τόξου περιβάλλει Νοτιοδυτικῶς τὸ ἔρεισμα Δουροῦτι καὶ ἀφ' ἑτέρου πλαισιοῖ ἀπὸ Νότον τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων ἦτο ἡ ἀκόλουθος. Εἰς ἑπτὰ χιλιομέτρων ἀπόστασιν νοτίως τοῦ Δουροῦτι ἐπὶ τῆς πριονοειδοῦς κορυφογραμμῆς τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ λόφου 750 πρὸς τὴν ὁδὸν Πρεβέζης—Ἰωαννίνων εἶχεν ἰδρυθῆ ἀσυνεχῆς γραμμὴ προκολλυμμάτων πεζικοῦ ἐκ ξηρολίθων, μὴ ἐπιτρέποντος τοῦ βραχώδους ἐδάφους ἐκσκαφῆς τινός. Ὑπῆρχον ἐπίσης θωράκια τινὰ διὰ πολυβόλα ὡς καὶ ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν διὰ πυροβόλα.

Ἐν δευτέρᾳ γραμμῇ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἅτινα ἀνεγείρονται ἐπὶ τῆς Σαδοβίτσας πρὸς τὸν Ἅγιον Νικόλαον καὶ ἐκεῖθεν κατέρχονται περιορίζοντα πρὸς βορρᾶν τὴν κοιλάδα τῆς Δωδώνης εἶχεν ὀργανωθῆ ἡ κυρία γραμμὴ ἀντιστάσεως ἐκ χαρακωμάτων πεζικοῦ, ἐκ γῆς καὶ ἐκ ξηρολίθων.

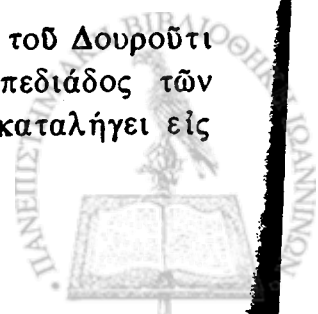
Ἐγγὺς τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ Ἁγίου Νικολάου ὑπῆρχον δύο πρόσκαιρα πυροβολεῖα μὴ ἐξοπλισμένα καὶ ἕτερον πρὸς νότον ἐξ τηλεβόλων τῶν 8,7 Κροῦπ διηρημένον εἰς τρία τμήματα ἀνὰ δύο τηλεβόλα, τὸ πυροβολεῖον τοῦτο εἶχεν ἐξοπλισθῆ.

Ἡ προκαχωρημένη αὕτη γραμμὴ ἐκλινε πρὸς Μπιζάνι διὰ σειρᾶς χαρακωμάτων καὶ ξηρολίθων ἰδρυμένων ἐπὶ τῶν μικρῶν πετρωδῶν λόφων, οἵτινες ἀνυψοῦνται ἐν τῇ πεδιάδι μεταξὺ τῆς ὁδοῦ Πρεβέζης—Ἰωαννίνων καὶ τῶν ὑπερωρειῶν τῶν ὑψωμάτων τῆς Βοδίβιτσας. Ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ἁγίου Νικολάου πρὸς τὸν Ἅγιον Σάββαν ἡ ἀμυντικὴ ὀργάνωσις διὰ τῶν κορυφογραμμῶν περιελάμβανε χαρακώματα τινά. Ὅπισω τῆς γραμμῆς ταύτης ὁδὸς βατὴ εἰς ὀχήματα ἐπέτρεπε τὴν συγκοινωνίαν τοῦ πυροβολικοῦ ἀπὸ τῆς Ραψίστας καὶ Βοδίβιτσας.

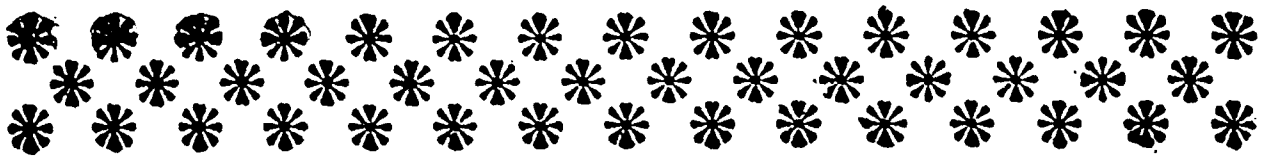
Ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Σάββα ἐκ Ν.Α. πρὸς Β.Δ. ἐκτείνεται τὸ ὕψωμα τῆς Τσούκας ὅπερ διὰ τὸ ὕψος του, περίπου 1020 μέτρα ἐπικρατεῖ τῆς ἄνω κοιλάδος τῆς Μολίτσας τοῦ αὐχένος τῆς Ὀλύτσικας, δι' οὗ διεξέρχονται αἱ ὀδεύσεις ἀπὸ Μπαουσιούς καὶ Σκάλα Παραμυθιάς ὡς καὶ τῶν ὑψωμάτων Δουροῦτι, Ἁγίου Σάββα, Ἁγίου Νικολάου. Ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ὑψώματος, δυσκόλως βατοῦ λόγῳ τοῦ ὕψους του καὶ τοῦ βραχώδους τῆς συστάσεως του, ὑπῆρχε παρὰ τὴν θέσιν Ἅγιος Ἡλίας τῆς Τσούκας, διὰ τέσσαρα πυροβόλα μὲ γραμμάς χαρακωμάτων πεζικοῦ πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ εἰς τριακοσίων μέτρων ἀπόστασιν. Ἡ γραμμὴ αὕτη εἶχε πρὸ αὐτῆς παρὰ τὰς βάσεις τῶν πρὸς δυσμᾶς κλιτῶν τοῦ εἰρημένου ὑψώματος ἑτέρας γραμμάς ἐκ ξηρολίθων. Ὁδὸς διακλαδουμένη ἐκ τῆς ἀπὸ Ραψίστας πρὸς Κοσμηρᾶν ἀγούσης ἐπέτρεπε τὴν συγκοινωνίαν τοῦ πυροβολικοῦ πρὸς τὰς ἐν λόγῳ θέσεις.

4. Πρὸς Δυσμᾶς.

Ἡ κυρία γραμμὴ ἀντιστάσεως ἐξηκολούθη πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουροῦτι ἐπὶ τοῦ ὄγκου τῆς Σαδοβίτσας, ἣτις ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων ἀνατολικῶς καὶ μιᾶς φάραγγος πρὸς δυσμᾶς, ἣτις καταλήγει εἰς

ΣΠΥΡΟΥ ΜΟΥΣΣΕΑΙΜΗ

Τ Ο Π Ο Π Ο Β Ο

(ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΑ)

ΘΡΗΣΚΕΥΗ

Ἡ πίστις στὸ χριστιανισμὸ καὶ στὸ ὀρθόδοξο δόγμα καὶ στὰ θεσπίσματα καὶ τὰ διαταμμένα τῆς θρησκείας κρατιούνταν ἀσάλευτα ὡς τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ 1912—13.

Δὲν ἀρτάνονταν Τετράδες καὶ Παρασκευές καὶ δὲ χάλαγαν καμμιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερες σαρακοστές τοῦ χρόνου, ἀκόμα κι' οἱ βαριά ἄρρωστοι, βάσταγαν νήστιο τὶς τρεῖς πρῶτες μέρες τῆς καθαραβδομάδας, μεταλάβαιναν ταχτικά, ἀφοῦ πρῶτα ξομολογιούνταν. Ἄν κανένας ἀλίχουδος 'κατάλυε τὴ σαρακοστή τὸν ἔφτυε ἢ μυῖγα στὸ μάτι ἢ τὸ λαιμὸ γιὰ παράδειγμα, καὶ τί τράβαε ὄσο νὰ γερῆσει.

Γιὰ τὴν αὐστηρὴ τήρηση τῆς νηστείας ἄξιο μνείας εἶναι τοῦτο:

Ὁ Θωμᾶ Μπέλος ἀπὸ τὴ Σέλιανη κατέκρινε τὸ συγγενῆ του Γιώργου Μπέλο, πού, δάσκαλος κιόλας, ἀντὶς νὰ εἶναι τὸ παράδειγμα, ἔτρωγε γάλα τὴ Μεγάλῃ Πέφτῃ, παρατηρῶντας τον:

—Δὲ βαστᾶς κοιλιὰ τοῦ διαόλου; Τρῶς τὸν περιδρομο: Τρεῖς μέρες εἶνας ἀκόμα ὡς τὴν Πασχαλιά. Δὲ φτούρησες; Ἐγὼ μὲ τὸ Γιάννη Θεοδωρῆ κλέψαμαν τὸ βόϊ τοῦ Κώστα Πούλη κι' ἐπειδὴς ἦταν σαρακοστή, δὲν τὴ χάλασαμαν. Κάμαμαν τὸ κριάσι παστρουμᾶ καὶ τὸ φυλᾶμε γιὰ τὴν πασχαλιά. Θεωροῦσε μεγαλύτερη ἁμαρτία τὴν κατάλυση τῆς νηστείας ἀπὸ τὴν κλεψιά,

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 727.

τὴν κοιλάδα τῆς Μολίστας. Ἡ ἀμυντικὴ ὀργάνωσις περιελάμβανεν τέσσαρα μόνιμα βαθύπεδα πυροβολεῖα, ἐκ σκυροκονιάματος ἰδρυμένα ἐπὶ τῆς ὀφρύος διαφόρων λόφων. Τὸ πρῶτον ἀπὸ νότου ἀρχόμενον εἶχε προετοιμασθῆ δι' ἕξ πυροβόλα καὶ ἔβαλε πρὸς τὴν χαράδρα Λιόκου. Τὸ δεύτερον δι' ἑννεὰ πυροβόλα, διηρημένον εἰς δύο μέτωπα, ἠδύνατο νὰ βάλῃ πρὸς δυσμὰς τὰ Γραμμενωριὰ καὶ τὰς ἀπὸ Φιλιάταις καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Καλαμᾶ ἀπὸ δυσμῶν ὀδεύσεων πρὸς Ἰωάννινα. Χαρακώματα ἢ προκαλύμματα πεζικοῦ ἐκ ξηρολίθων συνέδεον τὰ πυροβολεῖα μεταξύ των ἢ ἐκάλυπτον αὐτὰ πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ εἰς ἀπόστασιν 300—400 μέτρων. Εἰς τὸ κέντρον τῆς τοποθεσίας εἶχεν ἰδρυθῆ Στρατῶν ὄπισθεν δὲ αὐτῆς ἐντὸς βαθειῶν γραμμῶν τοῦ ἐδάφους ἀποθῆκαι πυρομαχικῶν. Δύο ὁδοὶ συνέδεον ταύτην πρὸς Ἰωάννινα, τρίτῃ δὲ τὰ πυροβολεῖα μεταξύ των.

Ἀνακεφαλαιοῦντες ἐκ τῆς ὡς ἄνω περιγραφῆς ὡς πρὸς τὸ πυροβολικὸν ἔχομεν ἐν συνόλῳ 112 πυροβόλα ταχυβόλα κλπ.

(Συνεχίζεται)

πού έκλεισαν τὸ σπίτι τ' ἀλλουνοῦ, δὲν εἶχε μὲ τί νὰ κάμει χωράφι καὶ θὰ τοῦ πέθνησκαν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν πείνα.

Ἀποστρέφονταν τοὺς ἀλλόθρησκους κι' ἀλλόδοξους κ' ὅταν τύχαινε νὰ φιλοξενηθοῦν στὸ σπίτι, ἡ νοικοκυρὰ θᾶπλενε στρώματα καὶ σκεπάσματα καὶ θὰ πέραε ἀπὸ δραχτικὴ ἀλίσίβα τὰ χουλιάρια καὶ τὰ περούνια πὺ μάλαξε σὰ μαγαρισμέγα.

Ἡ κόρη τοῦ Σαλονικοῦ γιὰ νὰ μὴ μαγαρισθῆ ἀπὸ τὸν Τοῦρκο καὶ χάσει καὶ τὸ λάδι τῆς βάφτισης ρίνεται στὸ πηγάδι καὶ πνίγεται.

«...Ὅμως τῆ νύχτα ὅσοι περνοῦν
διαβάτες πεζοπόροι
ἀπὸ τὰ Μακροχώραφα
μέσ' στὰ σκοτάδια βλέπουν
δὺο σκιὲς νὰ τρέχουν, νὰ πηδοῦν,
φωνὲς σκουσμοὺς ἀκοῦνε.
Ὁ Τοῦρκος εἶναι, ὁ Ἀγαρινός,
πού κυνηγᾷ τὴν κόρη».

Πήγαιναν ταχτικὰ στὴν ἐκκλησιά, ἄναβαν κεριὰ καὶ λαμπάδες στοὺς ἅγιους καὶ στὰ μνήματα τῶν δικῶν τους, φίληγαν τὶς εἰκόνες, ἔκαναν μετάνοιες καὶ γονατίσματα—μερικοὶ ἔφταναν στὶς σαράντα—ἔφελναν τοὺς νεκροὺς στὶς τρεῖς μέρες, στὶς ἐννιά, στὶς εἴκοσι, στὶς σαράντα, στὶς ἐννιά μῆνες καὶ στὸ χρόνο, ὅπου πρωτόγερος μοίραζε τὸ σχώριο (ψωμί καθάριο καὶ στᾶρι) σ' ὅλους, καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀμπώχνονταν πῶ νὰ πρωτοπᾶρει, πὺ τὸχον ἀποθυμιά, ἔκαναν ἓνα δὺο σαρανταλείτουργα κι' ἔλεοῦσαν τοὺς φτωχοὺς. Τῆ βλαστήμια γιὰ τὰ θεῖα εἶχαν μεγάλη ἁμαρτία. Ὁ βλάστημος ἦταν ἔξω ἀπὸ τὸ κοντάκι τοῦ Θεοῦ. Ὁ πάππος μου ὅταν διάβαζε τὰ σχολικὰ μου βιβλία κι' ἠῦρισκε τὴ λέξη διάβολος δὲν τὴν ἀνέφερε μὲ τὸ στόμα του ἀλλὰ τῆ σιωποῦσε, γιὰ τὸ θεωροῦσε βλαστήμια.

Οἱ τσελιγκάδες τὸ μασούλι, γάλα καὶ τυρί, καὶ τῶν τριῶν ἡμερῶν τοῦ Πάσχα δώριζαν στὴν ὀρφάνια, προίκιζαν φτωχὲς κι' ὀρφανὲς τσοῦπρες.

Εἶναι ὄνομαστή ἡ φιλανθρωπία καὶ φιλοξενία τοῦ Τάση Μουσελίμη πὺ ἀπὸ τὴν ἀγαθοσύνη του ἀποκαλοῦνταν ἀπ' ὅλους «μπάτση—Τάσης» (μπάτσης=θεῖος). Κάθε ἀποκριὰ ἔδινε ἀπόνα σφαχτὸ στὶς φτωχὲς οἰκογένειες γιὰ νὰ ἀποκρέψουν. Ἦξερε πὺς ποτὲς δὲν ἀρταίνονταν ἀπὸ κριάσι.

Ὅταν χώρισε μὲ τ' ἄλλα ἀδέρφια δὲν ἤθελε νὰ πᾶρει μοιράδι. Τὸ μοιράδι μου, ἔλεγε, τὸ πῆρα καὶ τὸδῶκα στὸν κόσμο—καὶ τὸν ἔκαμαν μὲζτὸ στανιὸ νὰ πᾶρει.

Ἐχειμώνιαζε πάντοτε τὰ γιδοπρόβατά του στὰ χειμαδιὰ τοῦ Σουλιοῦ. Τῆ στάνη τὴν ἔβανε στὴ Σπέλλα τοῦ Παπαζαφείρη, ἡ ὁποία καὶ σήμερα φέρει τ' ὄνομά του «Σπέλλα τοῦ Μπάτση Τάση», κοντὰ στὸ δρόμο τῶν Σκαπετινῶν πὺ συγκινωνοῦσε μὲ τὸ Φανάρι. Κάθε μέρα κρέμαε σ' ὀρισμένο πουρνάρι, καταδρομὶς, γαλάσκι μὲ γάλα καὶ μιά κουλούρα ψωμί γιὰ νὰ τρῶν οἱ δροματάραιοι.

Προυνὸ καὶ βράδι δὲν ἔλειπε ἀπ' αὐτὸν ἡ προσευχή, πὺ βαστοῦσε ὦρες. Κάποτε, διηγοῦνται, πῆγε κάποιος, τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς νὰ τὸν κλέψει. Αὐτὸς τὸν εἶδε ἀλλὰ δὲν διέκεψε τὴν προσευχή. Παιδεύθηκε, παιδεύθηκε ὁ κλέφτης, δὲν μπόρεσε νὰ πιάσει κανένα σφαχτὸ. Τῶφευγαν ἀπὸ τὰ χέρια.

Ὅταν τελείωσε τὴν προσευχή, τέντωσε τὴν κλείτσα κι' ἔπιασε ὅποιο ἔλαχε καὶ τὸ δίνει στὸν κλέφτη συμβουλευόντάς τον.

—Πάρτο και πιλιό νά μή κλέψεις.

Μολογούν οί γερόντοι πώς κάποιο χειμώνα είχε τὰ γίδια στοῦ Μαμάκου και τὰ πρόβατα ἀπόπερα στοῦ Παπαζαφείρη με τσοπαναραίους. Κάθε βράδι ἄκουε τραγούδια και φλογέρες ἀπό τοὺς πιστικούς κι' ἓνα προυνό πηγαίνει νά ἰδεῖ τὰ πρόβατα. Σὰ γεννητῶτος βοσκὸς εἶδε πώς ἀπὸ τ' ἄρνιᾶ, ἀπὸ τὴν κακοπέραση κι' ἀπεριποιητιᾶ δὲ γλύτωνε κανένα και λέει στοὺς πιστικούς.

—Παιδιά, ὅλα τ' ἄρνιᾶ τὰ χαρίζω σὲ σᾶς, ἐχτός ἀπὸ τῆς λάγιας με τὸ κουδούνι, τὸ θέλω γιὰ τὴν πασχαλιά.

Περιμένει τὴν ἄλλη μέρα, τὴν παράλλη ν' ἀκούσει τραγούδι και φλογέρα, τίποτε. Οἱ τσοπαναραῖοι παράτησαν τὶς φλογέρες και πιάσθηκαν με τ' ἄρνιᾶ νά τὰ γλυτώσουν. Φυσικὰ κανένα δὲν ἔζησε νά βλιάξει και νά φάει ἀνοιξιᾶτικο χορτάρι.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἢ νεολαία κατάργηση πολλοὺς θεσμοὺς και χριστιανικὰ ἔθιμα πού ἦταν δεμένη με τὴ ζωὴ και ἢ κατάσταση βαίνει πρὸς τὸ χειρότερο.

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Μέσα στὸ χωριὸ ὑπαρχαν δυὸ ἐκκλησιές, τῆς ἁγία Κυριακῆς και τῆς Παναγίας. Στὴν πρώτη πού βρίσκεται στὸ μεσοχώρι ἐκκλησιάζονταν τὸ περισσότερο χωριὸ και στὴν Παναγία ἢ συνοικία τῆς Ράχης, οἱ Ραχιῶτες. Μόνο τὴ δεύτερη μέρα τῆς Λαμπρῆς μαζεύονταν ὅλο τὸ χωριὸ σὲ μιὰ ἐκκλησιᾶ και στὸ πανηγύρι τῆς ἁγίας—Παρασκευῆς. Τὴν πρώτη μέρα γένονταν κοινὴ λειτουργία στὴν ἁγία Κυριακὴ και τὴ δεύτερη στὴν Παναγία. Τ' ἁγία—Λιῶς πάλι μαζεύονταν ὅλοι μαζί στὸ παρεκκλήσι τ' ἁγίας—Λιᾶ στὰ τρόχαλα. Στὴ σπελλοεκκλησιᾶ τ' ἁγίας Ἀρσένη πού εἶναι στοὺς δυτικούς γκρεμοὺς τοῦ Κορύλα μετέβαιναν στὴ γιορτῆ του (8 Μᾶη) μόνο νιοὶ και νιές αἰτία τῆς κατοποτιᾶς και τῆς ἀλλαγοςύνης.

Κι' οἱ δυὸ ἐκκλησιές δὲν εἶναι πολὺ παλιές.

Στὴ θέση τῆς ἁγίας Κυριακῆς ὑπαρχε ἐκκλησιᾶκι ὁμώνυμης χάρης, τοῦ παλιότερου χωριοῦ. Ἡ Παναγία κι' αὐτὴ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν κορφή τοῦ Καταθηκιοῦ. Ὁ ἁγίας—Λιῶς ἀνεγέρθηκε μετὰ τὸ 1910. Ἡ σπελλοεκκλησιᾶ τ' ἁγίας Ἀρσένη εἶναι πολὺ παλιά. Ἦταν μοναστήρι με ξύλινα κελιά μέσα στὴ σπηλιᾶ πού τ' ἄφτακαν οἱ παποῦδες μας, και στὰ ὅποια μόνασε κι' ὁ ἴδιος ὁ ἁγίας—Ἀρσένης κι' ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴ Λιβύη τῆς Ἀφρικῆς.

Ἡ σπηλιᾶ ἀνηφορικὴ και ὑγρὴ ἔχει στὸ βάθος σταλαχτιῆτες και σταλαγμίτες, τὶς τσαντίλες και τὰ καζάνια, γιὰ τὴ παράδοση θέλει τὸν ἅγιο τσέλεγκα με πολλὰ γιδερά. Τὸ νερό πού πηγάζει μέσα ἀπὸ τὸ βράχο συγκεντρώνεται σὲ τεχνητὴ γούρα σκαμμένη στὸ λιθάρι κι' εἶναι πολὺ κρύο και χωνευτικὸ. Ἡ σπηλιᾶ βασιλεμα ἡλιοῦ δέχεται λίγο ἥλιο ἐνῶ τὶς ἄλλες ὥρες κρύβεται στ' ἀπόσκιο.

Ἄξια μνείας ἀπὸ τὰ εἰδίσματα τῶν δυὸ κεντρικῶν ἐκκλησιῶν εἶναι: Ὁ γλυπτός σκαλιστός ξύλινος τέμπλος ἀπὸ καρυδιᾶ τῆς ἁγίας Κυριακῆς ἀχρονολόγητος, προερχόμενος ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἐκκλησιᾶ, και τὰ δώδεκα μηναιᾶ, ἔκδοση Βενετίας 1793. Σ' ἐνοῦ τὸ ἐξώφυλλο διάβασα:

«Τὰ παρόντα μηναιᾶ ὑπάρχουν
τῆς ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυ-
ριακῆς τοῦ χωρίου Ποπόβου
και κανεὶς νά μὴν τὰ ἀποξε-

νώσει ἐκ τῆς ἄνωθεν γεγραμ-
μένα.

1856 Ἀπριλ. 12

γράφω ἐγὼ ὁ Ἀθανάσιος ἱερεὺς»

Παλιότερες εἰκόνες στὴν ἁγία Κυριακὴ εἶναι δυὸ ἀφιέρωματα χωρια-
νῶν τσελεγκάδων.

Ἡ πρώτη γράφει:

«Ἀφιέρωμα τοῦ Δήμο Γιώτη
(Μουσελίμη) 1850 Σεπτεμβρ. 25
Ὁ ζωγράφος Πέτρος Γεωργιάδης
πρωτοψάλτης μητροπόλεως
Ἰωαννίνων».

Κι' ἡ ἄλλη:

«Ἀφιέρωμα τοῦ κυρίου
Κολιοῦ Τελέλη καὶ τῆς
Δέσπως.
1851 Ἰούνιος 7.
Ὁ ζωγράφος Πέτρος Γεωργιά-
δης πρωτοψάλτης μητροπό-
λεως Ἰωαννίνων».

Ἐπίσης παλιές εἰκόνες ἔχει κι' ἡ Παναγία ἄλλες δυὸ ἀπὸ τὸν ἴδιο ζω-
γράφο.

Ἡ μιὰ ἄλλη γράφει:

«Ἀφιέρωμα Χίτο Μπάρμπα
1852 Σεπτεμβρίου 2.
Ὁ ζωγράφος Πέτρος Γεωργιάδης
πρωτοψάλτης μητροπόλεως
Ἰωαννίνων».

Κι' ἡ ἄλλη:

«Ἀφιέρωμα τοῦ Τζίμου
καὶ τῆς Χρύσως
1852 Σεπτεμβρίου 2
Ὁ ζωγράφος Πέτρος Γεωργι-
άδης πρωτοψάλτης μητρο-
πόλεως Ἰωαννίνων».

Ὁ Τζίμος ποὺ ἀφιέρωσε τὴν εἰκόνα τούτη ἦταν κι' αὐτὸς τσέλιγκας
καὶ ξεχινόπωριαζε τὰ πρόβατα ἄλλοτες στὶς γράβες ἀπάνου ἀπὸ τὰ τζοκάκια
κι' ἄλλοτες σ' ἀπάνεμη τοποθεσία τοῦ Κορύλα, κι' οἱ ὁποῖες ἀπὸ τὸ γρέκια-
σμα τῶν προβατιῶν φέρουν τ' ὄνομά του. «Τοῦ Τζίμου οἱ γράβες» καὶ «στοῦ
Τζίμου τὸ γρέκι».

Ὁ ζωγράφος Πέτρος Γεωργιάδης ἔχει κάμει εἰκόνες καὶ στὴ Γκρίκα.
Σὲ παρεκκλήσι τοῦ χωριοῦ τούτου εἶδα φορητὴ εἰκόνα περιέχουσα τοὺς

δώδεκα ἀποστόλους δεξιά κι' ἀριστερά, τόν πρωτομάρτυρα Στέφανο και τὸ Γρηγόριο Ἀκραγαντίνων, και στὸ μέσο Διονύσιο τὸν Ἀρειοπαγίτη μὲ τὴν ἐπιγραφή:

«Ἡ ἅγια εἰκὼν αὐτῆ τῆς κοιμή-
σεως τῆς Θεοτόκου (ἐκκλησίας)
και τ(οῦ) Χριστοῦ και τῆς
Παναγίας και τοῦ Προδρόμου
ἐξωγρά(φη)σαν εἰς τὰ 1851
Φευροζαρ(ίου)... ἐπιτρο(πε)ύον
(τος) Γεώργη Τάσιου.
Ὁ ζω(γράφος Πέτρος Γεωργιάδης
πρωτο)ψάλτης τῆς μ(ητροπό-
λεως Ἰωαννίνων)».

Παλιότερος παπᾶς στὸ χωριὸ φέρεται ὁ παπα-Θανάσης (1856), ἀκο-
λουθεῖ ὁ παπᾶ-Δημήτρης (Σούφης). Τρίτος ἔρχεται ὁ παπᾶ-Χρίστος ἀπὸ τὴ
συνοικία τῆς ράχης. Ἐχρημάτισε ἐφημέριος και στὰ χωριά Σαλονίκι, Πε-
τοῦσι και Βαλανιδιά και γούμενος στὸ μοναστήρι τῆς Διχούνης.

Ἦταν ἐξοχος κυνηγὸς ἀλλὰ και πολὺ φτωχός. Ἀπὸ τὴ μεγάλη φτώχεια
τσαρούχια δὲ φόραε. Φύλαε στὸ σακούλι ἓνα ζευγάρι ποὺ τὰ πόδενε ὅταν
ἔμπαινε σὲ χωριό. Σὲ στάχωμα μηναίου τοῦ Αὐγούστου τῆς μονῆς Ἁγία
Παρασκευῆς τῆς Βελανιδιάς, ἐκδοση Βενετίας 1820, τυπογραφίαν Νικολάου
Γλυκῆ βρῆκαν τὴν ἐνθύμηση :

«Ὁ ἐφημερεύων παπᾶ Χριστόδουλος
ἐκ χωρίου Ποπόβου και ἐπιτροπεύ-
ων Πέτρος Κ. Χαρίτος και Ἀπό-
στολος Ἀναστασίου, παμ....».

Τέταρτος ἔρχεται ὁ παπᾶ-Γιώτης Φίλης, πρᾶος και φιλήσυχος ἄνθρω-
πος, εὐλογημένη ψυχῆ, μελίσσι τοῦ Θεοῦ, δὲν πείραζε οὔτε μερμίγκι.

Πέμπτος ὁ παπᾶ-Κώστας Γκαμπρέλας, νταῆς και περήφανος παπᾶς.

Ἐκτος ὁ παπᾶ-Βασίλης, σφιχτοχέρης.

Ἐβδομος ὁ παπᾶ-Θόδωρος ἀδερφὸς τοῦ προηγουμένου ἐργατικὸς και
οἰκονόμος, ἀλλὰ και ποντιλιάρης.

Ὁγδοος ὁ παπᾶ-Σπῦρος Κούρτης, ἀξιοπρεπῆς, φιλόξενος και κουβαρ-
ντᾶς παπᾶς. Μιὰ πεντάρια μονάκριβη νάχε τὴ θυσίαζε.

Ἐννατος ὁ παπᾶ-Γιώργης, ἀνεψιὸς τοῦ προηγουμένου παπᾶ-Θόδωρου
και γυιὸς τοῦ παπᾶ-Βασίλη, φτωχὸς στὸ πνεῦμα κι' ἀγράμματος, και τελευ-
ταῖος ὁ παπᾶ-Βασίλης Σμπήλιας, προερχόμενος ἀπὸ γυμνασιακὴ τάξη και
και τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Βελλᾶς, ποντιλιάρης, φίλος τοῦ πιστοῦ.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Πρὸ τοῦ 1850 μετριοῦνταν στὰ πέντε δάχτυλα ἐκεῖνοι ποὺ ἤξεραν γράμ-
ματα. Ὁ πάπους μου καθὼς κι' ὁ πατέρας μου ἔλεγαν πὼς γράμματα—ἀνά-
γνωση και γραφή, ὄχι κι' ἀριθμητικὴ—ἔμαθαν ἐξωσχολικά, ἀπὸ παπᾶδες
και κανένα γραμματισμένο λαϊκὸ. Ὁ πατέρας μου φοίτησε στὸ σχολεῖδ τοῦ
πατέρα τοῦ Γιάννη Δάσκαλου, συγχωριανοῦ ποὺ πῆρε τὸ ἐπίθετο αὐτὸ ἀπὸ
τὸ ἐπάγγελμά του. Ὁ μακαρίτης μάζερε τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ στὸ χαγιατί

τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ τὰ μάθαινε γράμματα στὰ πινακίδια, δηλ. σὲ κερωμένες σανίδες στὶς ὁποῖες χάραζαν μὲ σουγλερὸ ξύλο τὰ γράμματα. Τὰ βιβλία ἦταν ἄγνωστα ἐχτὸς ἀπὸ τὰ ἱερά βιβλία τῆς ἐκκλησίας.

Γιὰ ἓνα δάσκαλο τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου διηγοῦνται τοῦτο.

Στὸ Γαρδίκι τῆς Παραμυθιάς, πρὶν τουρκέψει, οἱ ραγιάδες ζήτησαν ἀπὸ τὸν ἀγὰ νὰ τοὺς βάλει δάσκαλο. Ἐκεῖνος ἀπλὸς ἄνθρωπος δὲ θέλησε νὰ τοὺς δυσανεστήσει καὶ τοὺς τοποθέτησε.

Ὁ δάσκαλος ὅλη τὴν ἡμέρα κοιμοῦνταν στὸ μεσοχώρι, στὸν ἥσκιο τοῦ μεγάλου πλάτανου, καὶ στὰ παιδιὰ ποὺ πῆγαιναν νὰ μάθουν γράμματα τοὺς ἔλεγε νὰ ἀπαγγέλουν τὴ φράση «τὸ ψωμί τ' ἀφέντη ἐγὼ δὲν τὸ πατάω».

Εἶδαν κι' ἀπόειδαν οἱ χωριανοί, παραπονιοῦνται στὸν ἀγὰ πὼς ὁ δάσκαλος κοιμᾶται στὸν πλάτανο καὶ δὲ μαθαίνει τὰ παιδιὰ γράμματα.

—Γιατί, παρατηρεῖ ὁ ἀγὰς τὸ δάσκαλο, δε μαθαίνεις τὰ παιδιὰ τῶν ραγιάδων γράμματα;

—Ἄν μάθουν αὐτὰ γράμματα, ἀπαντάει, ἤμπορο ἐσὺ δὲν παίρεις.

—Ἄν εἶν' ἔτσι, κάτσε αὐτοῦ ποὺ κάθεσαι.

Μετὰ τὸ 1850 οἱ μητροπολίτες ἴδρυσαν στὰ μεγαλύτερα χωριὰ σχολεῖα. Τοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων μέρος κατέβαλλαν οἱ μητροπόλεις, ἄλλα ἔβαζαν τὰ μοναστήρια καὶ τὰ περισσότερα τὰ χωριὰ.

Οἱ δασκάλοι, οἱ περισσότεροι ἀπόφοιτοι τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, ἦταν ἰδιωτικοὶ καὶ ἔρχονταν σὲ συμφωνία μὲ τοὺς προεστοὺς τῶν χωριῶν. Τὸ πρῶτο σχολεῖο στὸ Πόποβο, στὸ ὁποῖο ἔβγαλα κι' ἐγὼ τὴν ἕκτη τάξη Δημοτικοῦ, χτισθῆκε ἀπὸ τὸ Βασίλη Χρήστο Γιάκη, χωριανό, τοῦ ὁποῖου τὸ σὸὶ ξεκληρίσθηκε καὶ δὲν ὑπάρχει. Θυμᾶμαι, σάν τώραγια, μικρούτσικο παιδί στὸ σχολεῖο, μετὰ τὴ λήξη τῶν ἀπογευματινῶν μαθημάτων ψέλλαμαν:

«Τῶν ἀοιδίμων
καὶ ἀειμνήστων κτητόρων
τῆς σχολῆς ταύτης
Βασιλείου Χρήστου Γιάκη
αἰωνία ἡ μνήμη».

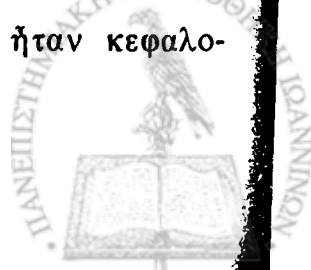
Ἀκολουθοῦσαν ἄσματα ποὺ ἀρχίζαν μὲ τό: «ὦ λυγερὸν καὶ κοφτερὸν σπαθί μου».

Δάσκαλο εἶχαμαν ἀπὸ τοὺς Μελιγγοὺς. Κατόπι ἦρθε ὁ Σωτήρης Πούλης ἀπὸ τὴ Σέλιανη. Κάθε βράδι πῆγαινε στὸ χωριό του καὶ τὸ προυνὸ ἔρχονταν. Τ' ἀπογέματα, μετὰ τὸ σχόλασμα τῶν μαθημάτων καὶ τὸ ξεπροβόδημα τοῦ δάσκαλου μὲ σουρίσματα τῶν μαθητῶν, τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ χωρίζονταν σὲ δυὸ ομάδες. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς πρώτης ἦταν ὁ Σπύρο Βλάχος, παιδί πολὺ ζωηρὸ καὶ τριμπουνιασμένο, δὲν εἶχε τρύπα στ' αὐτί, καὶ τῆς ἄλλης ἀρχηγὸς ἡ Λένη τοῦ Κίτσο Βέρμπη, παλληκαροῦ ποὺ τὴν ἀδίκησε ἡ φύση καὶ τὴν ἔκαμε θηλυκό. Ἄρχιζε τὸ παιγνίδι, ὁ πετροπόλεμος. Ἀναπιάνονταν ἀπὸ τὴ συνοικία τῶν Κατσάτων καὶ τελείωνε στὸ πλάι πάνω ἀπὸ τοὺς Μουσελιμάτες ὡς ποὺ νύχτωνε. Οἱ ἀχολοὲς ἀπὸ τὶς φοβέρες καὶ τὰ βρισίδια ἔδιναν κι' ἔπαιρναν. Οἱ σφεντόνες ἀκατάπαντα ἔστελλαν λιθάρια στὸ ἐχθρικό στρατόπεδο. Τὸ σαγούλι τῆς Λένης δὲ λάρωνε.

—Ἐπάνου τους παιδιὰ καὶ τοὺς νικήσαμε.

Οἱ μεγαλύτερες μάχες δίνονταν γύρα τὸν Ἴταμο. Τί γένονταν, δὲ θέλει ρώτημα.

Τὴν ἄλλη μέρα στὸ σχολεῖο οἱ περισσότεροι μαχητὲς ἦταν κεφαλοδεμένοι.

Τιμωρίες είχαμαν : Τὸ μαστίγωμα στὶς παλάμες τῶν χειρῶν μὲ κρανῆσια λουρωτῆ βέργα πού δὲν ἔσπαιε εὐκόλα, τὸ τράβηγμα τῶν αὐτιῶν, τὴν ὀρθοστάσια σ' ἓνα ποδάρι, τὸ φέλεκα, τὴ νηστεία, τὸ φτύσιμο. Μερικά παιδιὰ ἔπαιρναν αἶρεση ἀπὸ τὰ βασανιστήρια καὶ δὲν ξαναπάταγαν στὸ σχολειό.

Ἦμουν ἀπὸ τοὺς πιὸ φρόνιμους καὶ ὑπάκουους μαθητές, ἀλλὰ μετὰ τὶς διακοπές τοῦ καλοκαιριοῦ δὲν ἤθελα νὰ χάσω τὴ λευτεριά μου καὶ νὰ ξανακλεισθῶ στὴ φυλακὴ, τὸ σχολειό. Τὴν ἡμέρα πέρναγα ψάχνονταν τοὺς γκρεμοὺς νὰ βρῶ πετροχειλιδονοφωλιές καὶ τὴ νύχτα κοιμώμουν ὄξω. Καλοκαίρι ἦταν, δὲν κρύωνα. Ψωμί μῶδιναν τὰ συγγενικά σπίτια. ὡς ποῦ ἡ μάνα μου κάνει γνωστὴ τὴν ἀνταρσία μου στὸ δάσκαλο. Ἐκεῖνος στέλλει τὰ παιδιὰ τῆς μεγαλύτερης τάξης νὰ μὲ πιάσουν. Μὲ παίρουν ξηστρώνοντας ὡς τοῦ Ρούπα. Ἐκεῖ πόστασα καὶ πιάνομαι αἰχμάλωτος καὶ σὰν ἀρματωλὸς ὀδηγοῦμαι στὸ σχολειό.

Ὁ δάσκαλος δὲ μὲ φώναξε οὔτε μὲ τιμώρησε. Ἴσως νὰ μὴ ἀγριέψω. Ποῦ νᾶξεραν τὰ καψόπαιδα πού μὲ κυνήγαγαν πὼς ἐγὼ ὁ ἀντάρτης τοῦ σχολείου θὰ γίνω μιὰ μέρα δάσκαλος κι' αὐτὰ τσοπαναραῖοι καὶ ξυλάδες.

Ἡ μάθηση ἦταν μηχανικὴ. Θυμᾶμαι, στὴν πρώτη τάξη μὲ τὰ βῆτα ἄλφα=β, ἄλφα βῆτα=αβ, μαθαίναμαν καὶ τὰ: Παναγία Τριάς, δόξα πατρί, Βασιλεῦ οὐράνιε κι' ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια χωρὶς νὰ νιώθωμε γιατί μᾶς τυράγναγαν καὶ τί σκοπὸ εἶχαν αὐτὰ τὰ κορακίστικα πού μᾶς μάθαιναν.

Φοιτοῦσα στὴν τρίτη τάξη. Ὁ δάσκαλος γιὰ τὶς ἐξετάσεις μου εἶχε βάλει νὰ μάθω ἀπέξω μὲ τὸ νὶ καὶ μὲ τὸ σῆμα, δέκα κεφάλαια, ζητήματα, ὅπως τάλεε αὐτός, ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία. Τ' ἄμαθα νερό.

Οἱ ἐξετάσεις γένονταν τὸν Ἄλωνάρι γύρα τῆς ἀη-Παρασκευῆς. Μαζεύονταν ὄλο τὸ χωριό, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐβγαίνει κι' ὁ δεσπότης ἀπὸ τὴν Παραμυθιά.

Αὐτὴ τὴ χρονιά ἔλαχε νὰ παρευρίσκεται στὶς ἐξετάσεις κι' ὁ Τοῦρκος ἀποσπασματάρχης τῆς περιφέρειας πού ἤξερε πολὺ καλά τὰ Ἑλληνικά.

Τράβησα κλῆρο κι' ἔτυχε ἡ μάχη τῆς Σαλαμίνας. Ἄρχισα μὲ μιὰν ἀνάσα:

«Ὅταν ἀνέτειλεν ἡ κρίσιμος ἡμέρα καὶ ἀντεῖχεν εἰς τοὺς βράχους τῆς Σαλαμίνας ὁ πολεμικὸς παιάν...».

Ἐὰν κανένας μὲ διέκοβε νὰ μὲ ρωτήσῃ τί θὰ πεῖ κρίσιμος ἡμέρα καὶ τί εἶναι ὁ πολεμικὸς παιάν, πάει ὡρὲ πάει, θὰ ντροπιάζομουν ἐγὼ ἀλλὰ καὶ τοῦ δασκάλου θὰ καίονταν τὰ μούτρα. Ἐχана τὴ σειρά τῶν λέξεων κι' ὄλο τὸ παπαγαλίστικο κελάδημά μου καταλάβαινε βούβα.

Ἀπὸ τὴν ἀπαγγελία μου ἔμειναν ὄλοι εὐχαριστημένοι. Ὁ Τοῦρκος ἀποσπασματάρχης τόσο ἐνθουσιάστηκε ἀπὸ τὴ ρητορικὴ μου πού φώναξε «μπράβο, μπράβο».

Ἦμουν, ὅπως βλέπετε, ἄσσοι στὰ γράμματα καὶ πιὸ πολὺ ὁ δάσκαλός μου.

Οἱ παλιοὶ τσελιγκάδες, πού δὲν ἤξεραν ἀπ' ἀριθμητικὴ, σημείωναν μὲ τὸ σογιὰ τὸ ποσὸ τῶν ὀκάδων τοῦ μασουλιοῦ μὲ χαρακιές σὲ ξυλόβεργες. Μιὰ ὀκά μιὰ χαρακιά, μισὴ ὀκά μισὴ χαρακιά. Τὸ τέταρτο σημειώνονταν μὲ ἀπόμιση χαρακιά. Στὸ τέλος μέτραγαν τὶς χαρακιές κι' εὔρισκαν τὶς ὀκάδες. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο εὔρισκαν τὶς μισές καὶ τὶς ἀπόμισες. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἂν ἤξεραν γράμματα, ἀνάγνωση καὶ γραφὴ, δὲν χαμπέριζαν ἀπ' ἀριθμητικὴ.

Κάποιο καλοκαίρι, πού ἀργοῦσε τὸ σχολειό, ἔμενα στὴ στάνη τοῦ πατέρα μου, στοῦ Κάντα. Ψάχνοντας νὰ βρῶ φωλιές ἀπὸ πετροπούδες πού τὶς φκιάνουν σὲ κοιλῶματα λιθαρῶν, βρῖσκω σὲ μιὰ μασχάλα τῆς στρούγκας

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΚΑΦΙΔΑ

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΕΩΣ*

(Λαογραφικά σημειώματα)

Τὴν ἐμποροπανήγυριν ἐτίμων ἀνελλιπῶς καὶ καλόγηροι τοῦ Ἁγίου Ὁρους, κομίζοντες πρὸς πώλησιν ξυλίλους σκαλιστοὺς σταυροὺς, ξύλινα σκαλιστὰ πλαίσια διὰ φωτογραφίας, σκαλισμένα ξύλινα χουλιάρια ἀπὸ πυξάρι, ξύλινες ξύστρες μὲ μακρὰν λαβὴν, διὰ νὰ δύνανται οἱ ἀγορασταὶ νὰ ξύνουν τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς πλάτης των, ὅπου δὲν ἔφθαναν εὐχερῶς τὰ χέρια των διὰ νὰ ἀνακουφισθοῦν ἀπὸ τὴν ἐνοχλητικὴν φαγούραν, πού ὡς γνωστὸν προκαλοῦν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τὰ ἀνεπιθύμητα ζώϊφα—γνωστὰ μὲ τὸ ὄνομα ἑλληνικὰ—μόλις πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνεκαλύφθη καὶ ἐτέθη εἰς χρῆσιν, κατὰ τῶν ὀχληρῶν καὶ βλαβερῶν ἐντόμων, τὸ ἐνεργεικώτατον φάρμακον Δ.Δ.Τ.—εἰκόνας καὶ βιβλία μὲ τὸν βίον διαφόρων ἀγίων, πανοράματα τῶν γραφικῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τὸ ἀπαράιτητο δαφνόλαδο καὶ ρηγανόλαδο, βιομηχανικὰ προϊόντα τοῦ Ἁθῶ. Ἐκ τῶν πρώτων κατέφθανεν εἰς τὴν πανήγυριν καὶ χαχάμης—Ἑβραῖος ἱερεὺς—συνεθέστατα ἐκ Λαρίσης προερχόμενος, διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας τοῦ πλήθους τῶν Ἑβραίων ἐμπόρων, οἵτινες κατὰ τὴν παλαιότεραν ἐποχὴν κατέκλυζον κυριολεκτικῶς τὴν ἀγορὰν καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις διὰ νὰ διαβάξῃ τὴν σχετικὴν εὐχὴν ἐπάνω εἰς τὰ πρὸς σφαγὴν ζῶα, τῶν ὁποίων τὸ κρέας προωρίζετο πρὸς βρῶσιν ὑπὸ τῶν ὁμοθησῶν του καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα, λόγῳ τῆς σφαγῆς ἐπροτιμῶντο τὰ δίποδα πτερωτὰ, τουτέστι τὰ πουλερικά! Καὶ ἀργυραμοιβοί, τουρκιστὶ σαράφηδες, πάμπολλοι, ἅπαντες ἀνήκοντες εἰς τὸ περιούσιον γένος τοῦ Ἰσραὴλ, κατέφθαναν βιαστικοὶ καὶ κάθιδροι εἰς τὴν πανήγυριν μὲ βαλίτσες γεμάτες φυσέκια, ὄχι βεβαίως φονικά, ἀλλ' ἀπὸ χάλκινα καὶ νικέλινα κέρματα καὶ ἀργυρὰ καὶ χρυσὰ νομίσματα, ἅπαντα προοριζόμενα διὰ τὴν μεγάλην κερδοσκοπικὴν μάχην τῆς πανηγύρεως, διὰ τὴν ἐπιτυχεστέραν ἔκβασιν τῆς ὁποίας ἔσπευδον νὰ καταλάβον ἐγκαίρως καταλλήλους καὶ ἐπικαίρους θέσεις εἰς τὰς ἐπάλξεις τῆς ἀγορᾶς. Τὴν ὄλην εἰκόνα τῆς ἐμποροπανηγύρεως ἐπλαισαίωσαν ὑπαίθρια θέατρα ποικιλιῶν, στεγαζόμενα εἰς μεγάλας σκηνάς καὶ ἐργαζόμενα ἐν συνεχείᾳ καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νυκτός, μὲ μικρὰς διακοπὰς, διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ φιλοθεάμονος κοινοῦ, κινητὰ καὶ μόνιμα μετὰ καθισμάτων, πανοράματα μὲ εἰκόνας τῶν μεγαλοπόλεων τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς καὶ διαφόρων μαχῶν τοῦ Ρωσοῖαπωνικοῦ καὶ τοῦ κατὰ τῶν Μπόερς πολέμου, αἰῶρες μὲ βαρκάκια καὶ ξύλινα ἀλογάκια, φέροντα μικροὺς καὶ μεγάλους ἀναβάτας καὶ κινούμενα κυκλικῶς ὑπὸ τοὺς νανουριστικοὺς ἤχους λατέρνας, τὰ πρῶτα γραμμόφωνα μὲ κυλινδρικὰς πλάκας καὶ μὲ ἀκουστικά, φωτογρά-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 747.

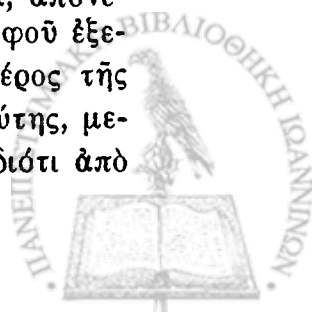
ἓνα δεμάτι χαρακωτὲς βέργες. Ἦταν τοῦ Νάση Κατσιλῆ, ἀγράμματου τσέλιγκα, πού εἶχε τὴν περασμένη χρονιά ἐδῶ τὸ γρέκι του, τὰ ἱερογλυφικὰ βιβλία.

(Συνεχίζεται)

φοι, ἀπαθανατίζοντες τὰς φυσιογνωμίας τῶν πανηγυριστῶν ἐπὶ μεταλλίνων πλακῶν κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Νίτζ—πολὺ ἀργότερα ἐτελειοποιήθη ἡ φωτογραφία, — ἀθλητικοὶ τύποι, λυγίζοντας μὲ τοὺς στιβαροὺς των βραχίονας παχέα σιδηρᾶ ἐλάσματα καὶ βαστάζοντες ἐπὶ τῆς κοιλίας των μεγάλα βάρη, ταχυδακτυλουργοὶ προσελκύοντες τοὺς ἀφελεῖς χωρικοὺς μὲ τὰ ὠραῖα συναρπαστικά τους παιγνίδια, λοταρτζήδες, ἀφαιροῦντες διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἀβανταδόρων καὶ τὴν τελευταίαν χάλκινην πεντάραν τῶν μικρῶν—καὶ ὁ πεπορθῶς μεμαρτύρηκε—, πωληταὶ τοῦ περιφήμου σαπουνὲ χαλβὰ Φαρσάλων, καὶ τοῦ καρυδάτου τοιούτου, ἀπαιτοῦντος ἰσχυρᾶς κοπτήρας, πωληταὶ ποικιλοχρῶμων λεμονάδων, ποὺ ἐψύχοντο μὲ χιόνι νι τοῦ Ὀλύμπου, μεταφερόμενα εἰς σάκκους συσκευασμένα μὲ φύλλα φτέρης, νᾶνοι—τουρκιστὶ τζουτζέδες—ἐξ Ἀνατολικῆς Θράκης προερχόμενοι συνήθως, ὁ πωλητὴς τοῦ φειδοβότανου, ὅστις ἀντὶ μιᾶς χαλκίνης πεντάρας προσέφερεν εἰς πάντα τὸ σωτήριον κατὰ τῶν δειγμάτων τῶν ὄφρων σκονάκι, Ἀθιγγανίδες προμαντεύουσαι ἀντὶ μιᾶς δεκάρας, τιθεμένης διὰ τῆς παλάμης τοῦ πελάτου, τὸ μέλλοντα καὶ ἀποφαινόμενα μετ' αὐθεντικότητος ἐπὶ τῶν ἐρωτικῶν ἰδίᾳ ὑποθέσεων. Ἄλλοι τύποι μάντεων χρησιμοποιοῦντες ἄσπρα γυμνασμένα πρὸς τοῦτο ποντίκια—ἔλα Σάντο νὰ δείξης τὴν τύχη στὸ ὄμορφο κορίτσι—ἢ καναρίνια, ἅτινα διὰ καταλλήλων ὑπ' αὐτῶν χειρισμῶν ἀπέσπων μὲ τὸ ράμφος των—οἱ ποντικοὶ μὲ τοὺς κοπτήρας των—ἀπὸ τὸ προβαλλόμενον ἔμπρὸς των μεταλλικὸν κυτίον, διηρημένον εἰς θέσεις ἀντιστοιχοῦσας εἰς διαφόρους κατηγορίας ἀνθρώπων—ἀρρένων, θηλέων, νέων, γερόντων, ὑπάνδρων, ἐλευθέρων—τὸ κατάλληλο διπλωμένο χρωματιστὸ χαρτάκι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνεγράφετο ὀλόκληρον τὸ μέλλον, μὴδὲ τοῦ μήκους τοῦ νήματος τῆς ζωῆς ἐξαιρουμένου, τὸ ὁποῖον διὰ πάντας ὑπερέβαινε τὰ ὄγδοηκοντα ἔτη!! Ὁ ὑπαίθριος φαρμακοπώλης μὲ τὰ διάφορα θεραπευτικὰ βότανά του, μέσα σὲ λερωμένες σακκοῦλες καὶ σὲ σκουργιασμένα κουτιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἔλειπαν τὰ μαντζούνια, τῶν ἐννιά ἀδερφῶν τὸ αἷμα, ἡ ἀφροθάλασσα, τὸ ἐλαφοκέρατο, τὸ λεβιθοχόρτι, τὸ σαφράκι, τὸ καστόρχι, τὸ ἀβδελλοκόκκαλο, τὸ κρουπόλαδο, τὸ φωκόλαδο γιὰ τὴν φώκη (ἐρυσίπελας), ἡ γυαργυραλοιφή, τὸ εἰδικὸ καὶ ἀλάνθαστο φάρμακο γιὰ τοὺς μπουδισμένους—ἀνδρική ἀνικανότης, προκαλεῖται ἀπὸ τρεῖς κόμπους, ποὺ δένει κατὰ τὴν ὥρα τῆς στέψεως ἀντίζηλος νέα ἢ ἄλλος καλοθελητής!!—καὶ τὸ στεροφοβότανο, θεραπεῦον τὴν στειρωσιν τῶν γυναικῶν καὶ πωλούμενον ἱεροκρυφίως καὶ εἰς ὑπέρογκον τιμὴν εἰς τὰς ἀνησύχους καὶ ἀνυπομόνους στείρας μετ' ἀπαραιτήτων καὶ ἀκατονομάστων ὀδηγιῶν τοῦ πωλητοῦ, διὰ τὴν χρῆσιν πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἐνέργειαν—μὴδὲ τῆς ἀμειψισπορᾶς ἐξαιρουμένης!!—Ἡ γυναῖκα φάλαινα—ἐλεφαντίνους—καὶ ἡ γυναῖκα ἄντρας, μὲ πλούσιον ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς τρίχωμα, ἦτοι μύστακα καὶ γενειάδα, ὁ ἀποκρουστικὸς καὶ ἀπαίσιος Κραβαρίτης μὲ τὸ κατὰ παραγγελίαν σακατεμένο παιδί—καθιστάμενον τοιοῦτον δι' ἀπανθρώπων ἐξαρθρώσεων εἰς μικρὰν ἡλικίαν τῶν κάτω ἰδίᾳ ἄκρων τοῦ σώματος ὑφισταμένων σὺν τῷ χρόνῳ ἀτροφίαν—διὰ νὰ τὸ ἐκμεταλεύεται πρὸς ἐπατεῖαν ἐν πλήρει ἡμέρᾳ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ὀργάνων τοῦ ἐπισήμου Κράτους, καὶ τέλος ὁ ἀνεκδιήγητος πλανόδιος ὀδοντογιατρός. Οὗτος, διὰ νὰ ἐπιβληθῆ περισσότερον εἰς τὰ συρρέοντα πλήθη, ἐξέλεγε περίοπτον παρὰ τὴν ἀγορὰν θέσιν, ὅπου ὠδηγεῖτο ἵπποκίνητος ἄμαξα, πρὸς τοῦτο ἐνοικιασμένη, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀνέβαινε σοβαρὸς καὶ περιβεβλημένος ἐπίσημον περιβολὴν—ρενδικόταν, παντελόνι ρηγέ, ἄσπρο γελέκο, λαιμοδέτην ἄσογον καὶ ὑψηλὸν πῖλον—μὲ τὸ στηῆθος κατάμεστον ἀπὸ μικρὰ καὶ μεγάλα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ παράσημα, ἀπνεμηθέντα εἰς αὐτὸν ἀπὸ βασιλεῖς, αὐτοκράτορας καὶ σουλτάνους, καὶ ἀφοῦ ἐξετύλιγε καὶ ἐτοπῆθετε τὰ πάμπολλα διπλώματά του εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς ἀνοικτῆς ἀμάξης καὶ τὰ ὠξειδωμένα ἐργαλεῖα του εἰς τὸ ἔμπροσθεν ταύτης, μετὰ μακρὰν καὶ στομφώδη εἰσήγησιν τοῦ βοηθοῦ του καὶ διερμηνέως—διότι ἀπὸ

σκοποῦ προσεποιεῖτο ἄγνοιαν τῆς ἑλληνικῆς—προέβαινε εἰς τὴν διὰ τῆς μαγικῆς ράβδου ἐξαγωγὴν σαπρῶν καὶ ὑγιῶν συνήθως ὀδόντων τῶν προσερχομένων ἀντὶ δύο χαρτίνων δραχμῶν καὶ ἀντὶ ἐτέρων δύο τοιούτων πωλῶν εἰδικὰ σκονάκια δι' ὅλα συλλήβδην τὰ νοσήματα τοῦ στόματος!! Ἐννοεῖται ὅτι οἱ τοιοῦτοι τσαρλατᾶνοι ὀδοντογιατροὶ ἐθεωροῦντο θαυματοποιοὶ καὶ εὐεργέται τῆς κοινωρίας κατὰ τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἐποχὴν, καθ' ἣν ἑλλείψει ἐπιστημόνων τοιούτων, οἱ ἄνθρωποι κατέφευγον συνήθως εἰς μαρμπέρηδες διὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν ὀδόντων τῶν καὶ εἰς ἄλλους ἐμπειρικούς, μηδεμίαν ἰδέαν ἔχοντας περὶ ὀδοντιατρικῆς καὶ ἔνεκα τοῦτο οὐδεὶς ἔλεγχος ἐνηργεῖτο ὑπὲρ τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν διὰ τὴν γνησιότητα τῶν ἐπιδεικνυομένων ἐπιστημονικῶν διπλωμάτων, πολὺ δὲ περισσότερον διὰ τὴν ἑλλειψιν στοιχειώδους καθαριότητος καὶ ἴχνους ἀντισηψίας κατὰ τὴν ἱεροτελεσίαν τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ὀδόντων διαφόρων προσώπων μὲ τὴν ἰδίαν ὀδοντάγραν, χωρὶς νὰ ὑποβληθῇ αὕτη εἰς σχετικὸν καθαρισμὸν καὶ ἀπολύμανσιν. Καὶ λείψανα ἁγίων, ὡς ἰσχυρίζοντο διάφοροι ρυπαροὶ καὶ ἀγράμματοι καλόγηροι ἐκόμιζον ἐντὸς ἀργυροῦ κυβωτίου εἰς τὰ Φάρσαλα κατὰ τὴν πανηγυρίαν καὶ ἀφοῦ τὰ ἀπέθετον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὸν ἐορτάζοντα ναὸν τῆς πόλεως, πρὸς ἀργυρολογίαν, ἀκολούθως τὰ περιέφεραν εἰς τὰ καταστήματα καὶ τὰς συνοικίας, συλλέγοντας μεταλλικὰ κέρματα καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα ἀπὸ τὴν θεοσέβειαν τῶν κατοίκων, βιδούρια σιτάρι ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς καὶ πλοκάρια μαλλιὰ ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους τῶν συνοικισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐπισκέπτοντο μὲ τὴν σειράν, ἐπαναλαμβάνοντας κατὰ κόρου τὸ «β ο ἡ θ ε ι ᾶ σ α ς». Διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν συλλεγομένων ποσοτήτων σίτου εἰς τὰ διάφορα χωρία ἐχρησιμοποιοῦσαν οἱ ἐν λόγῳ καλόγηροι ἓνα ἢ δύο ἡμιόνους καὶ τὰ φορτία αὐτὰ ἔσπευδον νὰ ἐκποιήσουν εἰς τοὺς διαφόρους ἐμπόρους. Ἀργότερον, ἀφοῦ ὠδήγουν τὰ ὑποζύγια εἰς τὸν σταῦλον, οἱ ρασοφόροι αὐτοὶ κατέφευγον εἰς ἀπόκεντρα ταβερνεῖα πρὸς εὐωχίαν, τρώγοντες κατὰ προτίμησιν ὄβελίαν καὶ δροσίζοντες τὰ διψασμένα χεῖλη τῶν μὲ ἄφθονον «δάκρυ τῆς Παναγίας», ὅπως ἀπεκαλεῖται εἰς καλογηρικὴν διάλεκτον τὸ γνωστὸν ὑγρὸν προῖδον τῆς ἀμπέλου, πὸν «σὺ τὸ πίνεις γιὰ καλὸ καὶ αὐτὸ σὲ πάει στὸν τοῖχο».

Τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ζωπινηγύρεως διεξήγοντο ἵππικοὶ ἀγῶνες εἰς τὴν πρὸς Βορρᾶν τῆς πόλεως ἐκτεινομένην πεδιάδα.

Ἴδου πῶς περιγράφει τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς ὁ ποιητὴς τοῦ λόγγου καὶ τῆς στάνης Κρυστάλλης:

»Περίεργον ἔθιμον παρατηρεῖται εἰς τοὺς Καραγκούνους τῆς Θεσσαλίας. Εἶναι ἀγὼν ἱππηλασίας συγκροτούμενος ἐν Φαρσάλαις τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἐκεῖ κατὰ τὸν Δεκαπενταύγουστον πανηγύρεως. Εἰς τὸ ἀνοικτὸν πεδῖον ἀπολύονται ἵπποι ἀδάμαστοι καὶ ἐκλέγονται ἄλλοι τόσοι ἱπποδασταὶ Καραγκοῦνοι, οἵτινες τρέχουσι κατόπιν τῶν ἵππων, οἱ ἵπποι δὲν φέρουσιν οὔτε σάγματα οὔτε καὶ πέταλα ἀκόμη. Οἱ ἀγωνισταὶ ὀφείλουσι νὰ τοὺς συλλάβωσι καὶ νὰ ἀναβῶσιν ἐπ' αὐτῶν. Ὅστις δὲ πρῶτος κατορθώσῃ νὰ ὀδηγήσῃ ἔφιππος τὸν οὕτω ἀχαλίνωτον ἵππον εἰς τὸ μέρος, ὅπου γέρον παλιὸς ἀναμένει μὲ στέφανον ἐλαίας ἐν χερσὶ, στεφανοῦται καὶ ἐπισπᾶ τὸν ἔπαινον καὶ τὸν θαυμασμὸν τοῦ πλήθους μετὰ τῆς ἀμοιβῆς κερματίνων τινῶν.

Πῶς κατορθοῦσι νὰ συλλάβωσι καὶ ἱπάσωσι τοὺς ἵππους αὐτοὺς, εἶναι ἰδικὴ τῶν τέχνη. Ἄλλ' εἶναι καὶ ἡ μόνη τέχνη, ἐν ἣ νηπιόθεν ἐπιδίδονται καὶ ὑ-

περτεροῦσιν. Ἡ δὲ τέχνη αὕτη δὲν εἶναι ἀρὰ γε αὕτη αὕτη ἢ τῶν ἀρχαίων Κενταύρων;

Λείψανα τῶν ἵππικῶν ἀγῶνων εἰς τὴν πανήγυριν Φαρσάλων εἶναι οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες, οἵτινες διεξήγοντο εἰς τὰ Φάρσαλα καὶ τὴν μεγάλην περιφέρειάν των, εἰς τοὺς γάμους καὶ τὰ χωριὰ δταν ἐπανηγύριζον. Τοιοῦτον ἵππικὸν ἀγῶνα εἰς γάμον ἐν Φαρσάλοις παρηκολούθησεν ὁ χαράσσων τὰς γραμμὰς αὐτὰς πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν. Εἰς τοὺς τοιοῦτους ἀγῶνας, τοὺς τελομένους εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ εἰς τοὺς γάμους οἱ νικηταὶ ἐλάμβανον χρηματικὸν φιλοδώρημα καὶ ἓνα ἄσπρο μαντήλι.

Ὅταν ἀργότερα ἐθεσπίσθησαν οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες τῆς πανηγύρεως Λαρίσης, πολλοὶ ὀνομαστοὶ ἵππεις ἐκ τῆς περιφέρειας Φαρσάλων διέπρεψαν κατ' ἐπανάληψιν εἰς αὐτοὺς.

Εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν Φαρσάλων, ἐκτὸς τῶν ἵππικῶν ἀγῶνων, τὴν πρώτην Κυριακὴν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεώς της ἐτελοῦντο καὶ ἀγῶνες πάλης παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἀπιδανοῦ ποταμοῦ καὶ εἰς τὴν γραφικὴν θέσιν Πλατάνια μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1898. Οἱ παλαισταί, Χριστιανοί, Τοῦρκοι καὶ Τουρκόγυφτοι—πρὸ τεσσαρακονταετίας ἐξεχριστιανίσθησαν ἅπαντες, λαβόντες χριστιανικὰ ὀνόματα, ὁ Ἄλῆς ὀνομασθεὶς Ἀγγελῆς καὶ ἡ Φατμέ Φανούλα—ἠγωνίζοντο γυμνοὶ μὲ μίαν βραχεῖαν περισκελίδα ἀπὸ λεπτὸ κατειργασμένο δέρμα—μεσσίνοι—καὶ ἤλοιπον ὀλόκληρον τὸ σῶμα των μὲ ἄφθονον ἔλαιον. Εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν μου παρηκολούθησα τὰ ἀνωτέρω: ἵππικοὶ ἀγῶνες καὶ ἀγῶνες πάλης εἰς τὴν μεγάλην πανήγυριν Φαρσάλων ἔχουν τὴν ἀφειρησίαν των εἰς τὰ βάρη τῶν αἰῶνων, καὶ τὸ τοιοῦτον συνάγω ἀπὸ τὴν κάτωθι ἐπιγραφὴν, ἣτις εὐρέθη χαραγμένη ἐπὶ μεγάλης μαρμαρίνης πλάκας, ἀνακαλυφθεῖσης τὸ 1934 κατὰ τὴν ἐσκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας ἀδελφῶν Γαλάνη ἐν τῇ πόλει μας καὶ πλησίον τοῦ Μνημείου τῶν πεσόντων καὶ φυλασσομένης ἔκτοτε εἰς τὸ Μουσεῖον Ἀλμυροῦ.

1) Λεωνίδης Πρωτεύου Ἀλικαρνασσεὺς τὴν στοὰν καὶ τὰ οἰκήματα τὰ ἐν τῇ στοᾷ.

2) Πάντα ἀνέθηκε τῇ πόλει καὶ ἡ πόλις καὶ οἱ ταγοὶ αἰεὶ οἱ γινόμενοι καὶ οἱ

3) Ταμίαι ἐκ τῶν προσόδων τῆς στοᾶς καὶ τῶν οἰκημάτων πάντων

4) Παρέξουσι διὰ βίου τοῖς νεανίσκοις τοῖς ἀλειφομένοις ἔλαιον ἰκανὸν δι

5) δοντες κατ' ἐνιαυτὸν τοῖς Γυμνασιάρχοις. Καὶ προσδιδότωσαν.

6) Τοῖς Γυμνασιάρχοις, εἰς ἀγῶνα γυμνικόν. Καὶ λαμπάδα μνᾶς δύο ὅδε ὁ ἀγῶν.

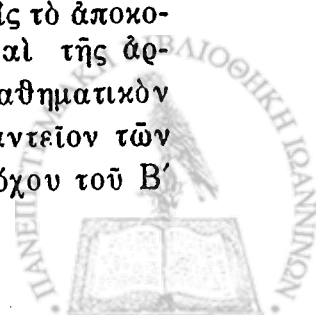
7) Προσαγορευέσθω Λεωνίδεια καὶ ὁ κήρυξ ἀνακηρυσσέτω τὸν

8) νικῶντα τὸν δὲ ἀγῶνα οἱ Γυμνασιάρχαι ποιήτωσαν Διψίου τῇ τετρᾷ

9) δι' Ἰσταμένου, τὸ δὲ περισσὸν ἀργύριον λαμβανέτω ἡ πόλις ἐπισκευα

10) ζέτω δὲ τὴν στοὰν κατ' ἐνιαυτὸν ὡς ἂν προσδέηται.

Κατὰ τὸ ἀνωτέρω ἐπίγραμμα οἱ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο εἰς τὴν ἀρχαίαν Φάρσαλον τὸν μῆνα Δίψιον, ὅστις δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν σημερινὸν Αὐγουστον. Ἀπὸ τὸ ἴδιον ἐπίγραμμα προκύπτει ὅτι ὁ ἀθλητισμὸς ἐσημείωσε μεγάλην ἀκμὴν εἰς τὰ Φάρσαλα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπότε δὲν ἔλειψαν καὶ οἱ ἰφιλαθλοὶ, ὅπως ὁ ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ Λεωνίδας, υἱὸς τοῦ Πρωτεύου, δωρήσας εἰς τὴν πόλιν μεγάλην στοὰν μὲ πολλὰ οἰκήματα χάριν τῆς προσόδου τοῦ ἀθλητισμοῦ. Κατὰ τὸν τέταρτον δὲ π. Χ. αἰῶνα, ὁ ἀθλητισμὸς εἰς τὰ Φάρσαλα ἔφθασεν εἰς τὸ ἀποκορύφωμα, διότι τότε ἔζησαν καὶ ἀνεδείχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι ἀθληταὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ τὴν πληροφορίαν αὐτὴν ὀφείλομεν εἰς ἓνα ἀναθηματικὸν συγκρότημα, ἐξ ἑννέα μαρμαρίνων ἀνδριάντων, ἀφιερωθὲν εἰς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν ὑπὸ τοῦ ἐκ Φαρσάλου καταγομένου Ταγοῦ τῆς Θεσσαλίας Δαόχου τοῦ Β'

τὸ 339—338 π.Χ. εἰς τιμὴν τῶν προγόνων τοῖς: 1) Ἀκνονίου, 2) Ἀγία, 3) Τηλέμαχου, 4) Ἀγελάου, 5) Δαόχου, 6) Σισύφου, 7) Δαόχου.

Ἐκ τῶν ἐννέα ἀνδριάντων, οἵτινες εἶναι ἀντίγραφα χαλκίνων τοιούτων, στηθέντων εἰς τὰ Φάρσαλα, σώζονται οἱ ἕξ καὶ ἡ πλίνθος μὲ τοὺς πόδας τοῦ ἐβδόμου καὶ εἶναι ἔργα τοῦ Λυσίππου, γλύπτου ἐκ Σικυῶνος, ἐπισήμου ἀνδριαντοποιοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ ὁποῦ ἐφιλοτέχνησε πολλοὺς ἀνδριάντας. Ἀντίγραφον μαρμαρίνον ἔργον του—ὁ ἀπρηξυόμενος—εὕρισκεται ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς τὸ βᾶθρον τοῦ ἀνωτέρου συγροτήματος—εὕρισκομένου σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Δελφῶν—ἦτο χαραγμένον τὸ ἀκόλουθον ἐπίγραμμα:

1) Ἀκνόσιος Ἀπάρου Τέτραρχος Θεσσαλῶν.

2) Πρῶτος Ὀλύμπια Παγκράτιον, Φαρσάλιε, νίκαις Ἀγία Ἀκνονίου γῆς ἀπὸ Θεσσαλίας. Πεντάκις ἐν Νεμέα, τρίς Πύθια, πεντάκις Ἰσθμοῖς, καὶ τῶν σῶν οὐδεὶς πω στήσῃσε τρόπαια χερῶν.

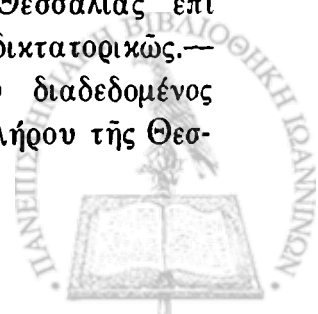
3) Κἀγὼ τοῦδε ὁμάδελφος ἔφυν ἀριθμὸν δὲ τὸν αὐτὸν ἡμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς ἐγὼ ἴσθραι στεφάνων νικῶν μουνοπάλης Τυρσηνὸν δὲ ἄνδρα κράτιστον κτεῖνα, ἐθέλοντας ἐοῦ Τηλέμαχος δ' ὄνομα.

4) Οἶδε μὲν ἀθλοφόρου ρώμης ἴσον ἔσχον, ἐγὼ δὲ σύγχρονος ἀμφοτέρων τῶν δὲ Ἀγέλας ἔφυν, νικῶν δὲ στάδιον τούτοις ἅμα Πύθια Παίδας, μῦνοι δὲ Θνητῶν τοὺς δι' ἔχομεν στεφάνοις.

5) Δάοχος Ἀγία εἰμί, πατρὶς Φάρσαλος, ἀπάσης Θεσσαλίας ἄρξας, οὐ βία ἀλλὰ νόμῳ ἐπτά καὶ εἴκοσιν ἔτη, πολλῇ δὲ καὶ ἀγλαοκάρπῳ εἰρήνῃ, πλούτῳ τε ἔβρουε Θεσσαλία.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου σπουδαιοτάτου ἐπιγράμματος πληροφορούμεθα πράγματα ἄγνωστα παραδόξως καὶ εἰς τοὺς πλέον ἀρμοδίους καὶ εἰδικούς καὶ τοὺς σπουδάσαντας γυμναστικὴν, διότι τὰ ἀνωτέρω γεγονότα δὲν ἀναφέρονται εἰς τὰ εἰδικὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα, ἅτινα χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς σπουδαστὰς τῆς Γυμναστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅπως μὲ ἐβεβαίωσε πρὸ ἐτῶν ὁ τότε καθηγητὴς τῆς Γυμναστικῆς εἰς τὸ γυμνάσιον Φαρσάλων κ. Σκαπέτης! Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀθλητῶν τῆς ἀρχαίας Φαρσάλου ὁ Ἀγίας καὶ ὁ Τηλέμαχος ὑπῆρξαν περίφημοι παγκρατισταὶ (παγκρατιστῆς ὠνομάζετο ὁ ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὸ ἀγώνισμα παγκράτιον, τὸ ὅποιον ἦταν ἀγὼν πάλης καὶ πυγμῆς). Ἦτο κυριολεκτικῶς μονομαχία ἀνευ ὄρων καὶ εἰς αὐτὸ νικητῆς ἀνεκηρύσσετο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐξηνάγκαζε τὸν ἀντιπαλόν του ἀπὸ τὸν κόπον καὶ τὸν πόνον νὰ ἀπ' ἀγορεύσῃ, νὰ ὁμολογήσῃ δηλαδὴ τὴν ἡττάν του διὰ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ μικροῦ δακτύλου μιᾶς τῶν χειρῶν του.

Πολλάκις τὸ σκληρότατον αὐτὸ—καὶ ἀπάνθρωπον—ἀγώνισμα διεξήγετο μέχρι θανάτου τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν ἀγωνιζομένων, κατόπιν κοινῆς συμφωνίας!!! Πληροφορούμεθα ἐν συνεχείᾳ ἐκ τοῦ ἀνω ἐπιγράμματος, ὅτι οἱ ἀδελφοὶ Ἀγίας καὶ Τηλέμαχος ἔλαβον τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν στεφάνων διὰ τὰς νίκαις των εἰς διαφόρους ἀγῶνας, ἐπὶ πλέον δὲ ὅτι ὁ Τηλέμαχος ἐφόνευσεν ἓνα ἰσχυρότατον ἀντιπαλόν του ἐκ Τυρρηνίας τῆς Ἰταλίας μὲ τὴν θέλησίν του—ἐθέλοντος ἐοῦ—δηλαδὴ κατόπιν κοινῆς συμφωνίας! Ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ περιστατικὸν ἀποδεικνύεται μὲ πόσον πείσμα καὶ μὲ πόσον πάθος ἠγωνίζετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ ἀθληταί. Τοιαύτη ἀγριότης καὶ ἀπάνθρωπιὰ δὴν παρατηρεῖται εὐτυχῶς εἰς τοὺς ἀθλητικὸς στίβους τῆς ἐποχῆς μας. Πληροφορούμεθα ἐπίσης ὅτι υἱὸς τοῦ διασήμου Παγκρατιστοῦ Ἀγία ἦτο ὁ Δάοχος ὁ Α', ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν ὀλοκλήρου τῆς Θεσσαλίας ἐπὶ εἴκοσιν ἐπτά συνεχῆ ἔτη μὲ τὴν θέλησιν τῶν Θεσσαλῶν καὶ ὄχι δικτατορικῶς.— Διαπιστοῦται τέλος ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅτι ὁ ἀθλητισμὸς ἦτο πολὺ διαδεδομένος εἰς τὴν ἀρχαίαν Φάρσαλον, ὅτι τέκνα ἀθλητῶν ἐβασίλευσαν ὀλοκλήρου τῆς Θεσ-

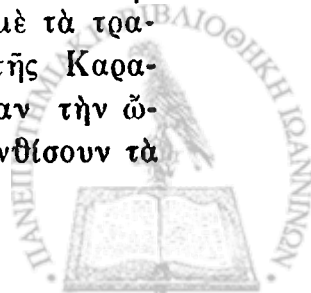
σαλίας και ὅτι τέκνα βασιλέων ἀνεδείχθησαν ἀθληταὶ διάσημοι.—Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἀγῶνες τῶν Φαρσάλων—ἵππικοὶ καὶ ἀθλητικοὶ—ἐτελοῦντο εἰς μεγάλας συγκεντρώσεις ἀνθρώπων, εἰς πανηγύρεις δηλαδή, ἔκδηλον καθίσταται ὅτι ἡ κατὰ Δίψιον μῆνα—Αὐγουστον—τελουμένη πανηγυρίς ἔχει τὴν ἀφετηρίαν τῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἄς προστεθῆ, ὅτι εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον τὸν Β΄ εὐρισκόμενον εἰς τὴν ἀρχαίαν Φάρσαλον προσέφερον πρὸς ἀγορὰν ὁ Φαρσάλιος Φιλόνεικος τὸν ἵππον τοῦ Βουκεφάλαν, ἀντὶ 13 ταλάντων. Ὁ περίφημος αὐτὸς ἵππος ἦτο ὡραῖος καὶ ἀτίθασσος καὶ κανεὶς ἐκ τῶν ἐμπεροτέρων ἵπποδαστῶν τῆς ἀκολουθίας τοῦ Φιλίππου δὲν κατώρθωσε νὰ τὸν ἱππέυσῃ. Ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου Ἀλέξανδρος, δεκαπενταετῆς τότε, παρατηρήσας ὅτι ἡ σκιά τῶν πλησιαζόντων αὐτὸν ἱππευτῶν τὸν ἠρέθιζεν, ἀφοῦ διὰ φωνῆς ἠρέμου καὶ θωπειῶν τὸν ἐπλησίασε, ἔστρεψεν ἐπιτηδείως τὸ ζῶον οὕτως ὥστε τὸ πρόσωπόν του νὰ ἀντικρούσῃ τὸν ἥλιον. Ἀκολουθῶς ἐπήδησεν ἐλαφρῶς ἐπὶ τῆς ράχεώς του καὶ πιέζων τὰ πλευρὰ διὰ τῶν πτερονῶν του τὸν ἠνάγκασε νὰ καλπᾶσῃ ἐνῶ διὰ τῶν χαλινῶν τὸν ὑπεχρέωνε νὰ κρατῇ τὴν κεφαλὴν ὑψωμένην, δπερ ἀνέκοπτε τὴν ὀρμὴν του καὶ τὸν ἠμπόδιζε νὰ λακτίξῃ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ ζῶον ἠθέλησε νὰ ἀντιστῇ εἰς τὸν χαλινὸν καταβάλλον ματαίας προσπαθείας μέχρις ὅτου ἐντὸς ὀλίγον ἐτίθασσεύετο. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἀφίνων τὸν χαλινὸν ἐλεύθερον βιάζει τὸν ἵππον τοῦ νὰ τρέξῃ ὀλοὲν ταχύτερον, εἰς δρόμον ἀναπτυσσόμενον εἰς καλπασμόν, ὀδηγήσας ἐν τέλει αὐτὸν κουρασμένον, ἀφρίζοντα, ἀλλὰ καὶ πειθήνιον πρὸ τοῦ Βασιλέως πατρός του, ἐν μέσῳ τοῦ ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ τῶν παρισταμένων. Ὁ Φίλιππος τότε συγκεκινημένος ἐνηγκαλίσθη τὸν υἱὸν του εἰπὼν τὴν ἱστορικὴν φράσιν:

«ὦ υἱέ μου ζήτησε ἄλλο Βασίλειον, διότι ἡ Μακεδονία εἶναι πολὺ μικρὰ δι' ἐσέ. Ἐκτοτε ὁ Βουκεφάλας ὑπῆρξεν ὁ ἀχώριστος σύντροφος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ὀρμητικοῦ Γρανικοῦ ποταμοῦ μόνον ἡ ἐξαιρετικὴ ρωμαλεότης τοῦ ἵππου ἔσωσε τὸν ἀναβάτην ἐκ βεβαίου πνιγμοῦ. Ὁ Βουκεφάλας ἀπέθανε τὸ 326 π.χ. κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ Πύρου μάχην, ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Ὑδάσπου ποταμοῦ. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐλυπήθη σφόδρα διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἵππου του, ἀπέδωσε δὲ εἰς αὐτὸν ἐξαιρετικὰς τιμὰς, κτίσας εἰς τὸν τόπον ὅπου ἀπέθανε πρὸς τιμὴν του καὶ ὀμώνυμον πόλιν, τὴν Βουκεφαλίαν.

Μετὰ τὴν περιπλάνησίν, μου εἰς τὸν ἱππὸδρομον καὶ ἀθλητικὸν στίβον τῆς ἀρχαίας Φαρσάλου, ἐπιστρέφω εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῶν Φαρσάλων, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀφιερωμένον τὸ σημεῖωμά μου αὐτό.

Μετὰ τὴν λήξιν τῆς τριήμερου ζωοπανηγύρεως οἱ πανηγυρισταὶ ἐτρέποντο εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν, εἰς τὴν ὁποίαν διέθετον ὅλας τὰς ἐκ τῶν πωληθέντων ζώων εἰσπράξεις των, καὶ κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ἰδίως ὥρας αἱ συναλλαγαὶ εἰς τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα ἔφθιναν εἰς τὸ ἀποκορύφημα καὶ ὄλος ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἄργυρος, ὁ ἀποταμιευθεὶς ἀπὸ τὴν ἐργασίαν ὀλοκλήρου ἔτους, περιήρχετο εἰς τὰ θυλάκια, μᾶλλον εἰς τὰ πουργιὰ τῶν διαφόρων ἐμπόρων, τῶν ὁποίων ἡ πλειονότης ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἑβραίους τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Λαρίσης, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Τρικκάλων.

Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἔπαυον κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ ἀγοραπωλησῆαι εἰς τὴν περιγραφείσαν ἀγορὰν καὶ οἱ πανηγυρισταὶ τότε ἐτρέποντο πρὸς τὴν εὐωχίαν καὶ τὴν ψυχαγωγίαν, τὴν ὁποίαν προσέφερον ἐν ἀφθονίᾳ αἱ ὑπαίθριοι ταβέρναι, τὰ ἐστιατόρια καὶ τὰ περὶ τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν κέντρα, εἰς τὰ ὁποῖα τὰ ἐγχώρια μουσικὰ ὄργανα καὶ οἱ ἤχοι τῆς ἀξέχαστης λατέρνας ἀνάμικτοι μὲ τὰ τραγούδια τῶν τραγουδιστῶν, ποὺ ἄλλοτε ἐξεθείαζον τὴν συγγούνα τῆς Καραγκούνας καὶ τὰ κάλλη τῆς παινεμένης βλάχας καὶ ἄλλοτε ἐκλιπαροῦσαν τὴν ὠμορφή κοπέλλα, ποὺ πάει στὴν ξενητεῖὰ νὰ ξαναγυρῆσι πάλι γιὰ ν' ἀνθίσουν τὰ

κλαδιά, προκαλοῦσαν ἀσφυκτικὴν συρροὴν κόσμου καὶ πρὸ πάντων χωρικῶν, οἵτινες ἄπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἀπήλαυον τοιοῦτο θέαμα.

Πολλοὶ ἄλλοι μετέβαινον εἰς τὸ κουκλοθέατρον με πρωταγωνιστὴν τὸν Γκαβοπασχάλην καὶ ἄλλοι εἰς τὸ θέατρον τῶν σκιῶν διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἀστείρευτὴ θυμοσοφίᾳ τοῦ Καραγκιῶζη, τοὺς διαπληκτισμοὺς τοῦ μετὸν πανοῦργον Χατζηβαίτην καὶ τὸν ἄγριον Ἀρβανίτην, καὶ νὰ παρακολουθήσουν τοὺς μεγαλοπρεπεῖς γάμους τοῦ Μέγα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα... μετὴν πεντάμορφη κόρη τοῦ περιβόητου Ἀλῆ Πασσᾶ!! Ἄλλοι κατέφευγον μετὰ τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὸ μέγαλο ὑπὸ σκηνὴν θέατρον, διὰ νὰ παρακολουθήσουν, μετὰ δάκρυα συνήθως, τὰ μαρτύρια τῆς πολυπαθοῦς Γενοβέφας καὶ τῆς ἄτυχης Γκόλφως τὸ οἰκτρὸν τῆς τέλος, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἀπὸ τὸν ἐπίορκον Τάσσον!!

Τὰ καφενεῖα καὶ τὰ χαλβαδοποιεῖα—ἦσαν ἄγνωστα τότε τὰ ζαχαροπλαστεῖα—κατελαμβάνοντο ἀπὸ οἰκογενεῖας Φαρσαλινῶν καὶ πρὸ πάντων χωρικῶν, οἵτινες κατὰ παλαιὰν συνήθειαν ὠδήγουν εἰς τὴν πανηγυριν τὰ μεγαλύτερά τῶν τέκνα, ἄρρενα καὶ θήλεα, γιὰ τὴν ἀπαραίτητη γνωριμία, ἣτις προηγεῖτο εἰς τὸ κλείσιμο τῶν συνοικεσίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν συνηθέστατα εἰς τὸ Παναϊᾶ-Παζᾶρ καὶ πολὺ ὀρθῶς κοὶ δικαίως, διότι πραγματικὴν ἀγοραπωλησίαν ἀποτελοῦσαν ἀνεκάθεν τὰ συναπτόμενα συνοικέσια κατὰ μέγιστον ποσοστὸν, διότι ὅλοι οἱ κανόνες ἔχουν καὶ τὰς ἐξαιρέσεις τῶν—καὶ περισσότερον κατὰ τὴν εὐτυχημένην ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ γαμβρὸς ὑποχρεοῦτο νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν νύφη, πληρῶνων δηλονότι συμφωνούμενον χρηματικὸν ποσὸν εἰς τὸν μέλλοντα πενθερὸν τοῦ διὰ τὴν μέλλουσαν συμβίαν του, γνωστὸν μετὰ τὸ ὄνομα ἄ γ α ρ λ ῖ κ ι.

Ἡ Παληοφραγκιᾶ δμως—ὁ ἄθλιος ἐξευρωπαϊσμός εἰς τὴν γραφομένην—μαζὺ μετὰ τὰ πολλὰ ἄλλα καινὰ δαιμόνια πού εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατήγγησεν σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ὠραῖον αὐτὸ παρὰ χωρικοῖς ἔθιμον, ἢ ἀκριβέστερον ἀντέστρεψε τοὺς ὅρους τῆς ἀγοραπωλησίας, ἀντικαταστήσας τὸν πωλητὴν διὰ τοῦ ἀγοραστοῦ, διότι ἐνῶ τὸ πάλαι ὁ χωρικὸς ἦτο ὁ ἐκλέκτωρ τῆς συντρόφου του, στηρίζων τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρὸ παντὸς εἰς σωματικὰ τῆς ἐκλεκτῆς τοῦ προσόντα—δέματα καὶ καπούλια, πόδια δηλαδὴ καὶ γλουτοῦς.—Εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν ἢ πρωτοβουλία ἀνήκει εἰς τὸ ἀσθενὲς Φῦλον, εἰς τὴν ποιμενίδα δηλονότι, τὴν διαθέτουσαν ποίμνια βοσκημάτων ἢ ἄκρατον χρυσὸν καὶ εἰς τὴν ἀγρότιδα κόρην πού ἔχει ἀμπελοχώραφα ἢ ἐλαιῶνας, ἀδιάφορον ἐὰν παραλλήλως στεροῦνται ἀναλόγων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν πρὸς τοῦτο ἐφοδίων. Ἐσχάτως μάλιστα ἐσημειώθησαν καὶ κρούσματα προεξαγορᾶς τοῦ νυμφίου ἀπὸ μέρος ποιμενίδων παρθένων, προγματικῆς ἀγοραπωλησίας, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ νύφη ἀναλαμβάνει τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν τοῦ νυμφίου τῆς τὸν ὁποῖον πρὸς ἀσφάλειαν τῆς συναφθείσης συμφωνίας, ὑποχρέωσε νὰ χορεύσῃ προκαταβολικῶς μαζὺ τῆς τὸν περιώνυμον χορὸν ρυθμοῦ Ἡσαΐα. Μετὰ τὸ κλείσιμο τῶν συνοικεσίων, διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν πανηγυριν, οἱ γονεῖς τοῦ γαμβροῦ ἔσπευδον νὰ ἀγοράσουν ἀπὸ τοὺς χρυσοχόους τῆς Νεβέσκας—Νυμφαίου—εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν ἀπαραίτητον μεταλλικὸν ὄπλισμόν τῆς νύφης, ἥτοι βραχιόλια, τοκάδες, γκερντάνια, πόρπες πλατύτατες μετὰ ζῶνες μεταλλικῆς, σκουλαρίκια, δακτυλίδια, ἀσημοσουγιά μετὰ ἀλυσίδα, καὶ ἂν ἦσαν εὐποροὶ τὴν ἀπαραίτητη ἀλυσίδα μετὰ γνήσια χρυσᾶ φλωριά τούρκικα καὶ ἓνα ἢ τρία αὐστριακὰ ντουπλόνια εἰς τὸ μέσον. Τὴν ἀλυσίδα ἐννοεῖται ἐπαιρναν ἐπ' ἐνοικίῳ ὑπολογιζομένου βάσει τῆς ἀξίας τῶν χρυσῶν νομισμάτων καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐνοικιάσεως!! Δὲν ἔλειπε καὶ ἡ ταραντέλλα ἀπὸ τὴν πανηγυριν Φαρσάλων, στήνουςα πάντοτε τὴν ἐξέδραν τῆς εἰς τὸν παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἀπηδανοῦ ὑπὸ γηραιᾶς πλατάνου χῶρον, ὅπου 4—5 τραγουδίστριαι, ἀγρίως ψιμμουθιωμένα καὶ βραχνιασμένα ἀπὸ τὴν μεγάλην οὐζοπουσίαν καὶ ἄλλα ἀνομήματα, ἐξέβαλλον φωνὰς ἀποχρυστικῶ ἀμανὲ καὶ δια-

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΠΑΥΛΙΔΟΥ, Δημ)λου

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΙΜΟΤΥΠΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Τότε σὲ μιὰ γωνιά, εἴτε σὲ ἄλλο δωμάτιον (ἂν ὑπῆρχε), ἐστρώνετο νέο τραπέζι, μὲ τὰ ὑπολείμματα τοῦ φαγητοῦ τῶν ἀνδρῶν καὶ κάποτε καὶ μὲ φαγητὰ κρατηθέντα καὶ μὴ χρησιμοποιηθέντα, εἰς τὸ ὅποιον παρεκάθηντο αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά.

Μετὰ δ γεροντότερος ἄρχιζε τὸ τραγοῦδι:

Σὲ τούτ' τὴν τάβλι πούμαστε, σὲ τοῦτο τὸ τραπέζι,
τὸν ἄγγελο φιλεύομε καὶ τὸν Χριστὸ βλογαῖμε
καὶ τὴν κυρὰ τὴν Παναγιά, τὴν διπλοπροσκυνᾶμε
γὰ μᾶς χαρίζη τὰ κλειδιά, κλειδιά τοῦ Παραδείσου.

Ὁ τρίτος στίχος ἔχει καὶ παραλληλῆν, ὡς ἐξῆς:

καὶ τὴν κυρὰ τὴν Παναγιά, τοὺς δώδεκα Πιστόλους,
γὰ μᾶς χαρίσθουν τὰ κλειδιά, κλειδιά τοῦ παραδείσου...

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 739.

φόρων ἄλλων τῆς ἐποχῆς τραγουδιῶν, τῇ συνοδείᾳ παραχόρδων μουσικῶν ὁργάνων, προσελκύουσαι ἐν τουσοῦτω πλῆθος θαυμαστῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπεδείκνυον τὴν τέχνην των εἰς τοὺς διαφόρους χοροὺς καὶ δὴ εἰς τὸν χορὸν τῆς κοιλίας, τουρκικὸν εἶδος χοροῦ, τὸν ὅποιον διὰ πρώτην φορὰν ἔβλεπον καὶ ἀπεθαύμαζον οἱ νεαροὶ καὶ ἠλικιωμένοι χωρικοί.

Κατὰ τὰς πρώτας τῆς πανηγύρεως ἡμέρας, λόγῳ τοῦ μεγάλου συνωστισμοῦ καὶ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῶν ἀγοραπωλησιῶν, διηκούσης κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ ἐνιπέως παρὰ τὸ χωρίον Πασσᾶ Μαγούλα, κτισθείσης τὸ 1535 ἐπὶ Σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ μεγαλοπρεποῦς, ἐλάμβανον χώραν πολλὰ κλοπαί, ἀθετήσεις συμφωνιῶν, ἀπάται ὑπεξαιρέσεως πορτοφολίων καὶ τραυματισμοὶ οὐκ ὀλίγοι καὶ ἄλλα παρόμοια ἐπεισόδια, διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὁποίων ἐπελαμβάνετο ἡ ἀστυνομικὴ ἀρχή, ἐγκατεστημένη εἰς εἰδικὸν παράπηγμα ἐπὶ τῆς κορυφῆς πετρώδους λόφου, νοτίως τῶν πηγῶν τοῦ Ἀπιδανοῦ, ὅπου μέχρι πρό δεκαετίας ἐσώζετο τζαμίον μὲ πανύψηλον μιναρέν, κτισμένον ἐπὶ παλαιᾶς Χριστινικῆς ἐκκλησίας ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ταύτης ἐπὶ τῶν θεμελιῶν ἀρχαίου ναοῦ τοῦ Σωτῆρος Διός. Παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ κατεδιφισθέντος τζαμίου ἀνηγέρθη τελευταίως ἱερὸς ναὸς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς.

Ἡ ὥραία καὶ ἱστορικὴ αὐτὴ πανηγυρίς, λόγῳ τῶν πολλαπλασιασμῶν τῶν πανηγύρεων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ λόγῳ τῆς ραγδαίας προόδου τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ἀπὸ ἐτῶν, περιέπεσεν εἰς ἓνα στάδιον παρακμῆς καὶ μόνον ἡ ἀνάμνησις διατηρεῖται ἀπὸ τοὺς γηραιότερους κατοίκους, εἰς τοὺς ὁποίους προκαλεῖ ἓνα ζωηρὸν αἴσθημα νοσταλγίας!!

*Ακολουθεῖ δεύτερον κατὰ τάξιν, ἀρχίζοντας πλέον ὄχι τοῦ γερωντοτέ-
ρου ἀλλὰ τοῦ πλέον κολλιφώνου:

Φίλοι γιατί δὲν τρῶτε, γιατί δὲν πίνετε,
μήνα καὶ τὰ φαγιά μας, δέ(νε) σᾶς ἄρεσαν,
ἔχομε μαγερτζήδες καὶ (νε) τ' ἀλλάζομε.—
Μήνα καὶ τὸ κρασί μας, δὲν νε σᾶς ἄρεσε
ἔχομε κρασοποῦλο καὶ τὸ ἀλλάζομε.—
Μήνα καὶ τὸ ρακί μας, δέ νε σᾶς ἄρεσε,
ἔχομε ρακοποῦλο καὶ τὸ ἀλλάζομε...

Τρίτο κατὰ σειράν, ἡ ὁποία ὅμως ὡς πρὸς τὸ τραγοῦδι αὐτὸ δὲν τη-
ρεῖται ἀπαρεγκλίτως πλέον, ἔρχεται τὸ τραγοῦδι:

Καλῶς μωρὲ καλῶς ὡς ἀνιαμωθήκαμαν
(γειαῖ σας παιδιὰ καημένα)
ν' ἐμεῖς οἱ ντερτιλῆδες (γειαῖ σας παιδιὰ καημένα
ν' ἐμεῖς οἱ ντερτιλῆδες.
Νὰ κλάη-μωρὲ νὰ κλά-άψομε τὰ ντέρτια μας
γειαῖ σας παιδιὰ καημένα,
(ὦχ) καὶ τὰ παράπονά μας (κι' ἄς εἶστε λερωμένα),
καὶ τὰ παράπονά μας.
Στὸν Ἄη-μωρὲ στὸν Ἄηλιᾶ στὸν πλάτανο,
γειαῖ σας παιδιὰ καημένα,
ποῦναι μιὰ κρύ(γι)α βρύση (κι' ἄς εἶστε λερωμένα)
ποῦναι μιὰ κρύ(γι)α βρύση.
Πῶχουν μωρὲ πῶχουν οὐν οἱ κλέφτες μάζωξη
γειαῖ σας παιδιὰ καημένα,
πῶχουν καὶ πανηγύρι· κι' ἄς εἶστε λερωμένα—
πῶχουν καὶ πανηγύρι.—
πωχοῦν μωρὲ πωχοῦν, ἄρνιᾶ πού ψαίνονται,
γειαῖ σας παιδιὰ καημένα
καὶ στειρές προβατίνες·κι' ἄς εἶστε λερωμένα—
καὶ στειρές προβατίνες.—
Τουτὸν μωρὲ τουτόν ὄν τὸν χρόνο τὸν καλὸν
μωρὲ παιδιὰ καημένα
Τὸν ἄλλον πού θὲ νᾶρθη (κι' ἄς εἶστε λερωμένα)
τὸν ἄλλον πού θὲ νᾶρθη.
Γιὰ ζιοῦ-μωρὲ γιὰ ζιοῦ-οὔμε γιὰ πεθαίνομε,
μωρὲ παιδιὰ καημένα,
γιὰ σ' ἄλλον κόσμον πᾶμε (κι' ἄς εἶστε λερωμένα)
γιὰ σ' ἄλλον κόσμον πᾶμε.

Τὸ τραγοῦδι ἀνεγράψαμεν ὅπως προφέρεται ἀδόμενον μὲ τὸν ἐν τῇ περιο-
χῇ συνηθιζόμενον σκοπὸν. Τὰ χωριά τῆς Νιουσκάρης τὰ τρία πάνω ἀπὸ τὴν Σκά-
λα (Σέλλιανη—Ἐλευθεροχώρι—Πόποβο) συνηθίζουν νὰ λένε κρύγια βρύση καὶ
τὸ ξεσυνηθίζουν οἱ νεώτεροι, μαθημένοι μὲ τὴν προφορὰν τῶν ἀναγνωστικῶν βι-
βλίων καὶ τῶν ἐφημερίδων.

*Ἐπίσης τὸ: πῶχουν συνηθῶς τονίζεται: πωχοῦν καὶ κάποτε προφέρεται: πουχοῦν.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὸ τὸ τραγοῦδι, «ἔσπασε κατὰ τὴν ἐγγώριον φραῖσιν, ἡ σειρά καὶ
καθεὶς ἦτο ἐλεύθερος νὰ ἀρχίσῃ ὅποιο ἤθελε.

Τὸ τραγοῦδι ἐγένετο εἰς δύο χορούς. Κάθε χορὸς ἔχει ὅπως δῆποτε ἔταν
«π ο ὐ τ ὸ π ᾶ β ι» καὶ δυὸ τρεῖς τὸ λιγώτερον πού «τ ὸ ν β ο η θ ᾶ ν».

Κάποιος από τους δύο χορούς θα αρχίσει το τραγούδι και ο άλλος χορός θα το επαναλάβει. Αφού συνεχισθεί η σειρά κάμποσες φορές, εκείνος που πρωτάρχισε το τραγούδι, στρέφεται προς τον άλλον χορόν και λέει: «επάνω σας», που σημαίνει ότι πρέπει αυτοί τώρα να αρχίσουν νέο τραγούδι και να αντιφωνεί ο δικός του χορός.

Πολλές φορές το τραγούδι δεν συνεχίζεται μέχρι το τέλος, είτε διότι «δεν τὸ πᾶνε», είτε γιατί εκείνος που άρχισε δεν ξέρει άλλο. Εἰς τὴν περίπτωση αὐτήν, ὅταν δηλαδή δὲν τὸ ξέρει ὄλο τὸ τραγούδι, ξεφεύγει με τὴν φράσιν «μῆνα εἶναι χωράφι νὰ τὸ ξακρίσωμε» καὶ δὲν ἀποδεικνύεται μὴ κατέχων τὸ ᾄσμα. Καὶ εἴτε ἀρχίζει νέο, εἴτε παραχωρεῖ τὴν σειρά σὴν ἄλλη ὁμάδα, τὸν ἄλλον χορό.

Ἐπισκέψεις δὲν συνηθίζονται σὴν περιοχὴ μας μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Καθέννας πού θὰ θάρθῃ σὶ σπῖτι σου θᾶχη καὶ ὠρισμένη δουλειὰ νὰ κάμη. Μόνον εἰς τὴν πόλιν τῆς Παρουμθίας συνηθίζοντο ἐπισκέψεις μεταξὺ τῆς ἀρχούσης τάξεως, αἱ ὁποῖαι ἐξηπλώθησαν μετὰ τὸ 1945. Με αὐτὸν ὅμως τὸν ὄρον: ὅτι μεταξὺ ἴσων αἱ ἐπισκέψεις μετρῶνται καὶ τότε μόνον θᾶρθω σὶ σπῖτι σου, ὅταν καὶ σὺ θάρθῃς σὶ δικό μου. Μίαν φοράν δὲν ἦρθες, τοῦτο σημαίνει διακοπὴν τῶν ἐπισκέψεων «γιατὶ δὲ μὲ θέλεις».

Ὅχι μόνον αἱ φιλικαὶ ἐπισκέψεις μετρῶνται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὄχι μόνον εἰ ἔχοντες κοινωνικὰς σχέσεις ἐπισκέπτονται ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ ἐργοδοτικὰς (μάστορας τοὺς καλφάδες καὶ τανάπαλιν) καὶ ἀγοραστικὰς (καταστηματαρχαὶ καὶ πελάται, μουστερηδες κοινῶς καλούμενοι ἐν τῇ περιοχῇ), αἱ ἐπισκέψεις καταντοῦν ἀγῶνας δρόμου, ὅτι σκεφθῆ κανεὶς ὅταν ἡ ἐνορία Κοιμήσεως Θεοτόκου, κατὰ τὸ 1955, εἶχε 108 Γιώργηδες, 89 Κώστηδες, 83 Βασίληδες καὶ 81 Γιάννηδες. Κάθε καταστηματαρχῆς, διὰ τὸν ἕνα ἢ ἄλλον λόγον ἐπρεπε νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ λιγώτερο τοὺς μισοὺς καὶ αὐτοῖς μὲ τὰ πόδια, τὸ δὲ ἔδαφος δὲν εἶναι παντοῦ ὁμαλόν, ἀλλὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνηφοροκατήφορος.

Τὸ γεγονός γίνεται ἀκόμη πιὸ δύσκολο, λόγω εἰδικοῦ ἐν τῇ πόλει τῆς Παρουμθίας ἔθιμου, αἱ ἐπισκέψεις ἀνδρῶν νὰ γίνονται τὸ πρωτὶ μέχρι τῆς 1ης μ.μ. τὸ δὲ ἀπόγευμα τῶν γυναικῶν. Ἐπειδὴ ἡ ἐκκλησία τελειώνει συνήθως τὴν 10.30 ἢ τὴν 11ην, ὁ χρόνος καταντᾶ πολὺ ὀλίγος. Διὰ τοῦτο μετὰ τὸ 1930 καὶ ἰδίως μετὰ τὸ 1945, ἐφευρέθη ἡ καταστρατήγησις. Ὁρισμένα σπῖτια, πού δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ πρωτὶ, ἐπισκέπτεται τὸ ἀπόγευμα, συνοδεύων τὴν γυναῖκα του, ἢ ἐνῆλικον ἀδελφὴν ἢ θυγατέρα ἡλικίας κοινωνικῶν συναστροφῶν.

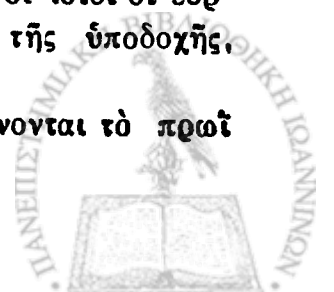
Τότε συγχωρεῖται ἡ ἐπίσκεψις ἀνδρῶν, ποτὲ ὅμως μόνων καὶ μὴ συνοδευόντων γυναῖκα.

Φαίνεται ὅτι τὸ ἔθιμον ἐπεβλήθη διότι ἐγίνοντο ἐπισκέψεις καὶ μουσουλμανίδων, αἱ ὁποῖαι φέρουσαι «γυισμάκι», μέσα σὶ σπῖτι καὶ ἐνώπιον γυναικῶν ἀπεκαλύπτοντο. Τυχὸν ὅμως ἀνδρικό μάτι ἦτο βεβήλωσις καὶ διὰ νὰ ἀποφευχθῆ, ἐγένετο ὁ χωρισμὸς τῶν ἐπισκέψεων εἰς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Ἐὰν δὲ τύχαινε νὰ πάη κανεὶς σὲ ὦρα πού μέσα ἦταν μουσουλμάνιδες, «κ υ ρ ᾶ δ ε ς» καλούμενες καὶ εἰρωνικῶς «τ ζ ῖ κ ε ς», ἀπεπέμπετο χωρὶς νὰ δυσανασχετήσῃ.

Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἐπεκράτησεν πάλιν ἡ συνήθεια ὁ ἑορτάζων νὰ μένη τὸ πρωτὶ σὶ σπῖτι νὰ δεχθῆ καὶ τὸ ἀπόγευμα νὰ βγαίνη περίπατο ἢ νὰ καταφεύγῃ σὶ καφενεῖο καὶ νὰ δέχεται ἡ γυναῖκα του, ἢ μητέρα του, ἢ ἀδερφή του, κάποιον θηλυκὸ μὲ λίγα λόγια.

Ὁ ἔξαναγκασμὸς ὅμως τῶν μουσουλμάνων νὰ φύγουν μετὰ τὸ 1944, εἶναι ἡ αἰτία πού ὄσο πάει καὶ ἀτονεῖ τὸ ἔθιμο ἀλλὰ δὲν ἐκλείπει, διότι οἱ ἴδιοι οἱ ἑορτάζοντες ἐπωφελοῦνται αὐτοῦ γιὰ νὰ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν ἀγγαραία τῆς ὑποδοχῆς, τῶν ὑποκλίσεων, τῶν χειρασιῶν καὶ τῶν τετριμμένων εὐχῶν.

Τὸ ἔθιμο αὐτὸ δὲν ἰσχύει στὰ χωριά, ὅπου οἱ ἐπισκέψεις γίνονται τὸ πρωτὶ

καὶ μετὰ τὸ φαγητό, πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἀπαιτον σχεδὸν τῆς ἑορτῆς, παύει αὐτὴ καὶ ὁ ἑορτάζων συνήθως πηγαίνει στὰ γίδια ἢ στὸ καφενεῖο. Μόνο τὸν τελευταῖο καιρὸ, κάπου κάπου πηγαίνουν μερικοὶ τὸ ἀπόγευμα, γιὰ νὰ δείξουν τὸν πολιτισμένο. Ἄλλωστε, στὸ χωριό, καθεὶς θὰ πῆγαινε μόνο σὲ ἓνα—δύο σπίτια καὶ ἡ ἐπίσκεψις ἐσήμαινε καὶ σημαίνει γεῦμα.

Ἄλλο εἰδικὸ ἔθιμο, πού ἰσχύει μόνο στὴν Παραμυθιά, εἶναι ἡ ἐπίσκεψις στὴν μητρόπολι. Πράγματι, ὁ μητροπολίτης τὸ Πάσχα, ξεκινάει γιὰ τὴν λειτουργία τῆς ἀγάπης ἐν πομπῇ ἀπὸ τὴν μητρόπολι, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς ψάλτες καὶ παπάδες ψαλμωδοῦντας καὶ μὲ ὄλους τοὺς προκρίτους καὶ πολὺν λαόν. Ἡ τελετὴ τῆς ἀγάπης γίνεται μόνον στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, μὴ λειτουργοῦντος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Γίνεται ὅπως λέμε τοπικὰ «μὲ ο κ κ λ η σ ι ἄ».

Ἐπίσης τὸ ἀπόγευμα ἀντιστρέφονται οἱ ὄροι καὶ γίνεται μονοκκλησιὰ στὸν Ἅγιο Νικόλαο.

Μετὰ τὴν λειτουργία τῆς Ἀγάπης, ὁ μητροπολίτης δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν ὄλων τῶν βουλομένων χριστιανῶν, σχεδὸν τοῦ συνόλου τῶν χριστιανῶν κατοίκων. Δέχεται τὰς εὐχὰς καὶ τὸ χειροφίλημα καὶ δίδει τὰς ἰδικὰς του μαζί μὲ ἓνα κόκκιο αὐγὸ καὶ ἓνα κουλούρι.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν ἐπίσκεψιν. Ἐὰν πηγαίνει πρὸς ἐπίσκεψιν ἄνδρας, τότε τὴν ἀνταποδίδει ἄντρας, ἐὰν μόνον γυναῖκα τότε ἀντεπισκέπτεται γυναῖκα, ἐκτὸς βέβαια τῆς περιπτώσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄντρας εἶχε σοβαρὴ δικαιολογία γιὰ νὰ πάη. Ἡ ὡς ἄνω συνήθεια ἔχει ἐπεκταθῆ εἰς ὅλην τὴν περιοχὴν.

Ὁ ἐξέχων εἰς πλοῦτον, εἴτε καταγωγῆν, δέχεται τὰς ἐπισκέψεις τῶν πολλῶν, χωρὶς νὰ ἀνταποδίδῃ εἰς ὄλους καὶ χωρὶς τοῦτο νὰ θεωρῆται ἐπιλήψιμον. Φυσικὸν ἄλλωστε νὰ μὴν μπορῆ νὰ τοὺς ἐπισκεφθῆ ὄλους ὅσους τὸν ἐτίμησαν.

Ἐπισκέψεις χριστιανῶν πρὸς μουσουλμάνους (ἐκτὸς γάμου βέβαια) ἐγίνοντο κατὰ τὸ Μπαῦράμι καὶ Κορμπὰν Μπαῦράμι. Οἱ ἄνδρες ἐγίνοντο δεκτοὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ σπητιοῦ καὶ οἱ γυναῖκες ὑπὸ τῶν γυναικῶν, εἰς ἰδιαίτερον «ὄντᾶ», εἴτε τὸ χαρεμλίκι, εἴτε σὲ φτωχοὺς μουσουλμάνους πού δὲν εἶχαν χαρεμλίκι, εἰς τὴν κουζίναν του, ὅπου ἄλλωστε ἀπεσύροντο οἱ γυναῖκες, ὅταν οἱ ἄνδρες τοὺς εἶχαν τοὺς ξένους.

Ποτὲ δὲν περιεποιοῦντο τὸν ξένο γυναῖκες ἢ κοπέλλες, ἀφοῦ δὲν πῆγαιναν οὔτε στὴν βρύση γιὰ νερό. Τὸν καφέ, τὰ γλυκὰ ἐτοίμαζαν οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παρελάμβανε ὁ ἄντρας καὶ σερβίριζε, εἴτε μικρόπαιδο.

Αὐτὸ πού ἐγίνετο στὴν Παραμυθιά, ἐγίνετο καὶ στὰ χωριά πού ἦτο μικτὸς ὁ πληθυσμὸς καὶ ὑπῆρχον ἀναγκαστικῶς σχέσεις, πολὺ δὲ περισσότερον ὅταν ὑπῆρχε στὴν μέση συγγένεια, διότι πολλὰς μουσουλμανικὰς οἰκογένειαι δὲν εἶχαν πολὺ καιρὸ πού εἶχαν ἐξομῶσει καὶ ἡ συγγένεια ἦτο σχετικῶς στενὴ.

Ἐγίνοντο ὅμως ἐπισκέψεις γυναικῶν Ἑλληνίδων πρὸς μουσουλμανίδας, ἀκριβῶς μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς ἐπισκέψεως, ὅπως συνηθίζεται σήμερον στὶς πόλεις καὶ μάλιστα ἦσαν εὐπρόσδεκτοι, διότι ἀποτελοῦσαν ποικιλία στὴν κλειστὴ ζωὴ τοῦ χαρεμιοῦ.

Πιὸ συνηθισμέαι ἦσαν αἱ ἐπισκέψεις μουσουλμανίδων πρὸς μουσουλμανίδας. Συνήθως πῆγαιναν δύο-τρεῖς, χωρὶς νὰ ἀπογορευεῖται νὰ πηγαίνῃ καὶ μόνη της. Ὑφίστατο ὅμως ἡ ἐθιμοτυπικὴ ὑποχρέωσις νὰ ἔχουν ὡς προπομπὸν ἓνα ἀγοράκι, κάτω τῶν 12 χρονῶν, κατὰ προτίμησιν δὲ 6—10 ἐτῶν, χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ δέσμευσις συγγενείας ἢ θρησκείας. Δηλ. τὸ ἀγοράκι μποροῦσε νὰ ἦταν δικό τους ἢ ξένο, μουσουλμᾶνος ἢ χριστιανὸς φτάνει νὰ ἦταν ἀγοράκι μέχρι 10 καὶ ἐν ἀνάγκῃ 12 ἐτῶν.

Κατὰ τὶς ἐπισκέψεις αὐτὲς προσεφέρετο «κααβέ», δηλ. καφές, καὶ γλυκίσματα, ἐπακολουθοῦσε δὲ ἄγριο κουτσομπολιὸν καὶ διασπορὰ φημῶν.

Ὁ δήμαρχος, κατ' ἔθιμον ἰσχυρὸν ἀπὸ τῆς τουρκοκρατίας καὶ συνεχιζόμενον μέχρι σήμερον διὰ λόγους ψηφοθηρίας, ἐπισκέπτεται σχεδὸν ἅπαντας τοὺς δημότας του. Τοῦτο ὅμως δὲν ἰσχύει πούθενά ἔξω τῆς πόλεως καὶ οἱ κοινοτάρχαι δὲν κάμνουν ψηφοθηρικὰς κοινωνικὰς ἐπισκέψεις.

Ἡ συνηθισμένη τιμητικὴ θέσις σιὰ γεύματα τῶν χωριῶν εἶναι ὁ παππᾶς, ὁ δάσκαλος, ὁ νοματάρχης καὶ οἱ γεροντότεροι, μετὰ τὴν διαφορὰ ὅτι οἱ ἔχοντες λόγους νὰ φοβοῦνται τὴν ἐξουσίαν, δίνουν σιὸν σταθμάρχη πρωτοκαθιδρία. Ἐπίσης τιμητικώτατη θέσις, μεταξὺ 1925—1940, ἔδιναν σιὸν δασικὸν, ὅλα τὰ χωριά πάνω ἀπὸ τὴν Σκάλα τῆς Παραμυθιάς, διότι, εἴτε λόγω ἀπειρίας, εἴτε ἐσκεμμένως, οἱ πλεονεκτήματα ἦσαν παραβάται τῶν δασικῶν διατάξεων.

Τὸ σπιτί σιὸν χωριό, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὀνομασίας, εἴτε κατὰ τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ ἦταν ἀσπρισμένο μετὰ ἀσβέστη. Συχνὰ ἀσπρίζανε καὶ τοὺς τοίχους πού ἐκλείναν τὸν «ὄβορό», τοὺς χαμηλοὺς μαντρότοιχους δηλαδή. Ἡ αὐτὴ σκουπιζόταν μετὰ σκουπὲς ἀπὸ τὸν θάμνο «σκουῖπα» πού μερικὰ χωριά, ἀπὸ τὴν Καταμάχη μέχρι τὰ Δερβίτζιανα τὸν λένε «κολομοφροῦσα».

Ἡ πόρτα ἦταν κι' αὐτὴ ἀσπρισμένη μετὰ ἀσβέστη, σιὸν πλαίσιό της ἐννοεῖται. Μέσα σιὸν σπιτί ἦταν στρωμένο μετὰ στρωσίδια, τὰ ὁποῖα συνήθως ἦσαν βελέτζες χωρὶς φλόκο, στεῖρες ὅπως τὶς λένε ἐπιτοπίως καὶ ἀναρριγμένες, σπανιότερα δὲ ἕνα ἄλλο εἶδος στρωσιδιοῦ πλεονεκτικώτερον, πού εἶχε καὶ τραγόμελλο καὶ λεγόταν μουτάφι.

Κάπου—κάπου, στρώνανε ψάθες καὶ πάνω σ' αὐτὲς βάζανε τὰ στρωσίδια. Τὸ νὰ στρωθῆ σκέτη ψάθα ἦταν δείγμα ἐσχάτου ξεπεσμοῦ, πού τὸ ἐπιτείνει ἡ παροιμία «πέθανε σιὴν ψάθα». Στις γωνιές, σιὸν μέρος πού θὰ καθότανε κανεὶς ἐπίσημος ἢ πάντως πλεονεκτικώτερος ἀπὸ τοὺς παρόντας, βάζανε μαξιλάρια, κάποτε δὲ πάνω ἀπὸ τὰ στρωσίδια, τιμῆς ἐξαιρετικῆς ἕνεκεν, εἴτε καὶ χάριν ἐπιδειξέως τοῦ προικιοῦ τῆς νέφης, στρώνανε χασιά, δηλαδή κοντὲς φλοκιστὲς βελέτζες, πού τὶς φκιάνανε κυρίως γιὰ νὰ τὶς βάζουν πάνω σιὸν σαμάρι, νὰ μὴν κόβῃ τὸ σαμάρι τὸν ἐφιππο καὶ γιὰ καμάρι συγχρόνως.

Ἀρκετὲς οἰκογένειες τῆς Παραμυθιάς καὶ πλεονεκτικώτερες μπουσουλμανικὰς τὸσον τῆς πόλεως, ὅσον καὶ τῶν χωριῶν, στρώνανε μάλλινα ἀργαλίσια στρωσίδια, ὁμοιάζοντα μετὰ τάπητας, χερᾶμια ὀνομαζόμενα, τὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ καλούμενα χράμια, λόγω παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος. Αὐτὰ ἦσαν λεπτότερα καὶ εἶχαν δυσκολώτερα σχέδια.

Κουρελοῦδες σπανιώτατα στρωνότανε, κι' αὐτὲς μόνο σιὴν πόλι ὡς διάδρομοι. Σιὰ χωριά ἦσαν ἄγνωστες καὶ ἀρχισαν νὰ ἐμφανίζονται μεταξὺ 1930—1940, διὰ νὰ ἐξαπλωθοῦν πλεονεκτικώτερον μετὰ τὸ 1945.

Ἄν ἦταν καλοκαῖρι, ἡ γωνιά ἦταν σκουπισμένη καὶ στρωμένη μετὰ καινούργιο κορασάν ἢ κορασάνι, ὅπως τὸ ἐξελλήνιζαν οἱ χωριῶτες, ἂν δὲ ἦταν τζάκι—πράγμα σπάνιο, βαμμένο μετὰ τὸ εἰδικὸ κόκκινο χρώμα. Ἄν ἦταν χειμῶνας, ἔκαιγε γερὴ φωτιά μετὰ κούτσουρα συνήθως πουρναρίσια ἢ δέντρινα, δηλαδή ἀπὸ φυλλοβόλο βαλανιδιά.

Τὰ ὑπόλοιπα ροῦχα ἦταν μαζεμένα προσεκτικὰ καὶ συμμετρικὰ σιὸν γεῖκο, πάνω σιὴν κασέλα τῆς νοικοκυρᾶς. Οὐχὶ σπανίως ἦταν δύο γεῖκοι, τῆς νοικοκυρᾶς καὶ τῆς νέφης, εἴτε νοικοκυρᾶς καὶ ἀνύπαντρης κόρης. Πλεονεκτικώτεροι γεῖκοι, ἂν βρισκόταν σιὸν σπιτί δυὸ ἢ τρεῖς νυφάδες καὶ πεθερά.

Βεβαίως, ὅπως προανεφέραμε, βασικὴ ἐπιδίωξις τοῦ ἐπισκέπτου ἦταν τὸ καλὸ τὸ φαγητό, τὸ ὁποῖον μόνον σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις ἀπελάμβανε ὁ δυστυχὴς ἰσχυρῆς. Ἄλλὰ καθεὶς εἶχε συναίσθησιν ὅτι αὐτὸ τὸ γεγονός ἦτο μικρότης καὶ ἂν

δὲν ἐτύγγαιεν τῆς αὐτῆς μερίδος ἢ περιποιήσεως, ἐκάλυπτεν τὴν πραγματικὴν αἰτίαν τῆς διαμαρτυρίας του ἢ καὶ τυχὸν ἐπεισοδίου μὲ τὴν φράσιν; «Δὲν εἶμαι παραφαγᾶς, εἶμαι παραπονιάρης».

Τὸ φαγητὸν παρετίθετο σὲ πιάτα χάλκινα ἐπινικελλωμένα, ζάνια λεγόμενα εἰς τὴν περιοχὴν καὶ σαγάνια εἰς τὰ χωρία ποῦ ἀνήκουν εἰς τὴν περιγραφομένην καὶ τὴν Λάκκαν Σουλίου. Ἐπίσης σὲ ξύλινα πιάτια, πινάκια καλούμενα καὶ ἤδη ἐξοβελισθέντα καὶ κάπου κάπου ὑφιστάμενα ὡς κειμήλια, σὲ τσίγκινα ἢ ἐμαγιέ πιάτια καὶ σὲ κοινὰ χωματένια ἢ πορσελάνινα. Κάποτε ἀντὶ πιάτου παρατίθενται καὶ μικροὶ νταβᾶδες.

Δὲν βάζανε ἓνα πιάτο γιὰ καθέναν, ἀλλῶστε δὲν εἶχαν τόσα πιάτα, μερικοὶ δὲν εἶχαν νὰ δώσουν ἓνα πιάτο καὶ στὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τους καὶ στὶς ὀνομασίες καὶ γενικὰ στὴν ὑποδοχὴ ξένων δανειζόνταν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ σὲ κάθε πιάτο ἦταν φαγητὸν γιὰ τρεῖς ἢ καὶ περὶ σσότερους μαζί.

Εἰς τοὺς φιλιτάτους ἐκ τῶν καλεσμένων, δίδεται ὡς δῶρον, τιθέμενον ὑπὸ τῆς νοικοκυρᾶς εἰς τὸ σακοῦλι (ἢ ντροβᾶ) τοῦ ἐπισκέπτου, κομμάτι πῆττας, κουλούρας καθάριο (ἀπὸ καθαρὸν σιτάρι) ἢ μπομποτίσιας, φέτα τυρὸ καὶ κανένα κεφαλάκι ἢ πλάτη ἀπὸ ψητὸ ἢ καλὸ ἐν πάσῃ περιπτώσει κομμάτι. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ μικρόπαιδα τοῦ ἐορτάζοντος σπιτιοῦ μεταφέρουν πιάτο φαγητὸν σὲ φτωχοῦς τοῦ χωριοῦ καὶ πρὸ πάντων σὲ κανένα γέρο ἢ γριὰ μοναχῆ, «ξύλο κούτσοου».

Τὰ πανηγύρια τὰ χωριανικὰ κρατοῦσαν μιὰ μέρα. Ὑπῆρχαν καὶ χωριά ποῦ τὴν πρώτη μέρα τὸ πανηγύρι ἦταν καχεκτικὸ καὶ φούντωνε τὴν δευτέρῃ μέρα. Αὐτὸ γινόνταν ἐπειδὴ στὴν περιοχὴ γιόρταζε κι' ἄλλο ἢ ἄλλα χωριά, ὅποτε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξοικονομεῖτο ἡ κατάστασις καὶ πηγαινες καὶ στοὺς συγγενεῖς σου τοῦ χωριοῦ καὶ στοῦ ἄλλου.

Κυριώτερα χωριά ποῦ γιόρταζαν τὴν δευτέρῃ μέρα ἦταν τὸ Ζωτικὸ Λιβίσιστα, ποῦ τὴν προηγούμενη μέρα ὁ πολὺς κόσμος πηγαινε στοὺς Κουκουλιούς τοῦ Σουλίου, τὸ Λιβιάχοβο, ποῦ τὴν προηγούμενη μέρα, δηλαδὴ τὶς 8 Σεπτεμβρίου οἱ πανηγυριστάδες πηγαινουν στὰ Κάτω Γρατσανὰ καὶ τὸ Στροῦνι καὶ τὴν δευτέρῃ μέρα καταπλέουν στὸ Λιβιάχοβο καὶ τὸ Ραδοβύζι, ποῦ τὴν προηγούμενη μέρα, Ἁγίου Πνεύματος, πηγαιναν στὴ Δοβλᾶ καὶ τὴν Τρίτῃ πηγαιναν στὸ Ραδοβύζι.

Τὰ πιὸ σπουδαῖα πανηγύρια μέχρι τὸ 1935 ἦταν τῶν Παγανιῶν, ποῦ γιόρταζε τὸ Δεκαπενταύγουστο, καὶ τῆς Βέλλιανης, τὴν 24ην Ἰουνίου. Τὰ πανηγύρια αὐτὰ τὰ γέμιζε κυρίως κόσμος ἀπὸ τὴν Παραμυθιά, ἀν καὶ τοὺς Παγανιοὺς τοὺς γέμιζε κόσμος πολὺς ἀπὸ τὴν Σέλλιανη, Λαμπανίτσα, Τσουρίλλα, Πλακωτή, Πετροβίτσα, καὶ ἄλλα χωριά πανοικί, σὺν γυναξὶ καὶ τέκνοις, «ἀπὸ μετέ» κατὰ τοπικὴν ἔκφρασιν.

Κατὰ τὴν σημερινὴν περίοδον προηγεῖται τὸ πανηγύρι τῆς Γλυκῆς, κατὰ τὴν 15ην Αὐγούστου, ἔπεται τοῦ Κεφαλοβρύσου τῆς Σέλλιανης τὴν 30ην Ἰουνίου καὶ τρίτο τοῦ Ἁγίου Δοιάτου στὸ Σούλι, ποῦ θὰ γίνῃ πρῶτο, ὅταν ἡ συγκοινωνία φθάσῃ ἐκεῖ.

Πανηγύρι ποῦ ἔσβυσε ἦταν τῆς Λαμποβήθρας, δηλαδὴ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου στὸ Λιμπόνι τῆς Παραμυθιάς, ἐκεῖ ὅπου ἦταν ἡ ἀρχαία πόλις Φωτικὴ καὶ στὸ μέρος ποῦ βρέθηκε ἡ ἀναθηματικὴ στήλη τῶν Φωτικῶν.

Τὰ πανηγύρια γίνονται πάντα καλοκαίρι ἢ φθινόπωρο, γιὰ νὰ ἔχη κάτι καθένας νὰ θρέψῃ κόσμον. Ἀρχίζουν ἀπὸ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ τελειώνουν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τελευταῖο πανηγύρι εἶναι τοῦ Ἀη—Δημήτρη τῆς Μοχοβίνας.

Πανηγύρι σὲ ἀσυνήθιστη ἡμερομηνία εἶναι τῆς Ἁγιά—Σοφιάς, στὴν Βουσοπούλα, ποῦ γίνεται στὶς 17 Σεπτεμβρίου, ἐορτὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας (ὄχι τῆς Θεοῦ Σοφίας ὅπως στὴν Κων)πολι) καὶ τῶν θυγατέρων τῆς, Ἀγάπης καὶ Ἐλπίδος.

Σὲ ἐκτίμησι εἶναι τὰ πανηγύρια τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πού κ. Μουσελίμης ἐπιμένει ὅτι εἶναι Θεσπρωτίδα καὶ Ἁγίας Κυριακῆς Τοπικοὶ Ἅγιοι εἶναι ὁ Ἅγιος Δονᾶτος, ἐπίσκοπος Εὐβοίας, πού τὸ ὄνομά του ἔφερεν ἐπὶ τουρκοκρατίας ἢ περιοχὴ καθὼς καὶ ἡ πόλις τῆς Παραμυθίας καὶ τὸ κάστρο της, καὶ ὁ Ἅγιος Ἀρσένιος, μὴ ἄσας εἰς σπήλαιον τοῦ βουνοῦ Γκορίκας, πού ὑπέρεκεται τῆς Παραμυθιάς, σπήλαιον μὲ σταλακτίτες, πάνω ἀπὸ τὸ ρέμμα τῆς Γαλασιίδας πού χωρίζει τὰ χωριά Κυρῶντι καὶ Βάλλιανη Πανηγυρίζει τὸ σπήλαιον καὶ τὸ χωρίον Σιβασιό.

Κατὰ τὸ πανηγύρι, ἡ ἐκκλησία παραθέτει ἓνα κέρασμα σὲ κάθε ἐπισκέπτη καὶ παλαιότερα φραγητὸ σὲ ὅλους γενικά τοὺς πανηγυριστάδες. Πιὸ περιποιητικὰ ἦσαν τὰ μοναστήρια τῶν Παγανιῶν καὶ τοῦ Ἀγιάννη τῆς Βέλλιανης.

Πανηγύρι νέο καὶ μὲ ἡμιθρησκευτικὴ προέλευσι εἶναι τοῦ Κεφαλοβρύσου Σέλλιανης. Κατὰ τὸ 1944, παρὰ τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους καὶ δεξιὰ μέχρι κορυφῆς Ζουπάνου καὶ ἄρισ ερὰ ὡς τὸν Προφήτη Ἡλία τῆς Γκορίκας, τὴν Δράγανη καὶ μέγρι τὸ χωριὸν Καρβουνάρι ἦσαν ἀνεπτυγμένα τμήματα τῆς 10ης μέραρχίας τοῦ ΕΔΕΣ καὶ ἐδέχθησαν σφοδρὰν ἐπίθεσιν χιλιάδων Ἀλβινῶν ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου. Εἰς τοὺς Ἁγίους Θεοδώρους ἦτο τὸ βασικὸ σήριγμα τῆς ὅλης παρατίξεως πού ἐκάλυπτε τὴν Παραμυθίαν καὶ τὰς γεωαποκτηθείσας ὑπὸ τοῦ ΕΔΕΣ περιοχάς. Ἐκεῖ δέ, μαζί μὲ Ἀλβινούς, ἐπετέθη καὶ τμήμα τῆς γερμανικῆς φρουρᾶς Μενίνας, ἐνίσχυόμενον ἀπὸ πλήρη πυρβολοαρχίην τῶν 300 ἀνδρῶν μὲ 9 πεδ.νὰ πυρβόλα.

Τὰ ἑλληνικὰ τμήματα εἰς τὴν περιοχὴν Ἀγίων Θεοδώρων ἀνῆρχοντο σὲ δύο λόχους τῶν 61 ἀνδρῶν, μὲ δύο πολυβόλα καὶ δύο ὄμιους καὶ μετὰ ἐξάωρον μάχην συνέτριψε κυριολεκτικῶς τὸν ἐχθρὸν εἰς μάχην ἐκ παρατίξεως καὶ ἐπὶ ἀναπεπταμένιου πεδίου, ἢ δὲ τοπικὴ ἐπιτυχίᾳ ἔφερε τὴν γενικὴν ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου νίκην, ὅτι εἰς τὰ ἄλλα σημεῖα οἱ ἡμέτεροι, εἴτε ἐνήλασσον θέσεις εἴτε ἀνιθίστατο ἀλεγωνομένως καὶ ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε συμπτυσσόμενος, ὅτε αἱ νικηφόροι δυνάμεις τοῦ εἰς Ἁγίους Θεοδώρους τάγματος, ἐνίσχυσαν τὸν Ὑποτομέα Γκορίκας καὶ τὸν τοιοῦτον Δράγανης.

Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης, ἀπενεμήθη τιμὴ εἰς τὸν ναῖσκον, τὴν δὲ 30ῆν Ἰουνίου, εἴτε τὴν πρώτην μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν αὐτὴν Κυριακὴν, συρρέε πλήθος ἐκ Παραμυθίας, πού εὐγνωμονεῖ. Διότι ἦττα στοὺς Ἁγίους Θεοδώρους ἐσήμαινε πλήρη ἐξοφάνισι τῆς Παραμυθιάς ὡς πολιχνης, λόγω ἀντεκδικήσεων καὶ ἐξόντων τῶν περιερχομένων εἰς χεῖρας τῶν Ἀλβινῶν ἀμάχων ἢ μαχίμων, ἐφόσον ὁ λαὸς τῆς Παραμυθίας τρεῖς μέρες πρὶν εἶχε κάμει ἀγρίαν ἀντεκδικήσιν διὰ τὸν φόνον τῶν 49 προκρίτων καὶ τῶν ἄλλων θυμάτων τῆς κατοχῆς.

Στὰ πανηγύρια οἱ ξένοι ἐσέβοντο τὴν κρατοῦσαν τάξιν καὶ τὰ τοπικὰ ἔθιμα. Πάντως, συνήθως ἐλαμβάνετο πρόνοια διὰ τὴν τάξιν, τελετάρχαι δὲ ἦσαν οἱ ἐπιτροποὶ τοῦ ἐφορτάζοντος ναοῦ. Αὐτοί, ὅταν τὸ πανηγύρι δὲ προμηνύετο καλὸ, ἐβαζιν καὶ βάζουν τὸν κήρυκα νὰ φωνάξῃ δυὸ τρεῖς μέρες πρὶν ἢ δυὸ Σάββατα πρὶν, στὸ παζάρι τῆς Παραμυθιάς. Ἐπίσης σὲ περίπτωσι πού τὸ πανηγύρι δὲν συνεχέντρωνε κόσμον πολὺ καὶ τὰ ὄργανα πηγαινιαν σὲ ἄλλο πανηγύρι, τότε πλήρωναν ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ταμεῖο τὰ «βιολιὰ» καὶ διαλαλοῦσαν νὰ τὸ μάθῃ ὁ κόσμος.

Ἀλλὰ καὶ εἰδικὰ μέτρα ἐλαμβάνοντο, ὠρισμένοι δὲ χωριανοὶ ἐκεῖνη τὴν ἡμέραν φρόντιζαν νὰ γλεντήσῃ καλὰ καὶ ἡσυχα ὁ κόσμος, νὰ μὴ γίνονται ἔριδες εἴτε διὰ τὴν προτιραιότητα τῆς σειρᾶς τοῦ χοροῦ, εἴτε δι' ἄλλην αἰτίαν, διὰ νὰ φιλοξενηθοῦν ξένοι πού δὲν ἔχουν γνωστοὺς, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὰ βάζουν μετὲ σὲ πυρῆς πού τοὺς ἔχει ἐξαντληθῆ καὶ δὲν φαίνεται πιθανότης νὰ βροῦν τέτοιο πρᾶγμα.

Μεγάλῃ τάξιν ἐπιβλήθη στὸ πανηγύρι τῆς Γλυκῆς, κυρίως χάρις στίς φροντίδες τοῦ Χρ. Οἰκονόμου (Κίτσι-Κονόμου), πού περιεβάλετο διὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν μὲ δικτατορικὴν ἐξουσίαν, χωρὶς ἀντίρρησην καὶ βαρυγνώμιάν. Χάρις δὲ στὸ

ἄτομο αὐτό, τὸ πανηγύρι τῆς Γλυκῆς ἀνήχθη στὸ πρῶτο τῆς περιοχῆς.

Δεύτερο σὲ τάξι ἐρχόταν τὴ πανηγύρι τοῦ Ἁγ. Ἀρσενίου τοῦ Σεβαστοῦ καὶ δῶ χάρις στὶς φροντίδες τοῦ δασκάλου Δημ. Χρήστου (Μήτησιο Δάσκαλου) καὶ Ἰ. Ἀναστασίου (Γιάννη Γρηγόρη).

Ἄλλὰ καὶ τὸ πανηγύρι τῶν Παγανιῶν, παλαιότερα εἶχεν ἀνέλθει εἰς περιωπήν, χάρις στὴν ἐπιβολὴν τοῦ ἡγουμένου Ἰωσήφ, τὸν ὁποῖον ἐσέβετο καὶ σχεδὸν ὑπήκουε καὶ κάθε διελθὼν μητροπολίτης.

Κατὰ τὰ πανηγύρια, εἰς τὸν χῶρον ποὺ γίνονται, οἱ πανηγυρισταὶ γίνονται παρέες παρέες ποὺ κερνιοῦνται καὶ πίνουν. Χορεύουν καὶ συνήθως δὲν κερνάει ὁ χορευτῆς ἀλλὰ οἱ συγγενεῖς του καὶ φίλοι του, σὲ ἓνα χορὸ δέ, πέφτουν πολλὰ κεράσματα.

Γι' αὐτὸ οἱ γύφτοι παροτρύνουν σὲ χορὸ ἐκείνους ποὺ κερνιοῦνται ἀπὸ πολλοὺς καὶ κρατοῦν πολὺ τὸ τραγοῦδι, ἀντιθέτως δὲν παίζουν καλά, ἀλλὰ τσαπατσούλικα ἐκεῖ ποὺ δὲν πέφτει παραῶς.

Ὅταν σὲ χορευτῆ δὲν κεράση κανεῖς, πρᾶγμα ἀπίθανο, τότε ὁ ἴδιος ὁ χορευτῆς πληρώνει τὸν χορὸ.

Τὰ κέρματα δὲν ἐπιστρέφονται πίσω. Τὰ χαρτονομίσματα ἐπιστρέφονται καὶ κρατεῖται ἓνα δεκάρικο γιὰ κάθε χαρτονόμισμα, κάθε «κόλλημα» ὅπως λέγεται.

Ἐπίσης τὸ κόλλημα λίρας στοιχίζει ἓνα δεκάρικο.

Τὰ κολλήματα εἶναι ἓνα εἶδος ἐπιδείξεως καὶ ἰδίως στὸ Πόποβο, τὴν ἐπομένην τοῦ πανηγυριοῦ ἐγίνετο στὰ καφενεῖα ἀπολογισμὸς ποιὸς βγήκε πρῶτος στὰ κολλήματα, ποιὸς δεύτερος καὶ ποιὸς τρίτος.

Στὸ Πολύδωρο ὁμως, πληρώνει ἓνα δεκάρικο ὁ κάθε χορευτῆς εἴτε ὁ πλησιέστερος συγγενῆς του. Κεράσματα βροχηδὸν ἀπὸ φίλους καὶ συγγενεῖς δὲν γίνονται. Στὸ σημεῖο αὐτὸ σημειοῦται μοναδικὴ ἑξαίρεσις.

Μετὰ τὸ μεσημέρι τὰ βιολιὰ φεύγουν καὶ πηγαίνουν σὲ σπίτια, ὅπου τὰ καλέσουν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σειρά, θὰ χορέψῃ μιὰ παρέα καὶ ὅσα μέλη τῆς παρέας αὐτῆς θέλουν. Κανεῖς δὲν ἐπιτρέπεται «νὰ κόψῃ τὸν χορὸ» μιᾶς παρέας ἐκ τῆς αἰτίας δὲ αὐτῆς γίνονται τὰ περισσότερα ἐπεισόδια. Μόνο οἱ ἐπίπροποι, εἴτε οἱ εἰδικοὶ ἐπὶ τῆς τάξεως ἐπεμβαίνουν καὶ αὐτοὶ μὲ τάκτ καὶ ἐφόσον μιὰ παρέα κάμνει κατάχρησιν τοῦ προνομίου. Ἐπίσης δυνατὸν νὰ ἐπέμβῃ σεβαστὸ πρόσωπο, ὅταν ἡ παρέα μπορεῖ νὰ δεχθῇ εἴτε λόγῳ συγγενείας, εἴτε δι' ἄλλον λόγον, τὴν ἐπέμβασίν του χωρὶς «νὰ τοῦ πάρῃ τὰ μοῦτρα» χωρὶς νὰ τὸν βάλῃ στὴν θέση του δηλαδή.

Ὅταν ἄλλη παρέα θέλει νὰ χορέψῃ, τότε πίσω ἀπὸ τοὺς χορευτῆς τῆς παρέας ποὺ ἔχει τὰ ὄργανα καὶ χορεύει, πιάνεται κάποιος καὶ ὅταν τελειώσῃ ἢ προηγουμένη παρέα, τότε σηκώνονται οἱ ὑπόλοιποι δικοὶ του.

Στὸ Πολύδωρο, ὁμως, ὅλοι πιάνονται σὲ μιὰ τεράστια σειρά, στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου καὶ χορεύουν μὲ τὴν σειράν ποὺ πιάστηκαν. Καμμιά φορὰ, φτάνει ἢ ὦρα νὰ φύγουν γιὰ τὰ σπίτια καὶ δὲν τελείωσε ἡ σειρά τῶν χορευτῶν.

Παλαιότερα, κάπου δὲ καὶ σήμερα, ὁποῖος εἶχε τσιλιγκάτο στὴν περιοχῆ, ἐφερνε τὸ τυρὶ τῆς μέρας καὶ τὸ μοίραζε στοὺς παιηγυριστὰς καὶ χάριν ἐθίμου καὶ χάριν ἐπιδείξεως καὶ χάριν ἐπικλήσεως τῆς εὐμενείας τοῦ ἐορτάζοντος Ἀγίου. Ἐνίστε δέ, προσέφερε καὶ τὸ κρέας ἑνὸς ζώου, συνήθως στείρας γίδας, πάλιν χάριν ἐθίμου.

Πρέπει, νὰ σημειώσωμε ὅτι τὴν εὐλάβειαν αὐτὴν τοῦ τσέλιγκα ἐνίσχυνεν ὁ φόβος ὅτι ἂν παραβῆ τὸ ἔθιμον, θὰ θυμώσουν οἱ κάτοικοι καὶ δὲν θὰ τὸν ἀφήσουν ἄλλη χρονιὰ στὸ βουνό, θὰ τοῦ ἀμφισβητοῦν τὰ ὄρια κ.λ.

Ἐσπερίδες ἐορταστικαὶ δὲν ἐδίδοντο ἐν τῇ ἐρευνωμένῃ περιοχῇ. Τὰ νυχτέ-

ρια ήσαν νυχτέρια ἀλληλοβοηθείας και ἐξητιάσθησαν σὲ εἰδικὸ κεφάλαιο τῆς λαογραφίας μας.

Πάντως τὸ νὰ φάγη κανεὶς μὲ ἄλλον, ἐθεωρεῖτο σημαντικὸς δεσμὸς. Ὅχι μόνον οἱ κλέφτες εἶχον ἄγραφον νόμον τὸν σεβασμὸν πρὸς τὸ σπίτι πὸς τοὺς ταγίζει, σεβασμὸν ὑπαγορευόμενον ἀπὸ τὸ συμφέρον «νὰ μὴ μαγαρίζουν ὅλες τὶς μεριές», ἀλλὰ και κάθε διαβάτης. Στὴν περιοχὴ ἐγεννήθη ὁ Ξένιος Ζεὺς και ἡ φιλοξενία εἶναι πιὸ ἀνεπτυγμένη ἀπὸ κάθε ἄλλο σημεῖο τῆς Ἑλλάδος μας, ἡ δὲ ἀφιλοξενία θεωρεῖται στίγμα.

Γενικὸς ἄγραφος νόμος ἐπέβαλε νὰ μὴν πατᾶς τὸ ψωμὶ πὸς ἔφαγες. Ἐφόσον κανεὶς ἐσκόπευε νὰ κάμη κακό, δὲν ἔτρωγε σὸ σπίτι αὐτό, οὔτε ἐδέχετο τὸ παραμικρὸ δῶρον, οὔτε κὰν νερό. Τὴν συνήθειαν αὐτὴν εἶχεν ἐκτιμήσει ὁ στρατηγὸς Ζέρβας κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς και ἐδέχετο ἑαμίτες ἀκόμη δὲ και γνωστοὺς κομμουνιστὰς στὶς Ἐθνικὲς Ὅμάδες Ἑλλήνων Ἀνταρτῶν. Εἰς παρατήρησιν τοῦ γράφοντος, ἀπήντησες στὴν Βρυσοῦλα Πρεβέζης: «Λίγοι, πολὺ λίγοι, οἱ τελείως πωρωμένοι θὰ πατήσουν τὸ ψωμὶ ἔφαγαν. Οἱ πιὸ πολλοί, εἴτε θὰ γίνουν μὲ τὸν καιρὸ δικοὶ μας, βλέποντας τὸ δίκιο μας, εἴτε θὰ κάτσουν στὴν μάντα (στὴν ἄκρη), ὅταν πιαστῶμε μὲ τὸ ΕΑΜ». Καὶ τὰ ἐπακολουθήσαντα τὸν δι καίωσαν.

Στενὸς δεσμὸς ἀνεπτύσσετο μεταξὺ κλεφτῶν πὸς συνέτρωγαν, εἴτε ἀγωγιαγιάτων πὸς ἔκαναν πολλὰ ταξείδια μαζί και πάλιν συνέτρωγαν, εἴτε μεταξὺ συνεταιρῶν μεταπρατῶν, εἴτε μαζί ἐργαζομένων κτιστῶν και ὑλοτόμων, εἴτε ἐργαζομένων μαζί σὲ θέρο, σκάλο κτλ. Αὐτοὶ λέγανε «Φάγαμε μαζί ψωμὶ κι' ἄλατι» και ἀπέκτων ὑποχρέωσι ἀλληλοσεβασμοῦ και ἀλληλοβοηθείας.

ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΙΣ

ΥΠΟ
ΣΤΑΘΗ Β. ΓΕΛΕΚΗ
ΓΕΩΠΟΝΟΥ
ΣΤΑΘΜΟΥ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΠΑΧΥΝΣΕΩΣ ΤΩΝ ΧΟΙΡΙΔΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΟΣ

Ἡ χειροτροφία ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως λίαν σημαντικὸν κλάδον τῆς κρεατοπαραγωγικῆς κτηνοτροφίας. Αὕτη καλεῖται ἐν πολλοῖς νὰ καλύψῃ τὸ εἰς τὴν χώραν μας σημαντικὸν ἔλλειμμα κρέατος.

Παρὰ ταῦτα ἡ παραγωγή χοιρέλου κρέατος δὲν καλύπτει τὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, τοῦτου ὀφειλομένου ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν μικρὰν ἀνάπτυξιν ἐν Ἑλλάδι τῶν βιομηχανιῶν ἀλλαντοποιίας καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ἔχει ἐθισθῆ εἰς τὴν κατανάλωσιν χοιρέλου κρέατος καὶ τῶν διαφόρων παραπροϊόντων αὐτοῦ.

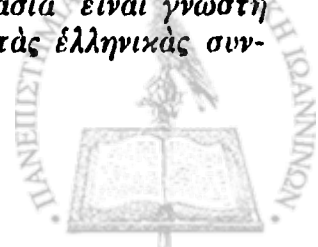
Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ὡς ἄνω δυσχερειῶν διὰ τῆς ἰδρύσεως βιομηχανικῶν μονάδων καὶ τὴν κατάλληλον διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χοιροτροφίας, διὰ τὴν ὁποῖαν ἀνάπτυξιν σήμερον ὑπάρχουν μεγάλα περιθώρια.

Κατὰ τὸ πλεῖστον σήμερον αἱ χωρικαὶ ἐκτροφαι τῶν χοίρων δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶν ὡς οἰκογενειακαί. Οἱ ἐκτρεφόμενοι χοῖροι σφάζονται συνήθως ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος διὰ τὰς χειμερινὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας εἰς κρέας ἢ συνηθέστερον πωλοῦνται εἰς τὴν ἀγοράν. Εἰς τὴν Ἠπειρὸν δὲν συνηθίζεται τὸ παστὸν ἢ καπνιστὸν χοιρεῖον κρέας, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται εὐρέως ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος.

Μία πρόβodus εἰς τὸν τομέα τῆς χοιροτροφίας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι πλέον κατέστη συνείδησις εἰς τοὺς χωρικοὺς, ὅτι αἱ καθαροαίμοι ξενικαὶ φυλαὶ ἀναπτύσσονται ταχύτερον καὶ παράγουν καλυτέρας ποιότητος κρέατος μὲ ὀλιγώτερον ὑποδόρειον λίπος.

Διὰ τὴν Β.Δ. Ἑλλάδα τὸ ἡμέτερον Ἴδρυμα διατρέφον περὶ τὰς 15 θήλειαι χοίρους φυλῶν Landrace, Edelschwein Large-Black, ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν μεγάλην ἀναπαραγωγικὴν μονάδα καθαροαίμων φυλῶν.

Εἰς ὀλίγας περιπτώσεις εἰς τὴν ὑπαίθρουν δημιουργοῦνται πυρῆνες μικροῦ ἀριθμοῦ παχνομένων χοιριδίων. Ἐξεταζομένη ἀπὸ ἀπλῆς πρακτικῆς πλευρᾶς εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ παραγωγή χοιρέλου κρέατος κοστίζει ὀλιγώτερον ἐκείνης τῶν μηρυκαστικῶν (βοείου, προβείου), ἐξαιρέσει τῆς πτηνοτροφίας, ὑπὸ ὠρισμένης συνθήκας. Πλὴν ὅμως οὐδεμία λεπτομερῆς ἐπιστημονικὴ ἐργασία εἶναι γνωστὴ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω καθαροαίμων φυλῶν χοίρων, ὑπὸ τὰς ἑλληνικὰς συνθήκας παχνομένων.

Ὡς υπεύθυνον κτηνοτροφικὸν Ἴδρυμα τῆς περιοχῆς, εὐρέθημεν πολλάκις ἀντιμέτωποι τῶν κάτωθι κυρίως ἐρωτημάτων: α) Ποία ἢ ἀξιοτικὴ ἱκανότης τῶν ὡς ἄνω φυλῶν χοίρων καὶ ποία ἐκ τῶν φυλῶν τούτων ὑπερέχει; β) Μέχρι ποίας ἡλικίας, ἢ ἀποκτηθέντος ζῶντος βάρους, εἶναι οἰκονομικῶς συμφέρουσα ἢ πάχυνσις τῶν χοιριδίων, τρεφομένων διὰ σιτηρεσίων ἐκ τυπικῶν τροφῶν τῆς περιοχῆς;

Τὰ ὡς ἄνω δύο ἐρωτήματα, ἀποτελοῦντα τὴν βάσιν μιᾶς οἰκονομικῆς μελέτης διὰ μίαν ἐπιχείρησιν παχύνσεως χοιριδίων εἰς τὴν περιοχὴν, γεννοῦν ἓνα πλῆθος ἄλλων ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς φύσεως ἐρωτημάτων.

Προσπαθοῦντες νὰ δώσωμεν ὑπευθύνους ἀπαντήσεις εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, προέβημεν εἰς τὴν ὁργάνωσιν τοῦ παρόντος πειράματος. Ἡ ἔλλειψις ὠρισμένων τεχνικῶν μέσων, καθὼς καὶ ἡ ὁργάνωσις διὰ πρώτην φορὰν πειράματος παχύνσεως χοιριδίων, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐμφάνισιν ὠρισμένων ἀνωμάλων ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα κατέστησαν ἐμφανῆ κατὰ τὴν στατιστικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν διαφόρων δεδομένων. Μολονότι θεωροῦμεν ἀπαραίτητον μίαν δευτέραν ἐπανάληψιν τοῦ πειράματος ἐπὶ πλεον προσεγμένης βάσεως, φρονοῦμεν ὅτι τὰ συμπεράσματα τούτου εἶναι ἀρκετὰ ἀξιόλογα ὡς πρώτη ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος. Προβαίνομεν ὡς ἐκ τούτου εἰς τὴν παροῦσα δημοσίευσιν ἀφ' ἐνός διότι πιστεύομεν ὅτι τὰ συμπεράσματα ταύτης ἔχουν ἀξιόλογον πρακτικὴν ἀξίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι, συγκρίνοντες τὰς διαφόρους μέσας τιμὰς τῶν φυλῶν, εὐρίσκομεν κατὰ τὸ μᾶλλον συμπτώσιν τούτων μὲ τὰ γενικῶς παραδεδεγμένα.

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΟΣ

Φυλαὶ χοίρων

Τὸ ὁργανωθὲν πείραμα παχύνσεως ἀφορᾷ εἰς χοιρίδια τῶν τριῶν καθαρῶν αἰμῶν φυλῶν τῶν ἐκτρεφομένων εἰς τὸ Ἴδρυμα ἧτοι:

α) Τῆς φυλῆς Landrace τῆς ὁποίας τὰ ἀρχικὰ ἄτομα παρελήφθησαν ὡς καθαρῶν χοιρίδια ἐκ τοῦ Σταθμοῦ Γεωργικῆς Ἐρεῦνης Σερρών.

β) Τῆς φυλῆς Edelschwein ἀρχικῆς προελεύσεως Γερμανίας ἐξ εἰσαγωγῆς.

γ) Τῆς φυλῆς Large - Black ἀρχικῆς προελεύσεως Ἀγγλίας ἐξ εἰσαγωγῆς.

Τὰ χοιρίδια εἰσῆχθησαν οὐσιαστικῶς εἰς τὸ πείραμα τὴν 42αν ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των, ἡμέρα ἀποθηλασμοῦ αὐτῶν.

Ἐλήφθησαν 10 χοιρίδια ἐξ ἐκάστης φυλῆς (5 ἄρρενα καὶ 5 θήλεα) ἧτοι συνολικὸς πληθυσμὸς 30 χοιρίδια.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὸ πείραμα τῶν χοιριδίων ἐγένετο βαθμιαίως ἀναλόγως τῆς ἡμερομηνίας γεννήσεως τούτων.

Ἐπειδὴ δὲ εἶναι συνήθεις οἱ θάνατοι χοιριδίων μέχρις ἡλικίας 60 ἡμερῶν, διτηρήθησαν περισσότερα χοιρίδια τῶν κανονικῶν μέχρι τῆς ὡς ἄνω ἡλικίας. Οὕτω κατέστη δυνατὴ μία ἀπομάκρυνσις χοιριδίων ἐμφανῶς καχεκτικῶν ἢ ἀσθενούντων, τῶν ὁποίων ἢ περαιτέρω ἀνάπτυξις δὲν προεβλέπετο κανονικῆ.

Ἄπαντα πάντως τὰ χοιρίδια τοῦ πειράματος τὰ τελικῶς κρατηθέντα ἐγεννήθησαν κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ 5 Ὀκτωβρίου 1962 μέχρι 31 Ἰανουαρίου 1963, ἧτοι ἀναλυτικώτερον κατὰ φυλάς:

- Φυλὴ Landrace. 7 χοιρίδια ἐγεννήθησαν τὴν 5)10)62 καὶ 3 τὴν 31)1)63
- » Edelschwein. 6 χοιρίδια ἐγεννήθησαν τὴν 2)12)62 καὶ 4 τὴν 24)12)62
- » Large—Black. 4 χοιρίδια ἐγεννήθησαν τὴν 3)12)62, 2 τὴν 7)12)62 καὶ 4 τὴν 15)1)63

Αί ὡς ἄνω ἡμερομηνία συνεπύχθησαν ὅσον ἦτο δυνατόν ὥστε τὰ ἀπαρτίζοντα τὰς ομάδας διατροφῆς χοιρίδια νὰ ἔχουν περίπου τὴν αὐτὴν ἡλικίαν. Τὰ εἰσαχθέντα πρὸς παρατήρησιν χοιρίδια ἀπὸ ἀπόψεως ὑγείας εἶχον καλῶς. Ἐμβολιασμοὶ ἢ ἕτεροι προληπτικαὶ ἐπεμβάσεις δὲν ἐγένοντο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος, πλὴν τῆς συνήθους διὰ τοῦ στόματος χορηγήσεως ἀντιβιοτικῶν εἰς τὰ νεογνὰ μιᾶς ἡμέρας. Τοῦτο ἵνα αἱ συνθῆκαι διατροφῆς πλησιάζωσι περισσότερο πρὸς τὸ χωρικὸν περιβάλλον τῆς περιοχῆς.

Τρόπος διατηρήσεως καὶ διατροφῆς τῶν χοιριδίων.

Μετὰ τὸν ἀποθηλασμόν (42α ἡμέρα) τὰ χοιρίδια διεχωρίσθησαν εἰς 3 ομάδες (μία δι' ἐκάστην φυλὴν). Ἐὰν ὑπῆρχον ἄτομα τῆς αὐτῆς φυλῆς, τὰ ὁποῖα διέφερον αἰσθητῶς εἰς ἡλικίαν τῶν ἄλλων, ταῦτα ἀπετέλεσαν χωριστὴν ομάδα. Ἐκάστη ὁμάς διετηρήθη εἰς χωριστὸν διαμέρισμα ἐντὸς τοῦ Χοιροστασίου τοῦ Ἰδρύματος.

Ἀπὸ τοῦ 4ου μηνὸς ἡλικίας διεχωρίσθησαν τὰ ἄρρενα ἄτομα τῶν θηλέων κεχωρισμένως δι' ἐκάστην φυλὴν.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος ἀπεφασίσθη ὅπως τὰ χοιρίδια ἐκτρέφονται καθ' ὁμάδας.

Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐξετάσωμε τὰ χρησιμοποιούμενα σήμερον δύο συστήματα διατροφῆς κατὰ τὰς ἐν Εὐρώπῃ διενεργουμένας πειραματικὰς ἐργασίας ἐπὶ τῶν χοίρων ἤτοι τὴν ὁμαδικὴν καὶ τὴν ἀτομικὴν ἐκτροφήν, δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν τὰ κατωτέρω:

Ἡ ὁμαδικὴ ἐκτροφή, καλουμένη καὶ ἐκτροφή κατὰ κλήρους, παρουσιάζει τὸ πλεονέκτημα ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ ἐκσυγχρονισμένας κατασκευὰς Χοιροστασίων, δύναται νὰ διενηργηθῇ μὲ ὀλιγωτέρας δαπάνας ἐργατικῶν καὶ, προκειμένου διὰ τὰ ψυχρὰ κλίματα, δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ εὐχερῶς τὸν χειμῶνα χωρὶς τεχνικὴν θέρμανσιν.

Ἡ ἀτομικὴ ἐκτροφή εἰς ἀτομικὰ χωρίσματα, ἢ ὁποῖα τείνει νὰ γενικευθῇ σήμερον εἰς τὰς ὀργανωθεῖσας πειραματικὰς παρατηρήσεις εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη, παρουσιάζει πολλὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὁποῖα ἐν μέρει δύναται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς μειονεκτήματα τῆς ὁμαδικῆς ἐκτροφῆς.

Ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος ἢ ἡ συνεπεία ὑπερδιατροφῆς διακοπὴ ἀναπτύξεως, δὲν ἐπιδρῶν εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐκτροφήν κατὰ τὸν ὑπολογισμόν τῶν μέσων ὄρων διὰ τὴν κατανάλωσιν τῶν τροφῶν ἀνὰ χλγ. ἀποκτηθέντος βάρους.

Κατὰ τὴν ὁμαδικὴν ἐκτροφήν συχνὰ τὰ μεγαλύτερα χοιρίδια παρεμποδίζουν τὴν πρόσληψιν τῆς τροφῆς ὑπὸ τῶν μικροτέρων. Οὕτω ἡ ἀνάπτυξις εἶναι ἀνομοιόμορφος.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν παρατηρήσεων τὰ χοιρίδια τῆς αὐτῆς ὁμάδος δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ βᾶρος. Παρατηρήθη ὅτι τὰ χοιρίδια τὰ ὁποῖα ζυγίζουν ὀλιγότερον ἐπιδρῶν περισσότερο ἐπὶ τοῦ μέσου ὄρου τοῦ βάρους τῆς ὁμάδος, διότι ἡ αὐξητικὴ ἰκανότης τοῦ μικροῦ χοιριδίου εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ παχυτέρου. Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τούτου ἢ παρατηρήσεις δεόν νὰ ἀρχίζη ὅταν ὄλα τὰ χοιρίδια ἀποκτήσουν σταθερὸν βᾶρος π.χ. 15 χλγ.

Πολλάκις κατὰ τὴν διατροφήν διάφοροι ἐξωγενετικοὶ παράγοντες ἐπιδρῶν δυσμενῶς ἐπὶ τῆς αὐξητικῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ δείκτου μετατροπῆς τῆς τροφῆς. Ἡ πείρα ἔδειξεν ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ὁμαδικῆς ἐκτροφῆς ἢ ἀπομάκρυνσις μέρους τῶν χοιριδίων τῆς ὁμάδος προκαλεῖ μείωσιν τῆς ὀρέξεως τῶν ὑπολοίπων μὲ ὄλας τὰς ἀνωτέρω δυσμενεῖς ἐπιδράσεις.

Τὸ 1950)52 οἱ Clausen καὶ Thomsen ἔδειξαν μὲ πρακτικὸν τρόπον ὅτι ἡ

ανάπτυξις τῶν ἐκτρεφόμενων ἀτομικῶς χοιριδίων εἶναι πλέον ὁμοίομορφος ἐκείνης τῶν ὁμαδικῶς ἐκτρεφόμενων.

Τὸ 1956 ὁ Jonsson παρετήρησε ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἐκτροφή ἐπιτρέπει νὰ καθορίσωμεν μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν τοὺς γενετικοὺς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι ἐπιδροῦν ἐπὶ τοῦ δείκτου αὐξήσεως, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου αὕτη ἀσχεῖ εὐνοϊκὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν χοίρων.

Τέλος ἡ ἀτομικὴ ἐκτροφή δίδει τὴν δυνατότητα εἰς ζῶα κακῆς συστάσεως νὰ ἀναπτυχθοῦν ὁμαλῶς, ἐνῶ ἡ ἀνάπτυξις των θὰ ἐδραμεύετο ἐὰν ἐτοποθετοῦντο ὑπὸ συνθήκας ἀνταγωνισμοῦ διατροφῆς.

Παρὰ τ' ἀνωτέρω, τὰ ὁποῖα συνοπτικῶς πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ἓνας ἐρευνητῆς ἀπεφασίσαμε τὴν ὁμαδικὴν ἐκτροφήν διὰ τὰ χοιρίδια τοῦ παρόντος πειράματος.

Ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν χωρισμάτων εἰς τὸ Χοιροστάσιον καθὼς καὶ ἡ προσπάθεια ὅπως πλησιάσωμεν ὅσο τὸ δυνατόν τὰς ἐπικρατούσας χωρικὰς συνθήκας παχύνσεως, συνετέλεσαν πολὺ διὰ τὴν ὡς ἄνω ἀπόφασιν.

Τὸ πρόγραμμα διατροφῆς τῶν ομάδων τῶν χοιριδίων τοῦ πειράματος εἶχε ὡς κατωτέρω:

- 9 π. μ. Παράθεσις μίγματος (1)2 τῆς ἡμερησίας ποσότητος).
- 10 π. μ. Παράθεσις ἀποβουτυρωμένου γάλακτος.
- 10—12 π. μ. Καθαριότης Χοιροστασίου.
- 12 π. μ. Παράθεσις χλωροῦ τριφυλλίου λειμῶνος.
- 5 π. μ. » μίγματος (ὑπόλοιπον 1)2 τῆς ἡμερησίας ποσότητος).

Τὸ πείραμα ἐπερατώθη ὅτε τὰ χοιρίδια ἔφθασαν τὴν ἡλικίαν τῶν 9 μηνῶν ἤτοι περίπου 100 χλγ. ζῶντος βάρους.

Χρονολογικῶς τὸ πείραμα ἤρχισεν τὴν 1.11.1962 καὶ ἐπερατώθη πλήρως τὴν 29.10.1963. Οἱ ἐξερχόμενοι χοῖροι διετέθησαν ἐν συνεχείᾳ δι' ἀναπαραγωγὴν εἰς τὴν ὑπαιθρον. Ἐκ τῶν 30 χοιριδίων μόνον ἓνα τῆς ὁμάδος Landrace ἐξῆλθε πρόδρομος τοῦ πειράματος, ἤτοι εἰς ἡλικίαν 8 1)2 μηνῶν, λόγῳ θανάτου ἐξ ἀνθρακος.

Σύνθεσις σιτηρεσίων

Λόγοι οἰκονομικοὶ καὶ τεχνικοὶ δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν χρησιμοποίησιν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος τοῦ αὐτοῦ μίγματος ἀλεύρων, μολοντί τοῦτο θὰ ἦτο κατὰ τὸ ἰδεῶδες. Βασικῶς ἐχρησιμοποιήθη ἀνελλιπῶς τὸ ἀποβουτυρωμένο γάλα ἀγελάδος, ἀπὸ δὲ τῆς 20.4.63 καὶ μέχρι τέλους τοῦ πειράματος (29.10.63.) ἐχορηγεῖτο ἐπὶ πλέον καὶ χόρτον χλωρὸν λειμῶνος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ ἐξῆς τρία μίγματα ἀλεύρων μὲ τὴν κατωτέρω σύνθεσιν καὶ τιμὴν εἰς δοχ. ἀνὰ χλγ.

Μίγμα Α'

Κριθάλευρον	64,5%	X	2,15	δοχ.	χλγ.
Σιτάλευρον	10%	X	3,00	»	»
Ἡλιάλευρον	12%	X	3,00	»	»
Κτηνάλευρον	12%	X	1,50	»	»
Ἄλας Μαγειρικὸν	1%	X	1.65	»	»
Ὄστεάλευρον	0,5%	X	2,75	»	»

Τὸ μίγμα τοῦτο παρεχωρήθη παλαιότερον ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας ξένων Ἐκκλησιῶν, ἐνῶ τὰ ἕτερα δύο παρασκευάσθησαν ἐντὸς τοῦ Ἰδρύματος.

Μίγμα Β'

Ίχθυάλευρον	50%	X 6,20	δρχ.	χλγ.
Κρεατάλευρον	50%	X 4,75	»	»

Μίγμα Γ'

Άραβόσιτος	83,30%	X 2,15	»	»
Ίχθυάλευρον	8,35	X 6,20	»	»
Κρεατάλευρον	8,35	X 4,75	»	»

Τὸ μίγμα Α' ἐχρησιμοποιήθη εἰς μικρὰς ποσότητας εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ πειράματος καὶ μόνον διὰ τὴν ὁμάδα τῶν Ladgrace.

Τὰ σιτηρέσια μετεβλήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πειράματος ὡς κατωτέρω κατὰ ἡμερομηνίας καὶ ποσοτικῶς ὑπολογιζόμενα κατὰ κεφαλὴν χοιριδίου:

Ἀπὸ ἐνάρξεως μέχρι 9.12.62 : 2 χλγ. γάλα ἀποβουτ. + 1 χλγ. μίγμα Α'

Ἀπὸ 10.12.62 μέχρι 21.4.63 : 1 χλγ. γάλα ἀποβουτ. + 1 χλγ. ἀραβοσίτου + 100 γραμ. μίγμα Β'

Ἀπὸ 22.4.63 μέχρι 7.5.63 : 1 χλγ. γάλα ἀποβουτ. + 1 χλγ. ἀραβοσίτου + 400 γραμ. μίγμα Β' + χλωρὸν χόρτον λειμῶνος κατὰ βούλησιν.

Ἀπὸ 8.5.63 μέχρι τέλους : 1 χλγ. γάλα ἀποβουτ. + 1,2 χλγ. μίγμα Γ' + χλωρὸν χόρτον κατὰ βούλησιν.

Μολόνοτι ἡ χορήγησις τῶν τροφῶν εἰς τὰς ὁμάδας τῶν χοιριδίων ἐγένετο μὲ βάσιν τὰ ὡς ἄνω ἀτομικὰ σιτηρέσια, καθ' ἑκάστην ὑπελογίζετο τὸ ποσὸν τῆς ὑποληφθείσης καθ' ὁμάδα τροφῆς καὶ κυρίως τοῦ χλωροῦ χόρτου λειμῶνος. Οὕτω εἰς εἰδικὰς ἀτομικὰς μερίδας ἐγένετο ἡ χρέωσις τῆς καταναλωθείσης τροφῆς ἀνὰ 10—ἡμέρα.

Ἀνὰ 30 ἡμέρας ἦτοι εἰς ἡλικίαν 60, 90 κλπ. ἡμερῶν, ὑπελογίζετο τὸ ὀλίγον ποσὸν τῆς καταναλωθείσης τροφῆς. Ταῦτα μαζὺ μὲ τὰ ζυγίσεις ἀπετέλεσαν δεδομένα στατιστικῆς ἐπεξεργασίας περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἀναφερθῶμεν λεπτομερέστερον κατωτέρω.

Λήψις τῶν διαφορῶν στοιχείων.

Δεδομένου δι τὸ πείραμα ἀφορᾶ εἰς τὴν πάχυνσιν τῶν χοιριδίων, δύο κυρίως εἶναι αἱ ἀπαραίτητοι ἐργασίαι διὰ τὴν λήψιν τῶν δεδομένων τῶν παρατηρήσεων:

—Αἱ περιοδικαὶ ζυγίσεις ἐκάστου χοιριδίου.

—Ὁ ὑπολογισμὸς κατ' ἄτομον τῶν καταναλωθέντων τροφῶν κατὰ τὰς περιόδους ταύτας.

Ἡ ὑγιεινὴ κατάστασις τῶν νεαρῶν χοιριδίων παρηκολουθεῖτο στενῶς μέχρις ἡλικίας 60 ἡμερῶν. Οὕτω ἀπεκλείσθησαν τὰ καχεκτικὰ καὶ μὲ ἀνώμαλον ἀνάπτυξιν χοιρίδια, ἀντικατασταθέντα διὰ ἄλλων.

Τὰ χοιρίδια ἐζυγίζοντο κατὰ τὴν γέννησιν των, τὴν 28ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως καὶ τὴν 42αν ἡμέραν ὅτε καὶ ἐγινε ὁ ἀποθηλασμὸς αὐτῶν κατὰ τὰ συνήθη ἐν τῷ Ἰδρύματι. Τὸ τελευταῖον 10ῆμερον πρὸ τοῦ ἀποθηλασμοῦ τὰ νεαρὰ χοιρίδια ἐθίζοντο εἰς τὴν λήψιν μιγμάτων ἀλεύρων.

Ἀπὸ τῆς 42ας ἡμέρας τὰ χοιρίδια διεχωρίσθησαν τῆς μητρὸς καὶ διετρέφοντο καθ' ὁμάδας. Ἐζυγίσθησαν ἐκ νέου τὴν 60ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς γεννήσεως των. Ἐκτοτε αἱ ζυγίσεις ἐγένοντο ἀνὰ 30 ἡμέρας καὶ μέχρι ἡλικίας 270 ἡμερῶν (9 μηνῶν). Κατὰ τὰς περιόδους μεταξὺ δύο ζυγίσεων ὑπελογίζοντο λεπτομερῶς αἱ καταναλωθεῖσαι ὑφ' ἑκάστου χοιριδίου τροφαί.

Αί ζυγίσεις διενεργούντο άπαξ τής ημέρας και περί ώραν 10ην π. μ. ήτοι μετά την παράθεσιν του πρωίνου μίγματος. Δέον να σημειωθῆ ότι διά τας ζυγίσεις έχρησιμοποιείτο κοινή πλάστιγξ, συχνά μη άκριβής διά την ζύγισιν μεγάλου βάρους χοίρων.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Η στατιστική έπεξεργασία και μόνον προς εύρεσιν τών μέσων τιμών και τής αποκλείσεως περί τόν μέσον όρον, προσφέρει άναμφιβόλως σημαντικήν συμβολήν διά την μελέτην ένδς πληθυσμού, όταν ο πληθυσμός αυτός αποτελείται από εκατοντάδας ή δεκάδας τουλάχιστον ατόμων.

Ός εκ τούτου ή στατιστική έπεξεργασία έν προκειμένω τών δεδομένων τών 5 θηλέων ή αρρένων χοιριδίων, αποτελεί άτφαλώς μίαν έργασίαν χωρίς σοβαράν έννοιαν, διά τής όποιίας ή επίδρασις τών πιθανών πειραματικών λαθών ούδόλως έξουδετεροῦται. Παρά ταύτα ή χρησιμοποίησις τών Μέσων Όρων είναι άπολύτως άναγκαία διά την γενικήν εμφάνισιν τών εύρεθέντων αποτελεσμάτων.

Παρατηρήσεις επί τής αύξητικῆς ικανότητος τών φυλών.

Άπό τὰ στοιχεία τών διαφόρων άτομικών περιοδικών ζυγίσεων κατηρτίσθησαν άναλυτικοί πίνακες τών ζώντων βαρών τών χοιριδίων ανά φυλή, φύλον και ηλικία.

Πρώτη έπεξεργασία τών στοιχείων τών πινάκων τούτων ήτο ή εύρεσις τών μέσων ζώντων βαρών ανά φυλή, φύλον και ηλικίαν, τών όποιων αί τιμαί δίδονται εις τόν κατέρω πίνακα I.

Χρησιμοποιούντες τας μέσας τιμάς του πίνακος I έχαραξάμεν τας καμπύλας μεταβολῆς του ζώντος βάρους κεχωρισμένως ανά φυλή και φύλον εις τας

Π Ι Ν Α Κ Ε Ι

ΜΕΣΩΝ Ζ. ΒΑΡΩΝ ΤΩΝ ΧΟΙΡΙΔΙΩΝ ΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΚΕΧΩΡΙΣΜΕΝΩΣ ΔΙΑ ΤΑ ΑΡΡΕΝΑ ΚΑΙ ΘΗΛΕΑ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΥΛΩΝ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΜΑΤΟΣ

Ηλικία εις ημέρας	Μέσον ζών βάρος εις χλγ. ανά ηλικίαν										
	Γενν.	28η	42α	60η	90η	120η	150η	180η	210η	240η	270η
Ηλικία εις μήνας	—	—	—	2	3	4	5	6	7	8	9
Landrace											
Θήλεα	1,30	5,29	9,71	15,28	27,30	40,34	53,88	65,70	81,16	87,30	94,40
Άρρενα	1,35	5,83	9,92	15,20	27,48	41,68	52,12	62,00	76,68	85,70	96,50
Edelschwein											
Θήλεα	1,63	6,00	9,92	14,97	27,60	39,70	51,20	57,73	63,55	70,10	75,50
Άρρενα	1,50	5,71	8,38	13,17	27,46	41,74	53,76	61,91	69,95	79,15	87,60
Large - Black											
Θήλεα	1,53	5,93	9,88	14,78	27,18	39,03	49,30	56,78	64,87	76,62	86,61
Άρρενα	1,53	5,38	9,76	15,14	26,65	36,24	46,54	53,04	61,90	69,45	81,59

διαφόρους ηλικίας (τετμημένη X ή ηλικία εις ημέρας και τεταγμένη Ψ τὰ μέσα ζώντα βάρη τῶν χοιριδίων).

Ἡ μελέτη τῶν καμπυλῶν τούτων ἔδειξεν ὅτι ὁ παράγων φύλον (ἄρρενα ἢ θήλαα) οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἀσχεῖ ἐπὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ ζώντος βάρους. Ἐνεκα τούτου ἐπροχωρήσαμεν εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν μέσων ζώντων βαρῶν ἀνὰ φυλὴ χοίρων, ἀδιακρίτως φύλου. Αἱ τιμαὶ αὐταὶ δίδονται εἰς τὸν πίνακα II ὁ ὁποῖος δίδει ἐπίσης τὸν γενικὸν Μέσον Ὅρον ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ φύλου.

Εἰς τὸν πίνακα II ἐκ τοῦ Γενικοῦ Μέσου Ὅρου ἀφηρέθησαν τὰ βάρη κατὰ τὰς διαφόρους ηλικίας τῶν τριῶν φυλῶν πρὸν εὔρεσιν τῆς μεγίστης διαφορᾶς, ἢ ὁποῖα δύναται νὰ εἶναι θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ. Ἐκφραζομένη αὕτη εἰς χλγ. διὰ τὰς διαφόρους ηλικίας δὲν δύναται νὰ παρέξῃ ἀριθμητικὰς ἐνδείξεις τῆς μεγίστης ἀποκλίσεως ἀπὸ τοῦ Γενικοῦ Μέσου Ὅρου. Ἐνεκα τούτου ἐθεωρήθη ἀναγκαῖα ἡ ἐκφρασις τῆς ὡς ἄνω μεγίστης διαφορᾶς ἐπὶ τοῖς 100 τοῦ Γενικοῦ Μέσου Ὅρου. Οὕτω ἡ μεγίστη διαφορὰ τῶν 140 γραμ. (γεννήσεως) θεωρεῖται ἀνωτέρα τῆς τῶν 843 γραμ. (60ῆ ἡμέρα) διότι ἡ πρώτη ἀντιπροσωπεύει τὰ 9,5% καὶ ἡ δευτέρα τὰ 5,7% τῶν ἀντιστοιχῶν γενικῶν μέσων ὄρων εἰς τὰς δύο ηλικίας. Τὰ σημεῖα + ἢ — ὀφείλονται εἰς τὸ ὅτι τὸ μέσον ζῶν βᾶρος τῆς φυλῆς τὸ ὁποῖον δίδει τὴν μεγίστην διαφορὰν εἶναι ἀντιστοιχῶς κατώτερον (+) ἢ ἀνώτερον (—) τοῦ ἀντιστοιχοῦ γενικοῦ μέσου ὄρου.

Τὰ σύμβολα LR ὑποδηλοῦν τὴν φυλὴν Landrace καὶ τὰ LB τὴν φυλὴν Large—Black καὶ τὸ ED. τὴν φυλὴν Edelschwein.

Ἡ διερεῦνησις τῶν τελευταίων % ἀναλογιῶν δίδει σημαντικὰς ἐπεξηγήσεις τῶν δεδομένων τοῦ πίνακος II, τῆς συγκρίσεως γενομένης ὡς πρὸς τὰς τιμὰς τῶν Γενικῶν Μέσων Ὅρων. Ἦτοι ἐὰν ἡ καμπύλη τῶν Γενικῶν Μέσων Ὅρων θεωρηθῇ σταθερὰ καὶ ἐξετάσωμεν τὴν ἀπόκλισιν τῶν μέσων βαρῶν ἐκάστης φυλῆς ἀπὸ ταύτης, διαπιστοῦμεν ὅτι κατὰ τὴν γέννησιν ἡ μεγίστη ἀπόκλισις ὀφείλεται εἰς τὸ ἐπὶ ἔλαττον μέσον βᾶρος τῆς φυλῆς Landrace. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὰ εἰσαχθέντα εἰς τὸ πείραμα χοιρίδια τῆς ὡς ἄνω φυλῆς παρουσίασαν μειωμένον ζῶν βᾶρος γεννήσεως λόγω τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν νεογνῶν (13 χοιρίδια). Ἀπὸ τοῦ 3ου μέχρι καὶ τοῦ 6ου μηνὸς ηλικίας εἶναι αἰσθητὰ τὰ ἐπὶ ἔλαττον μέσα βάρη τῆς φυλῆς Large—Black τὰ ὁποῖα δίδουν τὴν μεγίστην ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν μέσῃν καμπύλην.

Τέλος ἀπὸ τοῦ 6ου μέχρι τοῦ μηνὸς ἡ μεγάλη ὑπεροχὴ τῶν μέσων ἀτομικῶν βαρῶν τῆς φυλῆς Landrace ὡς πρὸς τὴν μέσῃν καμπύλην δίδει τὰ σημειούμενα μεγάλα ποσοστὰ % τοῦ Γενικοῦ μέσου ὄρου.

Ἐν συμπεράσματι ἡ ἐξέτασις τῶν ἀνὰ φυλὴν καμπυλῶν τῶν μέσων βαρῶν τοῦ Σχήματος I δεικνύει μίαν ὑπεροχὴν τῆς φυλῆς Landrace ἔναντι τῶν ἄλλων δύο καὶ κυρίως ἔναντι τῆς φυλῆς Large—Black σημειουμένη κυρίως ἀπὸ τοῦ 3ου μηνὸς ηλικίας.

Ὁ Πίναξ IIα ἀπορρέων ἐκ τοῦ Πίνακος II, δίδει τὰ μέσα ἀποκτηθέντα βάρη ἀνὰ φυλὴν ἀπὸ τοῦ ἀπογαλτισμοῦ μέχρι τὰς διαφόρους ηλικίας. Ὁ Πίναξ αὐτὸς εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τοὺς οικονομικοὺς ὑπολογισμοὺς τοὺς ὁποῖους ἐκθέτομεν εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω παρατηρήσεων ἐπὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ ζώντος βάρους κατὰ ηλικίαν, ἓνα ἀπαραίτητον δεδομένον διὰ τὴν μελέτην τῆς αὐξητικῆς ἰκανότητος τῶν φυλῶν, εἶναι ἡ παρακολούθησις τοῦ ἡμερησίου κέρδους βάρους εἰς γραμ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μέσον ἡμερησίον κέρδος δι' ὅλας τὰς ἡμέρας ἐκάστης περιόδου μεταξὺ δύο διαδοχικῶν ζυγίσεων ἤτοι διὰ τὰς 30 ἡμέρας.

Ἡ ἐξέτασις τῶν μέσων τιμῶν κευχωρισμένως διὰ τὰ ἄρρενα καὶ θήλαα ἄτο-

Π Ι Ν Α Ε ΙΙ

ΜΕΣΩΝ ΖΩΝΤΩΝ ΒΑΡΩΝ ΤΩΝ ΧΟΙΡΙΑΔΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΥΛΩΝ ΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΗΛΙΚΙΑΣ

Αί άτομικαι ζυγίσεις μετά τον άπογ/σμδν έπραγματοποιούντο ανά 30 ήμέρας

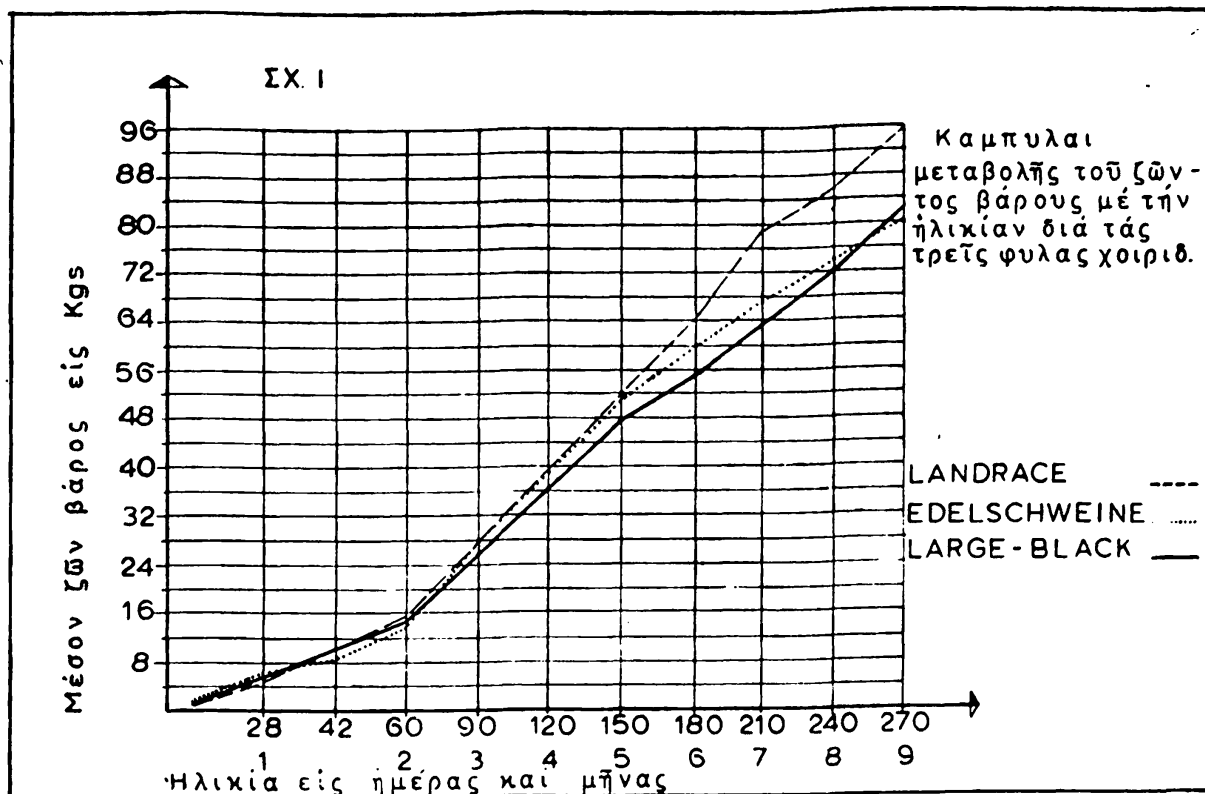
Μέσον ζών βάρος εις χλγ. ανά ηλικίαν

Ηλικία (ήμέραι)	Γενν.	28η	42α	60η	90η	120η	150η	180η	210η	240η	270η
Ηλικία (μήνες)			2	3	4	5	6	7	8	9	
Landrace	1,33	5,60	9,82	15,60	27,39	41,01	53,00	63,88	78,92	86,50,	95,19
Edelschwein	1,54	5,86	9,15	14,07	27,53	40,72	52,48	59,82	66,75	74,67	81,55
Large-Black	1,53	5,62	9,81	14,98	26,89	37,48	46,77	54,70	63,22	72,64	83,82
Γεν. Μ. δροι άδιακρ. φυλής	1,47	5,69	9,59	14,76	27,28	39,79	51,14	69,53	59,69	78,06	87,03
Μεγ. διαφ. βα- ρων των 3 φυλ. άπό του Γ.Μ.Ο. εις χλγ.	0,14	0,17	0,44	0,84	0,39	2,31	3,37	4,83	9,24	8,45	8,16
Μεγ. διαφ. % Του Γ.Μ.Ο.	+9,5	-2,9	+4,6	-5,7	+1,4	+5,8	+6,6	+8,1	-13,3	-10,8	-9,4
	+LR	-ED	+ED	-LR	+LB	+LB	+LB	+LB	-LR	-LR	-LR

μα, ἔδειξεν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπίδρασις τοῦ φύλου ἐπὶ τοῦ ἡμερησίου κέρδους ζῶντος βάρους.

Αἱ μέσαι τιμαὶ ἀνὰ φυλὴν χοίρων παρέχονται εἰς τὸν Πίνακα III. κατὰ μη-

νιαίας περιόδους ἡλικίας δηλ. καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 1ου, 2ου κλπ. μηνῶν ἡλικίας.

Ἡ ἐξέτασις τῶν διαφορῶν. % (Πίνακος III), δίδει τὰς κατωτέρω ἐνδείξεις

Ὡς πρὸς τὴν καμπύλην τῶν μέσων γενικῶν ὄρων κατὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ 1ου μηνὸς ὑπερέχουν εἰς ἀξητικὴν ἱκανότητα τὰ Large-Black.

Κατὰ τοὺς 4ον καὶ 5ον μῆνας εἶναι αἰσθητὴ ἢ ἐπὶ ἔλαττον ἡμερησία αὔξις τῆς Large-Black ἢ ὅποια συνεχίζεται καὶ κατὰ τοὺς 6ον καὶ 7ον μῆνας κατὰ τοὺς ὁποίους ὁμως εἶναι περισσότερον αἰσθητὴ ἢ ἐπὶ μείζον αὔξις τῶν χοιριδίων Landrace. Τέλος κατὰ τοὺς 8ον καὶ 9ον μῆνας εἶναι αἰσθητὴ ἢ μεγάλη ἀξητικὴ ἱκανότης τῶν Large-Black.

Εἰς τὸ Σχῆμα II δίδομεν τὰς καμπύλας μεταβολῆς τοῦ ἡμερησίου κέρδους βάρους μηνιαίως καὶ κατὰ φυλὴν. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι αἱ μέγιστα τιμὰ λαμβάνονται τὸν 3ον ἢ 4ον μῆνα ἡλικίας, με βαθμιαίαν ἐν συνεχείᾳ πτώσιν. Ἡ ἀπότομος ἀνοδος τῆς καμπύλης τῶν Landrace κατὰ τὸν 7ον μῆνα καὶ ἡ πτώσις τοῦ 6ου μηνὸς εἰς τὰ Large-Black, ἀποτελοῦν προφανῶς ἀνωμάλους καὶ μὴ τυπικὰς καταστάσεις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀγνώστων παραγόντων.

Περισσότερον ὁμαλὴ παρουσιάζεται ἡ καμπύλη τῶν Edelschwein. Παρὰ ταῦτα ἡ ὑπεροχὴ τῆς φυλῆς Landrace εἰς ἡμερησίον κέρδος βάρους εἶναι ἐμφανῆς, ἀπὸ τοῦ 4ου μηνὸς ἡλικίας καὶ περαιτέρω.

Εἰς τὸν Πίνακα III δίδομεν καὶ τὸ μέσον ἡμερησίον κέρδος ἀνὰ κεφαλὴν διὰ τὴν περίοδον ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι καὶ τοῦ 9ου μηνός. Μία σύγκρισις τῶν τιμῶν τούτων εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ δεδομένα εἰς τὰς διαφόρους χώρας δίδεται εἰς τὸν πίνακα IV.

Αἱ τιμαὶ ἀφοροῦν εἰς παρατηρήσεις χοίρων 100 χλγ. ζῶντος βάρους καί, θεωροῦνται

Π Ι Ν Α Ξ ΙΙα

ΜΕΣΩΝ ΑΠΟΚΤΗΘΕΝΤΩΝ ΒΑΡΩΝ ΕΙΣ ΧΛΓ. ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΠΟΓΑΛΑΚΤΙΣΜΟΥ (42α ήμερ.)
ΜΕΧΡΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΤΩΝ ΧΟΙΡΙΑΔΙΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΥΛΩΝ

	42—90	42—120	42—150	42—180	42—210	42—240	42—270
Περίοδοι εις ήμερ. ἀπὸ ἀπογαλ..... μέχρι							
Περίοδος εις μήνας ἀπὸ τὸν ἀπογαλ. μέχρι	3	4	5	6	7	8	9
Landrace	17,57	31,19	43,18	54,06	69,10	76,68	85,37
Edelschwein	18,38	31,57	43,33	50,67	57,60	65,52	72,40
Large-Black	17,08	27,67	37,96	44,89	53,41	62,83	74,01

Π Ι Ν Α Ε ΙΙΙ

ΜΕΣΩΝ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΕΡΔΩΝ Ζ. ΒΑΡΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥΣ

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΧΟΙΡΙΑΙΩΝ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΦΥΛΩΝ

Αι μέσαι τιμαί λαμβάνονται διά τὰς 30 ἡμέρας ἐκάστης περιόδου

Ἡμερήσιον κέρδος ζῶντος βάρους εἰς γραμμ.

Περίοδος εἰς ἡμέρ. ἀπὸ ..... μέχρι	Γενν. ἕως 28ῆ	28—60	60—90	90—120	120—150	150—180	180—210	210—240	240—270	M.O. 9
Μηνιαία περ. ἡλικίας	10ς	20ς	30ς	40ς	50ς	60ς	70ς	80ς	90ς	Μην.
Landrace	153	301	393	448	413	387	466	253	243	348
Eldelschwein	154	260	449	440	392	245	226	266	229	296
Large—Black	159	287	445	353	343	231	284	314	341	305
Γεν. Μεσ. ὄροι ἀδιακρίτως πωλῆς	155	282	430	424	383	292	325	280	272	317
Μεγίστη διαφ. % τοῦ Γ.Μ.Ο.	—4	+22	+37	+71	+40	—95	—141	—34	—69	
	—LB	+ED	+LR	+LB	+LB	—LR	—LR	—LB	—LB	

Π Ι Ν Α Κ Ι Υ

ΜΕΣΩΝ ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΚΕΡΑΩΝ Ζ. ΒΑΡΟΥΣ ΕΙΣ ΓΡΑΜΜ. ΕΙΣ ΤΑΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΧΩΡΑΣ

(Στοιχεία Γενεαλογικών Βιβλίων Χοίρων)

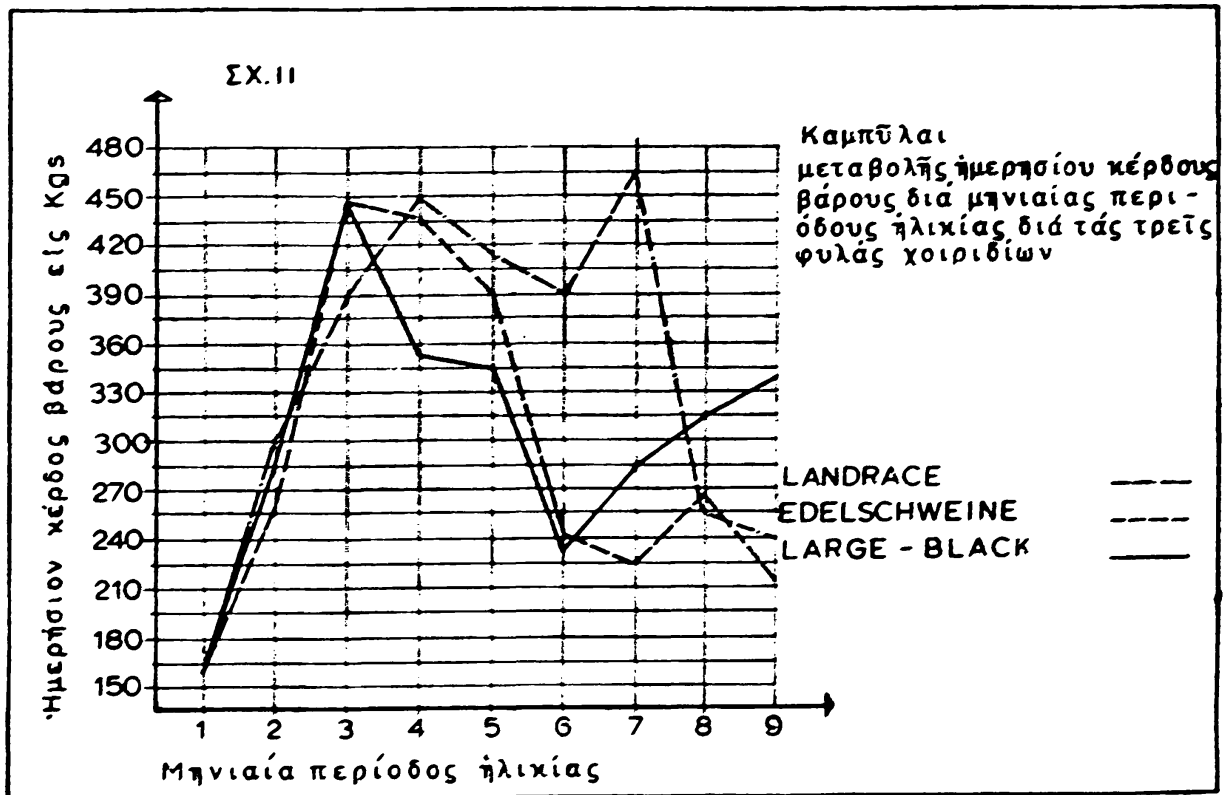
Προέλευσις στοιχείων	Φυλή Χοίρων	Έτος έλέγχου	Ήμερήσιον κέρδος γραμμ.	Παρατηρήσεις
Δανία	Γενικός Μ. όρος	1955—56	680	Δέν αναφέρεται
Φινλανδία	Landrace	1955	713	συγκεκριμένη
	Large-Whites	»	699	φυλή χοίρων
Νορβηγία	Γενικός Μ. όρος	1951—56	724	
Κάτω Χώραι	Landrace	1955	610	
	Edelschwein	»	600	
Σουηδία	Landrace	1955	672	
	Large-Whites	»	683	
Γαλλία	Large-Whites	1956	263	
	»	1959	283	
Ήμέτερον	Landrace	1963	348	
Πείραμα	Edelschwein	»	296	
	Large-Black	»	305	

μέσαι τιμαί μεγάλου αριθμού χοίρων έγγεγραμμένων εις τὰ Γενεαλογικά Βιβλία τών αντιστοιγών χωρών.

Τὰ ημέτερα αποτελέσματα, ύπολειπόμενα σημαντικά τών έντατικών έκμεταλλεύσεων τών Σκανδιναυικών και Κάτω Χωρών, δύνανται νά θεωρηθούν μάλλον ικανοποιητικά διά μίαν χωρικήν έκμετάλλευσιν έν Έλλάδι, συγκρινόμενα μέ τήν αποτελέσματα τής Γαλλίας. Μέ μίαν καλύτεραν διατροφήν, ύπάρχουν ασφαλώς περιθώρια αύξήσεως τούτων.

Σύγκρισις καταναλωθείσης τροφής και αποκτηθέντος ζώντος βάρους:

Ός ήδη ανέφερθη, δι' έκάστην ομάδα χοίρων υπελογίζετο ακριβώς ή κατα-

ναλωθείσα τροφή δι' έκάστην περίοδον μεταξύ δύο διαδοχικών ζυγίσεων. Η θρεπτική αξία τών τροφών υπελογίσθη βάσει τών Πινάκων, οί όποιοι δίδουν διά τούς χοίρους τήν περιεκτικότητα αυτών εις Συνολικά πεπτά θρεπτικά στοιχεία (Σ.Π.Θ.) καθώς και εις πεπτάς Αζωτούχους ούσιαις. (Π.Α.) διά 1000 μέρη τροφής.

Διά νά περιορίσωμεν όσον τό δυνατόν τόν άτομικόν παράγοντα, εις τόν Πίνακα V. δίδομεν δι' έκάστην περίοδον τό σύνολον τής καταναλωθείσης τροφής από όλα τά άτομα έκάστης φυλής χοίρων. Υπολογίζοντες επίσης και τό συνολικόν αποκτηθέν ζών βάρος τής ομάδος προβαίνομεν εις τούς διαφόρους ύπολογισμούς του Πίνακος V.

Ός δείκτης μετατροπής τής τροφής χαρακτηρίζονται τά Συνολικά Πεπτά Θρεπτικά στοιχεία (Σ.Π.Θ.) εις γλ.γ. ανά 1 γλ.γ. αποκτηθέντος ζώντος βάρους.

Εις τόν Πίνακα V ή σχέσις ΣΠΘ/ΠΑ δίδει εικόνα τής θρεπτικής αξίας τών χρησιμοποιηθέντων σιτηρεσιών.

Ο δείκτης μετατροπής τής τροφής δίδει σημαντικήν εικόνα τής αφομοιωτικής ικανότητας τών φυλών. Ο δείκτης ούτος αύξάνει βαθμιαίως μέ τήν ηλικίαν του ζώου.

Οι παρατηρηθέντες επί έλαττον δείχται κατά τόν 7ον μήνα εις τά Landrace και κατά τόν 8ον μήνα εις τας δύο άλλας φυλάς προφανώς δέν αποτελούν όμαλās καταστάσεις. Τούτο όφείλεται εις τήν επίδρασιν άγνωστων παραγόντων.

(Συνεχίζεται)

ΠΑΙΔΕΙΑ

ΥΠΟ

ΔΡ. ΙΩΑΝΝΟΥ Κ. ΕΞΑΡΧΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ Υ.Π.Α.Η.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΩΡΟΝ ΤΗΣ Υ. Π. Α. Η. (ΗΠΕΙΡΟΣ—ΚΕΡΚΥΡΑ—ΛΕΥΚΑΣ)

Ι.—Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ο χώρος ούτος είναι ή πλέον καθυστερημένη οικονομικοκοινωνικώς περιοχή ολοκλήρου τής Ελλάδος. Στηρίζει την οικονομίαν του κατά κύριον λόγον εις την πρωτογενή παραγωγήν, παρά τὸ γεγονός ὅτι 63,8% τῆς ἐπιφανείας του εἶναι ὄρεινή περιοχή, 27% ἡμιορεινή καὶ μόνον 15,9% τῆς ἐκτάσεως εἶναι πεδινή περιοχή, ἔναντι 30% μέσου ὄρου πεδινήσ περιόχης ολοκλήρου τῆς χώρας. 72,4% τοῦ πληθυσμοῦ ἀποξῆ ἐκ τῆς πτωχῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς. Τὸ κατά κεφαλὴν ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ χώρου τῆς ΥΠΑΗ ὑπολογίζεται διὰ τὸ 1963 εἰς 185 δολλάρια, ἔναντι 400 δολλ. περίπου τοῦ μέσου ὄρου τῆς Ελλάδος.

Ἡ περιοχή περιλαμβάνει 6 Νομοὺς (Ἰωαννίνων—Ἀρτης—Πρεβέζης—Θεσπρωτίας—Κερκύρας—Λευκάδος) μὲ συνολικὸν πληθυσμὸν 483.354 ἄτομα.

Ἡ ἔκτασις τῆς περιοχῆς ἀνέρχεται εἰς 9.925 τετρ. χιλ)τρα καὶ οὕτω ἀντιστοιχοῦν 49 κάτοικοι κατὰ τετρ. χιλ)τρον.

Ἡ ὑποαπασχόλησις καὶ ἡ ἀνεργία εἶναι μόνιμοι καταστάσεις εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η. καὶ ἐκεῖθεν τὰ λίαν σοβαρὰ πλεονάσματα τοῦ πληθυσμοῦ, τὰ ὅποια συνεχῶς διαρρέουν πρὸς τὴν λοιπὴν χώραν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ὡς μετανάσται. Διὰ τὴν περίοδον 1951—1961 ὑπολογίζεται ὅτι μετηγάστεισαν εἰς μὲν τὸ ἐσωτερικὸν 40.896 ἄτομα, εἰς δὲ τὸ ἐξωτερικὸν 7.500 ἦτοι συνολικῶς 48.396 ἄτομα.

Ο ρυθμὸς μεταναστεύσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1962 καὶ 1963 ἐνετάθη.

Ἡ καθ' ὁμάδας ἡλικιῶν κατανομή τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τοὺς 4 Ἡπειρωτικὸς νομοὺς ἔχει ὡς κάτωθι:

Ὅμαδες ἡλικιῶν	Ἄτομα	Ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου
0 — 4 ἐτῶν	40.066	11,4
5 — 14 »	75.441	21,4
15 — 44 »	137.853	39,1
45 — 64 »	61.018	17,3
65 ἐτῶν καὶ ἄνω	26.218	7,4
Σύνολον	340.596	96,6
Συλλογικαὶ συμβιώσεις	12.008	3,4
Γενικὸν Σύνολον	352.604	100,0

Αἱ ομάδες ἡλικιῶν τῶν Νήσων Κερκύρας καὶ Λευκάδος ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ὅμαδες ἡλικιῶν	Ἀτομα	Ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου
0 — 14 ἐτῶν	33.900	25,9
15 — 44 »	53.200	40,7
45 — 64 »	28.000	21,4
65 ἐτῶν καὶ ἄνω	15.700	12,0
Σύνολον	130.800	100,0

Δεδομένου ὅτι εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μεταναστεύουν ἄτομα ἡλικίας κάτω τῶν 45 ἐτῶν καὶ δεδομένου ὅτι ἡ μετανάστευσις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν συνεχίζεται μὲ τὸν αὐτὸν καὶ μάλιστα ἠϋξημέναν ρυθμὸν, προβλέπεται ἡ μείωσις τῆς ὁμάδος ἀτόμων ἡλικίας 24—44 καὶ ἐπομένως ἡ γήρανσις τοῦ πληθυσμοῦ.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω καὶ δεδομένου ὅτι κατὰ τοὺς παρελθόντας 4 αἰῶνας ἡ μετανάστευσις ἀπετέλει, λόγῳ τῆς φυσικῆς πενίας τοῦ χώρου εἰς γεωργικὰ ἐδάφη καὶ ἀξιοποιήσιμα μεταλλευτικὰ ἀποθέματα, σοβαρὰν πηγὴν ἐπιβιώσεως τοῦ πληθυσμοῦ, παραλλήλως δὲ ἡ μορφή τῆς διαμορφουμένης, ἐκ τῆς εἰσόδου τῆς χώρας εἰς τὴν Κοινὴν Ἀγοράν, οἰκονομίας, θὰ ἀπαιτήσῃ τὴν σοβαρὰν ἀριθμητικὴν μείωσιν τῶν 86.031 γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων κατὰ 60% περίπου, καθίσταται φανερόν, ὅτι τὸ ἔμψυχον ὑλικὸν τῆς περιοχῆς θὰ πρέπει νὰ διασφαλίσῃ ἐργασίαν εἰς τοὺς τομεῖς τῆς δευτερογενοῦς καὶ τριτογενοῦς παραγωγῆς ἐν Ἑλλάδι ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ἐπειδὴ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ὑ.Π.Α.Η. τομέων τῆς βιομηχανίας καὶ ὑπηρεσιῶν θὰ ἀπαιτήσῃ ἀνθρώπινον ὑλικὸν πλεόν ἐκπαιδευμένον καὶ ἐπειδὴ οἱ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μεταναστεύοντες Ἕλληνες χρησιμοποιοῦνται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν τομέα τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς, καθίσταται φανερόν, ὅτι διὰ πτωχὰς περιοχὰς ὡς ὁ χῶρος τῆς Ὑ.Π.Α.Η., ὅπου ἡ κυρία πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ εἶναι τὸ ἔμψυχον ὑλικόν, εἶναι ἀπαραίτητον ὅπως ἡ ἐκπαίδευσις ἀναλάβῃ τὸ κύριον βάρος βελτιώσεως τῶν σημερινῶν συνθηκῶν, πρὸς διάσπασιν τῶν δεσμῶν τῆς ὑποανάπτυξεως. Πτωχαὶ περιοχαὶ ὡς ὁ χῶρος τῆς Ὑ.Π.Α.Η., διὰ νὰ ἀνελιχθοῦν οἰκονομικῶς, δεόν κατὰ κύριον λόγον νὰ ἐφοδιασθοῦν διὰ σχολικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων πάσης ἐκπαιδευτικῆς ἱεραρχίας, ὥστε νὰ μορφωθῇ ἐπαρκῶς ἅπαν τὸ δημιουργούμενον ἔμψυχον ὑλικόν καὶ ἀναλόγως τῆς δωρεᾶς ἐκάστου νὰ ἐκπαιδευθοῦν τὰ ἄτομα ἀπὸ τῆς 9ετοῦς βασικῆς ἐκπαίδευσσεως μέχρι τῆς πανεπιστημιακῆς τοιαύτης καὶ παραλλήλως νὰ ἀναπτυχθοῦν αἱ συγκοινωνίαι τοῦ χώρου τῆς Ὑ.Π.Α.Η. μετὰ τῶν λοιπῶν τμημάτων τῆς χώρας καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ νὰ ὀλοκληρωθοῦν τὰ λοιπὰ ἔργα βασικῆς ὑποδομῆς (ἐγγειοβελτιωτικά, ἐξηλεκτρισμός, τηλεπικοινωνίαι κλπ.).

Εἰς τὸ παρελθόν, αἱ ὑπὸ τὸν τουρκικῶν ζυγῶν ὄρειναι περιοχοὶ τῆς Ὑ.Π.Α.Η. εἶχον ἀναπτύξει, διὰ τῶν Δημοτικῶν καὶ Ἑλληνικῶν σχολείων, ἀξιόλογον ἐκπαιδευτικὴν στάθμημν τοῦ πληθυσμοῦ, ὑπερέχουσαν τῆς ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἐγγυὸς Ἀνατολῆς ὑφισταμένης τοιαύτης καὶ οὕτω ἀνέπτυξαν ἔμψυχον ὑλικὸν λίαν κατάλληλον διὰ τὸ εἶδος τῆς ἀσκουμένης, τὴν περίοδον ἐκείνην, οἰκονομίας ἀστικοφεουδαρχικῆς μορφῆς, εἰς ἣν ἐκυριάρχουν ἐν τῇ δευτερογενῇ παραγωγῇ αἱ μορφαὶ τῆς οἰκογενίας καὶ βιοτεχνίας.

Σήμερον, ἀτυχῶς αἱ συνθήκαι διαφοροποιοῦνται σοβαρῶς, διότι εἰς τὴν δευτερογενῇ παραγωγῇ κυριαρχεῖ ἡ βιομηχανία ἢ καὶ ὁ αὐτοματισμὸς εἰς οὓς θὰ πρέπει νὰ διασφαλίσουν ἐργασίαν, ὡς ἀνείδικεντοι ἢ εἰδικευμένοι ἐργάται καὶ ὡς τεχνικοὶ μέσης ἢ πανεπιστημιακῆς στάθμης, ἐν μέγα μέρος τοῦ ἐκ τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς πλεονάζοντος πληθυσμοῦ, ἐνῶ καὶ ἡ εἰς τὴν τριτογενῇ ἀπα-

σχόλησιν (ύπηρεσίαι) διασφάλις εργασίας προϋποθέτει ὅσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέραν στάθμην ἐκπαιδεύσεως τόσον διὰ τουριστικὰς ἐνασχολήσεις, αἵτινες φαίνεται ὅτι τὰ προσεχῆ ἔτη θὰ σημειώσουν σοβαρὰν ἐξέλιξιν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Υ.Π.Α.Η., ὅσον καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς κλάδους καὶ τομεῖς τῶν ύπηρεσιῶν (ἐκπαίδευσις κλπ.).

Κυρία κατὰ ταῦτα ἐπιδιώξεις τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Υ.Π.Α.Η. θὰ πρέπει νὰ ἀποτελῇ ἢ ὅσον τὸ δυνατόν ταχυτέρα ἐφαρμογὴ τῆς προγραμματισθείσης γενικῆς ὑποχρεωτικῆς βασικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπάντων τῶν ἀνηλίκων νέων ἐπὶ 10ετίαν, ὥστε τὰ ἐνηλικιούμενα ἄτομα νὰ εἶναι πλέον πεπαιδευμένα καὶ ἐπομένως πλέον κατάλληλα διὰ τὴν χρησιμοποίησιν των παρὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν ύπηρεσιῶν καὶ ἢ ἐν συνεχείᾳ περαιτέρω ἐκπαίδευσις ἀπάντων τῶν ἰκανωτέρων ἀτόμων πρὸς περάτωσιν τοῦ κύκλου ἐκπαιδεύσεως μέσης βαθμίδος (12ετῆς ἐκπαίδευσις) καί, τέλος, τῶν ἐκ τούτων πλέον ἰκανῶν εἰς πανεπιστημιακὴν στάθμην.

II.— ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΣΗΜΕΡΟΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΕΙΣ ΧΩΡΟΝ Υ.Π.Α.Η.

Ἐς ἐξετάσωμεν νῦν δι' ἀριθμῶν τὴν ἐν τῇ Υ.Π.Α.Η. ὑφισταμένην ἐκπαιδευτικὴν κατάστασιν.

1.—ΑΓΡΑΜΜΑΤΟΙ

Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἠλείρου, βάσει τῶν στοιχείων τῆς Στατιστικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1961, ὑπάρχουν 261.105 ἄτομα (117.400 ἄρρενες καὶ 143.705 θήλεις) ἡλικίας ἄνω τῶν 10 ἐτῶν. Ἐκ τούτων 200.596 ἄτομα ἢ 76,8% (108.789 ἢ 92,7% ἄρρενες καὶ 91.807 ἢ 63,9% θήλεις) εἶναι ἐγγράμματοι καὶ 60.509 ἄτομα ἢ 23,2% (ἄρρενες 8.611 ἄτομα ἢ 7,3% καὶ θήλεις 51.898 ἄτομα ἢ 36%) εἶναι ἀγράμματοι. Τὸ ποσοστὸν τῶν 23,3 ἀγράμμάτων εἶναι ὑψηλότερον τοῦ μέσου ὄρου τῆς χώρας κατὰ 5%, διότι τοῦτο ἀνέρχεται εἰς 18,0%. Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τὸ 7% τῶν ἀρρένων ἀγράμμάτων εἶναι χαμηλότερον τοῦ μέσου ὄρου τῆς χώρας, ὅπου τοῦτο εἶναι 8,0%, ἐνῶ τὸ ποσοστὸν τῶν θηλέων ἀγράμμάτων τῆς Ἠλείρου, ἀνερχόμενον εἰς 36%, εἶναι σημαντικῶς ἀνώτερον τοῦ ἐθνικοῦ μέσου ὄρου, ὅστις ἀνέρχεται εἰς 27%.

Εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Ἰονίων Νήσων τὸ ποσοστὸν τῶν ἀγράμμάτων εἶναι πλέον ἠϋξημένον, ἀνερχόμενον εἰς 28% τοῦ συνόλου τῶν ἀτόμων ἡλικίας ἄνω τῶν 10 ἐτῶν (9% τῶν ἀρρένων καὶ 43% τῶν θηλέων). Ἐπομένως εἰς Κέρκυραν καὶ Λευκάδα ὑπολογίζονται ὡς ἀγράμματοι 4.300 ἄρρενες καὶ 26.000 θήλεις.

Δίδομεν κατωτέρω τελικὸν πίνακα, εἰς τὸν ὁποῖον ἐμφανίζονται οἱ ἀπόλυτοι καὶ οἱ σχετικοὶ ἀριθμοὶ τῶν ἐγγραμμάτων καὶ ἀγράμμάτων τῆς Υ.Π.Α.Η., βάσει τῶν στοιχείων τῶν ἀπογραφῶν 1951 καὶ 1961 τοῦ ἡλικίας 10 ἐτῶν καὶ ἄνω πληθυσμοῦ.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος τούτου, ἐμφαίνεται ὅτι, κατὰ τὴν 10ετίαν 1951—1961, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν ἐγγραμμάτων ἀνῆλθεν ἀπὸ 254.557 ἄτομα ἢ 68% τὸ 1951 εἰς 277.896 ἄτομα ἢ 75,4% τὸ 1961.

Ἐπομένως, κατὰ τὴν 10ετίαν ἠϋξήθησαν οἱ ἐγγράμματοι κατὰ 23.339 ἄτομα ἢ κατὰ 7,4% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ ἄνω τῶν 10 ἐτῶν. Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι οἱ ἄρρενες ἐγγράμματοι ἀπὸ 155.994 ἄτομα ἢ 88,2% τοῦ συνόλου ἀνῆλθον εἰς 152.289 ἄτομα (ἐμειώθη ὁ ἀπόλυτος ἀριθμὸς, λόγω, προφανῶς, τῆς μεταναστεύσεως) ἢ 92,2% τοῦ συνόλου καὶ ἐπομένως ἐντὸς τῆς 10ετίας ἔχομεν αὔξη-

σιν τῶν ἐγγραμμάτων ἀρρένων κατὰ 4,0⁰/₀ καὶ αὐξησιν τῶν θηλέων ἐγγραμμάτων ἀπὸ 98.563 ἄτομα ἢ 49,9⁰/₀ τοῦ 1951 εἰς 125.607 ἄτομα ἢ 61,8⁰/₀ τῶν ἄνω τῶν 10 ἐτῶν θηλέων ἀτόμων τοῦ 1961. Ἐπομένως, παρατηροῦμεν αὐξησιν τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἐγγραμμάτων θηλέων κατὰ 27.044 ἄτομα ἢ κατὰ 11,9⁰/₀

Ἀντιθέτως, οἱ ἀγράμματοι τοῦ 1951 ἐνήρχοντο εἰς 119.650 ἢ 32⁰/₀ τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ ἄνω τῶν 10 ἐτῶν, μειωθέντες κατὰ τὸ 1961 εἰς 90.809 ἄτομα ἢ 24,6⁰/₀ τοῦ συνόλου.

Οἱ ἄρρενες ἀγράμματοι, ἀνερχόμενοι τὸ 1951 εἰς 20.803 ἄτομα ἢ 11,8⁰/₀, ἐμειώθησαν τὸ 1961 εἰς 12.911 ἄτομα ἢ εἰς 7,8⁰/₀. Ἐπομένως ἡ σχετικὴ μείωσις ἀνῆλθεν εἰς 4,0⁰/₀

Αἱ θήλειαι ἀγράμματοι, ἀνερχόμεναι τὸ 1951 εἰς 98.847 ἄτομα ἢ εἰς 50,1⁰/₀ τοῦ συνόλου, ἐμειώθησαν τὸ 1961 εἰς 77.898 ἄτομα ἢ 38,2⁰/₀ τοῦ συνόλου. Ἐπομένως ἡ μείωσις τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ ἀνῆλθεν εἰς 11,9⁰/₀.

Ἐὰν ἐπομένως ὁ ρυθμὸς μείωσεως τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ συνεχισθῇ ὁ αὐτός, θὰ ἀπαιτηθοῦν διὰ τὸν μηδενισμόν του δύο δεκαεταῖα διὰ τοὺς ἄρρενας καὶ 3 δεκαεταῖα διὰ τὰς θήλειαι.

Λεπτομερέστερον τὸ ὄλον πρόβλημα τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ διερευνᾶται εἰς τὴν μελέτην «Ο ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΩΡΟΝ ΤΗΣ Υ.Π.Α.Η.» τοῦ κ. Γ. Πατσιοῦρου, πτυχιούχου Α.Σ.Ο. καὶ Ε.Ε., ὑπαλλήλου τῆς Υ.Π.Α.Η. (Ἀπρίλιος 1964). Εἰς τὴν μελέτην ταύτην ἀναφέρονται λεπτομερέστερα στοιχεῖα ἀκόμη καὶ κατὰ Κοινότητα.

Βαρύ, λοιπόν, καὶ δύσκολον ἔργον θὰ πρέπει νὰ ἐπωμισθοῦν οἱ διδάσκαλοι καὶ ἰδίαι αἱ διδασκάλισσαι τῆς ὑπαίθρου διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτεραν μείωσιν τοῦ ποσοστοῦ τούτου τῶν ἀγραμμάτων διὰ τῆς ἰδρύσεως καὶ λειτουργίας σχολείων ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐνηλίκων ἀγραμμάτων εἰς τὴν ὑπαίθρου τῆς Υ.Π.Α.Η. καὶ ἰδίαι κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον, ὅταν ὑπάρχη ἀρκετὸς ἐλεύθερος χρόνος τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀγροτισσῶν.

Εἰς τὸ παρελθόν, ὑπὸ τῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Προγράμματος Ἡπειροῦ ἀνηγέρθησαν δύο κέντρα ἐπιμορφώσεως ἐνηλίκων εἰς Παρακάλαμον καὶ Κόνιτσαν, μὲ κυρίαν ἀποστολὴν τὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν ἐνηλίκων κατοίκων εἰς θέματα ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ παραλλήλως τὴν παρὰ τῶν Δ)ντῶν τῶν Κέντρων ἐκπαίδευσιν τῶν ἐνηλίκων ἀγραμμάτων. Ἀτυχῶς, ἡ λειτουργία τῶν Κέντρων τούτων εἰς τὸν τομέα καταπολεμήσεως τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἔδωσαν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ μὲ ἕτερα 22 Κέντρα λειτουργήσαντα ὑπὸ τῶν Ν.Ε.Κ.Α.

2.—ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΝΗΠΙΩΝ

Κατὰ τὰ δεδομένα τῆς Στατιστικῆς τῆς ἐκπαιδεύσεως, κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1959—1960 ἐλειτούργησαν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἡπειροῦ 91 Δημόσια Νηπιαγωγεία (ἐπὶ συνόλου 831 δημοσίων Νηπιαγωγείων λειτουργησάντων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο), μὲ προσωπικὸν 100 νηπιαγωγῶν καὶ 3.085 φοιτήσαντα νήπια. Ἐπομένως κατὰ νηπιαγωγὸν εἶχομεν ἀντιστοιχίαν 31 νηπίων.

Πλέον τούτων, ἐλειτούργησαν καὶ μὴ δημόσια νηπιαγωγεία μὲ 2 νηπιαγωγούς καὶ 74 φοιτήσαντα νήπια.

Εἰς Κέρκυραν καὶ Λευκάδα ἐλειτούργησαν τέσσαρα Δημόσια καὶ δύο μὴ δημόσια Νηπιαγωγεία, μὲ 6 νηπιαγωγούς καὶ 240 νήπια καὶ ἐπομένως 40 κατὰ νηπιαγωγόν.

Ἐπομένως εἰς Ἡπειρον, ἐν σχέσει μὲ τὸν πληθυσμόν, ἐλειτούργησαν ἀναλογικῶς τὰ περισσότερα νηπιαγωγεία, μετὰ τὴν Μακεδονίαν, ἐξ ὄλων τῶν διαμε-

Π Ι Ν Α Κ 2

Δημόσια και μη δημόσια δημοτικά σχολεία λειτουργήσαντα κατά τὸ σχολικὸν ἔτος 1959 - 1960 εἰς τὸν χῶρον τῆς Υ.Π.Α.Η.

Περιοχή	Δημόσια ἡμερήσια δημ. σχολεία		Μη δημόσια δημ. σχολεία		Νυκτερινά δημ. σχολεία		Γενικὸν Σύνολον										
	Ἀριθ. Διδακτὸν προ-σχο- λείων	Ἐγγεγραμμένοι μαθηταὶ	Ἀριθ. Διδακτὸν προ-σχο- λείων	Ἐγγεγραμ. μαθηταὶ	Ἀριθ. Διδακτὸν προ-σχο- λείων	Ἐγγεγραμ. μαθηταὶ	Ἀριθ. Διδακτὸν προ-σχο- λείων	Ἐγγεγραμ. μαθηταὶ									
Ἠπειρος	826	1.315	51.452	39	2	7	98	14	59	61	1.035	17	887	1.385	52.585	38	
Κέρκυρα	148	268	11.716	44	2	4	140	35	34	36	715	20	235	391	15.993	43	
Λευκάς	51	83	3.422	41													
Σύνολον	1.025	1.666	66.590	39.9	4	11	238	22	93	97	1.750	18	1.192	1.774	68.578	39,6	

Τελικός πίναξ έμγραφίων τους άπολύτους και σχετικούς άριθμούς των έγγραμμάτων και άγραμμάτων της Υ.Π.Α.Η., βάσει των στοιχείων των άπογραφών 1951, 1961 του ηλικίας 10 έτων και άνω πληθυσμού

Νομός	Φύλον	Α π ο γ ρ α φ ή 1 9 5 1		Α π ο γ ρ α φ ή 1 9 6 1							
		Πληθυσμ.	Έγγραμ. %	Πληθυσμ.	Έγγραμ. %						
Άρης	Άρρενες	26.521	22.971	86.6	3.550	13,4	29.061	26.727	92.0	2.334	8,0
	Θήλειες	29.399	12.389	42.1	17.010	57,9	33.699	18.959	56.3	14.740	43,7
	Σύνολον	55.920	35.360	64.2	20.560	36.8	62.760	45.686	72.8	17.074	27,2
Θεσσατίας	Άρρενες	17.318	14.550	84.0	2.768	16.0	16.154	14.559	90.1	1.595	9,9
	Θήλειες	17.924	7.780	43.4	10.144	56.6	20.338	12.094	59.5	8.244	40.5
	Σύνολον	35.242	22.330	63.4	12.912	36.6	36.492	26.653	73.0	9.839	27.0
Ίωαννίνων	Άρρενες	58.901	54.157	91.9	4.726	8.1	50.651	47.743	94.2	2.908	5.8
	Θήλειες	62.779	38.033	60.6	24.744	39.4	65.068	45.240	69.5	19.828	30.5
	Σύνολον	121.680	92.190	75.8	29.470	24.2	115.719	92.983	80.3	22.736	19.7
Πρεβέσης	Άρρενες	20.909	18.190	67.0	2.719	13.0	21.534	19.760	91.8	1.774	8.2
	Θήλειες	21.749	11.081	51.0	10.668	49.0	24.600	15.514	63.1	9.086	36.9
	Σύνολον	42.658	29.271	68.6	13.387	31.4	46.134	35.274	76.5	10.860	23.5
Ήπειρος	Άρρενες	133.649	109.886	88.5	13.763	11.5	117.400	108.789	92.7	8.611	7.3
	Θήλειες	131.851	69.283	52.5	62.566	47.5	143.705	91.807	63.9	51.898	36.1
	Σύνολον	255.500	179.169	70.1	76.329	29.9	261.105	200.599	76.8	60.509	23.2
Κερκύρας	Άρρενες	39.388	33.984	86.3	5.404	13.7	37.400	33.500	89.6	3.900	10.4
	Θήλειες	48.238	21.029	43.6	27.209	56.4	46.700	26.700	57.2	20.000	42.8
	Σύνολον	87.626	55.013	62.8	32.613	37.2	84.100	60.000	71.6	23.900	28.4
Λευκάδος (1)	Άρρενες	13.760	12.124	88.1	1.636	11.9	10.400	10.000	96.1	400	3.9
	Θήλειες	17.323	8.251	47.6	9.092	52.4	13.100	7.106	54.2	6.000	43.8
	Σύνολον	31.083	20.375	65.6	10.708	34.4	23.500	17.100	72.7	6.400	27.3
Υ.Π.Α.Η.	Άρρενες	176.797	155.994	88.2	20.803	11.8	165.200	152.289	92.2	12.911	7.8
	Θήλειες	197.412	98.563	49.9	98.847	50.1	203.505	125.607	61.8	77.898	38.2
	Σύνολον	374.209	254.557	68.0	119.650	32.0	368.705	277.896	75.4	90.809	24.6

(1) Μετά της Ίθάκης διά τὸ 1951.

ρισμάτων τῆς χώρας καὶ μάλιστα μὲ τὸν μικρότερον ἀριθμὸν νηπίων (31) κατὰ νηπιαγωγόν, δταν ὁ μέσος ὁρος δι' ἑλὴν τὴν χώραν ἀνῆλθε, διὰ τὰ δημόσια νηπιαγωγεία, εἰς 35 νήπια κατὰ νηπιαγωγόν.

3. — ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Κατὰ τὰ δεδομένα τῆς Στατιστικῆς τῆς Ἐκπαιδεύσεως (ΕΣΥΕ), κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1959—1960, ἐλειτούργησαν εἰς τὸν χώρον τῆς ΥΠΑΗ τὰ κάτωθι Δημοτικά σχολεῖα, μὲ τοὺς ἐν συνόλῳ ἐγγεγραμμένους μαθητάς:

Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος 2, ἐλειτούργησαν κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1959—1960 εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η. 1.122 δημοτικά σχολεῖα (δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἡμερήσια καὶ νυκτερινά), μὲ 1.774 διδάξαντας καὶ 68.578 μαθητάς. Ἐπομένως κατὰ διδάξαντα ἀντιστοιχοῦν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 38,6 μαθηταί.

Ἐκ τῶν λειτούργησάντων 1.122 σχολείων 1.118 ἦσαν δημόσια καὶ μόνον 4 ἦσαν ἰδιωτικά. Τὰ 4 ἰδιωτικά ἐλειτούργησαν εἰς Ἰωάννινα καὶ Κέρκυραν.

Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν Δημοτικῶν σχολείων, ὡς ἡμερήσια ἐλειτούργησαν τὰ 1.029 καὶ ὡς νυκτερινὰ τὰ 93. Εἰς τὰ Δημόσια Σχολεῖα ἐφοίτησαν 68.340 μαθηταὶ καὶ εἰς ἰδιωτικά μόνον 238 Ἐπομένως εἰς τὰ ἰδιωτικά σχολεῖα ἐφοίτησαν μόνον, 0,34% τῶν μαθητῶν.

Τὸ σύνολον τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η. ἀνῆλθεν εἰς 1.774 διδασκάλους καὶ ἐπομένως ἀντιστοιχοῦν 38,6 μαθηταὶ κατὰ διδάσκαλον. Εἰς τὰ νυκτερινὰ ἀντιστοιχοῦν 18 μαθηταὶ κατὰ διδάσκαλον. Εἰς τὰ ἰδιωτικά 22 μαθηταὶ κατὰ διδάσκαλον καὶ εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα 40,4 μαθηταί.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω σχολείων κατὰ τὸ ἔτος 1959—1960 δὲν ἐλειτούργησαν 6 δημοτικά σχολεῖα (2 ἔλλειψαι διδασκάλων, 3 ἔλλειψαι διδακτηρίου καὶ 1 ἔλλειψαι μαθητῶν).

Εἰς τὸν ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμενον πίνακα 3 δίδομεν στοιχεῖα στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐτῶν 1959—1960 καὶ 1960—1961:

Ἐκ τῶν στοιχείων τῶν πινάκων τούτων ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ 1959—1960 ἐφοίτησαν ἐν συνόλῳ 69.022 μαθηταὶ (ἄρρενες 36.135 + θήλειες 31.887). Ἐκ τούτων ἐνεγράφησαν εἰς τὴν πρώτην τάξιν διὰ πρώτην φορὰν 10.520 μαθηταὶ (ἄρρενες 5.407 + θήλειες 5.113) καὶ ἔλαβον ἀπολυτήριον 9.734 μαθηταὶ (ἄρρενες 5.262 + θήλειες 4.472). Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν τοῦ ἔτους τούτου 6.177 μαθηταὶ (3.472 ἄρρενες + 2.705 θήλειες) εἶχον ἡλικίαν ἄνω τοῦ 13ου ἔτους ἤτοι εἰς ποσοστὸν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν 8,94%.

Κατὰ τὸ ἔτος 1960—1961 ἐφοίτησαν ἐν συνόλῳ 67.533 μαθηταὶ (ἄρρενες 35.345 + θήλειες 32.188). Ἐκ τούτων ἐνεγράφησαν εἰς τὴν πρώτην τάξιν διὰ πρώτην φορὰν 10.390 μαθηταὶ (ἄρρενες 5.425 + θήλειες 4.965) καὶ ἔλαβον ἀπολυτήριον 9.301 μαθηταὶ (4.952 ἄρρενες + 4.349 θήλειες). Ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν τοῦ ἔτους τούτου 5.404 μαθηταὶ (3.025 ἄρρενες + 2.379 θήλειες) εἶχον ἡλικίαν ἄνω τοῦ 13ου ἔτους ἤτοι ποσοστὸν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν 8%.

Ἡ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτησάντων τακτικῶς μαθητῶν εἰς τὰ Δημοτικά Σχολεῖα εὐθύνης τῆς Υ.Π.Α.Η. ἀπὸ 69.022 τὸ 1959—1960 εἰς 67.533 μαθητάς τὸ 1960—1961 ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς μεταναστεύσεως καὶ τὴν μείωσιν τῶν γεννήσεων.

Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ μείωσις μεταξὺ τῶν ἐγγραφέντων εἰς τὴν πρώτην τάξιν τὸ 1959—1960 (10.520 μαθηταὶ) καὶ τὸ 1960—1961 (10.390 μαθηταὶ). Πάντως, καὶ διὰ τὰ δύο ἔτη, δέον νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι ἐνεγράφησαν ἅπαντες οἱ πρὸς ἐγγραφήν ὑπόχρεοι.

Π Ι Ν Α Κ Σ

Μαθηται ημερησιων δημοσιων δημοτικων σχολειων, φοιτησαντες τακτικως, εγγραφεντες εις την πρωτην τάξιν δια πρωτην φοραν, επιτυχοντες εις τας απολυτηριους εξετάσεις, υγοντες το 13ον ετος της ηλικιας των και δυνα κατα φυλον και εκπαιδευτικας περιφερειας

Σ Χ Ο Λ Ι Κ Ο Ν Ε Τ Ο Σ 1959—1960 Σ Χ Ο Λ Ι Κ Ο Ν Ε Τ Ο Σ 1960—1961

Μ α θ η τ α ι

Μ α θ η τ α ι

Εκπαιδευτικα περιφερεια	Φοιτησαντες τακτικως	Εγγραφεντες εις την Α' τάξιν δια πρωτην φοραν	Επιτυχοντες εις τας απολυτηριους εξετάσεις	Αγοντες το 13ον ετος της ηλικιας	Φοιτησαντες τακτικως	Εγγραφεντες εις την Α' τάξιν δια πρωτην φοραν	Επιτυχοντες εις τας απολυτηριους εξετάσεις	Αγοντες το 13ον ετος της ηλικιας	1959—1960		1960—1961					
									Α.ο.	Θ.ηλ.	Α.ο.	Θ.ηλ.				
Α' Αττικής	3.629	3.131	580	515	531	389	272	213	3.493	3.063	568	504	493	412	220	186
Β' Αττικής	2.771	2.532	424	397	372	311	272	199	2.754	2.427	457	338	375	335	257	210
Παρουσίας	3.525	3.235	547	513	453	422	367	281	2.733	2.514	465	420	381	318	245	210
Φιλιατών	1.717	1.452	252	198	273	201	161	123	1.700	1.430	252	221	248	203	138	111
Ζαγορίου—Μετσοβου	3.363	2.941	489	461	490	418	300	224	2.232	1.944	353	284	312	307	173	135
Σύνολον	15.005	13.289	2.292	2.084	2.119	1.746	1.372	1.040	12.912	11.378	2.095	1.767	1.809	1.575	1.033	852
Α' Ιωαννινων	4.578	4.508	667	650	691	712	402	404	3.171	3.049	468	448	477	449	293	250
Β' »	—	—	—	—	—	—	—	—	2.480	2.370	358	345	347	322	160	155
Κονίτης	1.078	1.042	162	183	136	138	111	90	1.197	1.143	207	191	172	146	78	57
Πωγων.(Δελβ.)	1.644	1.477	254	244	229	170	179	154	1.570	1.320	243	236	211	180	173	110
Α' Κερκύρας	3.431	3.318	494	481	521	429	382	340	—	—	—	—	—	—	—	—
Β' Κερκύρας	2.632	2.335	387	345	426	380	271	200	—	—	—	—	—	—	—	—
Σύνολον	13.363	12.630	1.964	1.903	2.003	1.829	1.345	1.188	8.418	7.982	1.276	1.220	1.207	1.097	704	572
Α' Κερκύρας	—	—	—	—	—	—	—	—	3.311	3.189	462	476	460	396	327	279
Β' »	—	—	—	—	—	—	—	—	2.487	2.254	357	364	378	315	229	174
Λευκάδος	3.194	2.861	408	497	469	359	231	176	3.018	2.747	489	418	428	356	213	174
Α' Πρεβέζης	4.573	4.057	683	629	671	538	524	301	2.949	2.423	384	370	389	326	322	162
Β' »	—	—	—	—	—	—	—	—	2.350	2.215	362	350	281	294	197	166
Σύνολον	7.767	6.918	1.151	1.126	1.140	897	753	477	14.015	12.828	2.054	1.573	1.936	1.677	1.288	955
ΓΕΝ. ΣΥΝ.	36.135	32.887	5.407	5.113	5.262	4.472	3.472	2.705	35.345	32.188	5.425	4.965	4.952	4.345	2.025	2.379

Ἐπειδὴ δλόκληρος ὁ χώρος τῆς Υ.Π.Α.Η. διηρέθη εἰς 39 Κέντρα Οικονομικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἀναπτύξεως, ὁρισθέντος δι' ἕκαστον Κέντρον καὶ τοῦ ἀντιστοίχου χωρίου, εἰς ὃ θὰ πρέπει νὰ συγκεντρωθοῦν αἱ Διοικητικαί, Κοινωνικαὶ καὶ Ἐκπαιδευτικαὶ δραστηριότητες, ἐζητήσαμεν παρὰ τῆς Γενικῆς Ἐπιθεωρήσεως Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως τὰ ἀριθμητικὰ στοιχεῖα τῶν κατὰ Κοινότητα λειτουργησάντων ἡμερησίων σχολείων Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1962—1963.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ταξινομηθέντα κατὰ Κέντρον, παρέχονται εἰς τοὺς ἐν συνεχείᾳ πίνακας.

Βάσει τῶν στοιχείων τῶν πινάκων τούτων, διαπιστοῦται ὅτι:

1) Τὸ σχολικὸν ἔτος 1962—1963 ἐφοίτησαν: εἰς τὰ ἡμερήσια δημόσια Δημοτικά σχολεῖα 65.943 μαθηταὶ (34.502 ἄρρενες + 31.441 θήλειες) ἔναντι 66.590 μαθητῶν, οἵτινες ἐφοίτησαν τὸ 1959—1960. Καὶ κατὰ τὸ 1962—1963 ἐμφανίζονται ἐγγεγραμμένοι εἰς τὰ σχολεῖα 3.061 μαθητρίαι ὀλιγώτεραι τῶν μαθητῶν.

2. Ἡ παρατηρούμενη μείωσις κατὰ 647 μαθητὰς μεταξὺ τοῦ 1959—1960 καὶ τοῦ 1962—1963 ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὴν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα σημειωθείσαν ἐντατικὴν μετανάστευσιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἣτις ὑπερεκάλυψεν ἐν τῇ Υ.Π.Α.Η. τὴν ἀνπιστοιχοῦσαν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ.

3) Ἡ κατανομὴ τῶν μαθητῶν κατὰ τάξεις εἶναι ἡ κάτωθι:

12. 382 εἰς τὴν πρώτην τάξιν (6.404 ἄρρενες + 5.978 θήλειες), 11.388 εἰς τὴν δευτέραν (5.939 ἄρρενες + 4.449 θήλειες), 11.217 εἰς τὴν τρίτην (5.868 ἄρρενες + 5.349 θήλειες), 10.595 εἰς τὴν τετάρτην (5.573 ἄρρενες + 5.022 θήλειες), 10.622 εἰς τὴν πέμπτην (5.616 ἄρρενες + 5.006 θήλειες), 9.740 εἰς τὴν ἕκτην (5.115 ἄρρενες + 4.625 θήλειες).

4) Οἱ ὡς ἄνω μαθηταὶ ἐφοίτησαν εἰς τὰ κατὰ τὸ 1962—63 λειτουργήσαντα εἰς 709 Δήμους καὶ Κοινότητας ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Υ.Π.Α.Η. 1.031 δημόσια ἡμερήσια Δημοτικά Σχολεῖα, εἰς ἃ ὑφίστανται 1.704 αἵθουσαι διδασκαλίας. Ἐπομένως κατὰ αἵθουσαν ἐστεγάσθησαν 38,69 μαθηταί.

5) Εἰς τὸν πίνακα ὁ ἐμφαίνεται, ὅτι ἐκ τῶν λειτουργησάντων 1.031 σχολείων, 529 ἢ 51,3% τούτων ἦσαν μονοθέσια, 327 σχολεῖα ἢ 31,7% ἦσαν διθέσια, 87 σχολεῖα ἢ 8,4% ἦσαν τριθέσια, 36 σχολεῖα ἢ 3,4% ἦσαν τετραθέσια, 11 σχολεῖα ἢ 1,0% ἦσαν πενταθέσια, 27 σχολεῖα ἢ 2,6% ἦσαν ἑξαθέσια, 7 σχολεῖα ἢ 0,6% ἦσαν ἑπταθέσια, 5 σχολεῖα ἢ 0,4% ἦσαν ὀκταθέσια, 1 σχολεῖον ἢ 0,09% ἦτο δεκαθέσιον καὶ 1 σχολεῖον ἢ 0,09% ἦτο δωδεκαθέσιον.

6) Βάσει τῆς ὡς ἄνω ὀργανικῆς συνθέσεως προεβλέπετο, ὅτι θὰ ἔδει νὰ ὑπηρετοῦν 1.916 δημοδιδάσκαλοι, ὅτε εἰς ἕκαστον δημοδιδάσκαλον ἀντιτοιχοῦν 34,41 μαθηταί.

Ἐμπραγμάτως, κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (Ἰανουάριος 1963), ὑπηρετοῦν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Υ.Π.Α.Η. 1.933 διδασκαλοὶ, ἐξ ὧν 26 ἦσαν τοποθετημένοι παρὰ τῇ Γενικῇ καὶ ταῖς λοιπαῖς Ἐπιθεωρήσεσι Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπομένως ἐδίδαξαν 1.907 δημοδιδάσκαλοι. Ἄρα κατὰ μέσον ὄρον εἰς ἕκαστον διδασκαλὸν ἀνπιστοιχοῦσαν 34,57 μαθηταί.

Μαθητὰι φοιτήσαντες κατὰ τὸ ἔτος 1962—1963 εἰς τὰ ἡμερήσια Δημόσια σχολεῖα τῆς περιοχῆς
Υ.Π.Α.Η. ταξινομημένα κατὰ Κέντρον

	Μαθητὰι ἀνὰ τάξι ν κ α ι φ ὄ λ ο ν											
	Τάξις Α'			Τάξις Β'			Τάξις Γ'					
	*Αρην	Θῆλ.	Σύνολον	*Αρρ.	Θῆλ.	Σύνολον	*Αρρ.	Θῆλ.	Σύνολον	*Αρρ.	Θῆλ.	Σύνολον
1. Καρυά	112	108	220	108	113	221	95	80	175			
2. Βασιλική	77	78	155	79	61	140	55	80	135			
3. Λευκάς	133	121	254	150	122	272	146	112	258			
4. Κέρκυρα	455	476	931	430	439	869	447	397	844			
5. Λευκίμη	157	182	339	163	185	348	174	158	332			
6. Παξοί	24	18	42	23	25	48	15	15	30			
7. Καστελόνοι Μέσης	154	176	330	144	141	285	136	174	310			
8. Καρυσάδες	234	208	442	190	198	388	203	207	410			
9. Παραμυθιά	257	236	493	205	193	398	180	206	392			
10. Φιλιάτες	182	173	355	164	152	316	191	129	320			
11. Νεράιδα	103	94	197	91	87	178	65	62	127			
12. Ἴγουμενίτσα	252	207	459	181	173	354	182	175	357			
13. Πάργα	136	112	248	126	111	237	114	95	209			
14. Λούρος	116	107	223	110	108	218	111	120	231			
15. Πρέβεζα	210	186	396	208	166	374	187	180	367			
16. Θεσπρωτικόν	127	119	246	130	89	219	116	100	216			
17. Καναλαάκιον	267	261	528	248	230	478	238	222	460			
18. Φιλιππιάς	306	255	561	281	223	506	303	248	551			
19. Αποσοτηγή	169	158	327	144	155	279	168	139	307			
20. Ἄρτα	339	333	672	357	299	656	389	315	704			
21. Ἄγναντα	80	94	174	84	77	161	93	65	158			
22. Κομπότιον	178	145	323	158	152	310	170	128	298			
23. Ἄνεζα	96	83	179	75	93	168	79	79	158			
24. Νεοχώριον	71	73	144	82	59	141	73	69	142			

Συνέχεια ἐκ τοῦ Πίνακος 4.

25. Φέγγος	153	135	238	128	125	253	127	97	224
26. Κόνιτσα	203	157	360	185	186	371	181	164	345
27. Καλέντζιον	74	73	147	61	70	131	82	72	154
28. Καλπάκι	113	90	203	120	93	213	123	89	212
29. Κουτσελιό	92	99	196	99	95	194	89	78	167
30. Δελβινάκι	40	42	82	36	35	71	37	47	84
31. Πράμαντα	126	120	246	103	91	194	99	97	196
32. Βροσύνα	126	106	232	108	114	222	123	110	233
33. Ζίτσα	60	57	117	42	49	91	57	55	113
34. Κήποι	59	48	107	52	34	86	25	44	69
35. Πωγωνιανή	64	52	116	70	53	123	72	54	126
36. Γρεβενήτιον	55	49	104	50	51	101	53	42	95
37. Μέτσοβον	115	106	221	117	103	220	121	87	208
38. Δερβίζιανα	163	165	328	149	123	272	133	113	246
39. Ίωάννινα	726	676	1.402	686	596	1.282	610	644	1.254
Σύνολον	6.404	5.978	12.382	5.939	5.449	11.388	5.868	5.349	11.217

σ χ ο λ ι κ ο ὄ ε τ ο υ ς 1962—1963

Σύνολον ὄλων τῶν τάξεων

	Τάξις Δ'		Τάξις Ε'		Τάξις ΣΤ'		Ἄρρεν.	Θήλεις	Σύνολον
	Ἄρρ. Θήλ. Σύν.	Ἄρρ. Θήλ. Σύν.	Ἄρρ. Θήλ. Σύν.	Ἄρρ. Θήλ. Σύν.	Ἄρρ. Θήλ. Σύν.				
1. Καρυά	98	91	189	89	73	162	85	70	155
2. Βασιλική	78	77	155	87	61	148	72	72	144
3. Λευκός	125	96	221	135	104	239	121	129	250
4. Κέρκυρα	459	358	817	425	395	820	392	353	745
5. Λευκίμη	168	158	326	149	146	295	157	120	277
6. Παξοὶ	28	29	57	28	25	53	21	25	46
7. Καστελιάνοι Μέσης	134	140	274	148	136	284	116	85	201
8. Καρουσάδες	226	198	424	211	181	392	187	173	360
9. Παραμυθιά	174	166	340	198	167	365	158	144	298
10. Φιλιάτες	144	140	284	175	125	300	180	124	304
							587	535	1.122
							448	429	877
							810	684	1.494
							2.608	2.418	5.026
							968	949	1.917
							139	137	276
							832	852	1.684
							1.251	1.165	2.416
							1.174	1.112	2.286
							1.036	843	1.879

Συνέχεια ἐκ τοῦ Πίνακος 4.

11.	Νεράιδα	94	64	158	55	69	124	54	60	114	462	436	898
12.	Ήγουμενίτσα	167	158	325	199	173	372	160	132	292	1.141	1.018	2.159
13.	Πάργα	91	96	187	119	92	211	104	98	202	690	604	1.294
14.	Λούδρος	98	98	196	94	88	182	79	69	148	608	590	1.198
15.	Πρέβεζα	174	171	345	202	156	358	164	157	321	1.145	1.016	2.161
16.	Θεσπρωτικὸν	121	85	206	116	111	228	105	107	212	715	611	1.326
17.	Καναλιάκιον	210	200	410	195	203	398	190	81	348	1.348	1.274	2.622
18.	Φιλιππιάς	305	233	538	265	218	514	234	101	415	1.727	1.358	3.085
19.	Ἀποστοληγῆ	138	115	253	164	121	285	139	125	264	922	793	1.715
20.	Ἄφρα	312	277	589	282	266	548	264	244	508	1.943	1.734	3.677
21.	Ἄγναντα	79	76	155	86	68	154	74	78	152	496	458	954
22.	Κομπότιον	129	136	265	154	126	280	142	120	262	931	407	1.738
23.	Ἄνεζα	76	78	154	70	53	123	58	53	111	454	439	893
24.	Νεοχώριον	74	61	135	64	50	114	50	65	115	414	377	791
25.	Φέγγος	129	106	235	133	119	252	137	87	224	807	669	1.476
26.	Κόνιτσα	165	159	324	153	178	331	152	122	274	1.039	966	2.005
27.	Καλέντζιον	74	63	137	59	69	128	86	83	169	436	430	866
28.	Καλιπτάκι	110	91	201	86	80	166	88	76	164	640	519	1.159
29.	Κουρσελιό	100	72	172	100	86	186	103	77	180	583	507	1.090
30.	Δελβινάκι	44	33	77	34	51	85	28	37	65	219	245	464
31.	Πράμαντα	103	98	201	112	95	207	121	74	195	664	575	1.239
32.	Βροσύνα	119	97	216	111	107	219	122	95	217	710	629	1.339
33.	Ζίτσα	53	48	101	49	50	99	49	49	98	310	309	619
34.	Κήτροι	42	36	78	50	36	86	28	33	61	256	231	487
35.	Παγωνιανή	52	58	110	73	48	121	59	47	106	390	312	702
36.	Γρεβενήτιον	45	52	97	43	44	87	48	47	95	294	285	579
37.	Μέτσοβον	105	89	194	92	105	197	104	110	214	654	600	1.254
38.	Δερβιζίτσα	125	121	246	126	121	247	131	126	257	827	769	1.596
39.	Ἰωάννινα	605	598	1.203	653	610	1.263	557	619	1.176	3.837	3.743	7.580
		10.595	5.616	5.006	10.622	5.115	4.625	9.740	34.515	31.428	65.943		

Π Ι Ν Α Ξ 5

Λειτουργήσαντα κατά Νομόν Δημόσια Σχολεία Στοιχειώδους Έκπαιδευσεως κατά τὸ ἔτος 1962-1963 εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Υ.Π.Α.Η.

Νομοὶ	Σχολικὸν ἔτος 1962-1963									
	Σχολεῖα		Αἰθουσαι		Φοιτήσαντες μαθηταὶ			Ἐπιτυχόντες εἰς τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσ.		
	Ἄριθ.	Ὀργανικ.	Ἄριθ.	Ὀργανικ.	Ἄρρ.	Θήλ.	Σύν.	Ἄρρ.	Θήλ.	Σύν.
Ἰωαννίνων	246=		1)θέσια							
	111=		2)θέσια							
	32=		3)θέσια							
	7=		6)θέσια							
	12=		4)θέσια							
	1=		12)θέσιον							
Σύνολον	409	666	θέσεις 675	10.653	9.962	20.615	1.587	1.493	3.080	
Ἄρτης	71=		1)θέσια							
	47=		2)θέσια							
	20=		3)θέσια							
	4=		4)θέσια							
	6=		5)θέσια							
	1=		6)θέσιον							
	4=		7)θέσια							
	1=		8)θέσιον							
1=		10)θέσιον								
Σύνολον	155	323	θέσεις 257	6.467	5.699	12.166	911	794	1.705	
Θεσπρωτίας	77=		1)θέσια							
	54=		2)θέσια							
	7=		3)θέσια							
	4=		4)θέσια							
	1=		5)θέσιον							
	2=		6)θέσια							
	1=		7)θέσιον							
	1=		8)θέσιον							
Σύνολον	147	254	θέσεις 202	4.583	4.078	8.661	637	518	1.155	
Πρεβέζης	42=		1)θέσια							
	43=		2)θέσια							
	11=		3)θέσια							
	8=		4)θέσια							
	4=		5)θέσια							
	3=		6)θέσια							
	2=		7)θέσια							
3=		8)θέσια								
Σύνολον	116	269	θέσεις 215	5.156	4.533	9.689	719	615	1.334	

Κερκύρας	62=	1)θέσια								
	56=	2)θέσια								
	14=	3)θέσια								
	7=	4)θέσια								
	11=	6)θέσια								
Σύνολον	150	310 θέσεις	270	5.798	5.521	11.319	843	706	1.549	
Λευκάδος	31=	1)θέσια								
	16=	2)θέσια								
	3=	3)θέσια								
	3=	6)θέσια								
	1=	4)θέσιον								
Σύνολον	54	94 θέσεις	85	1.845	1.648	3.493	275	265	540	
Γεν. Σύνολον	529=	1)θέσια	1.704	34.502	31.441	65.943	4.972	4.391	9.363	
	327=	2)θέσια								
	87=	3)θέσια								
	36=	4)θέσια								
	11=	5)θέσια								
	27=	6)θέσια								
	7=	7)θέσια								
	5=	8)θέσια								
	1=	10)θέσιον								
	1=	12)θέσιον								
		1.031								
			ἤτοι				51,3%			
		»				31,7%				
		»				8,4%				
		»				3,4%				
		»				1,0%				
		»				2,6%				
		»				0,6%				
		»				0,4%				
		»				0,09%				
		»				0,09%				

Π Ι Ν Α Ξ 6

Έτησια φυσική αύξησης του πληθυσμού των Νομών της Υ.Π.Α.Η. και του συνόλου της Υ.Π.Α.Η. εκ των δεδομένων της πενταετίας 1956—1960

Νομοί	Γ ε ν ν ή σ ε ι ς					Θ ά ν α τ ο ι					Σύνολον θανάτων	Λιαφορά γεννήσθ.— θανάτων	Έτησια αύξησης πληθυσμ. εκ της δετίας	Συντελεστής αύξησης, εκ της δετίας	
	1956	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960					
Άρτης	1.939	1.799	1.929	1.944	1.813	442	439	473	478	443	9.409	2.275	7.134	1.427	1,75
Θεσπρωτίας	1.520	1.505	1.320	1.363	1.319	335	329	271	303	256	7.017	1.494	5.523	1.105	2,15
Ίωαννίνων	3.631	3.389	3.355	3.272	3.287	1.183	1.241	1.147	1.189	1.131	16.934	5.885	11.049	2.210	1,45
Περβέλης	1.570	1.519	1.561	1.617	1.412	358	395	405	336	340	7.679	1.834	5.845	1.169	1,90
Κερκύρας	1.825	1.790	1.811	1.885	1.607	1.027	970	924	906	884	8.918	4.711	4.207	841	0,85
Λευκάδος	533	597	514	587	596	286	278	244	263	280	2.827	1.351	1.476	295	1,05
ΣΥΝ. ΥΠΑΗ	11.018	10.599	10.474	10.668	10.034	3.631	3.464	3.464	3.475	3.334	52.784	17.550	35.234	7.047	1,48

Π Ι Ν Α Κ Η

Φυσική κλίση του πληθυσμού της Υ.Π.Α.Η. κατά Νομόν της Γερτίας 1956—1961

Ν ο μ ο ι	1 9 5 6		1 9 5 7		1 9 5 8		1 9 5 9					
	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι				
Άατης	1939	442	1497	439	1360	1923	473	1450	1944	478	1466	
Θεορωτίας	1520	335	1185	329	1176	1310	271	1039	1363	303	1060	
Ίωαννίνων	3631	1183	2448	1241	2148	3355	1147	2208	3272	2289	2083	
Πεβέτης	1570	358	1212	1519	395	1124	1561	405	1156	1617	366	1251
ΗΠΕΙΡΟΣ	8660	2318	6342	8212	2404	5808	8149	2296	5853	8196	2336	5860
Κερκίγας	1825	1027	798	1790	970	820	1811	924	887	1885	906	979
Αευκάδος	533	286	247	597	278	319	514	244	270	587	263	324
Υ.Π.Α.Η.	11018	3631	7387	10599	3652	6947	10474	3464	7010	10668	3505	7163

1 9 6 0	1 9 6 1	Συνολικών	Μέσον έτησίον	Μέσος	Σύντε-
		1960—1961	έξαετίας	έτηα.	λεατής
				φυσ. αύξ.	έτους
				πλήθ. Γερτίας	1961
				1956—1961	

1956—1961

Ν ο μ ο ι	Γεννή- σεις		Θάνα- τοι		Γεννή- σεις		Θάνα- τοι		Γεννή- σεις		Θάνα- τοι		Μέσος έτηα.	Σύντε- λεατής
	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι	Γεννή- σεις	Θάνα- τοι				
Άατης	1813	443	1370	1839	450	1389	11257	2725	8532	1876	454	1422	1,72	1,68
Θεορωτίας	1319	256	1063	1198	259	939	8215	1753	6462	1369	292	1077	2,06	1,80
Ίωαννίνων	3287	1131	2156	2990	1247	1743	19924	7138	12786	3320	1190	2130	1,37	1,12
Πεβέτης	1412	340	1072	1421	406	1015	9100	2270	6830	1517	378	1139	1,82	1,62
ΗΠΕΙΡΟΣ	7831	2170	5661	7448	2362	5086	48496	13886	34610	8083	2314	5769	1,63	1,44
Κερκίγας	1607	884	723	1602	990	612	10520	5701	4819	1753	950	803	0,79	0,60
Αευκάδος	596	280	316	502	292	210	3329	1643	1686	555	274	281	0,97	0,72
Υ.Π.Α.Η.	10034	3334	6700	9552	3644	5908	62345	21230	41115	10391	3538	6853	1,42	1,22

Εἰς τοὺς πίνακας 6 καὶ 7 δίδονται στοιχεῖα γεννήσεως εἰς τὸν χώρον τῆς τῆς Υ.Π.Α.Η κατὰ Νομὸν καὶ ὡς σύνολον. Βάσει τῶν στοιχείων τούτων, κατὰ τὸ 1955, ἐγεννήθησαν εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η. 11.018 ἄρσενα καὶ θήλεα ἄτομα. Βάσει τῶν δεικτῶν θνησιμότητος πρώτου, δευτέρου, τρίτου, τετάρτου, πέμπτου καὶ ἕκτου ἔτους ὑπολογίζομεν, ὅτι μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἕκτου ἔτους ἦτοι κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1962—1963, θὰ ἔχουν ἀποβιώσει 208 περίπου ἐκ τούτων καὶ ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ ἐγγραφοῦν τὸ πρῶτον εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων τῆς Υ.Π.Α.Η. 10.810 μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι.

Ἄτυχῶς, δὲν διαθέτομεν βεβαιωμένα στοιχεῖα περὶ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ τῶν ἐγγραφέντων τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἀγν. τάξιν τῶν Δημοτικῶν σχολείων τῶν μαθητῶν, ὥστε, βάσει τῶν γεννήσεων καὶ τῶν ὑπολογισθέντων θανάτων τῆς προσχολικῆς ἡλικίας, νὰ καθορίσωμεν ἐπακριβῶς τὸ ποσοστὸν τῶν ἐγγραφομένων κανονικῶς μαθητῶν εἰς τὴν πρώτην τάξιν. Πάντως αἱ πληροφορίες τῆς Γενικῆς Ἐπιθεωρήσεως εἶναι, ὅτι ἅπαντες ἐγγράφονται, πλὴν τῶν περιπτώσεων νοσήσεων, ἀναπηρίας κλπ.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος 9 ἐμφαίνεται, ὅτι κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1961—1962, εἰς 30 Γυμνάσια, 4 παραρτήματα καὶ 4 ἰδιωτικὰ γυμνάσια λειτουργήσαντα εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η., ἐφοίτησαν ἐν συνόλῳ 13.338 μαθηταί. Ἐκ τούτων 12.829 μαθηταὶ ἐφοίτησαν εἰς τὰ Δημοσία σχολεῖα καὶ 503 εἰς ἰδιωτικά. Ἐπομένως ἡ Δημοσία ἐκπαίδευσις ἀπερρόφησε τὰ 96,18%, τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ἰδιωτικὴ τὰ 3,82%. Νυκτερινὰ Γυμνάσια δὲν ἐλειτούργησαν οὔτε ὡς ἰδιωτικὰ οὔτε ὡς Δημοσία.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Υ.Π.Α.Η. κατὰ τὸ 1961 ὑπολογίζεται εἰς 483.54 κατοίκους. Ἐπομένως ποσοτικῶς ἐνεγράφησαν εἰς τὰ Γυμνάσια κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 2,759%. Ἐπομένως ἐπὶ χιλίων κατοίκων ἦσαν ἐγγεγραμμένοι εἰς τὰ Γυμνάσια κατὰ τὸ 1961—1962 27,5 κάτοικοι.

Ἡ στέγασις τῶν ὡς ἄνω 30 Γυμνασίων καὶ 4 παραρτημάτων εἶναι διὰ τὴν περιοχὴν τῆς Υ.Π.Α.Η. λίαν ἀνεπαρκῆς καὶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἀθλία. Ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τοῦτο ἀντίστοιχα κτίρια ἢ καὶ λυόμενα ἀνήκοντα εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον, τὰς Μητροπόλεις, τοὺς Δήμους καὶ τοὺς ἰδιώτας. Πολλάκις, εἰς τὸ αὐτὸ κτίριον συστεγάζονται καὶ Δημοτικὰ σχολεῖα.

Ἀθλιεστάτη εἶναι ἡ κατάστασις στεγάσεως τοῦ Γυμνασίου θηλέων Ἄρτης (εἰς λυόμενον) καὶ τοῦ Γυμνασίου Λευκίμης, εἰς λίαν ἀκατάλληλον κτίσμα.

Τὸ σύνολον τῶν χρησιμοποιηθεισῶν πρὸς στέγασιν αἰθουσῶν ἀνῆλθεν εἰς 243, ἐπομένως κατὰ αἶθουσαν ἐστεγάσθησαν 52,78 μαθηταί.

Ὁ ἀριθμὸς οὗτος, ἂν καὶ δὲν εἶναι, ἀπολύτως λαμβανόμενος, λίαν δυσμενῆς, ἐν τούτοις, ἔαν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὡς αἶθουσαι εἰς τινὰς περιπτώσεις χρησιμοποιοῦνται μικροὶ χώροι «λυομένων» κτισμάτων ἢ καὶ ἀκατατάλληλων δωματίων, καθίσταται δυσμενέστατος.

Γενικῶς ὑπολογίζεται, ὅτι ἐκ τοῦ συνόλου τῶν αἰθουσῶν 164 τοιαῦται, ἀνήκουσαι εἰς τὸ Δημόσιον, εἰς Μητροπόλεις καὶ Δήμους, ἦσαν ἱκανοποιητικαί, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι 79 (ἰδιωτικαὶ καὶ λυομένων) ἦσαν παντελῶς ἀκατάλληλοι.

Ἀτελέστατος εἶναι ἐπίσης ὁ ἐξοπλισμὸς σχεδὸν ἀπάντων τῶν λειτουργούντων εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η. Γυμνασίων δι' ἐποπτικῶν μέσων διδασκαλίας καὶ συσκευῶν, ὀργάνων καὶ σκευῶν Βιολογίας, Φυσικῆς, Χημείας, Γεωλογίας κλπ.

Εἰς τὸν ἐν συνεχείᾳ πίνακα 10 δίδονται στοιχεῖα καθηγητικοῦ προσωπικοῦ τῶν Γυμνασίων εὐθύνης τῆς Υ.Π.Α.Η.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ πίνακος τούτου ἐμφαίνεται ὅτι:

1) Εἰς ἕκαστον καθηγητὴν ἀντιστοιχοῦν κατὰ μέσον ὄρον εἰς τὴν Υ.Π.Α.Η. 43.73 μαθηταί.

Μαθηται κατά Κέντρον και Νομόν άποφοιτήσαντες έξ τής Στοιχειώδους Έκπαιδύσεως και έγγραφέντες εις τήν Α' τάξιν Γυμνασίων κατά τό έτος 1962—1963

	Σχολικόν έτος 1962—63		Σχολικόν έτος 1962—63		Παρατηρήσεις				
	Άποφοιτήσαντες χειώδους	Έκπαιδύσεως	Άποφοιτήσαντων Σχ. Μαθηται Α' τάξεως Γυμνασίων	Έκπαιδύσεως					
Κέντρα κατά Νομόν	Άρρεν.	Θήλ.	Άρρεν.	Θήλ.	Σύνολον				
1. Ίωάννινα	537	606	1.143	Παρατηρήσεις	350	263	613		
2. Καλαμάκι	86	61	157	Τό άθροισμα γράφεται παρα- πλεύτως, διότι άνταποκρίνεται	57	19	76	Γυμνάσ. Δολιανών	
3. Βροσύνα	118	94	212	μόνον εις τό καθ' αυτό άθροισμα του Νομού, ενώ εις καθ' έκαστον Κέντρον τά όγια των Νομών δέν ελήφθησαν όπ' ό- ψιν και περιλαμβάνουν ένλο- τε Κοινότητας και μαθητάς γειτονικών Νομών.	93	13	106		
4. Τραπεζήτιον	47	45	92		37	15	52		
5. Δελβινάκι	35	26	61		49	23	72		
6. Δεβλίνα	130	126	256		32	11	43	Γυμν. Τσαπελάδου	
7. Ζίτσα	44	42	86		36	28	64		
8. Καλέντζιον	85	80	165		57	30	87		
9. Κουρασλιό	99	75	174		45	20	75		
10. Κήποι	26	23	56						
11. Κόνιτσα	154	135	289						
12. Μέτσοβον	100	87	187						
13. Πόθμαντα	109	67	176						
14. Παγωνιανή	61	41	102						
15. Ήγοιμενίτσα	157	117	274	1.587	1.493	3.080	766	422	1.188
16. Παγαμυθιά	149	137	286				63	42	105
17. Φιλιάτες	167	110	277				158	42	200
18. Μενίνα (Νεοχωρίον)	53	61	714				62	25	87
	637	518	1.155				283	109	392

Σχολικὸν ἔτος 1962—63

Σχολικὸν ἔτος 1962—63

Κέντρα κατὰ Νομὸν Ἀποφροιστῆσαντες Στοι- Σύνολον ἀποφροιστῆσαντων Σχ. Μαθητῶν Α' τάξεως Γυ-
χειώδους Ἐκπαιδεύσεως ἔτους 1962—63 κατὰ Νομὸν μνασίων Μ. Ἐκπαιδεύσ. Παρατηρήσεις
Ἄρρεν. Θήλ. Σύνολον Ἄρρενες Θήλεις Σύνολον Ἄρρεν. Θήλ. Σύνολον

19. Ἄρτα	258	232	490	444	244	688
20. Ἀνέζα	59	51	110			
21. Ἄγναντα	69	75	144	72	40	112
22. Δροσοπηγή	139	125	264	70	29	99
23. Κομπότιον	142	114	256			
24. Νεοχώριον	50	65	115			
25. Φέγγος (Κάτω Καλεντ.)	133	81	214			
				911	794	1.705
26. Πρέβεζα	156	152	308	586	313	899
27. Θεσπρωτικὸν	101	104	205	102	74	176
28. Καναλάκιον	190	141	331	93	34	127
29. Λοῦρος	77	70	147	64	21	65
30. Πάργα	102	94	196	45	21	66
31. Φιλιππιάς	219	167	386	89	42	131
				719	615	1.334
32. Κέρκυρα	385	335	720	393	192	585
33. Καρουσάδες	186	164	350	283	164	447
34. Καστελιάνοι Μέσης	112	79	191			
35. Λευκίμη	139	103	242	65	8	73
36. Παξοὶ (Γάιος)	21	25	46	20	5	25
				843	706	1.549
37. Λευκάς	121	129	250	368	177	545
38. Βασιλική	71	68	139	184	132	316
39. Καραῖ	83	68	151			
				275	265	540
				4.972	4.391	9.363
				184	132	316
				2.580	1.345	3.925

Σύνολον

4. — ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1961—1962, εἰς τὸν χῶρον τῆς Υ.Π.Α.Η., ἐλετρούγησαν τὰ κάτωθι σχολεῖα.

Π Ι Ν Α Κ Η

Σχολεῖα καὶ μαθηταὶ Μέσης Ἐκπαιδύσεως εἰς τὸν χῶρον τῆς Υ.Π.Α.Η. κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1961—1962

α)α	Ν ο μ ο λ ο γ ο ῦ	Σ Υ Ν Ο Λ Ο Ν		Δ Η Μ Ο Σ Ι Α		Ι Δ Ι Ω Τ Ι Κ Α		Ἐγγραφέντες εἰς							
		Γυμνά- σια	Παραρτη- ματα	Μαθηταὶ	Ἡμερήσια	Νυκτερινά	Ἡμερήσια	Νυκτερινά	τὴν Α' τάξιν	Γυμνασ.					
1.	Ἄγριος	5		2.718	4	2.544	—	—	1	174	—	—	488	238	726
2.	Θεσσαλονίκης	3		1.340	3	1.340	—	—	—	—	—	—	316	121	437
3.	Ἰωαννίνων	10		4.150	9	3.950	—	—	1	194	—	—	638	378	1.016
4.	Περβόλης	5		1.874	4	1.750	—	—	1	124	—	—	292	172	464
5.	Ἡπειρος	23	3	10.082	20	9.584	—	—	3	492	—	—	1.734	909	2.643
6.	Κέρκυρα	6	1	2.183	5	2.172	—	—	1	11	—	—	361	191	552
6.	Λευκάς	1	—	1.073	1	1.073	—	—	—	—	—	—	175	107	282
ΣΥΝΟΛΟΝ Υ.Π.Α.Η.		30	4	13.338	26	12.829	—	—	4	503	—	—	2.270	1.207	3.477

Εἰς Ἡπειρον ἡ ἀντιστοιχία εἶναι 46,04 μαθηταὶ ἀνὰ καθηγητὴν. Αἱ ἀκραῖαι τιμαὶ τῆς σχέσεως ταύτης παρατηροῦνται εἰς τὸν Νομὸν Κερκύρας, ὅπου ἀνὰ καθηγητὴν ἀντιστοιχοῦν 35,20 μαθηταὶ καὶ εἰς τὸν Νομὸν Ἄρτης ὅπου ἀνὰ καθηγητὴν ἀντιστοιχοῦν 60,40 μαθηταί.

2) Αἱ σχέσεις ὁμοῦς αὐταὶ ποικίλλουν μεγάλως μεταξὺ τῶν καθηγητῶν τῶν διαφόρων εἰδικότητων. Οὕτω:

Ἄνὰ Θεολόγον, εἰς τὴν Υ.Π.Α.Η. ἀντιστοιχοῦν 289.9 μαθηταί, εἰς Ἡπειρον 296.5.

Ἀκραῖαι τιμαὶ 536,5 εἰς Λευκάδα καὶ 218. εἰς Κέρκυραν.

Ἄνὰ Φιλολόγον, εἰς τὴν Υ.Π.Α.Η. ἀντιστοιχοῦν 101 μαθηταί, εἰς Ἡπειρον 102.8.

Ἀκραῖαι τιμαὶ 151 μαθηταὶ εἰς Ἄρταν καὶ 89.3 μαθηταὶ ἀνὰ Φιλολόγον εἰς Θεσπρωτίαν.

Ἄνὰ Μαθηματικόν, εἰς τὴν ΥΠΑΗ ἀντιστοιχοῦν 351 μαθηταί, εἰς Ἡπειρον 347.6.

Ἀκραῖαι τιμαὶ εἰς Λευκάδα 536.5 μαθηταὶ καὶ εἰς Ἰωάννινα 276,6 μαθηταὶ ἀνὰ Μαθηματικόν.

Ἄνὰ Φυσικόν, εἰς τὴν ΥΠΑΗ ἀντιστοιχοῦν 381 μαθηταί. Εἰς τὴν Ἡπειρον 403.

Ἀκραῖαι τιμαὶ εἰς Ν. Θεσπρωτίας 446 μαθηταὶ καὶ εἰς Ν. Κερκύρας 311.8 μαθηταὶ ἀνὰ Φυσικόν.

Ἄνὰ Γυμναστήν, εἰς τὴν ΥΠΑΗ ἀντιστοιχοῦν 404.1 μαθηταί. Εἰς Ἡπειρον 482.

Ἀκραῖαι τιμαὶ εἰς Ν. Πρεβέζης 624.6 μαθηταί, εἰς Ν. Λευκάδος 242.5 μαθηταὶ ἀνὰ Γυμναστήν.

Καθηγητὰς ξένων γλωσσῶν διαθέτουν τὰ Γυμνάσια τοῦ Ν. Ἰωαννίνων, με ἀντιστοιχίαν 1.383 μαθητῶν, τοῦ Ν. Κερκύρας με 1.091,5, τῆς Λευκάδος 1.073 μαθητῶν κατὰ καθηγητὴν ξένων γλωσσῶν, ἐνῶ εἰς τὰ Γυμνάσια τῶν Νομῶν Ἄρτης, Θεσπρωτίας καὶ Πρεβέζης οὐδεὶς ὑπηρετεῖ.

Εἰς ὁλόκληρον τὴν ΥΠΑΗ ὑπηρετοῦν 5 καθηγήτριαὶ Οἰκιακῆς Οἰκονομίας, 2 καθηγηταὶ τῶν τεχνικῶν καὶ 4 καθηγηταὶ ὠδικῆς.

Βάσει τούτων καὶ με τὸν σημερινὸν ἀριθμὸν μαθητῶν εἰς τὰ Γυμνάσια, ἐπιβάλλεται ἡ ἀμεσῶς ἐνίσχυσις τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως διὰ καθηγητῶν Μαθηματικῶν, Φυσικῆς, Ξένων Γλωσσῶν, Γυμναστικῶν, Τεχνικῶν καὶ Ὄδικῆς.

Δεδομένου ὅτι κατὰ τάξιν ἡ τμῆμα δὲν εἶναι ἐπιτρεπτόν νὰ ὑπάρχουν πλεόν τῶν 50 μαθητῶν καὶ δεδομένου ὅτι αἱ ἐβδομαδιαῖαι ὥραι διδασκαλίας κατὰ καθηγητὴν ἀνέρχονται εἰς 24, ἐπιτρεπομένων καὶ 12 εἰσέτι ὥρῶν ὑπὸ μορφὴν ὑπερωρίας, ἔπεται ὅτι διὰ τὴν κανονικὴν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν εἰς τοὺς 351 μαθητὰς, οἵτινες ἀντιστοιχοῦν εἰς ἕκαστον καθηγητὴν μαθηματικῶν καὶ ἀνήκουν εἰς ἑπτὰ τάξεις (351:50) ὅταν ἐβδομαδιαίως καὶ κατὰ τάξιν διδάσκονται 4,5 ὥραι μαθηματικῶν (κατὰ μέσον ὅρον Κλασικοῦ καὶ Πρακτικοῦ), τότε οἱ ὑπηρετοῦντες καθηταί, ἐργαζόμενοι πέραν τῶν 24 ὥρῶν καὶ ἐπὶ 8 ὥρας ὑπερωρίας, ἀρκοῦν. Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν ἐὰν ἡ κατανομή τῶν καθηγητῶν τῶν μαθηματικῶν ἦτο ἰδεατὴ εἰς τὸν χῶρον τῆς ΥΠΑΗ, ἀλλ' ἀτυχῶς, εἰς τὸν Νομὸν Λευκάδος ἔχομεν 536 μαθητὰς κατὰ Μαθηματικόν καὶ εἰς τὸν Νομὸν Πρεβέζης 468 μαθητὰς κατὰ Μαθηματικόν.

Πέραν τούτων ἡ φόρτισις τῶν καθηγητῶν διὰ 8 ὥρῶν ὑπερωρίας ἀποβαίνει εἰς βάρος τῆς ποιότητος τῆς ἐργασίας τῶν καθηγητῶν, διότι οὗτος φορτιζόμενος ἐπι τοσοῦτον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐργασθῶν κατ' οἶκον πρὸς προετοιμασίαν τῶν μαθημάτων, διόρθωσιν ἀσκήσεων κλπ.

Π Ι Ν Α Κ Η 10

Καθηγηται διδάξαντες εις Γυμνάσια εϋθύνης Υ.Π.Α.Η. κατά τὸ σχολικὸν ἔτος 1961 - 1962

Διδακτικὸν προσωπικὸν κατ' εἰδικότητα Σύνο- Ἄντι- Ἀντιστοιγόντες μαθηται κατά:

Νομοί	Θεο- Φιλδ- λο- λο- γοι γοι	Μαθη- ματι- κοί	Φυσι- κολ σται	Γυμνα- στικά	Οἰκία- κῆς Οἰκ. Γλ. κολ	Ἐξ- Τε- κῆς κῆς	Ῥδι- κῆς πο-	Ἐμ- Κα- λογῶν- λογ.	στοι- λογ. ματ.	Θεο- λογ. κὸν	Φιλδ- μαθη- κὸν	Φυσι- κὸν	Γυμνα- στικὸν	Ἐξων- Τεχνι- κὸν	Ῥδι- κῆς
											πο- θη- τες	λο- γῆ- μαθη- κῶν	κατὰ κατὰ κατὰ		

Ἰωαννίνων	16	46	15	11	9	1	3	2	3	1	107 38.78	259,0	90,2	276,6	377,2	461,1	1383,0	2.075	1.383
Ἄρτης	7	18	7	6	6	1	1	—	—	—	45 60.40	388,2	151.0	388,3	453.0	453.0			
Θεσσαλίας	5	15	3	3	3	1	—	—	—	—	30 44.66	268,0	89,3	446.6	446.6	446.6			
Περέφτης	6	19	4	5	3	—	—	—	—	—	37 50.65	312,3	98.6	468.5	374.8	624.6			

Σύνολον	34	98	29	25	21	3	3	2	3	1	219 46.04	296,5	102.8	347.6	403.3	482.0	3360,0	5.041	3.360
Ἡρακλεῶν	10	23	7	7	9	1	2	—	—	2	62 35.20	218,3	94.4	311.8	311.8	242.5	1091.5	—	2.183
Λευκάδος	2	11	2	3	3	1	1	—	1	—	24 44.70	536,5	97.5	536.5	362.3	362.3	1073.0	—	1.073

ΣΥΝΟΛΟΝ	46	132	38	35	33	5	6	2	5	3	305 43.73	289,9	101.0	351.0	381.0	404.1	2.663	6.669	2.667
Υ.Π.Α.Η.																			

Ἐνάλογος ἐμφανίζεται ἡ κατάστασις καὶ μὲ τοὺς καθηγητὰς τῶν Φυσικῶν.

Εἰς τὸ μάθημα τῶν Ξένων Γλωσσῶν ἡ ἔλλειψις καθηγητῶν καθίσταται τραγική, διότι εἰς ἕκαστον καθηγητὴν ἀντιστοιχοῦν 3,360 μαθηταὶ εἰς Ἡπειρον καὶ 6.669 μαθηταὶ εἰς Κέρκυραν καὶ Λευκάδα.

Ὅμοίως, εἰς ἕκαστον καθηγητὴν Τεχνικῶν ἀντιστοιχοῦν 5.041 μαθηταὶ εἰς Ἡπειρον καὶ 6.669 μαθηταὶ εἰς Κέρκυραν καὶ Λευκάδα.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ὀδικὴν ἀντιστοιχοῦν ἀνὰ καθηγητὴν 3.360 μαθηταὶ εἰς Ἡπειρον καὶ 2.667 μαθηταὶ εἰς Κέρκυραν καὶ Λευκάδα.

Εἰς τὸν πίνακα 11 ἐμφαίνεται ὅτι:

1) Εἰς τὰς 10 ἐπαγγελματικὰς σχολὰς τῆς Ἡείρου ἐφοίτησαν τὸ 1958—59 922 μαθηταί, τὸ 1959—60 1.267 μαθηταὶ καὶ τὸ 1960—61 1.316 μαθηταὶ, ὁ ἀριθμὸς ἐπομένως ἠϋξήθη, ἐνῶ εἰς τὰς 4 ἐπαγγελματικὰς σχολὰς τῶν Ἰονίων Νήσων ἐφοίτησαν τὸ 1958—1959 815 μαθηταί, τὸ 1959—1960 818 μαθηταὶ καὶ τὸ 1960—1961 725 μαθηταὶ καὶ ἐπομένως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγραφομένων ἐτησίως μειοῦται.

Εἰς τὸν πίνακα 12 ἐμφαίνεται ὅτι:

1) Εἰς Ἡπειρον, ἧς ὁ πληθυσμὸς ἀποτελεῖ τὰ 4,33% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας, φοιτοῦν μόνον 2,4% τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν εἰς τὰς τεχνικὰς σχολὰς νέων. Ἐπομένως ὁ ἀριθμὸς εἶναι 45% κατώτερος τοῦ μέσου ὄρου τῆς χώρας.

2) Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰς Ἰονίους Νήσους.

3) Τὸ ποσοστὸν τῶν Ἡπειρωτῶν εἶναι λίαν ἠϋξημένον εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς σχολὰς (15,3%), τὰς σχολὰς τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας (9,5%) καὶ τὰς γεωργικὰς σχολὰς (5,7%) τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν τῆς χώρας, ἐνῶ εἶναι περιορισμένον εἰς τὰς τεχνικὰς σχολὰς (0,9%), τὰς σχολὰς παροχῆς κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν (1,2%) καὶ τὰς ἐμπορικὰς σχολὰς.

4) Εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους τὸ ποσοστὸν εἶναι ἠϋξημένον εἰς τὰς καλλιτεχνικὰς σχολὰς, ἐνῶ ἐλλεῖπει σχεδὸν παντελῶς ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὰς ἄλλας δραστηριότητας.

Εἰς τὸν πίνακα 13 ἐμφαίνεται:

1) Ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1956—1961 εἰς μὲν τὴν Ἡπειρον ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολῶν παραμένει σχεδὸν σταθερὸς (10), ἐνῶ οἱ φοιτήσαντες ὑπερδιπλασιάζονται (ἀπὸ 638 τὸ 1956—1957 εἰς 1.316 τὸ 1960—1961), εἰς δὲ τὰς Ἰονίους Νήσους ὁ ἀριθμὸς τῶν σχολῶν ἀπὸ 8 τὸ 1956 μειοῦται εἰς 4 τὸ 1961 καὶ παραλλήλως ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν ἀπὸ 964 τὸ 1959 μειοῦται εἰς 725 τὸ 1961.

2) Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὸ πρῶτον ἔτος. Εἰς τὴν Ἡπειρον ἐφοίτησαν διὰ πρώτην φορὰν 273 μέχρι 505 κατὰ τὰ ἔτη 1956—1961 καὶ εἰς τὰς 10 σχολὰς, ἐνῶ εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον καὶ εἰς τὰς λειτουργησάσας ἀπὸ 8—4 σχολὰς ἐφοίτησαν ἀπὸ 305 μέχρι 521.

3) Εἶναι ἐπίσης λίαν ἐνδιαφέρον, ὅτι ἐκ τῶν 10 σχολῶν τῆς Ἡείρου ἀπεφοίτησαν ἐτησίως ἀπὸ 98—208 μαθηταί, ἐνῶ ἐκ τῶν τεσσάρων σχολῶν τῶν Ἰονίων Νήσων ἀπεφοίτησαν ἀπὸ 185—222 μαθηταί. Τοῦτο δεικνύει ὅτι εἰς τὴν Ἡπειρον οἱ ἐγγραφόμενοι διακόπτουν τὰς σπουδὰς των πρὸ τῆς περατώσεως αὐτῶν.

Ἐρευνῶντες τὴν ἐν τῷ χώρῳ τῆς Υ.Π.Α.Η. στάθμην τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσως, διαπιστοῦμεν τὰ κάτωθι κατὰ κλάδον:

1. Κατωτέρα γεωργικὴ ἐκπαίδευσις παρέχεται σήμερον διὰ τοῦ:

α) Ἀγροτικοῦ Ὁρφανοτροφείου Ἀρρένων Ἰωαννίνων τοῦ Ὑπουργείου

5.—ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

Ἐκ τῶν στοιχείων τῆς Στατιστικῆς τῆς Ἐκπαιδευσεως (ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις) δίδονται τὰ κάτωθι στοιχεία ἐν σχέσει μετὰ τὴν Ἠπειρον καὶ Ἐπιδόνησον.

Π Ι Ν Α Κ Η

Κατανομὴ τῶν μαθητῶν κατ' εἶδος σχολῶν εἰς Ἠπειρον καὶ Ἰονίους Νήσους κατὰ τὰ ἔτη 1958—1961

Γεωγραφικὰ Διαμερίσματα	Ἀριθμὸς σχολῶν καὶ ἐγγεγραμμένων μαθητῶν															
	Σύνολον	Γεωργικῶν	Τεχνικῶν	Οἰκιακῆς Οἰκονομίας (Οἰκοκυριακῆ)	Ἐμπορικῶν	Ἐμπορο-παιδαγωγικῶν ὑπηρεσιῶν	Ἐκκλησιαστικῶν	Καλλιτεχνικῶν	Ἄλλων	Ἄγνωστων						
Ἰόνιοι Νῆσοι	4	815	—	3	700	—	—	—	—	—	1	115				
Ἠπειρος	10	922	3	128	1	117	1	250	1	83	—	229	1	85		
								1 9 5 9		— 1 9 6 0						
Ἰόνιοι Νῆσοι	4	818	—	3	718	—	—	—	—	—	—	—	1	100		
Ἠπειρος	9	1.267	3	266	1	229	1	310	1	94	—	1	209	1	129	
								1 9 6 0		— 1 9 6 1						
Ἰόνιοι Νῆσοι	4	725	—	3	657	—	—	—	—	—	—	—	—	1	68	
Ἠπειρος	10	1.316	2	174	1	307	1	304	1	113	—	—	1	212	3	177

Π Ι Ν Α Ξ 12

Ποσοστιαία κατανομή μαθητών κατ' είδος Σχολών εις Ήπειρον και Ίονίους Νήσους

Γεωγραφικά Διαμερίσματα	Είδος Σχολών και αναλογία μαθητών επί τοις %					
	Σύνολον	Γεωργικών Τεχνικών	Οικιακής Οικονομίας (Οικοκυρικοί)	Εμπορικών πλοιάρχων	Εμπορο-Παροχής Κοινωνικών υπηρεσιών	Καλλιτεχνικών
Ίόνιοι Νήσοι	1,3	—	1,9	—	—	1,2
Ήπειρος	2,4	5,7	0,9	2,8	1,2	15,3
						3,2

Π Ι Ν Α Ξ 13

Συγκριτικός πίναξ σχολών, τμημάτων ειδικεύσεως και μαθητών εν όλω, φοιτησάντων εις τήν πρώτην τάξιν διά πρώτην φοράν και αποφοιτησάντων εις Ήπειρον και Ίονίους Νήσους κατά τὰ ἔτη 1956—1961

Γεωγραφικά Διαμερίσματα και Σχολικά ἔτη	Σχολεία ειδικεύσεως	Τμήματα	Μαθηταὶ														
			Ἐν ὄλῳ		Φοιτήσαντες εις τήν πρώτην τάξιν διά πρώτην φοράν		Ἀποφοιτήσαντες										
			Σύνολον	Ἀρρενες	Θήλειες	Σύνολον	Ἀρρενες	Θήλειες	Σύνολον	Ἀρρενες	Θήλειες						
Ίόνιοι Νήσοι																	
1956—57	8	17	964	928	36	436	429	7	318	314	4						
1957—58	9	18	997	956	41	521	497	24	315	313	2						
1958—59	4	13	815	749	66	434	388	46	185	183	2						
1959—60	4	13	818	765	53	411	394	17	211	211	—						
1960—61	4	13	725	691	34	305	292	13	222	208	14						
Ήπειρος																	
1956—57	10	18	638	519	119	282	229	53	111	81	30						
1957—58	11	19	858	705	153	441	352	89	150	115	35						
1958—59	10	10	927	528	394	273	177	96	98	65	33						
1959—60	9	16	1.267	813	454	505	397	108	154	114	40						
1960—61	10	16	1.316	840	476	366	293	73	208	160	48						

Κοινωνικής Προνοίας. Φοίτησις 5ετής μετὰ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον. Φοιτοῦν 90 μαθηταί.

β) Διὰ τοῦ Ἀναγνωστοπουλείου Γεωργικοῦ Σχολείου Κονίτσης (κληροδότημα. Φοίτησις διετής μετὰ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον. Φοιτοῦν 40 μαθηταί.

γ) Διὰ τοῦ Γεωργικοῦ Σχολείου Δουρούτης. Φοίτησις ἐπὶ τοῦ παρόντος βραχείας διάρκειας εἰς σχολεῖα γεωργικῆς τεχνικῆς. Ἐτησίως ἐκπαιδεύονται εἰς τὰ σχολεῖα βραχείας διάρκειας 150 ἀγροτόπαιδες.

δ) Πρακτικὴ Γαλακτοκομικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας. Παρέχει διετῆ ἐκπαίδευσιν μετὰ τὸ Δημοτικὸν εἰς 70 μαθητάς.

Πέραν τούτων, ἀνεγείρονται εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν Νομῶν τῆς περιοχῆς Κέντρα Ἐπαγγελματικῆς Γεωργικῆς Ἐκπαιδεύσεως. Μόνον εἰς τὴν Λευκάδα δὲν ἤρξατο εἰσέτι ἡ ἀνάγεισις.

2. Τεχνικὴ ἐκπαίδευσις.

α) Κατωτέρα τεχνικὴ ἐκπαίδευσις.

Παρέχεται: α) ὑπὸ δύο κατωτέρων τεχνικῶν σχολῶν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τριετοῦς διάρκειας μετὰ τὸ ἀπολυτήριον Δημοτικῶν καὶ μὲ ἐιδικότητος μηχανολόγων ἠλεκτρολόγων. Σύνολον φοιτῶντων εἰς τὰς δύο σχολὰς (Κονίτσης καὶ Ἡγουμενίτσης) 77 μαθηταί.

β) Ὑπὸ τῆς Τεχνικῆς Σχολῆς Γ. Σταύρου, περιλαμβανούσης 4 τμήματα τριετοῦς φοιτήσεως μετὰ τὸ Δημοτικόν. Σύνολον μαθητῶν τῶν 4 τμημάτων 290.

γ) Ὑπὸ τῶν σχολῶν τοῦ Χειροτεχνικοῦ Κέντρου Ἰωαννίνων (ἀσημουρική—ξύλογλυπτική) τριετοῦς φοιτήσεως μετὰ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον. Σύνολον μαθητῶν 50.

δ) Ὑπὸ δύο ἰδιωτικῶν Τεχνικῶν Σχολῶν Ἄρτης καὶ Κερκύρας, τριετοῦς φοιτήσεως μετὰ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον. Σύνολον φοιτῶντων 400 μαθηταί.

ε) Ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ὀρφανοτροφείου Ἀρρένων Κονίτσης τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας. Τριετῆς φοίτησις εἰς ἐπιλοποῖαν, ραπτικήν, ὑποδηματοποῖαν, μετὰ τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον. Φοιτοῦν 120 μαθηταὶ περίπου.

στ) Τεχνικὴ Σχολὴ Μαθητείας Χρυσοχῶν Ἰωαννίνων τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας. Νυκτερινὴ τετραετῆς φοίτησις. Ἐκπαιδεύει 35 ἐργαζομένους νέους.

ζ) Καλλιτεχνικὴ καὶ Βιοτεχνικὴ Σχολὴ Κερκύρας. Συντηρεῖται ὑπὸ ὁμωνύμου Συλλόγου. Παρέχει ἐξαετῆ ἐκπαίδευσιν, εἰς τὴν ζωγραφικὴν κυρίως, εἰς πεντήκοντα μαθητάς.

Σχολαὶ Οἰκιακῆς Οἰκονομίας (Οἰκοκυρικαί):

Παρέχουν κυρίως ἐκπαίδευσιν οἰκοκυρικὴν εἰς νεαρὰς μαθητρίδας μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τοῦ Δημοτικοῦ σχολεῖου καὶ ἐπὶ 2—5 ἔτη.

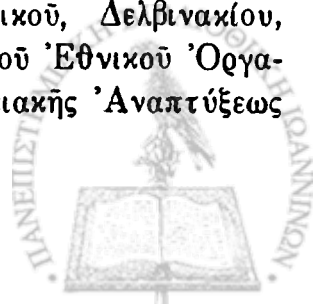
α) Ἐθνικὸν Ὀρφανοτροφεῖον Θελέων Ἰωαννίνων τοῦ Ὑπ. Προνοίας. Ἐκπαίδευσις εἰς ὑφαντικὴν, ραπτικήν, κεντητικὴν, πλεκτικήν, ταπητουργίαν κλπ, ἐπὶ 3—5 ἔτη. Φοιτοῦν 230 μαθήτριά.

β) Μέλκειον Οἰκοτροφεῖον Θελέων Ἰωαννίνων «Ζωοδόχος Πηγὴ». Κληροδότημα. Ἐκπαιδεύει ἐπίσης ἀποφοίτους Δημοτικοῦ σχολεῖου ἐπὶ 3—5 ἔτη εἰς κλάδους τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας. Φοιτοῦν 50 μαθήτριά.

γ) Κέντρον Ἐργαζομένου Κοριτσιοῦ τοῦ Ὑπ. Ἐργασίας «Ἐργατικῆς Ἐστίας». Ἐκπαιδεύει ἐπὶ 3ετῆν μαθητρίδας ἀποφοίτους τοῦ Δημοτικοῦ σχολεῖου. Φοιτοῦν 70 μαθήτριά.

δ) Λαμπριάδειος Οἰκοκυρικὴ Σχολὴ Ἄνω Πεδινῶν (Ἰωαννίνων). Κληροδότημα. Παρέχει 4ετῆ ἐκπαίδευσιν εἰς 60 οἰκοτρόφους μαθητρίδας.

ε) Ταπητουργικαὶ Σχολαὶ Κονίτσης, Βησσάνης. Βασιλικῶν, Δελβινακίου, Μαντείου (ἄπασαι εἰς Νομὸν Ἰωαννίνων), ἰδρυθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ὀργανισμοῦ Ταπητουργίας καὶ δαπάναις τῆς Ὑπηρεσίας Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως

Ἡπείρου. Ἐκπαιδεύονται εἰς ταύτας ἀνά 20 μαθήτριαι κατὰ μέσον ὄρον ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ ἀκολούθως ἐργάζονται εἰς τὴν σχολὴν, ἀμειβόμεναι κατὰ χιλιάκομβον, 100 ἐν συνόλῳ μαθήτριαι.

στ) Οἰκοκυρικὴν ἐκπαίδευσιν παρέχουν ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἰδίᾳ εἰς Νομὸν Ἰωαννίνων καὶ 20 Ἀγροτικαὶ Μεταβατικαὶ Οἰκοκυρικαὶ Σχολαί τοῦ Ὑπ. Κοιν. Προνοίας, ἐκπαιδεύουσαι ἐπὶ ζετίαν ἀνά τριάκοντα μαθητρίδας καὶ ἐπομένως συνολικῶς 600 μαθητρίδας.

ζ) Σπίτια τοῦ Παιδιοῦ τῆς Βασιλικῆς Προνοίας λειτουργοῦντα εἰς 30 Κοινοτήτας τῆς Ἡπείρου κατὰ κύριον λόγον καὶ ὀλίγα εἰς Κέρκυραν. Παρέχουν ζετὴ ἐκπαίδευσιν εἰς νεάνιδας ἀποφοίτους Δημ. σχολείου. Κατὰ μέσον ὄρον εἰς ἕκαστον Σπίτι φοιτοῦν 25 μαθήτριαι καὶ ἐπομένως συνολικῶς ἐκπαιδεύονται 750 μαθήτριαι.

β) Μέση Τεχνικὴ Ἐκπαίδευσις:

Παρέχεται: α) Ὑπὸ τῶν δημοσίων Τεχνικῶν Σχολῶν Ἐργηδηγῶν Ἰωαννίνων καὶ Κερκύρας. Φοιτοῦν ἀπόφοιτοι τῶν κατωτέρων Τεχνικῶν Σχολῶν ἢ τῆς 3ης τάξεως τοῦ Γυμνασίου. Εἰς τὴν Σχολὴν Ἰωαννίνων ἐφοίτησαν τὸ 1963 300 μαθηταὶ καὶ εἰς τὴν Σχολὴν Κερκύρας 200.

Οὕτω, τελικῶς ὑπολογίζεται, ὅτι τὸ 1963 ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὸν χῶρον τῆς Ὑ.Π.Α.Η.:

α) Εἰς κατώτερα γεωργικὰ σχολεῖα 2ετοῦς—5ετοῦς φοιτήσεως	220 ἀγροτοπ. καὶ
εἰς σχολεῖα βραχεῖα διαρκείας	150 ἀγροτ. καὶ ἀγροτονεάνιδες.
β) Εἰς κατώτερα τεχνικὰ σχολεῖα 3ετοῦς φοιτήσεως	937 νέοι
γ) Εἰς κατώτερα καλλιτεχνικὰ σχολεῖα	85 »
δ) Εἰς κατώτερα οἰκοκυρικὰ σχολεῖα	1.700 μαθήτριαι
ε) Εἰς Ταπητουργικὰς σχολὰς	100 »
Εἰς Μέσα τεχνικὰ σχολεῖα	500 μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι

Σύνολον ἐκπαιδευομ. εἰς ἐπάγγελμ. σχολεῖα 3.692 μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι

Εἶναι ἐνδιαφέρον, ὅτι λόγω τῆς λειτουργίας μεγάλου ἀριθμοῦ Α.Μ.Ο.Σ. καὶ Σπιτιῶν τοῦ Παιδιοῦ ἐν Ἡπείρῳ καὶ δὴ εἰς τὸν Νομὸν Ἰωαννίνων, αἱ ἐκπαιδευόμεναι νεάνιδες εἰς τὴν Οἰκοκυρικὴν, Ταπητουργικὴν κλπ. καλύπτουν ἀριθμὸν πλεόν τοῦ 50% τοῦ συνόλου τῶν ἐκπαιδευομένων.

Τὰ κύρια προβλήματα τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσιν ἐν Ἡπείρῳ εἶναι:

1. Τὸ πολυσύνθετον τῶν φορέων, οἵτινες ἀσκοῦν τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν. Τὰ Ὑπουργεῖα Παιδείας, Γεωργίας, Κοινωνικῆς Προνοίας, Ἐργασίας, Βιομηχανίας. Ἡ Βασιλικὴ Πρόνοια, ἡ Μητρόπολις Ἰωαννίνων, διάφορα Κληροδοτήματα, καὶ ἕτεροι ὄργανισμοὶ ἀσκοῦν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν ἐν Ἡπείρῳ, χωρὶς νὰ ὑφίστανται τὸν ἀπαραίτητον ἔλεγχον παρὰ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

2. Τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν (καθηγηταὶ — διδάσκαλοι — τεχνῖται) ἀσκεῖ ἐκπαίδευσιν παρέργως, ἐτέρας κυρίας ἐνασχολήσεις καὶ οὕτω ἡ ἀπόδοσις εἶναι λίαν περιορισμένη. Κυρίως, εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων (μὲ ὀλίγας ἔξαιρέσεις), διδάσκονται καὶ εἰς τὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα θεωρητικὰ δεδομένα τῆς τέχνης, μὲ ἑλλιπεστάτην πρακτικὴν ἀσκησιν τοῦ διδασκομένου ἐπαγγέλματος.

3. Αἱ διατιθέμεναι κτιριακαὶ ἐγγαταστάσεις εἶναι ἀκατάλληλοι καὶ ὁ τεχνικὸς ἐξοπλισμὸς εἴτε εἶναι παντελῶς ἀνύπαρκτος εἴτε ὑπάρχουν ἐλάχιστα πεπαιωμένα μηχανήματα καὶ ἐργαλεῖα εἰς τὰς Τεχνικὰς μας Σχολὰς.

5. ΑΝΩΤΕΡΑ ΚΑΙ ΑΝΩΤΑΤΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΩΡΟΝ ΤΗΣ Υ.Π.Α.Η.

Ἄνωτέρα ἐκπαίδευσις εἰς τὸν χώρον τῆς Υ.Π.Α.Η. παρέχεται:

α) Διὰ τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Ἰωαννίνων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, εἰς ἣν φοιτοῦν 250 περίπου σπουδασταὶ καὶ σπουδάστριαι ἐπὶ διείταν διὰ τὴν ἀπόκτησιν διπλώματος δημοδιδασκάλου.

β) Διὰ τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Βελλᾶς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, εἰς ὃ φοιτοῦν 120 σπουδασταὶ διὰ τὴν ἀπόκτησιν διπλώματος ἱερέως ἢ δημοδιδασκάλου.

Τῶν ὡς ἄνω Ἰδρυμάτων προβλέπεται ἢ κατὰ ἓν εἰσέτι ἔτος ἀξίσεις τῶν ἐτῶν φοιτήσεως καὶ ἐπομένως αἱ μεταγυμνασιακαὶ σπουδαὶ θὰ διαρκοῦν ἐπι ζετίαν.

γ) Διὰ τῆς σχολῆς Νηριοκόμων Νήσου Ἰωαννίνων, ἀνηκούσης εἰς τὸ Π. Ι.Κ.Π.Α.. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην ἡ φοίτησις εἰν.μ 18μηνος μετὰ τὰς γυμνασιακάς σπουδάς καὶ φοιτοῦν 30 περίπου σπουδάστριαι.

Ἄνωτάτη ἐκπαίδευσις παρέχεται ἐν τῷ χώρῳ τῆς Υ.Π.Α.Η. διὰ τοῦ ἀποφασισθέντος νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν Ἰωαννίνοις Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.

Διὰ τὸ 1964 λειτουργεῖ ἤδη Φιλοσοφικὴ Σχολή, εἰς ἣν φοιτοῦν 200 φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι ὡς πρωτοετεῖς φοιτηταὶ τῆς σχολῆς ταύτης.

Κατὰ τὸ προσεχές ἔτος πιθανολογεῖται ἡ λειτουργία, εἰς τὸ ἀρπυσύστατον τοῦτο Πανεπιστήμιον, Σχολῆς Φυσικομαθηματικῆς.

Οὕτω εἰς τὴν ἀνωτέραν παιδείαν φοιτοῦν ἤδη 400 σπουδασταὶ καὶ σπουδάστριαι καὶ εἰς τὴν ἀνωτάτην 200 φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι.

(Συνεχίζεται)

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΚΩΣΤΑ ΔΑΦΝΗ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΜΙΞΙΕΣ ΣΤΟΝ ΗΠΕΙΡΩΤΟΚΕΡΚΥΡΑΪΚΟ ΧΩΡΟ

Τὴν πνευματικὴ σύζευξη τῆς Ἠλείρου μὲ τὴν Κέρκυρα στὸν πολιτιστικὸ χῶρο τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος τὴν ἐκφράζει, περισσότερο ἅπ' ὅ,τιδὴποτε ἄλλος, ὁ Σπυρίδων Λάμπρος. Γεννημένος στὴν Κέρκυρα, ὁ Ἠπειρώτης αὐτὸς, διετήρησε ὡς τὰ τελευταῖα τοῦ χρόνια ζωντανές τις καταβολές τῆς καταγωγῆς του. Ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν ξέχασε τὰ παιδικὰ τοῦ δράματα, τὰ πρῶτα ψελίσματα, τὴν ὀφειλὴ τοῦ στῆ γῆ ποὺ γεννήθηκε, ὅπου ἀφομοίωσε τις πρῶτες ἐντυπώσεις τῆς ζωῆς, ὅπου γεύτηκε τὴ χαρὰ τῆς γνώσεως. Κι' ἀκόμη κάτι περισσότερο: Ὅτι τὸ βαθύτερο πνευματικὸ δεσμὸ τοῦ μὲ τὴν Κέρκυρα τὸν ὀφείλει στὸν Μουστοξύδη. Πρόεδρος τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ πρῶτου Πανιονίου Συνεδρίου, ποὺ συνήλθε στὴν πρωτεύουσα τῶν Ἰονίων τὸ 1914 μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν πενήντα χρόνων τῆς Ἐνώσεως τῆς Ἐπιανήσου, μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα πανηγυρικὴ, ὁ Σπυρίδων Λάμπρος προσφωνεῖ μὲ συγκίνηση τὸν Βασιλέα Κωνσταντῖνο καὶ τὸν πρωθυπουργὸ Ἐλευθέριο Βενιζέλο, ποὺ τίμησαν μὲ τὴν παρουσία τους τὴν ἐναρκτήρια συνεδρίαση. Καὶ πρὶν μιλήσει γιὰ ὅ,τιδὴποτε ἄλλο, θυμᾶται τοὺς δικούς τοῦ δεσμοὺς μὲ τὴ Φαιακία.

«Ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς χαρᾶς, λέει μὲ μιὰ φωνὴ ποὺ δονεῖται ἀπὸ ἀγάπη καὶ νοσταλγία, μεθ' ἧς ἑορτάζουσιν οἱ Ἰόνιοι τὴν πεντηκοστὴν ἀμφιετηρίδα τῆς Ἐνώσεως, χαίρω κάγῳ, ὅτι ἐπεφυλάσσετο εἰς ἐμέ, βεβαρυμένον ἤδη ὑπὸ τῶν ἐτῶν, νὰ προστῶ τῆς ὀργανώσεως τοῦ Πανιονίου Συνεδρίου... Θεωρῶ δ' ἐμαυτὸν εὐτυχῆ, κηρύττων τὴν ἑναρξιν αὐτοῦ μὲ πολιὰν πλέον τὴν κόμην ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, ὅπου αἱ αὖραι τοῦ Ἰονίου ἐλίκνισαν τὴν βρεφικὴν μου κοιτίδα, ἐν τῇ Κερκύρα ταύτῃ πρὸς ἣν μὲ συνδέουν αἱ προσφιλέσταται τῶν ἀναμνήσεων τῶν παιδικῶν μου χρόνων» (1).

Καὶ δύο μέρες ἀργότερα, μιλώντας γιὰ τὴν ἱστορικὴ σχολὴ τῆς Ἐπιανήσου, ἐκφράζει, σὰν γέννημα τῆς Κερκύρας—εἶναι ἡ δικὴ τοῦ ἑκφραση—τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ πρὸς τοὺς προδρόμους τοῦ Ἐπιανήσιου ἱστορικοὺς καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὸν Μουστοξύδη, τοῦ ὁποῖου τὴν «μνήμην εἶπερ τις καὶ ἄλλος τιμᾶ καὶ ὡς ἐπιστήμονος καὶ ὡς πνευματικοῦ αὐτοῦ πατρός, βαστάσαντος αὐτὸν ἐν τῇ κολυμβήθρα» (2).

Ἀναδεκτὸς τοῦ γεννάρχη τῆς ἐπιανησιακῆς καὶ γενικώτερα τῆς ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας, ὁ Σπυρίδων Λάμπρος ἐκφράζει μὲ τὸ ἔργο, μὲ τὴ ζωὴ του, μὲ τὴν δράση του, τὴν πνευματικὴ ἐνότητα, ποὺ καλλιεργεῖ, πάνω ἀπὸ τὸν Ἰόνιο πόρο, μιὰ ἱστορία ἐπτὰ αἰώνων.

* * *

Ἐπάρχει ἓνας παλῆος μῦθος, ποὺ ἔχει τὴν ἀφετηρία του στῆ γῆ τῆς Δωδώνης. Μᾶς λέει ὁ μῦθος αὐτὸς πῶς τὰ φύλλα τῆς ἱερᾶς δρυὸς στῆ Δωδώνη εἶχανε μαντικὸ ψίθυρο. Ὁ Ζεὺς μὲ τὸν ψίθυρο ἐκεῖνο ἔδινε τοὺς θεϊκοὺς τοῦ χρησμοῦς. Καὶ οἱ χρησμοὶ αὐτοὶ ζωογονοῦσαν γιὰ αἰῶνες τὴν ἐλληνικὴ ψυχὴ, μέχρις ὅτου βάρβαροι καιροὶ σκέπασαν μὲ ἐρείπια τὴν Ἠπειρωτικὴ γῆ. Σώπασε τότε τὸ μαντεῖο, ἀλλὰ ὁ μυστικὸς ψίθυρος δὲν ἔσβυσε.

Περνώντας, έπειτα από χιλιάδες χρόνια, μέσα από τὰ Ἑπειρωτικά δάση, ἤλθε νὰ ψιθυρίσῃ στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου νέους ἤχους γεμάτους ἀρμονία. Συμπληρωμένοι οἱ πρωτόγονοι αὐτοὶ ἤχοι ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ποὺ κυριάρχησαν γιὰ αἰῶνες στὴν Ἐπτάνησο, δημιούργησαν τὴν πνευματικὴ τῆς ἀκμῆ καὶ τὴν ποιητικὴ τῆς παράδοση.

Οἱ μῦθοι δὲν ἀποτελοῦν πάντα ἀνθεκτικὴ ὕλη ἱστορίας. Ἐν τούτοις παρέχουν συχνὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἐρμηνείας ὠρισμένων ἱστορικῶν φαινομένων, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν μᾶς προσφέρεται ἀποδεικτικὸ ὕλικό. Ἄλλωστε, ἐκφράζουν ὅ,τι ἔχει ἀποτεθεῖ στὸ ὑποσυνείδητο τῶν λαῶν καὶ ἔχει ὑποστῆ τὴν κατεργασία τῆς λαϊκῆς ψυχῆς. Κρύβουν πολλὴ φαντασία, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὴ ἀλήθεια. Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τὸ μῦθο τῆς ἱερᾶς δρυὸς τῆς Δωδώνης, ποὺ πρῶτος τὸν ἀνέφερε ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ στοχαστικοὺς κριτικοὺς τῆς περασμένης γενεᾶς, ὁ Γιάννης Ζερβός, γιὰ νὰ αἰτιολογήσῃ αὐτὸ ποὺ ὠνομάσαμε πνευματικὴ σύζευξη τῆς Ἑπίρου μὲ τὴν Κέρκυρα.

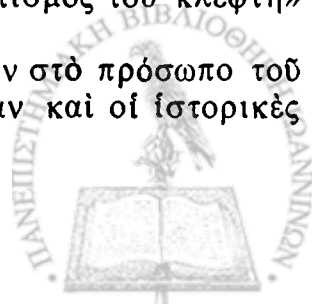
Ἄλλὰ καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχαν οἱ μῦθοι, ὑπάρχει ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων. Θὰ ἦταν κουραστικὸ νὰ ἀναφερθοῦμε σ' ὄλες τὶς μορφές τῶν Ἑπειρωτικῶν καὶ τῶν Κερκυραϊκῶν γραμμάτων, ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὴν διαπίστωση αὐτῆ. Γι' αὐτὸ θὰ περιοριστοῦμε σὲ μερικὲς ἀπ' αὐτές: Στοὺς Λάμπρους, στοὺς Ἀρβαντινοὺς, στὸ Δ. Μόστρα.

* * *

Ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ πατέρας τοῦ Σπυρίδωνος, γενήθηκε στὶς Καλαρρῦταις τῆς Ἑπίρου τὸ 1820. Ἡ ἐπανάσταση τὸν βρίσκει βρέφος ἑνὸς ἔτους. Ἡ θηριωδία τῶν Τούρκων ὀδηγεῖ στὸ ἰκρίωμα τὸν πατέρα του, μαζὺ μὲ ἄλλους προκρίτους. Τότε ἡ χαροκαμένη μητέρα παίρνει τὸ παιδί της καὶ πηγαίνει στὴν Κέρκυρα, ὅπου καταφεύγουν κι' ἄλλοι Ἑπειρῶτες. Δὲν περνᾶνε λίγα χρόνια καὶ ὁ Παῦλος Λάμπρος μένει ὄρφανὸς καὶ ἀπὸ μητέρα. Μεγαλώνει κοντὰ σ' ἓνα θεῖο του στὴ Χαλκίδα, μαθαίνει ἐκεῖ τὴν τέχνη τοῦ χρυσοχοῦ, ἐπιστρέφει στὴν Κέρκυρα, ἐπιδίδεται στὴ χρυσοχοῖα, παντρεύεται τὴ Γεωργία Φραγκοπούλου, γίνεται πατέρας πέντε παιδιῶν. Ἄλλὰ οἱ ἐπαγγελματικὲς καὶ οἱ οικογενειακὲς φροντίδες δὲν ἀπασχολοῦν ὄλες τὶς ὁρὲς τοῦ Λάμπρου.

«Ὁ Παῦλος Λάμπρος, μᾶς πληροφορεῖ ὁ Δημήτριος Μπαλάνος (3), ὁ ἐγκυρότερος ἀπὸ τοὺς βιογράφους τοῦ Σπυρ. Λάμπρου, φιλομαθέστατος ὢν, ἐσχετίσθη ἐν Κερκύρα μετὰ πλείστων λογίων Ἑλλήνων καὶ ξένων καὶ μάλιστα μετὰ τοῦ ἱστοριοδίφου Ἀνδρέου Μουστοξύδου, ἐν τῇ μετὰ τοῦ ὁποῖου ἀναστροφῇ ἀνέπτυξε τὴν ζωηρὰν ἀγάπην πρὸς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν φιλολογίαν, ὡς καὶ μετὰ τοῦ Ἀγγλοῦ ἀρχαιοφίλου Γουδαίου, παρὰ τοῦ ὁποῖου ἐνεπνεύσθη τὸ πρῶτον τὸ θερμὸν του ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἰδίως νομισματολογίαν, περὶ τὴν ὁποῖαν ἀόκνως καταγινόμενος κατέστη εἰδικὸς συγγραφεὺς σπουδαιοτάτας νομισματολογικᾶς πραγματείας, ὢν πολλαὶ μετεφράσθησαν εἰς ξένας γλώσσας, καὶ καταρτίσας πλουσιωτάτας νομισματολογικᾶς συλλογᾶς. Ἐκτὸς τούτου ἔγραψε καὶ διαφόρους ἀξιολόγους ἱστορικᾶς μελέτας καὶ καταγινόμενος περὶ τὴν δημοτικὴν ποίησιν, κατήρτισε πλουσίαν συλλογὴν τῶν πρὸ τοῦ 1850 δημοτικῶν ἀσμάτων, ἧτις ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος» ἔργου τοῦ Ζαμπελίου. Ἔργον δὲ τοῦ Παύλου Λάμπρου εἶναι τὸ ὡς ἀδέσποτον δημοτικὸν ἄσμα ὑπὸ τῶν πολλῶν θεωρούμενον: «Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τοῦ κλέφτη» (Μάννα σοῦ λέω δὲν μπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω).

Οἱ ἀγῶνες τῶν Ἑπτανησίων γιὰ τὴν Ἐνωσὴ βρῆκαν στὸ πρόσωπο τοῦ Παύλου Λάμπρου ἓνα θερμὸ συμπαραστάτη. Ὅπως βρῆκαν καὶ οἱ ἱστορικὲς

ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ ἱστορία ἓνα γενναῖο χορηγό. Ἡ ἔκδοσις τοῦ κυριώτερου ἔργου τοῦ Ἰωάννου Ρωμανοῦ «Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας», δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ χωρὶς «τὴν ἀναδοχὴ τῆς δαπάνης» ἀπὸ τὸν Παῦλο Λάμπρο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ τὸ ἀφιερώνει, ἐξαίροντας συγχρόνως, στὸν σύντομο πρόλογό του, τὴν συμβουλή τοῦ Λάμπρου στὴ θεμελίωσις τῆς νομισματολογίας στὴ χώρα μας. Καὶ προσθέτει: «Δὲν ἠρκέσθητε ὁμοῦ εἰς τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐμβριθῶς μελετήσαντες τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Ἑλλάδι Φραγκοκρατίας πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν οὐχὶ σπανίως δυσδιακρίτων καὶ γριφώδη, οὕτως εἰπεῖν, ἐχόντων ἐπιγραφὴν Φραγκικῶν νομισμάτων, ἀπεκαλύψατε καὶ πρόσωπα καὶ πράγματα παντάπασιν ἄγνωστα μέχρι τοῦδε καὶ σοφὰς ἐδημοσιεύσατε περὶ αὐτῶν διατριβάς, αἰτινες δικαίως ἐπέσυραν τοὺς ἐπαίνους τῶν λογίων τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης καὶ παρώρμησαν τὸν πολὺν Κάρολον Χόφφ ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ ἀνακηρύξῃ ὑμᾶς ὡς τὸν ἐπιμελέστατον συλλογέα καὶ δεινότατον γνώμονα τῶν Φραγκοβυζαντινῶν νομισμάτων».

Αὐτὰ ὁ Ρωμανὸς τὰ ἔγραφε τὸ 1870, δέκα χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασις τοῦ Παύλου Λάμπρου καὶ τῆς οἰκογενείας του στὴν ἑλληνικὴ πρωτεύουσα. Αὐτὸ τί μᾶς δείχνει; Ὅτι οἱ δεσμοὶ τοῦ Ἡπειρώτη μὲ τὴν Κέρκυρα ἐξακολοθοῦσαν νὰ μένουσιν ἄκατάλυτοι. Καὶ τοὺς δεσμοὺς αὐτοὺς τοὺς ἀνανεώνει συνεχῶς. Ἐπειτα ἀπὸ τὴ μελέτη του: «Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας νομίσματα Κερκύρας, Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου», ποῦ δημοσιεύθηκε τὸ 1855 στὸ περιοδικὸ «Πανδώρα», ἐκδίδει τὸ 1884 μίαν ἄλλην μελέτη γιὰ τὰ «Νομίσματα καὶ μετάλλια τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας καὶ τῆς προσωρινῆς τῶν Ἰονίων νήσων παρὰ τῶν Ἀγγλῶν κατοχῆς». Ἡ δευτέρη αὐτῆ μελέτη του, πολύτιμη ὅσο καὶ ἡ πρώτη, ἐπέσυρε πολλὰς ἐπικρίσεις, τίς ὁποῖες συστηματοποιεῖ καὶ ἐκφράζει ὁ Μάρκος Θεοτόκης στὸ βιβλίον του «Ἐπικρίσεις ἐπὶ περιόδων τινῶν τοῦ συγγράμματος τοῦ Παύλου Λάμπρου νομίσματα καὶ μετάλλια τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας». Τόσο ἡ μελέτη τοῦ Λάμπρου ὅσο καὶ ἡ ἀντίκρουσις τοῦ Θεοτόκη ἔδωσαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διασαφηνισθοῦν ἀμφισβητούμενα σημεῖα τῆς ἱστορίας τῆς Ἑπτανήσου. Συχνὰ ἡ ἀρνητικὴ πλευρὰ τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας εἶναι περισσότερο χρήσιμη ἀπὸ τὴ θετικὴ.

*
* *

Ὁ Παῦλος Λάμπρος, ὁ αὐτοδίδακτος ἐρευνητὴς καὶ νομισματολόγος, μετέδωκε στὰ παιδιὰ του, μαζὺ μὲ τὴ φλογερὴ ἀγάπη πρὸς τὴ δουλωμένη πατρίδα τους, καὶ τὴν ἔφεση πρὸς τὰ γράμματα καὶ τίς ἱστορικὰς σπουδὰς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κων/νο Λάμπρο, ποῦ διέπρεψε σάν γιατρός, ὁ Μιχαήλ, ὁ Ἰωάννης, ὁ Σπυρίδων, ἀσχολοῦνται μὲ τὴ σπουδὴ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς νομισματολογίας, γιὰ νὰ πολιτογραφήσουν ὀριστικὰ, διὰ τοῦ Σπυρίδωνος, τὸ ὄνομα Λάμπρος στὶς κορυφὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας. Οἱ μνήμες τῶν παιδικῶν χρόνων, οἱ μνήμες τῆς Κερκύρας, τὸν συνωδεύουν ὡς τὰ τελευταῖα του χρόνια. Μνήμες ποῦ δένονται ἀδιάσπαστα μὲ τὴν Ἡπειρο. Εἶναι μόλις δώδεκα χρόνια, ὅταν γράφοντας στὸν πατέρα του ἀπὸ τὴν Κέρκυρα—εἶναι τὸ πρῶτο ταξεῖδι ἐπιστροφῆς μετὰ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάστασις τῆς οἰκογενείας στὴν Ἀθήνα—τοῦ ἐξομολογεῖται τὴν συγκίνησιν ποῦ αἰσθάνθηκε ξαναβλέποντας τὴν Κέρκυρα καὶ συγχρόνως τὰ βουνὰ τῆς Ἡπείρου», τῆς ὠραίας καὶ ποθητῆς πατρίδος» (5). Τρία χρόνια ἀργότερα θὰ συνθέσῃ καὶ ποίημα: «Εἰς κορασίδα φέρουσαν ἐπὶ τῆς ταινίας τοῦ πῖλου τῆς τὴν λέξιν Ἡπειρος»: (6)

Εἶμαι παῖς καὶ ἐγώ, ὦ παρθένος,
ἀλλὰ παῖς τῆς φιλτάτης Ἡπείρου,

δούλης χώρας παῖς δουλωμένος·
καὶ τὴν φίλην πατρίδα τοῦ Πύρρου
δούλην βλέπων, θρηνηῶ τεθλιμμένος
τύχην ἄτεγκτον χώρας ἁμοίρου.

Ἡ φλογερὴ ἀγάπη πρὸς τὴν γῆ τῶν πατέρων του καὶ οἱ παιδικῆς μνη-
μες θὰ συνδέσουν τὸ ὄνομα τοῦ Λάμπρου μὲ ὅλες τὶς προσπάθειες καὶ ἐξορ-
μήσεις γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της, ὅπως τὸ ὄνομα Π. Λάμπρου συνεδέθη μὲ
τὴν Ἡπειρωτικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1854.

Μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες μελέτες τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου εἶναι ἀφιερωμέ-
νη στὸν Κερκυραῖο χωρικὸ Δημήτριον Τζιλιμπάρη καὶ «τὰς ἀνεκδότους ποιή-
σεις του». Ἀκολουθεῖ ἡ μονογραφία «Κερκυραϊκὰ ἀνεκδοτὰ ἐκ χειρογράφων
τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Κανταβρυγίας, Μονάχου καὶ Κερκύρας». Ἡ μελέτη του
γιὰ τὴν Ἱστορικὴ Σχολὴ τῆς Ἑπτανήσου, πὺ ἀνεκοινώθη στὸ Α΄ Πανιό-
νιο Συνέδριο, ἀποτελεῖ τὴν τελευταία του ἐργασία γιὰ τὴν Κέρκυρα. Ἐκεῖ
ὅμως πὺ ἡ προσφορὰ του στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα γίνεται ἀνεκτίμητη, εἶναι
ὁ «Νέος Ἑλληνομνήμων» (7). Εἶχε προηγηθῆ ὁ «Ἑλληνομνήμων» τοῦ Ἀν-
δρέα Μουστοξύδη μεταξὺ 1843—1852, ὅπου ὁ ἀκούραστος ἐρευνητὴς ἐδημο-
σίευσε ἕνα πλῆθος μελέτες, ἔγγραφα καὶ ἄλλο ἱστορικὸ ὕλικό, πὺ τὸ περισ-
σότερο ἀναφέρεται στὶς ἱστορικῆς τύχες τῆς Ἡπείρου. Μὲ τὸ «Νέο Ἑλλη-
νομνήμονα» ὁ ἀναδεκτὸς συνεχίζει τὸ ἔργο τοῦ πνευματικοῦ καὶ φυσικοῦ ἀ-
ναδόχου του. Οἱ δεκατρεῖς τόμοι τοῦ «Νέου Ἑλληνομνήμονος», στοὺς ὁποί-
ους ὁ Λάμπρος ἀπεθησαύρισε μελέτες, κείμενα, σύμμικτα, καταλόγους βιβλιο-
θηκῶν καὶ ἀρχείων, σημειώματα, βιβλιοκρισίες καὶ μεταφράσεις, ἔργα ὅλα
τοῦ ἰδίου, συνδέουν τὴν ἱστορικὴ παράδοση τῆς Κερκύρας μὲ τὴ νεώτερη
ἐλληνικὴ παράδοση, τὸν Μουστοξύδη μὲ τὸν Λάμπρο, καὶ ἐπιβεβαιώνουν
τὴν πνευματικὴ σύζευξη Ἡπείρου—Κερκύρας.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Ἀραβαντινῶν συνδέεται στενώτερα μὲ τὴν Ἑπτά-
νησο καὶ μὲ τὴν Κέρκυρα. Ὅχι γιὰ τὸ πατέρας τοῦ Παναγιώτη Ἀραβαντι-
νοῦ ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά γιὰ νὰ ἐγκατασταθῆ στὴν Πάργα, οὔτε
γιὰ τὸ Τσιτσέλης καὶ ὁ Λεγκρὰν τὸν κατατάσσουν στοὺς Ἑπτανήσιους λο-
γίους. Δέν ἀνήκουμε σ' ἐκείνους πὺ θεωροῦν τὴν ἱστορία περιχαρακωμένη
σὲ κλειστοὺς γεωγραφικοὺς χώρους, οἱ ὁποῖοι καθορίζουν τὴν κληρονομι-
κότητα, μὲ διάρκεια, πολλῆς φορές, δεκαετιῶν καὶ γενεῶν ὀλοκλήρων. Ὁ
ἄνθρωπος εἶναι κυρίως προῖον τῆς γῆς πὺ γεννήθηκε. Κι' ἀκόμα μιὰ σύν-
θεση τῶν δυνατῶν ἐντυπώσεων πὺ δέχτηκε ἀπὸ τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὸ περιβάλλον,
ἀπὸ τὰ βιβλία. Σημασία γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τὸν ἱστορικὸ, τὸν κριτικὸ, ἔχει
σὲ ποιὸν ἄνθρωπο τοποθετεῖ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς τὸν ἑαυτό του καὶ ὄχι ὅπου
θέλουμε, ἢ ὅπου μᾶς βολεῖ ἐμεῖς νὰ τὸν τοποθετήσουμε. Καὶ ἀξία γιὰ τὴν
ἀποτίμηση τῆς προσφορᾶς του ἔχουν οἱ ἐκλεκτικῆς συγγένειες, πὺ διαπι-
στῶναι κανεῖς στὸ ἔργο του, οἱ ἐπιδράσεις, οἱ κάποιες ἀπηγήσεις, τὸ βαθύ-
τερο πνευματικὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται ἡ σκέψη του.

Ἔτσι ἀπὸ τοὺς Ἀραβαντινοὺς κι' ὅταν μιλάμε γι' Ἀραβαντινοὺς ἐν-
νοῦμε τὸν Παναγιώτη Ἀραβαντινὸ, τὸν ἱστορικὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τῆς
Χρονογραφίας τῆς Ἡπείρου, καὶ τὸν Πᾶνο Ἀραβαντινὸ, τὸ διάσημο σκη-
νογράφο—θὰ ἀναζητήσουμε ὅ,τι τοὺς ἐνώνει μὲ τὴν Κέρκυρα, ὅ,τι διαμορ-
φώνει τὴν ἐνότητα τῶν δύο γεωγραφικῶν χώρων.

Τὰ βιογραφικὰ καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ Παναγιώτη Ἀραβαντινοῦ ἤλθαν

πολλές φορές στην επικαιρότητα τὰ τελευταῖα χρόνια χάρις στις λαμπρές πρωτοβουλίες τῆς Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν καὶ ἀπὸ τὰ ὅσα ἐξαντλητικά ἔχει γράψει ὁ ἱστορικὸς τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, διακεκριμένος κριτικὸς, Κωστής Δημαρᾶς (8). Ἀπὸ τὰ τελευταῖα αὐτὰ θὰ κρατήσουμε τὸ σημεῖο ὅπου ἐπισημαίνει τὶς ἐπιδράσεις τῶν Ἑπτνησίων δασκάλων στὴ διαμόρφωση τῆς ἱστορικῆς σκέψεως τοῦ Ἑπειρωτῆ ἱστορικοῦ. (Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινὸς ἔζησε γιὰ χρόνια στοὺς Παξοὺς καὶ στὴν Κέρκυρα, ὅτι στὴν τελευταία αὐτὴ μνήθηκε στὰ γράμματα καὶ στὴν ἱστορικὴ σύνθεση καὶ ὅτι στὴν περίοδο 1820—1860 ἡ Κέρκυρα ἀκτινοβολοῦσε σὰν πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ).

Ὁ Πᾶνος Ἀραβαντινός, ὁ σκηνογράφος, εἶναι ἐγγονὸς τοῦ Παναγιώτη Ἀραβαντινοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ, καὶ γιὸς τοῦ Ἀριστείδη, τοῦ τρίτου ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Ἀραβαντινοῦς, πὺ σπούδασε ἰατρικὴ καὶ ἄσκησε ἐπάγγελμα στὴν Κέρκυρα δώδεκα ὀλόκληρα χρόνια. Ἐκεῖ γεννήθηκαν καὶ τὰ δυὸ παῖδιά του: Ὁ Δημήτριος καὶ ὁ Πᾶνος. «Ὅταν τὶς 24 Αὐγούστου 1886, γράφει ὁ Ἡλίας Ζιώγας, ὁ Πᾶνος Ἀραβαντινὸς ἀντίκρυζε γιὰ πρώτη φορά τὸ φῶς, αὐτὸ τὸ φῶς ζυγίζονταν πάνω καὶ γύρω ἀπὸ μιὰ χώρα περιώνυμη γιὰ τὴν ὁμορφιά της. Ἡ πλατεῖα θάλασσα τῆς Κερκύρας θάταν γαλήνια καὶ τὸ γύρω τοπεῖο θ' ἄρχιζε νὰ φανερώνη ἡρεμα καὶ μὲ ἡδυπάθεια, ἐκεῖνὸ τὸ πρωτὶ, τὶς ἀρμονικὲς του γραμμὲς. Τὸ χῶμα, τὰ δέντρα, οἱ ἄνθρωποι, κυρίως οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τοὺς ὁποίους προῆλθε, ἡ θάλασσα, τὰ πουλιά, τὰ σπίτια, τὰ μουράγια, οἱ ἀκρογιαλιές, πέρα τὰ βουνὰ καὶ πῖθ πέρα ὁ ἀνοιχτὸς γαλάζιος ὄριζων, πὺ πότε συγχίζονταν μὲ τὰ γαλανὰ νερὰ καὶ πότε διαχωρίζονταν μὲ μιὰν ἀσημένια εὐθεῖα γραμμὴ, ὅλ' αὐτὰ θὰ τοῦ φάνηκε ὅτι σχεδιάστηκαν ἀπὸ ἓνα ἐξαίσιο ἀόρατο χέρι, πὺ τὸ ἐκίνησε ἓνας ἀληθινὸς θεῖος οἶστρος. Μόλις ἀνοιξε τὰ μάτια του, τίποτε ἄλλο δὲν εἶδε παρὰ «ἐφαρμοσμένο» αὐτὸ πὺ ὁ Φρειδερίκος Νίτσε τὸ ὀνομάζει «Ἀπερίγραπτη ἀπλότητα καὶ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος». Ἦταν φυσικὸ, λοιπόν, ὅταν προέρχονταν ἀπὸ μιὰ γενεὰ τόσο πλούσια σὲ ἐκλεκτὸ ἀνθρώπινο ὕλικὸ, ἀπὸ μιὰ γενεὰ σὶς φλέβες τῆς ὁποίας ἀνέκαθεν κυλοῦσε ἑλληνικὸ αἷμα κι' ὅταν ἀκόμη γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε μέσα σ' ἓνα τοπεῖο, καθὼς τὸ πανοραμικὸ τοπεῖο τῆς Κερκύρας, νὰ αἰσθανθῆ τὸν ἑαυτὸ του πλασμένο γιὰ κάτι ἐξαιρετικὸ» (9).

Στὴν ὡραία αὐτὴ σελίδα τοῦ Ὁλίου Ζιώγας δὲν δίνει μονάχα τὸ «μυστικὸ τῆς κληρονομικότητος» τοῦ Πάνου Ἀραβαντινοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ «μυστικὸ τοῦ περιβάλλοντος», πὺ ἐπραγματοποίησε στό πρόσωπο τοῦ καλλιτέχνη μιὰ ἐξαίσια σύνθεση. Ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινός, πὺ ὁ ἄμεσος πρόγονός του ξεκίνησε ἀπὸ τὴν Κεφαλλονιά, μένει Ἑπειρωτῆς στὴν ψυχὴ καὶ στὴν ἔκφραση. Ὁ Πᾶνος Ἀραβαντινός, πὺ ἔρχεται ἀπὸ τὶς βαθειὲς ρίζες τῆς ἑπειρωτικῆς γενεᾶς τῶν Ἀραβαντινῶν, μένει Κερκυραῖος. Σ' ὅλα τὰ ἔργα του οἱ μνήμες τῆς Κερκύρας φαίνεται νὰ τὸν δυναστεύουν. Τὸ πρῶτο ἀποδεικτικὸ ὕλικὸ μᾶς τὸ προσφέρουν οἱ σκηνογραφεῖς του σὲ τρία ἔργα τοῦ Σπύρου Σαμάρα. Πόλεμος ἐν πολέμῳ, Πριγκίπισσα τῆς Σάσωνος, Κρητικοπούλα—αὐτὰ πὺ προανήγγειλαν τὴν μετέπειτα ἐκπληκτικὴ του σταδιοδρομία.

Οἱ δυὸ Ἀραβαντινοὶ τιμοῦν συγχρόνως τὴν Ἑπειρο καὶ τὴν Κέρκυρα, χωρὶς νὰ προδίδουν οὔτε τὴ μιὰ οὔτε τὴν ἄλλη.

Ὁλόκληρη σχεδὸν ἡ ζωὴ τοῦ Δημητρίου Μόστρα, τοῦ ἐπιφανέστερου τῆς γενεᾶς τῶν Μόστρα, συνδέεται ἀναπόσπαστα μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Μητροπολίτη Ἄρτας καὶ Ναυπάκτου, ἔπειτα δὲ Οὐγγροβλαχίας, Ἰγνατίου τοῦ Λεσβίου.

Ὅτι βιογραφεῖ τὸν Ἰγνάτιο, βιογραφεῖ καὶ τὸν Μόστρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα καὶ τὰ τελευταῖα. Ἔτσι ἡ πλούσια βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο παρακολουθεῖ καὶ τὸν Δημ. Μόστρα σὲ ὅ,τι συνδέεται μὲ τὴν δράση τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἱεράρχη. Ἔχει ὁμοίως καὶ τὴ δική του βιβλιογραφία ὁ Μόστρας (10). Αὐτὴ ἀναφέρεται στὰ πρὸ καὶ μετὰ τὸν Ἰγνάτιο βιογραφικά του στοιχεῖα. Ἀπὸ αὐτὰ θὰ ἀναφέρουμε ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν Κέρκυρα.

Γραμματεὺς τοῦ Ἰγνατίου στὴ Μητρόπολη τῆς Ἄρτας, διαφεύγει μαζὺ του, πρῶτα στὴ Λευκάδα καὶ ἔπειτα στὴν Κέρκυρα, ὅταν ὁ Ἄλῃ πασᾶς θέλησε νὰ ἐξοντώσῃ τὸν ἱεράρχη, ποὺ τὸν θεωροῦσε ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον. Τότε ἡ Κέρκυρα ἦταν πρωτεύουσα τοῦ ἀνεξαρτήτου Κράτους τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας. Ἦταν ἡ πρώτη γνωριμία τοῦ Μόστρα μὲ τὸ κερκυραϊκὸ τοπίο καὶ ἀπὸ τότε χρονολογοῦνται οἱ συναισθηματικοὶ δεσμοὶ του μὲ τὴν Κέρκυρα.

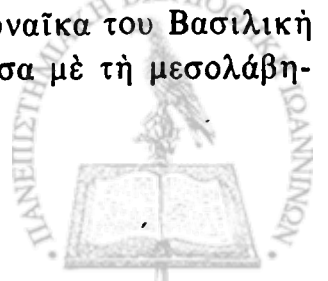
Ἡ συνθήκη τοῦ Τιλσίτ καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν Αὐτοκρατορικῶν Γάλλων στὰ Ἑπτάνησα ἀνάγκασαν τὸν Ἰγνάτιο νὰ ἀναζητήσῃ ἄλλοῦ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ τὴν συνέχιση τῆς πατριωτικῆς του δράσεως. Τὰ δυὸ ὁμοίως χρόνια ποὺ ἔμεινε στὴν Κέρκυρα χάρισαν, τόσο σ' αὐτὸν ὅσο καὶ στὸ Μόστρα, τὴ γνωριμία τοῦ Γεωργίου Μοτσηνίου, τοποτηρητοῦ τοῦ Τσάρου στὰ Ἑπτάνησα, καὶ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια. Μὲ τὴ γνωριμία τῶν δυὸ αὐτῶν ἐπιφανῶν Ἑπτανησίων θὰ πορευθοῦν ὡς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς των.

Δὲν θὰ παρακολουθήσουμε τὸν Ἰγνάτιο καὶ τὸν Μόστρα στὴ μακροχρονὴ περιπλάνησή τους (1807—1828). Θὰ σημειώσουμε μόνον τοὺς σταθμοὺς τῆς: Λιβόρνο, Πετροῦπολις, Βουκουρέστι, Βιέννη, Πίζα καὶ πάλι Λιβόρνο. Στὸ Βουκουρέστι ὁ Ἰγνάτιος, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μόστρα, ἀναδιοργανώνει τὸ ἑλληνικὸ λύκειο, ἰδρύει τὴ Φιλολογικὴ Ἑταιρεία τοῦ Βουκουρεστίου καὶ θέτει τὶς βάσεις τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ». Εἶναι τόσο ἀξιόλογη ἡ δράση τοῦ Μόστρα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ὥστε ὁ Ρῶσσοσ Αὐτοκράτορας «ἀντήμειψε τὰς ἐκδουλεύσεις αὐτοῦ μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἐπιτίμου συμβούλου καὶ ἱππότη τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου καὶ μὲ μετρίαν σύνταξιν». Τὴν ἴδια ἐποχὴ δημιουργεῖ τὴν τεράστια βιβλιοθήκη του, ποὺ στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς ἀξιολογότερες τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἡ ἔθνικὴ δράση τοῦ Δημητρίου Μόστρα ὑπῆρξε παράλληλα πολὺπλευρη. Οἱ διάφορες μορφές τῆς καὶ ἡ ἔκταση τῆς προσφορᾶς του ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του, ποὺ εἶναι κατατεθειμένη στὸ Καποδιστριακὸ Ἀρχεῖο τῆς Κερκύρας καὶ ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ὀλόκληρη ἐκδοθεῖ.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰγνατίου φέρνει τὸν Μόστρα στὴν Κέρκυρα. Θέλει νὰ τακτοποιήσῃ τὰ οἰκογενειακά του καὶ ἔπειτα νὰ κατεβῇ στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα γιὰ νὰ προσφέρῃ κοντὰ στὸν Καποδίστρια, ποὺ ἐπανελημμένως τὸν εἶχε ζητήσῃ, τὶς ὑπηρεσίες του γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴ δημιουργία πραγματικοῦ κράτους. Ἐκεῖ ὁμοίως «τὸ πλέον ἀπροσδόκητον, τὸ πλέον ὀλέθριον τῶν συμβάντων, ἐβύθισεν αὐτὸν εἰς ὀδυνηρώτατον δισταγμὸν. Χεῖρες ληστῶν ἔκοψαν τὴν τοσοῦτον πολῦτιμον, τὴν τοσοῦτον ἀναγκαίαν ζωὴν τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος. Μὲ ποίαν καρδίαν ἤθελε πατήσῃ ὁ Δημήτριος τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐβάφη μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ εἰς τὴν σοφίαν τοῦ ὁποῖου ἠλπιζε πολὺ μᾶλλον ἢ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῶν συνδιαλέξεων αὐτῶν, αἰτινες διηνεκές καὶ προσφιλέστατον εἶχον ἀντικείμενον τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος (11).

Ἔμεινε στὴν Κέρκυρα, ὅπου ἐπὶ χρόνια πολλὰ βασανίστηκε ἀπὸ τὴν ποδάγρα καὶ ἀπὸ τὶς θλίψεις. Ἐκεῖ εἶδε νὰ πεθαινῇ ἡ γυναῖκα του Βασιλικὴ —αἰχμάλωτη γιὰ χρόνια τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, ἀπελευθερωθεῖσα μὲ τὴ μεσολάβη-

ση τοῦ Καποδίστρια. Ἐκεῖ ἔκλεισε τὰ μάτια τῶν γονέων του—τοῦ πατέρα του 110 ἐτῶν καὶ τῆς μητέρας του 107. Ἀπὸ ἐκεῖ παρακολούθησε ὄλες τὶς ἐξελίξεις τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος. Καὶ ἐκεῖ πέθανε τὶς 25 Ἰανουαρίου τοῦ 1850, σὲ ἡλικία 73 χρόνων.

Στὴ μελέτη του « Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τοῦ Καποδιστρίου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα», ὁ Σ. Μ. Θεοτόκης (12) δημοσίευσε μιὰ σειρὰ ἐπιστολῶν τοῦ Κυβερνήτη, γραμμένες ὄλες στὴν ἑλληνικὴ μ' ἐκεῖνο τὸ κοφτὸ κάθετο γράψιμο. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιστολές αὐτές δὲν μᾶς ἀποκαλύπτει μονάχα τὴν πνευματικὴ ὀριμότητα τοῦ ἀποδέκτη, ἀλλὰ καὶ τὶς φιλελεύθερες ιδέες τοῦ Καποδίστρια, ποὺ τόσο ἔχει κατηγορηθῆ γιὰ ἀπολυταρχικὲς διαθέσεις. Παράλληλα ὁμως μᾶς δίνει καὶ ἔντονη τὴν εἰκόνα τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς ἐπαφῆς τῶν δύο ἀνδρῶν, τοῦ Κερκυραίου καὶ τοῦ Ἡπειρώτη, ποὺ μαζὺ ἀγωνίζονται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωσι τοῦ δουλωμένου γένους.

Γράφει, λοιπόν, ὁ Καποδίστριας στὸ Μόστρα τὶς 15 Μαΐου 1811 ἀπὸ τὴν Πετρούπολι: «Ὁ Αἰμίλιος τοῦ Ρουσσῶ—ἡ ἐπιστολὴ ἀναφέρεται σὲ δημοσιεύματα τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» καὶ στὴ δραστηριότητα τῆς Φιλολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ Βουκουρεστίου—εἶναι ἀληθῶς ἡ κλεῖς τῶν συγγραμμάτων τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν, ἀλλὰ διατὶ νὰ τὸν κολοβώσῃ τις; Ἄν εἰς τὸ κείμενον του εὐρίσκονται ἐπικίνδυνοι ιδέαι διὰ μιάν διοίκησιν στερεωμένην εἰς τὴν βάσιν τῆς συστάσεώς της, ὁ μεταφραστὴς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ τὰς παρατηρήσεις του διὰ τὸν ἀναγινώσκοντα, ἐννοῶ διὰ τῶν σημειώσεων καὶ οὐχὶ νὰ κολοβώσῃ τὸ πρωτότυπον. Ἄν στοχάζεται τις δι' αὐτῆς τῆς κολοβώσεως νὰ κόψῃ τὸ κακὸν εἰς τὴν ρίζαν του λανθάνει ἢ δὲν καταλαμβάνει θεμελιωδῶς τὸν συγγραφέα, τὸν ὁποῖον μεταφράζει. Τὸ σύγγραμμά του ἔχει τὴν ἄλυσσον, ὡς καὶ ἐκεῖνα τοῦ Εὐκλείδου, ἢ μία ἰδέα κρατεῖ τὴν ἄλλην, ἢ μία φράσις τὴν ἄλλην, καθὼς τὰ προβλήματα τῆς γεωμετρίας. Δὲν συγχωρεῖται εἰς τινα ἄλλον νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὸν Ρουσσῶ, παρὰ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἀγκαλὰ ἀμφιβάλλω ἂν αὐτὸς ἐδύνατο, χωρὶς νὰ κάμῃ ἐξ αὐτοῦ ἄλλον ἓνα σύγγραμμα, τὸν ὁποῖον ἤδη δὲν ἤθελε ἦτον ὁ ἰδικὸς τοῦ Αἰμίλιος. Δεχθῆτε εὐμενῶς καὶ κάμετε νὰ δεχθοῦν αὐτὴν τὴν παρατήρησιν, ἥτις ἐξέρχεται ἀπὸ μιάν ψυχὴν, ἢ ὁποία ἐπιθυμεῖ τὸ κοινὸν καλὸν καὶ μιάν ἀληθινὴν δόξαν εἰς ἐκείνους, οἵτινες εἶναι εἰς περίστασιν νὰ τὸ ἐκτελέσωσι. Μετ' ὀλίγον ἔχω σκοπὸν νὰ σᾶς ἐξαποστείλω τὸ μικρὸν μου δοκίμιον περὶ τῆς δημοσίου παιδείας».

Ἀπὸ τὸ σύντομο αὐτὸ ἀπόσπασμα προβάλλει ἀνάγλυφη ἡ μορφή τοῦ Καποδίστρια μὲ τὶς ἀνησυχίες, τοὺς δραματισμούς του, τὴν πίστη του πρὸς τὴν ἀποστολὴ τῆς παιδείας, ποὺ τὴν εἶχε κάμει βίωμα λίγα χρόνια πρὶν ὡς Γραμματεὺς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας καὶ ποὺ θὰ τὴν καθιστοῦσε πραγματικὴ λίγα χρόνια ἀργότερα ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Ἀκριβῶς ὁμως ἡ προβολὴ αὐτὴ τῆς μεγάλης μορφῆς τοῦ Καποδίστρια προβάλλει ἔντονα καὶ τὴ μορφή τοῦ Δημητρίου Μόστρα, τὸν ὁποῖον τιμοῦσε μὲ τὴ φιλία, τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἐκτίμησίν του.

* * *

Θὰ μπορούσαμε νὰ παραθέσωμε πολλὰς ἀκόμα ἀνάλογες περιπτώσεις, ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὴν πεποίθησίν μας, ὅτι ὀλόκληρη ἡ βορειοδυτικὴ Ἑλλάδα ἀποτελεῖ ἓνα ἑνιαῖο πνευματικὸ χῶρο, ὅπου οἱ πραγματοποιήσεις ἀξιολογοῦνται σύμφωνα μὲ τὶς ἰδιαίτερες πολιτιστικὲς συνθήκες κάθε περιοχῆς στὴ δεδομένη ἱστορικὴ στιγμή. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε τοὺς Ἀσώπιους, τοὺς Μπαλάνους, τοὺς Σακελλαρόπουλους, τὸν Φιλητᾶ, τὸν Κονε-

μένο. Ἄλλὰ θὰ προχωρούσαμε πιά σ' ἓναν κοινὸ τόπο, καί θὰ καθιστούσαμε κουραστικὸ τὸ θέμα μας.

Ἐν τούτοις καὶ οἱ ἐλάχιστες νύξεις ποὺ ἐπιχειρήσαμε πάνω στὸ εὐρύτατο αὐτὸ θέμα ἦταν νομίζουμε ἀρκετὲς γιὰ νὰ ἐπισημάνουν τοὺς δεσμοὺς ποὺ ἐνώνουν τὴν Κέρκυρα μὲ τὴν Ἥπειρο, τὰ σημεῖα ποὺ προσεγγίζουν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ περίοδοι τῆς ἱστορίας ποὺ πορεύονται ἀνεξάρτητα. Δὲν ὑπάρχει, κατὰ συνέπειαν, χῶρος γιὰ ἀντιδικία. Ἡ Ἥπειρος εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι προβαδίζει στὸν τομέα τῆς παιδείας. Ὁ θρησκευτικὸς καὶ πνευματικὸς σκοταδισμὸς, ὁ ὁποῖος σκίασε τὰ Ἐπτάνησα σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς Ἑνετοκρατίας, δὲν ἔθιξε τὴν Ἥπειρο, γεγονὸς ποὺ τῆς ἐπέτρεψε νὰ συντηρήσῃ ἄσβεστη τὴν παράδοση τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὅπως ἐπίσης, ὅταν ἡ Ἥπειρος ὑφίστατο τὰ πάνδεινα κάτω ἀπὸ τὰ πλήγματα ἐνὸς αἰμοβόρου τυράννου, καὶ ἀπηνεῖς διώξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἢ Κέρκυρα καὶ τὰ ἄλλα νησιά τῶν Ἰονίων ἔθεταν τὶς βάσεις τοῦ νεοελληνικοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, γιὰ τὸ πολιτικὸ καθεστῶς ποὺ ἐπεκράτησε σ' αὐτὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα ἐπέτρεψε τὴν σχετικὰ ἐλεύθερη ἔκφραση τοῦ πνεύματος. Ἔτσι οἱ δύο περιοχὲς ἔχουν ἢ κάθε μιὰ τὴ δική της συνεισφορά στὴ διαμόρφωση τῆς νεώτερης ἱστορίας τοῦ ἔθνους, συνεισφορά ὁμοῦς ποὺ τὶς ἐνώνει ἀντὶ νὰ τὶς χωρίσῃ. Αὐτὸ εἶναι τὸ μεγάλο δίδαγμα γιὰ ὄσους μελετοῦν, χωρὶς τοπικιστικὴ προκατάληψη, τὴν ἱστορία. Ἐνα δίδαγμα, ποὺ πρέπει νὰ γίνῃ πίστη καὶ βίωμα, τώρα ποὺ ἡ Ἥπειρος γιόρτασε τὰ πενήντα χρόνια τῆς ἐλευθερίας της καὶ τὰ Ἐπτάνησα γιορτάζουν τὰ ἑκατόχρονα τῆς ἐθνικῆς τῶν ἀποκαταστάσεως.

1. Πρακτικὰ τοῦ ἐν Κερκύρα Πρώτου Πανιονίου Συνεδρίου καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἀνακοινώσεις. Ἀθήναι 1915, σελ. 8.

2. Σπυρ. Λάμπρου «Ἡ ἱστορικὴ Σχολὴ τῆς Ἐπτανήσου». Πρακτικὰ Πανιονίου Συνεδρίου. Ἀθήναι 1915, σελ. 327.

3. Δ. Σ. Μπαλάνου «Σπυρίδων Π. Λάμπρος». Ἡπειρωτικά Χρονικά. Παράρτημα δεύτερον. Ἰωάννινα 1928, σελ. 2.

4. Ι. Ρωμανοῦ Ἱστορικὰ Ἔργα. Κέρκυρα 1959, σελ. 129—130.

5. Δ. Σ. Μπαλάνου δ. ἀ., σελ. 5.

6. Δ. Σ. Μπαλάνου δ. ἀ., σελ. 16.

7. Νέος Ἑλληνομνήμων 1904—1917, Τόμοι 13.

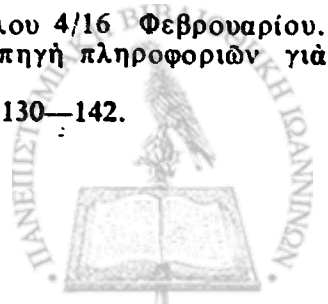
8. Κ. Δημαρὰ «Παναγιώτης Ἀραβαντινός». Εἰσαγωγή εἰς Π. Ἀραβαντινοῦ «Βιογραφικὴν Συλλογὴν Λογίων Τουρκοκρατίας». Ἐκδοσις Ἑταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν. Ἰωάννινα 1960.

9. Ἡλία Ζιώγα «Πάνος Ἀραβαντινός». Ἐφ. «Κερκυραϊκὸν Βῆμα», ἀριθ. φύλλου 341, 3 Φεβρουαρίου 1940.

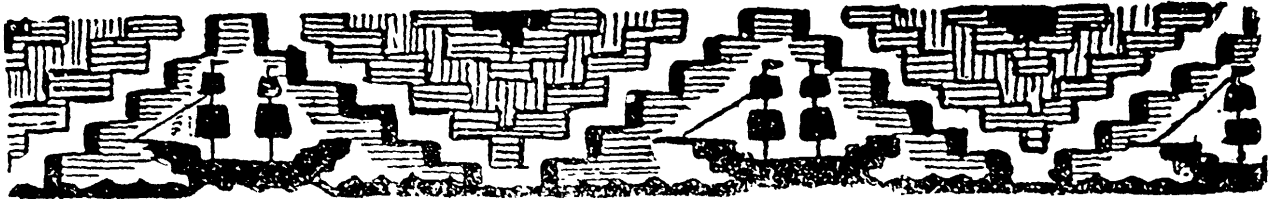
10. Μέγα Ἑλληνικὸν Βιογραφικὸν Λεξικόν. Τόμος Ε', σελ. 188—228, ὅπου ἐξαντλεῖται ὅλη ἡ προϋπάρχουσα βιβλιογραφία καὶ ἔρχονται στὸ φῶς ἄγνωστα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ ἀρχεῖο τοῦ κ. Βασ. Μόστρα.

11. Ἐφημερὶς Κερκύρας «Πατρίς». Παράρτημα νε' φύλλου 4/16 Φεβρουαρίου. 1850. Τὸ ἀνώνυμο αὐτὸ νεκρολογικὸν ἄρθρο στάθηκε ἡ κυρία πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὸ Δ. Μόστρα.

12. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τόμος 7 (1932), σελ. 130—142.

ΑΡΣΕΝΗ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΥ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΣΕ ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ

Ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμιση, μοιραῖο ἦτανε νὰ συδαυλίση ξανὰ τὸν παλαιὸν ἀγῶνα ἀνάμεσα καθαρολόγων καὶ δημοτικιστῶν. Ἀστραψαν ξανὰ ἔξω ἀπὸ τὰ θηκάκια τὰ σκουριασμένα σπαθιά κι' ἄρχισε πάλι ἓνας ἀγῶνας πού, φαινομενικά, τὸν εἶχε σβῆσει τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Οἱ δημοτικιστὲς κατηγοροῦσαν τὴν Κυβέρνηση γιατί δὲν τόλμησε νὰ δώσῃ στὸ γλωσσικὸ ζήτημα ὀριστικὴ λύση, τουλάχιστο σχετικὰ μὲ τὸν σχολικὸ χῶρο, καὶ ὅτι ἀναγνώρισε στὴν καθαρεύουσα, σὰν παιδευτικὸ μέσο, ἰσοτιμία μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· οἱ καθαρευουσιάνοι σήκωσαν φοβερὴ βουή, καταλογίζοντάς της εὐθύνες γιὰ τὸ ὅτι, καθὼς ἰσχυρίζονται, ἀπώθησε πρὸς τὸ περιθώριο τὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ἡ λύση πού δόθηκε στὸ γλωσσικὸ θέμα ἦταν κάπως παρδαλή, καὶ δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεδιαλύνη ἂν πρόκειται γιὰ λύση πολιτικὴ ἢ γιὰ λύση ἀνάγκης. Ὁ συντάκτης τοῦ σημειώματος αὐτοῦ, σὲ μιά του μελέτη μὲ τίτλο: Ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμιση, εἶχε ἐπισημάνει τὸν κίνδυνον πού γεννοῦσε, γιὰ τὴν μόρφωση τοῦ λαοῦ, ἡ ἐπίσημη καθιέρωση τῆς διγλωσσίας στὴ Μέση Ἐκπαίδευση. Θὰ ἐπιθυμοῦσα, σὰν δημοτικιστὴς, μιὰ λύση πιὸ θαρραλέα, ἓνα κόψιμο τοῦ κόμπου μὲ τὸ σπαθί, μὲ τὴν πεποίθηση πὼς τὸ φαινομενικὸ χάος πού θὰ προέκυπτε ἀπὸ μιὰ τέτοια λύση, θὰ τὸ διακοσμοῦσαν τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου καὶ ἡ φρόνηση τοῦ λαοῦ. Αὐτό, φυσικά, σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο. Γιατί, σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ὅπως, στοὺς χώρους τοῦ Δικαίου καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἀγωγῆς, ὅπου, γιὰ λόγους εἰδικούς, ἡ καθαρεύουσα ἐποπτεύει ἀπὸ καιρὸ σὰν προμνήτης ἀναξ, μιὰ τέτοια λύση, ἀμέσως τουλάχιστο, ἦταν ἀνέφικτη. Καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ θέλαμε μιὰ ριζικώτερη λύση στὸν τομέα τῆς Παιδείας: γιὰ νὰ προετοιμασθῇ στὸ Σχολεῖο, κατὰ τρόπο ἐπιστημονικὸ καὶ ὀρθολογιστικὸ, ἡ στρατιὰ ἐκείνη τῶν νέων Ἑλλήνων, πού θὰ ἐνεργοῦσε, σιγὰ-σιγὰ καὶ κατ' ἀνάγκην, τὴν εἰρηνικὴ εἰσβολὴ στοὺς ἀπροσπέλαστους, ὡς τώρα, προμαχῶνες τῆς καθαρεύουσας. Γιατί θὰ εἶναι ἔγκλημα, νὰ ἀφήνουμε πάντα τὴν φροντίδα, ὅπως ἔως τώρα, γιὰ τὴν τακτοποίηση τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς ὀρθογραφίας τῆς ζωντανῆς μας γλώσσας στὶς ἰδιοτροπίες καὶ στὴν φαντασία τῶν δημοσιογράφων ἢ στὸ ἀδιάλλακτο μένος ἐπιπόλαιων ἢ μισαλλόδοξων σεκταριστῶν. Τώρα, ὅ,τι ἔγινε, ἔγινε. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν εἶναι πράξη πατριωτικὴ τὸ νὰ ἐφησυχάζη κανεὶς στὶς θέσεις του, ἀπλῶς καὶ μόνον γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ τὴν ἡσυχία του, καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ δὲν εἶναι σκιαμαχία φλυάρων, πού δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τὸ λαϊκὸ συμφέρον, μὰ, τούναντίον, γεννήθηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ στὸν πολυπλαγκτὸ αὐτὸν τόπον ὁ νόμος τῆς ἐλάσσοнос προσπαθείας, γιὰ νὰ οἰκονομῇ τὸν κόπον του καὶ τὸν ἰδρώτα του ὁ λαός, εἶναι μιὰ χαρὰ νὰ βλέπη κανεὶς, μὲ ποιά φωτισμένη κατανόηση ἀντιμετωπίζει τὸ θέμα ἓνας Σύμβουλος τῆς Ἐπικρατείας, νομικὸς περιωπῆς, δημοτικιστὴς γνήσιος, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸν τρόπο πού γράφει τὴν ζωντανὴν μας γλῶσσα, ἄνθρωπος καλλιεργημένος καὶ τίμιος. Ἴσως νὰ μὴ συμφωνοῦμε τελείως μαζί του. Νομίζουμε πὼς χρειάζεται λιγώτερη ἀνασκοπὴ καὶ περισσότερη τόλμη γιὰ νὰ μπῆ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὸν δρόμον τῆς ὀριστι-

κῆς λύσης, χαλαρώτερη προσκόλληση στους τύπους, ὑπηρετές τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐξειδικασμένη στοργὴ γιὰ τὶς ἀνάγκες του.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ποῦ εἶχε ἀναλάβει τὴν σύνταξη τοῦ Συντάγματος τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας, ὅταν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους ἦταν, ἀπὸ αἰῶνες, ἡ Ἱταλική, εἶχε τὴ γνώμη ὅτι: «Ἔδει νὰ ἀνακληθῆ ὡς ἐπίσημος γλῶσσα ἡ εὐγενής, πλουσία καὶ ἁρμονικὴ Ἑλληνικὴ διάλεκτος». Καὶ τὸ ἄρθρο 103 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1803 διαλαμβάνει ὅτι: «οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1810 δύνатаι νὰ ἐκλεγῆ τὸ πρῶτον δημόσιος ὑπάλληλος ἐὰν δὲν γνωρίζει νὰ γράφῃ καὶ νὰ διαβάζῃ εἰς τὴν *κοινὴν ὀμιλοῦμένην ἑθνικὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν*. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1820 ἡ γλῶσσα αὕτη θὰ χρησιμοποιεῖται εἰς πάντα τὰ δημόσια ἔγγραφα».

Ἔστερα ἀπὸ 160 χρόνια, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ μιμηθοῦμε τοὺς ἀριστοκράτες ἐκείνους νομικούς, ποῦ, κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς τουρκορωσικῆς κατοχῆς, ξεχνοῦν, φλογισμένοι ἀπὸ πατριωτικὸ πάθος, τὰ συμφέροντά τους καὶ τὴν καταγωγὴ τους;

Γεωργίου Ἀγγελίδη, Συμβούλου Ἐπικρατείας. «**Ἡ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΣΤΑ ΝΟΜΙΚΑ,**

Ἐνα μικρὸ φυλλάδιο — πέντε σελίδες, — ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Νομικὸ Βῆμα», τοῦ Συμβούλου Ἐπικρατείας κ. Γ. Ἀγγελίδη, δίνει ἀφορμὴ στὸ σημείωμά μας αὐτό, ποῦ ἴσως ὑπερβῆ σὲ ἔκταση τὸ κρινόμενο κείμενο, γιὰ δυὸ βασικούς λόγους. Πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὴ Μελέτη: Ἡ Δημοτικὴ στὰ Νομικά, θίγει μιὰ ἀπὸ τὶς πλευρὰς τὶς πὶδ εὐαίσθητες καὶ τὶς πὶδ καιρίες τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα, — ποῦ λαμπάδιασε πάλι στὶς μέρες μας, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης, — καὶ ὕστερα γιὰ τὸ συντάκτης τοῦ σημειώματος, ποῦ ἔλαβε μὲ δική του ἐκτεταμένη μελέτη, θέση ἀπέναντι στὰ ἱστορικά, ἀληθινά, μέτρα γιὰ τὴν ἀνύψωση τῆς στάθμης τῆς Παιδείας μας καὶ τῆς Ἀγωγῆς μας, μὲ κάποια πικρία ἔκρινε τὴν κάπως χαλαρὴ καὶ ἐνδοτικὴ στάση τῶν ὑπευθύνων τῆς Μεταρρύθμισης, τὴν συνδιαλλακτικὴ τους, ἄς ποῦμε, διάθεση, στὴν μάχη ἀνάμεσα Καθαρεύουσας καὶ Δημοτικῆς. Τώρα, ὅμως, ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ μὲ εἰλικρίνεια, ὅτι τουλάχιστο βιάστηκε νὰ διατυπώσῃ ὠρισμένες ἐπικρίσεις. Γιὰ τὸ Φυλλάδιο τοῦ κ. Ἀγγελίδη, — νομικοῦ ποῦ κρίνει, σὰν εἰδικὸς ποῦ κινεῖται *in medias res*, ἂν καὶ εἶναι γνήσιος δημοτικιστῆς, — ἐπισημαίνει μὲ ὑπευθυνότητα καὶ ἐνάργεια τὶς ἀνυπέροβλετες δυσχέρειες ποῦ θὰ συναντοῦσε ἡ ἄμεση ἐπιβολὴ τῆς λαϊκῆς γλώσσας στὸν ἰδιότυπο κόσμον τοῦ Δικαίου, δηλαδὴ στὴν νομικὴ ἐπιστήμη, τὴν νομικὴ πράξη καὶ τὸ νομικὸ κείμενο. Ἡ βία μας ἔχει πολλὰ ἐλαφρυντικά. Τὸ πρῶτον καὶ βασικώτερον εἶναι τὸ βαθὺ συναίσθημα τῆς ἀνάγκης νὰ ἐξοικονομηθῆ χρόνος, εἰς βάρος ἐκείνου ποῦ σπαταλιέται στὴν ἄχαρη ἐνασχόληση μὲ μιὰ πλαστὴ γλῶσσα, δηλαδὴ μὲ τὴν καθαρεύουσα, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ μαθητῆς, τὸ παιδί τῶν νέων Ἑλλήνων, νὰ ἀποκτήσῃ τὶς γνώσεις ποῦ θὰ τὸν διευκολύνουν στὴν πρακτικὴ του ζωὴ, καὶ θὰ τὸν βοηθήσουν στὴν ἐπιστημονικὴ σταδιοδρομίαν του. Τὸ δεύτερον, αὐστηρὰ προσωπικόν, εἶναι ἡ οἰκογενειακὴ παράδοση, ἡ συναίσθησις, δηλαδὴ, ὅτι οἱ ἀγῶνες, ποῦ μερικὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του ἔκαμαν γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς Δημοτικῆς, στάθηκαν καὶ δίκαιες καὶ νόμιμες καὶ πατριωτικὲς πράξεις. Τὸ τελευταῖον ἐλαφρυντικὸν γεννήθηκε μέσα στὶς αἴθουσες τοῦ Τεχνολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὅταν κατὰ τὰ περίφημα Συμπόσια, φάνηκε πὼς ἡ λαϊκὴ γλῶσσα εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ λαὸν σὲ ὅλες τὶς ἀνάγκες, ἀκόμη καὶ στὶς σχέσεις του μὲ τὴν Πολιτεία, ὅταν οἱ σχέσεις αὐτὲς ρυθμίζονται σὲ κάποια γωνία τοῦ σκοτεινοῦ κυκεῶνα τῆς νομολογίας. Τὸ Φυλλάδιο τοῦ κ. Ἀγγελίδη μᾶς ἔπεισε ὅτι, τουλάχισ-

στο στήν τελευταία αυτή περίπτωση, τὸ ἐπίτευγμα εἶναι, προσωρινὰ τουλάχιστο, ἀνέφικτο. Αὐτὸ καὶ γιὰ λόγους τυπικούς καὶ γιὰ λόγους οὐσίας. Ὁ βασικώτερος τυπικὸς λόγος εἶναι ὅτι τὰ νομικὰ «ἔχουν ἓνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό, ν' ἀπενδύνονται, κατὰ κανόνα, πρὸς τ' ἀ π ά ν ο υ», ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐπιστῆμες πρὸς τὰ κ ά τ ο υ, δηλαδή ὁ γιατρός μιλάει στὸν ἄρρωστο, ὁ μηχανικὸς στὸν τεχνίτη, (εἶναι ἀλήθεια, ἀφοῦ πρῶτα ἐρωτηθοῦν, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἀπαντοῦν στὴ γλῶσσα, πὺ σ' αὐτὴν ἔχουν συνταχθῆ τὰ βιβλία τῆς ἐπιστήμης τους), ἐνῶ στὰ νομικὰ εἶναι ἀντίστροφη ἡ πορεία τῆς ἀναφορᾶς: Πολίτης—Διοίκηση—Τακτικὰ δικαστήρια—Ἄρειος Πάγος καὶ τέλος ὁ Νομοθέτης, καὶ προπάντων ὁ Συνταγματικὸς νομοθέτης. Ἔτσι καταλήγουμε στὸ περίφημο ἄρθρο 107 τοῦ καταστατικοῦ μας Νόμου, στὸ περίτεχνο αὐτὸ περιλαίμιο, πὺ σφίγγει τὸ λαιμὸ τῆς γλώσσας τοῦ Δικαίου καὶ τὴν ἐμποδίζει νὰ ἀναπτυχθῆ σὰν ζωντανὸς ὄργανισμὸς, σύστοιχα μὲ τοὺς ἄλλους ζωντανούς ἐθνικούς ὄργανισμούς, γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ ἄρθρο 107 τοῦ Συντάγματος διαδηλοῖ ὅτι: «Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι ἐκείνη εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα». Μὲ εἰλικρίνεια πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι, μιὰ καὶ δὲν εἴμαστε νομικοί, ἀφοῦ δηλαδή μᾶς ἀπολείπει ἡ νομικὴ σκέψη, πὺ εἶναι βέβαια καὶ φυσικὸ δῶρο, περισσότερο ὅμως ὄπλο, πὺ ἀκονίζεται μὲ τὴν καθημερινὴ ἀναστροφή μὲ τὴν νομικὴ πράξη, δὲν ἔχουμε καμμιά διάθεση νὰ ἐμπλακοῦμε στοὺς λαβυρίνθους τῆς ἐρμηνείας, μὲ ἄμεσο κίνδυνο νὰ παραστρατήσουμε.

Ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ ὅμως, σὰν σὲ ἄπλο πολίτη, πὺ γνωρίζει ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, μιὰ ἀπόπειρα λογικῆς ἐρμηνείας τοῦ διαβοήτου προμαχῶνα τῆς καθαρεύουσας, πὺ λέγεται Ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος, ἀφοῦ πρῶτα παρατηρήσουμε ὅτι τὸ ἄρθρο αὐτό, ἀφοῦ δὲν μᾶς ἔχει δοθῆ ἐξ Ἀποκαλύψεως, ἀφοῦ στερεῖται δηλαδή τῆς ἰδιότητος τοῦ ἱεροῦ, εἶναι δυνατὸν νὰ καταργηθῆ ἢ νὰ τροποποιηθῆ, ὡς ἀνθρώπινο ἔργο, ὅπως κάθε τι τὸ ἀνθρώπινο. Πρῶτα-πρῶτα μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι τὸ ἄρθρο ὀρίζει σὰν ἐπίσημη γλῶσσα «ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν συντάσσονται (ὄχι συνετάγησαν) τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα». Ἡ σύζευξη ὅμως τοῦ πολιτεύματος, ὄντοτητας σταθερῆς πὺ, ἢ καταργεῖται ἢ τροποποιεῖται σὶς μὴ θεμελιώδεις διατάξεις του ὕστερα ἀπὸ ὠρισμένη καὶ περίπλοκη διαδικασία, μὲ τὰ κείμενα τῆς νομοθεσίας, πὺ βρίσκονται σὲ συνεχῆ ροή, ἀκολουθώντας τὴν ροὴ τοῦ πρακτικοῦ βίου, ἢ σύζευξη δηλαδή τοῦ στατικοῦ μὲ τὸ δυναμικὸ, ἀποτελεῖ μιὰ πρώτη ἀντίφαση μέσα στὴν σάρκα τοῦ περιβόητου ἄρθρου. Τὸ πολίτευμα συνετάγη ἢ νομοθεσία συντάσσεται. Νὰ μᾶς συχωρέση ὁ κ. Ἀγγελίδης ἂν, σὰν Φιλισταῖοι, λέμε πράγματα αὐθαίρετα ἢ παράλογα. Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ καταλάβουμε γιατί, στὴ γλωσσικὴ του περιβολή, εἶναι τὸ πολίτευμα ὑπόδειγμα: στοὺς νόμους καὶ περιορισμὸς, ἀφοῦ ὁ συντακτικὸς νομοθέτης μπορούσε κάλλιστα νὰ περιορίσῃ τὸ περίφημο ἄρθρο 107 στὴν ἐξῆς, πολὺ θετικώτερη καὶ ἀνεπίδεκτη ἀντιρρήσεων γλωσσικὴ ἔκφραση: Ἐ π ί σ η μ ο ς γ λ ῶ σ σ α τ ο ῦ Κ ρ ά τ ο υ ς ε ἶ ν α ἰ ἐ κ ε ἰ ν η ε ἰ ς τ ῆ ν ὁ π ο ἴ α ν σ υ ν ε τ ά γ η τ ὸ π ο λ ῖ τ ε υ μ α. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἓνα πράγμα εἶναι βέβαιο: ὅτι τὸ ἄρθρο 107 δὲν ἔχει ὑπαγορευθῆ ἀπὸ καμμιά ὄντοτητα ὑπερβατικὴ καὶ ὅτι, σὰν πλάσμα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, μπορεῖ, ἀσφαλῶς, νὰ τροποποιηθῆ, ἐὰν αὐτὸ τὸ ὑπαγορεύουν βασικὰ συμφέροντα τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Φυσικὰ τέτοιας λογῆς ἐργασία δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν Δικαστή, καθὼς θαυμάσια ἀποδεικνύει ὁ κ. Ἀγγελίδης, παρὰ τὸ ὅτι στὰ Συμπόσια κάτι τέτοιο εἶχε προταθῆ. Ὁ Δικαστὴς ἀσκεῖ ὑψηλότατο κοινωνικὸ λειτούργημα καὶ διακονεῖ στὴν ἱερῇ ἔννοια τῆς Δικαιοσύνης. Ὅταν ἐκδίδει ἀποφάσεις πρέπει νὰ λημονῆ τὸν κόσμον, νὰ λημονῆ ἀκόμη οἰκογενειακούς περισπασμούς, πένθη, φιλίες, κάτι πὺ ἀπαιτεῖ ἀληθινὰ ἠρωϊκὲς προσπάθειες. Εἶναι τόσο δύσκολη αὐτὴ ἢ ἀπαλλοτριώση ἀπὸ

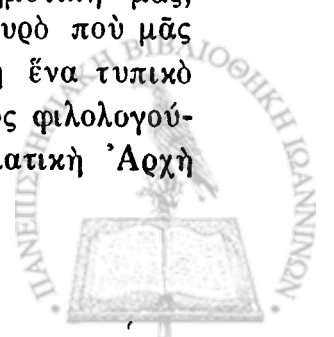

ἀνθρώπινη συμπάθεια, ἀπὸ κάθε ἀξίωση τοῦ αἰσθήματος, ὥστε ὁ Μέσος Αἰῶνας δὲν τὴν πίστευε κἄν δυνατή. *Gaudeat de bona fortuna*, ἔλεγαν οἱ δικηγόροι γιὰ τὸν κατηγορούμενο, ὅταν ἔβλεπαν τὸν δικαστὴ νὰ κάθεται εὐδιάθετος στὴν ἔδρα του. Ἄν ὅμως πρέπει ἀπόλυτα νὰ ἀποκλεισθῇ ὁ ἐπηρεασμὸς τοῦ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν συναισθημάτων τῶν προσωπικῶν, πόσο λιὸ ἀπαράδεκτος θὰ ἦταν, ἀπὸ πολιτικὲς ἢ γλωσσικὲς ἀντιλήψεις. Εἶναι τόσο ὀδυνηρὸς ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ δικαίου, ἀπαιτεῖ τόση ἀγωνία πνευματικὴ, ὥστε θὰ ἦταν βαρὺ παράπτωμα νὰ συνδυασθῇ μὲ ἀγῶνες ἄλλους καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸν ἀγῶνα τὸν γλωσσικό. Ὁ δικαστὴς εἶναι λοιπὸν ὑποχρεωμένος καὶ γιὰ λόγους ἠθικῆς τάξεως νὰ συμμορφωθῇ στὶς ἐπιταγὰς τοῦ ἄρθρου 107 τοῦ Συντάγματος. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλοι λόγοι οὐσιαστικοί, γιὰ νὰ μείνῃ ὁ δικαστὴς, σὰν δικαστὴς, μακριὰ ἀπὸ τὸν γλωσσικὸν ἀγῶνα κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν καθηκόντων του, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε νομικὴ ἢ ἠθικὴ δέσμευση. Σὰν μαθητὴς, δὲν διδάχτηκε στὸ Γυμνάσιον τὴν Δημοτικὴν, παρὰ σὰν κάτι τὸ πάρεργο. Ὑστερα, ὅταν ἄρχισε τίς πανεπιστημιακὰς του σπουδὰς—αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τοὺς δικηγόρους—, ἔπαυε πῶ νὰ ἀκούῃ νὰ γίνεται λόγος γι' αὐτὴν. Ἀγκάλιασε μιὰ ἐπιστήμη, πού, ἔστω καὶ ἂν ἀμελήσουμε τὴν καταπληκτικὰ πλούσια ὀρολογία της, τοῦ προσφέρονταν σὲ μιὰ γλῶσσα πού ἦταν κἄτι παραπάνω ἀπὸ τὴν ἀπλὴ καθαρεύουσα. Ἀπὸ τίς Γενικὰς Ἀρχὰς τοῦ Οἰκονομίδου, ὡς τὴν Ἱστορίαν καὶ Εἰσηγήσεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τοῦ Πετροπούλου, ἡ ἀρχαῖζουσα ὑπερκαθαρεύουσα ἦταν γιὰ τὸν μέλλοντα νομικὸ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος. Καὶ συχνὰ τὴν ἐθεοποίησε. Πλούσια σὲ λεξιλόγιον, καὶ γερὰ σκελετωμένη, ἂν καὶ γλῶσσα νεκρὴ, τοῦ ἔδινε τὴν εὐχέρεια νὰ ἐκφράζεται μὲ σαφήνεια, ἀφοῦ ἦταν ζυμωμένος γι' αὐτὴν, μὲ μιὰ σαφήνεια πού δὲν τὴν παρέχει ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ἐγινε λοιπὸν ἡ καθαρεύουσα, κατ' ἀνάγκην, ἓνα ἀπὸ τὰ βασικά του ὄπλα στὸν ἀγῶνα τοῦ ἐπαγγελματικῶ. Σ' αὐτὴν ὁ δικαστὴς συντάσσει τίς ἀποφάσεις του, σ' αὐτὴν,—ἐπειδὴ αὐτὴν ξέρει—, ὁ δικηγόρος γράφει προτάσεις καὶ ἀγορεύει στὰ Δικαστήρια, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν καὶ οἱ Εἰσαγγελεῖς, σ' αὐτὴν ὁ νομοθέτης παρουσιάζει τοὺς νόμους. Σ' αὐτὴν! Γιατὶ μὲ αὐτὴν ζυμώθηκαν ἀπὸ τὰ σχολικὰ ἀκόρη θρανία καὶ στὴν ἀκαδημαϊκὴ ζωὴ καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα τοὺς βήματα στὸ ἐπάγγελμα ἢ τὸ λειτούργημά τους. Φανταστῆτε τί θὰ γινόνταν, ἂν ἐπιβάλλονταν ξαφνικὰ ἡ Δημοτικὴ στὰ Δικαστήρια καὶ τὸ Κοινοβούλιον! Πόσοι δικηγόροι θὰ ἔμεναν ἄλαλοι, ἀπὸ ἔλλειψη ἐκφραστικῶ μέσου, πόσες εὐφράδειες θὰ ξεραίνονταν καὶ πόσες θὰ μαραίνονταν δικανικὰς φῆμες. Ὑπάρχει λοιπὸν κι' αὐτός, ὁ πολὺ σημαντικὸς οὐσιαστικὸς λόγος, πού ἐμποδίζει τὸν νομικό, καὶ φυσικὰ μαζί του καὶ τὸν δικαστὴ, νὰ ταχθῇ, μέσα στὸν ὀμηρικὸ ἀγῶνα ἀνάμεσα Καθαρεύουσας καὶ τῆς Δημοτικῆς, στὸ πλευρὸ τῆς τελευταίας. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς αὐστηρῆς συντήρησης σχετικὰ μὲ τὴν γλῶσσα, μπῆκε φυσικὰ καὶ στὸ Κοινοβούλιον, ὅπου οἱ δικηγόροι ἀποτελοῦν σχεδὸν πάντα μιὰ γερὴ, καὶ καλύτερα προικισμένη, λόγω ἐπαγγέλματος, γιὰ τοὺς κοινοβουλευτικοὺς ἀγῶνες, πλειοψηφία. Ἔργο τους εἶναι καὶ τὸ διαβόητο ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος, ἡ φραστικὴ αὐτὴ ὀντότητα, πού τὴν ἐπλάσαμε μὲ τὰ χεῖλη μας, καὶ τώρα μᾶς κυβερνάει, μὲ πλάτες, κατὰ τὸ ἄρθρον 114 τοῦ Καταστατικῶ μας Χάρτη, τὸν πατριωτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ρωμηοὶ λατρεύουν ἐκεῖνο πού ἔχουν δημιουργήσει: *Quod finxere timeant*. Ἄς τολμήσουμε ὅμως νὰ προβάσουμε μιὰ ἀπορία, ἀπορία πραγματικὴ, εἰλικρινῆ, ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε πρόθεση ψευδῶνυμου συλλογισμοῦ. Ἄν καμμιά φορὰ ἡ τύχη τὸ φέρει καὶ συναχθοῦν στὴ Βουλὴ μας δυὸ ἑκατοντάδες βουλευταὶ μὲ ἀπολυτήριον δημοτικῶ σχολείου, μιὰ καὶ δὲν τὸ ἀπαγορεύει τὸ Σύνταγμα, - ὅπως ἐκλεγῇ τίς βουλευτὴς ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι πολίτης Ἑλλήν, ἔχων συμπληρωμένον τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος καὶ τὴν νόμιμον ἰκανότητα τοῦ ἐκλέγειν, κατὰ τὸ ἄρθρον 70,—ποῖς θὰ μπόρῃ νὰ ἐμποδίσῃ αὐτοὺς τοὺς πατέ-

ρες του Ἔθνους νὰ νομοθετήσουν στὴν Δημοτικὴ; Τὸ ἄρθρο 107 καὶ ναί, καὶ ὄχι.

Ναί, γιὰτὶ «ἐπίσημη γλῶσσα εἶναι ἐκεῖνη εἰς τὴν ὁποῖαν συντάσσεται τὸ πολίτευμα». Ὁχι γιὰτὶ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι συγχρόνως ἐκεῖνη «εἰς τὴν ὁποῖαν συντάσσονται τῆς ἑλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα». Μήπως λοιπὸν οἱ Βουλευταὶ μας, μὲ τὸ νὰ συντάξουν νόμους στὴν Δημοτικὴ, τὴν κάνουν κι' αὐτὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους;

Ἄλλὰ, ἀρκετὰ ἀσχοληθήκαμε μὲ τὸ ἄρθρο 107. Ὁ κ. Ἀγγελίδης θέλει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι, ἔστω καὶ ἂν καταργηθῇ τὸ περίφημο ἄρθρο, δὲν θὰ ἦταν εὐκολώτερη ἢ προσπέλαση τῆς Δημοτικῆς στὸν κόσμον τοῦ Πολιτεύματος καὶ τοῦ Δικαίου. Καὶ πρόκειται γιὰ ἄνθρωπον ποὺ εἶναι καὶ ἐξαιρετικὸς ἐπιστήμων καὶ συγχρόνως δημοτικιστῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ κατὰ συνέπειαν νὰ διαπνέεται ἀπέναντι τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ, παρὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες προθέσεις. Καὶ ἡ διαπίστωσή του ὅτι, τουλάχιστον γιὰ τὸν κόσμον τοῦ Δικαίου, ἡ καθαρεύουσα δὲν πέθανε, καθὼς ἰσχυρίστηκε ἓνας ἀπὸ τοὺς Συμποσιαστὰς, εἶναι βέβαιο πὼς στέκεται γερὰ στὰ πόδια της. Ἡ νομικὴ ἐπιστῆμη ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα ἐκφραστικὸ μέσον ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ μὲ ἀκρίβεια ἀπόλυτη τὶς λεπτότατες νομικὰς ἔννοιες. Αὐτὴ ἡ ἀκρίβεια εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ τοὺς κατηγορήματα. Πρέπει λοιπὸν νὰ μείνουμε αἰώνια στὴ βάση μας, μὲ Μολῶχ τὸ ἄρθρο 107 καὶ βάρθρο του τὴν καθαρεύουσα; Κατὰ τὸν μακαρίτη Ἄλ. Παπαναστασίου, «πρέπει πρῶτον νὰ μεταρρυθμίσωμεν τὰς ψυχὰς μας καὶ ἔπειτα τὸ σύνταγμα». «Τὰ ἴδια καὶ μὲ τὸ ἄρθρο 107» προσθέτει ὁ κ. Ἀγγελίδης. Ἀμφιβάλλουμε ὅμως ἂν ὁ ἀλησμόνητος δημοκρατικὸς ἡγέτης ἀναφέρονταν, μὲ τὸν ἐπιγραμματικὸν τοῦ ἀφορισμὸν, στὴν γλωσσικὴ ἀμφίσημη τοῦ Καταστατικοῦ μας Χάρτη, ὅπως τὴν καθορίζει τὸ ἄρθρο 107. Γιατὶ, ἀφοῦ χωρὶς «νὰ μεταρρυθμίσωμεν τὰς ψυχὰς μας», γράφουμε ὄχι πιά στὴν καθαρεύουσα, μὰ στὴν δημοτικὴ, τὰ δράματά μας, τὶς ἐπιστολὰς μας, τὴν ποίησιν καὶ τὸ μυθιστόρημα, θὰ μπορέσουμε ἀσφαλῶς κάποια μέρα στὴν ἴδια γλῶσσα νὰ συντάξωμε τοὺς νόμους καὶ τὰ δικόγραφα. Αὐτὴ καὶ μόνη ἡ χρησιμοποίησις τῆς λαϊκῆς γλώσσας στὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα τοῦ λόγου, δείχνει ὅτι ἄρχισε κιόλα ἡ μεταρρύθμιση τῶν ψυχῶν στὸν τόπον μας, καὶ ὅτι ἴσως ἄλλα αἰτία ἐμποδίζουν τὴν μεταρρύθμιση αὐτὴ τῶν ψυχῶν νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ στὴν γλῶσσα τοῦ Νόμου. Δὲν εἴμαστε ἀρμόδιοι στὸ νὰ ἀναζητήσωμε καὶ νὰ φανερώσωμε στὸ σύνολόν τους τὰ αἰτία αὐτά. Ἀσφαλῶς ὅμως ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ αἰτία εἶναι ἡ σχετικὴ ρευστότητα, τὸ ἄπλαστο ἀκόμη, ὡς πρὸς τὸ τυπικὸ τουλάχιστον, τῆς ζωντανῆς λαϊκῆς γλώσσας, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀπόλυτη σαφήνεια ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ νομικὴ σκέψις στὴν γραπτὴ της διατύπωση. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνᾶμε, ὅτι μὲ μιὰ τεράστια προσπάθεια, μετέγραψαν οἱ σοφοὶ νομομαθεῖς τῶν νέων χρόνων τὸ Corpus τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου στὰ φτωχὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, ὅπως ἄλλοι σοφοὶ ἐπλούτιζαν τὰ ἴδια αὐτὰ ἰδιώματα μὲ τὶς χιλιάδες τῶν τεχνικῶν ὄρων ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ νέα ἐπιστῆμη. Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ μόνον δανείστηκε ἡ νέα γαλλικὴ τὸν 16ον αἰῶνα δώδεκα χιλιάδες λέξεις. Καὶ τὸ φαινόμενον αὐτό, γνωστὸ ὡς *delirium graecum*, ἐπηρεάσθη, ὄχι μόνον τὴν γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ δικαίου, μὰ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν λογοτεχνία, καθὼς φαίνεται στὸ ποιητικὸν γλωσσάριον τῆς σχολῆς τῆς Πλείαδης. Ὅλες αὐτὲς τὶς χιλιάδες τῶν λέξεων μπόρεσε, σὰν καταπληκτικὸς Λεβιάθαν, ἂν καὶ ξένες, νὰ τὶς χωνέψῃ, νὰ τοὺς δώσῃ γαλλικὴν ψυχὴν, καὶ νὰ τὶς μεταβάλλῃ σὲ λαμπρὸν ἐργαλεῖον τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν θὰ μπορέσῃ ἄραγε ποτὲ νὰ κάμῃ τὸ ἴδιον καὶ ἡ δημοτικὴ μας; Δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ δώσῃ νεοελληνικὸ πρόσωπον στὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἀρχαία μας γλῶσσα; Δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ ἀποκτήσῃ ἓνα τυπικὸν συγχροτημένον, ποὺ νὰ μὴν εἶναι κλωτσοσκοῦφι τοῦ πρώτου τυχόντος φιλολογοῦμένου ἐρασιτέχνη; Δὲν θὰ φροντίσῃ ποτὲ στὰ σοβαρὰ καμμιὰ πνευματικὴ Ἀρχή

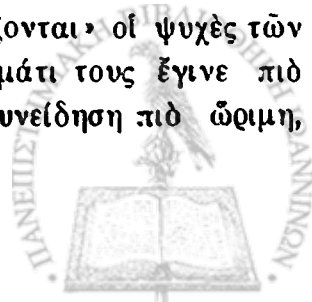
για τὸ λεξικό της, τὴν σύνταξή της, τὴν γραμματικὴ της; Θὰ εἶναι πάντα παλ-
γνιο τῶν διαθέσεων κάθε νεόζυμου ἐπιπόλαιου γλωσσοπλάστη ἢ Γενική της, ἢ
Δοτική της, τὸ Ρῆμα της, ὁ Τονισμός της; Δυστυχῶς λείπει καὶ ἡ μέθοδος, καὶ ἡ
θέληση ἢ ἀγαθή, ποὺ θὰ κάμουν ἱκανὸ νὰ δείξῃ τὴν ὄψη τοῦ τῆ φωτεινῆ ὁ με-
γάλος προλεϊτάριος: ἡ λαϊκὴ μας γλῶσσα.

Οἱ Νομικοὶ τῆς Ἑλλάδος, θεματοφύλακες καὶ ἐρμηνευτὲς καὶ δημιουργοὶ
τοῦ Νόμου, δὲν πρέπει νὰ μείνουν, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μείνουν μὲ σταυρωμένα τὰ
χέρια, μὲ ἀδιάλλακτὴ ἀδράνεια, μπροστὰ στὴν νόμιμη ἀπαίτηση τοῦ λαοῦ νὰ
καταλαβαίνει ἐκεῖνα ποὺ τοῦ λένε ὅσοι τὸν κυβερνοῦν, τὸν δικάζουν, τὸν μορφώ-
νουν. Καὶ εἶναι βέβαιο, ὅτι οἱ περισσότεροὶ δὲν θὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ παγερὲς ἐ-
πιφυλάξεις ἓνα θέμα τόσο ζωτικὸ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ λαοῦ, καὶ τὸ μέλλον τοῦ
πολιτισμοῦ του. Ἡ σπουδὴ βέβαια εἶναι πάντα κακὸς σύμβουλος. Ἔτσι, ἀκόμη κι'
ἂν λείψῃ, καθὼς εὔστοχα ὁ κ. Ἀγγελίδης παρατηρεῖ, ἡ περίφημη συνταγματικὴ
τροχοπέδη, δὲν θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ μιλήσουν μὲ μιᾶς, οὔτε ὁ Νόμος, οὔτε ἡ ἐ-
πιστήμη τοῦ Δικαίου, τὴν γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ἄν ὅμως κακὸς σύμβουλος εἶναι ἡ
σπουδὴ, χειρότερος εἶναι τὸ χρονοντούλαπο. Καὶ μιὰ καὶ φαίνεται ὅτι εἴτε μὲ τὴν
μεταγραφή, εἴτε μὲ τὴν μετάφραση, εἴτε μὲ τὴν βολικώτερη ἀπόδοση, τὸ νομικὸ
κείμενο θὰ ἀλλάξῃ μιὰ μέρα κατ' ἀνάγκην τὴν γλωσσικὴ του περιβολή, ὅλοι
ἔχουν ὑποχρέωση νὰ συντελέσουν, μὲ γνώση καὶ περίσκεψη, σ' αὐτὴν τὴν γλωσσι-
κὴ μεταπολίτευση, ὁ καθένας στὸν τομέα ποὺ τοῦ ὤρισε ἡ ζωὴ, ἔτσι ὥστε οἱ θυ-
σίαι τοῦ ἔθνους γι' αὐτὴν νὰ γίνουν ὅσο τὸ δυνατόν ἐλαφρότερες. Τὴν ἴδια
ὑποχρέωση ἔχουν καὶ οἱ νομικοί, εἴτε δικηγόροι εἶναι εἴτε δικαστές. Ὁ κ. Ἀγγε-
λίδης θέτοντας τὸ ζήτημα μὲ τόσο ζηλευτὴ σαφήνεια, σὲ μιὰ δημοτικὴ χυμώδη
καὶ γεμάτῃ νεῦρα, ἂν καὶ φαινομενικὰ ἀπογοητεύει μὲ τὰ συμπεράσματά του,
στὴν οὐσία ἀποδεικνύει τὴν ἀνάγκη τῆς δίκαιης μάχης καὶ ὑποδηλώνει χωρὶς
περιφράσεις τὸν σίγουρο νικητὴ. Γιατὶ εἶναι χάρτινοι οἱ προμαχῶνες τῆς γλωσ-
σικῆς ἀντίδρασης, καὶ θὰ πέσουν. Εἶναι πολὺ κοφτερὴ ἢ λαμπρὴ ρομφαία τῆς ἀ-
νάγκης. Καὶ εἶναι ἀνάγκη, ἂν θέλουμε νὰ ὑφαίνουμε τὸν νεοελληνικὸ μας πολι-
τισμὸ καὶ μαζί του μιὰ εὐγενὴ γιὰ τὸν λαὸ μας μοῖρα, νὰ ἀποχτήσουμε πρῶτα
ἓνα ἐνιαῖο γλωσσικὸ ἐκφραστικὸ μέσο. Θὰ περάσῃ ἀσφαλῶς πολὺς ἀκόμη καιρὸς
πρὶν υἱοθετήσῃ, ἡ ἐπιστήμη μας καὶ ἡ πράξις τοῦ Δικαίου, τὴν νεοελληνικὴ στο-
λή. Γι' αὐτὸ μᾶς ἔπεισε ὁ κ. Ἀγγελίδης ἀπόλυτα καὶ τὸ ὁμολογήσαμε μὲ εἰλι-
κρίνεια στὴν ἀρχὴ τοῦ κριτικοῦ αὐτοῦ σημειώματος. Ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ
κλείσουμε μὲ μερικὰ ἄρθρα πίστεως.

1) Πιστεύουμε πὼς γιὰ νὰ συντομευτῇ ὁ χρόνος ποὺ θὰ ἀπαιτηθῇ γιὰ τὴν
εὐφρόσυνη συνάντηση λαϊκῆς γλῶσσας καὶ Δικαίου, δὲν θὰ πρέπει τὸ δεύτερο,
ἀσάλευτο σὰν εἶδωλο, νὰ περιμένῃ νὰ φθάσῃ στὰ πόδια του, ἐξαγνισμένος ἀπὸ
τὴν μακρόχρονη πορεία, ὁ προσκυνητής. Ἄς κατεβῇ ἀπὸ τὸ βᾶθρο του κι' ἄς
τρέξῃ νὰ τὸν ἀνταμώσῃ. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ θαυμάσια μὲ τὸν τρό-
πο, ποὺ ὁ κ. Ἀγγελίδης προτείνει.

2) Πιστεύουμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν πλάστηκαν γιὰ νὰ δουλεύουν στοὺς θε-
σμούς, μὰ ὅτι οἱ θεσμοὶ ὑπάρχουν γιὰ νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι, ὅ-
ταν καταντοῦν νὰ εἶναι τροχοπέδη γιὰ τὴν πρόοδο, ὅπως, καληώρα, τὸ ἄρθρο 107
τοῦ Συντάγματος, πρέπει νὰ παραμερίζονται. «Ἐὼ σὲ ἔκτισα, φοῦρνε, ἐὼ ἵνα σὲ
χαλάσω», κατὰ τὴν παλῆα σοφὴ βυζαντινὴ παροιμία.

3) Πιστεύουμε ὅτι ἄρχισαν ἀπὸ καιρὸ «νὰ μεταρρυθμίζονται» οἱ ψυχὲς τῶν
Ἑλλήνων ἢ μᾶλλον, γιὰ νὰ μιλήσουμε ποῖο καθαρά, ὅτι τὸ μάτι τους ἔγινε πρὸς
ξάστερο, τὸ μυαλό τους πρὸς πρακτικὸ καὶ ἡ πολιτικὴ τους συνείδηση πρὸς ὠριμη,

Π Ο Μ Π Η Ι Α

Είμαι ένα ζωντανό κι' άπέραντο νεκροταφείο,
μιά θάλασσα φωτισμένης τέχνης,
μιά αιώνια ζωή
μέσα στην άγκαλιά της μαρμαρωμένης
μά τόσο ζωντανής πολιτείας μου!

Έπέζησα του θανάτου την έκμηδένιση,
ό χρόνος νικήθηκε
μέ την όμορφιά της τέχνης
κι' έμεινα τó ζωντανό κι' όλόμορφο φάσμα
ένός σβησμένου πολιτισμού...

Δυό γαλάζια κι' άχτιδόχαρα μάτια
λάμπουν γύρω μου
κι' όλα είναι χαρά, φώς και γαληνεμένη ειρήνη.
'Ο θάνατος δέν άλλαξε τίποτε!
'Η ίδια ρυμοτομία, οί ίδιες έπιγραφές.
τό ίδιο χαμόγελο,
τό ίδιο άτέλειωτο φώς...

Φαῦνοι,
Σειληνοί και Σάτυροι άνασαίνουν
μέσα στη νεκρική μου σιγή.
Μουσικές συμφωνίες
οί έπαύλεις μου, τά FORUM, τά Μωσαϊκά.
άμφιθέατρα, τέμπλα κι' άναβρυτήρια...
Μέσα στο κύλισμα του χρόνου
έμεινα ή πονεμένη Ρωμαία Πατρικία
πού βιγλίζω τώρα κι' αιώνες - άθάνατη νεκρή -
τό φάσμα του σβησμένου πολιτισμού μου.

Κι' είμαι όλη φώς
Κι' είμαι όλη μιá ξώφρενη ποίηση...

ΑΝΘΟΥΛΑ Α. ΖΟΛΔΕΡ

και ότι όλες αυτές οί ευόϊωνες άλλαγές έμποδίζονται να έκδηλωθούν από παγωμένους θεσμούς.

4) Πιστεύουμε, τελικά, ότι και τó Δίκαιο πρέπει σιγά-σιγά να συνηθίση να πίνη, όχι από την άρχαία Κασταλία, μά από την νεοομάννα γλώσσα του νέου έλληνικού Έθνους, άκριβώς για να μη κόψη ξαφνικά τόν γόρδιο δεσμό κάποια ώργισμένη, τυφλή ρομφαία, όποτε ο Νόμος θα μιλήση την δημοτική, είτε είναι έτοιμος γι' αυτό, είτε όχι, είτε τó θέλει είτε όχι.

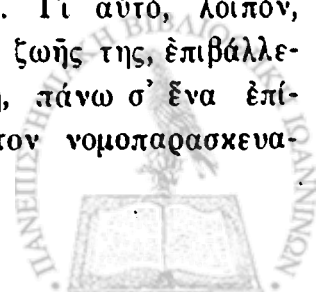

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἰωαννίνων, ποὺ συνιστᾷ ἓνα πολυσήμαντο γεγονός ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου, ἐγκαινιάστηκε. Ὁ ἴδιος ὁ Πρωθυπουργός, ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς, πολλοὶ Ὑπουργοί, πολλοὶ Μητροπολίτες, ἀντιπροσωπεία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, οἱ Πρυτάνεις καὶ οἱ Σύγκλητοι τῶν δύο Πανεπιστημίων μας (Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης), πολλοὶ καθηγηταὶ Παγεπιστημίου (μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸ σύνολον, σχεδόν, τῶν Ἠπειρωτῶν καθηγητῶν στα δύο αὐτὰ Πανεπιστήμια), ὅλες οἱ Ἠπειρωτικὲς Ὄργανώσεις ποὺ εἶναι ἐπὶ τὴν Ἀθήναι, ἐπὶ τὴν Πειραιᾶ καὶ ἐπὶ τὴν Θεσσαλονίκην, ὅλες οἱ ἀρχὲς τῶν τεσσάρων Νομῶν τῆς Ἠπείρου, ἄνθρωποι τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν, δημοσιογράφοι, τὸ σύνολον τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ κόσμου καὶ πλατύτατη ἀντιπροσώπευση τῆς κοινωνίας παραστάθησαν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ὥραν. Δόθηκεν ἔτσι ἡ μεγαλύτερη δυνατὴ ἐπισημότητα καὶ λαμπρότητα ποὺ χρειάζονταν μιὰ τέτοια τελετὴ. Πράγματι, τὰ ἐγκαίνια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων, ποὺ εἶταν μιὰν ἀναπόφευκτην δικαίωσιν τῆς μεγάλης προσφορᾶς τῆς πόλεως τούτης ἐπὶ τὴν Νεοελληνικὴν Πνευματικὴν Ἀναγέννησιν, ἀπέτελεσαν ἓναν ὀρθοῦν σταθμὸν ἐπὶ τὴν μεγάλην πορείαν γιὰ τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποὺ γίνεται ἐπὶ τὴν ἡμέρας μας. Κι' εἶναι, βέβαια, πρὸς τιμὴν καὶ τῆς σημερινῆς κυβερνήσεως καὶ ὅλων ὅσων συνετέλεσαν γιὰ νὰ γίνῃ, αὐτὴ ἡ κληροδοσία τῆς Ἠπείρου πρὸς τὸ ἔθνος, ἀντίδωρον τῶρα. Ἡ μορφή καὶ τὰ περιθώρια, ποὺ ἔχει τοῦτο τὸ σημεῖωμα, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ γράψωμεν ἐδῶ περισσότερα γιὰ τὸ γεγονός. Στεκόμαστε μονάχα ἐπὶ τὴν καταγραφὴν του. Καί, γιὰ τὴν παρουσίαν, τὴν ἀξιολόγησιν του, τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ βᾶρος του τόσο ἐπὶ τὴν ἱστορίαν, ὅσο καὶ ἐπὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Ἠπείρου, θὰ χρειασθῇ νὰ ἐδοθῇ ἓνας εἰδικὸς τόμος ἀφιερωμένος ἐπὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων. Γιατί, ὥσπου νὰ φτάσωμε ὡς ἐδῶ, χρειάσθηκε μιὰ ὀλόκληρη ἱστορία ποὺ τὴν ἔφτιαξαν δεκάδες ἀνθρώπων καὶ ὀργανωμέναι προσπάθειαι Ἠπειρωτῶν. Αὐτὴ τὴν ἱστορίαν, ποὺ θὰ πρέπει νὰ μνημειωθῇ, ξέρομε πῶς τὴν ὀφείλει ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων. Τὸ τονίζομε τοῦτο ξεχωριστά, γιατί δὲν ἀναφέρθηκε — τοῦλάχιστον ὀπως θὰ ἔπρεπε —, αὐτὸ τὸ χρέος, κατὰ τὰ ἐγκαίνια. Μονάχα, πέραν αὐτῶν ὅλων, ἔχομε νὰ προσθέσωμε πῶς, ἀπὸ δῶ καὶ πρὸς, θὰ πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἓνας καινούργιος ἀγὼνας γιὰ τὴν εὐρύσιν αὐτῆς τῆς πρώτης Πανεπιστημιακῆς καταβολῆς: νὰ γίνῃ — μέσα ἐπὶ ὀρθοῦν τοῦ ἐφικτοῦ — ἓνας αὐτόνομος πυρήνας πανεπιστημίου τριῶν ἢ τεσσάρων Σχολῶν. Καί, γιὰ τὴν προσπάθειαν αὐτήν, ὑπάρχουν τῶρα ὅλες οἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις: ἡ πρόθεσις καὶ ἡ ὑπόσχεσις τῆς Κυβερνήσεως (πράγμα ποὺ τόσο ὁ Πρωθυπουργὸς κ. Γ. Παπανδρέου, ὅσο καὶ ὁ Ὑφυπουργὸς Παιδείας κ. Λ. Ἀκρίτας ὀμολόγησαν κατὰ τὰ ἐγκαίνια), ἡ κοινὴ ἀναγνώρισις τοῦ αἰτήματος (ποὺ εἶναι καὶ ἱστορικὴ ὀφειλὴ πρὸς τὰ Γιάννινα) ἀπ' τοὺς κορυφαίους ἐπὶ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐπὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπὶ τὰ Γράμματα, καθὼς καὶ οἱ δυνατότητες, ἔτσι ὀπως προγραμματίσθηκε ἡ δημιουργία πανεπιστημιούπολεως ἐπὶ τὰ Γιάννινα. Γι' αὐτὸ, λοιπόν, τῶρα ποὺ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ εἶναι ἐπὶ τὸ στάδιον τῆς πρώτης ζωῆς τῆς, ἐπιβάλλεται νὰ συνεχισθοῦν οἱ ἐνέργειαι πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν, πᾶνω σ' ἓνα ἐπίπεδο εὐρύτερης προοπτικῆς, ὥστε νὰ ὀλοκληρωθῇ (τοῦλάχιστον νομοπαρασκευα-

στικά) ή προσπάθεια απ' την άποψη τῆς μορφῆς κι' απ' την άποψη τῆς έκτάσεως τοῦ πανεπιστημιακοῦ πυρήνα στὰ Γιάννινα (μὲ βάση τὴν Φιλοσοφικὴ Σχολή). Πιστεύομε πῶς, τώρα, δὲν εἶναι τόσο δύσκολο. Ἄλλωστε, γιὰ δυὸ τρεῖς Σχολές, ὑπάρχουν οἱ δυνατότητες. Ἔγιναν, μάλιστα, καὶ σχετικὲς προεργασίες μελέτης τοῦ θέματος. Τὸ Πρόγραμμα Ἀναπτύξεως Ἡπείρου, ὅπως καλὰ ξέρομε, τὸ ζήτημα τοῦτο ἤδη τὸ ἔχει ἀντιμετωπίσει ὡς ἀντικείμενο μελέτης καί, ταυτόχρονα, τὸ προσφέρει ὡς συζήτηση μὲ τοὺς ἀρμόδιους παράγοντες. Ἐπίσης, ἡ προσφορὰ τῆς πρώτης βοήθειας γιὰ τὴν προσωρινὴ στέγαση τῶν Σχολῶν, ποὺ κάνει ἡ Μητρόπολις Ἰωαννίνων, δίνει ἀκόμα ἓνα θετικὸ ἔδαφος γιὰ τὴν στήριξη αὐτῆς τῆς πραγματικότητας.

Δὲν ἀπομένει, λοιπόν, παρὰ νὰ συνεχίσουμε πρὸς τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων πλέον συγκεκριμένη κατεύθυνση.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τὸ Ὑπουργεῖον Τουρισμοῦ καὶ Μορφωτικῶν Σχέσεων, ποὺ πρόκειται νὰ ἰδρῦσει τώρα ἡ Κυβέρνηση (ἴσως θὰ εἶταν προτιμώτερο νὰ εἶναι: Ὑπουργεῖον Πολιτισμοῦ καὶ Μορφωτικῶν Σχέσεων), πρέπει ν' ἀποτελέσει ἓναν καίριο σταθμὸ στὴν γενικώτερη πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ μας ἀνάπτυξη. Χῶρες, ὅπως ἡ δική μας, ποὺ ἡ πνευματικὴ τους παράδοση εἶναι μοναδικῆς ἱστορικῆς βαρύτητας καὶ ποὺ ἡ γλῶσσα τους περιορίζεται περισσότερο μέσα στὰ γεωγραφικὰ τους πλαίσια, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχουν τὴν κολτούρα τους ὀργανωμένη πρὸ παντός στὴν εὐθύνη τῆς Κρατικῆς Ἀντίληψης. Γιατί, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὰ περιθώρια τῆς ὑποστήριξης ἀπόνα κοινὸ ἐξειδικευμένου ἐνδιαφέροντος εἶναι ἀσφυκτικὰ περιορισμένα (μάλιστα, ὅταν ἡ χώρα αὐτὴ ἔχει μικρὸ σχετικὰ πληθυσμὸ καὶ χαμηλὴ ἀγοραστικὴν ἰκανότητα), πράγμα ποὺ, κατ' ἀνάγκη ἀφεντικῆ, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ὀδηγήσει (δηλ. χωρὶς τὴν θετικὴν ὑποστήριξη τοῦ Κράτους) ἢ στὸν μαρασμὸ καὶ τὴν ὑποανάπτυξιν ἢ στὸ νόμο τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ὑποστάθμισης. Γι' αὐτὸ, ἐμεῖς θὰ ἐπρεπε νὰ εἶχαμε, πρὶν ἀπὸ πολλὰς δεκαετίες, ἓνα πρότυπο τέτοιο ὑπουργεῖο, ὥστε νὰ μὴν εἴμαστε τώρα (ὁπότε ἡ σύνθλιψη τῆς βιομηχανοποιημένης ζωῆς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἤδη φράζει τὴν πόρτι μας) στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἀναζήτησης. Ἄλλὰ... «κάλλιο ἀργά, παρὰ ποτέ», ἔστω καὶ σήμερον, παράλληλα μὲ τὴν γενικώτερη ἀναδιοργάνωση τῆς Παιδείας, ἡς προωθήσουμε τὸ θέμα τοῦτο—τουλάχιστο ἀπὸ ἀπόψεως ἱεράρχησης—στὴν ἴδια κορυφὴ ἐνδιαφέροντος. Καὶ νὰ δώσουμε, στὸν ὑπὸ ἴδρυσιν ὀργανισμὸ, τὴν ὀργάνωση καὶ τὶς ἀρμοδιότητες ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ γίνῃ ἓνα πολυσήμαντο κέντρο ἐποπτείας, ὀργάνωσης, ἀξιοποίησης καὶ προβολῆς ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς μας ὑποδομῆς. Δηλαδή, ὁ κύριος στόχος, ἐν προκειμένῳ, δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι μονάχα ἡ ἀνάπτυξη τοῦ τουρισμοῦ, ἀλλὰ τοῦ Ἔθνους. Καί, μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια, νὰ τοποθετηθῇ τὸ πρόβλημα τῆς τουριστικῆς ἀνάπτυξης. Διαφορετικὰ, κι' ὁ τουρισμὸς θὰ κατανοῦσε ἐπικίνδυνον

φθορὰ κάθε τι ἑλληνικοῦ κι' ἡ χώρα μας θὰ γίνονταν πολὺ γρήγορα μιὰ τυποποιημένη προέκταση εὐρωπαϊκῶν ἐγκαταστάσεων ἀναψυχῆς μὲ τὶς γαρνιτούρες κάποιων ἐκφυλισμένων μιμπελὸ ἠθογραφημάτων τῆς λαϊκῆς μας τέχνης. Προσοχῆ, λοιπόν, στοὺς σκοποὺς καὶ στὴν σκοπιμότητα ποὺ θὰ κληθεῖ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ Ὑπουργεῖο Μορφωτικῶν Σχέσεων. Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ὅση πίστη καὶ ὅση αὐταπάρνηση κι' ἂν δείχνει—ὅπου δείχνει—δὲν δύναται, στὴν ἐποχὴ τούτη, νὰ κάμῃ τίποτε παραπάνω ἀπὸ νὰ συγκινητικὸ ἀσκητισμὸ. Οἱ λαοὶ ὅλοι ὀργανώνονται σὲ τεράστιες ἐνότητες καί, γιὰ νὰ ἐπιζήσουν, ποτίζουν τὶς προγονικὰς τους ρίζες (παρόδοση, γράμματα, τέχνες, ἔθιμα, ἐκδηλώσεις ὀμαδικῆς ζωῆς, ἠθος, χαρακτῆρες, ὕφος, λαογραφικὰ ἐνδιαφέροντα). Τί θὰ μᾶς μείνει ἂν χάσουμε αὐτὴ τὴν ζωντανὴ μνήμη ποὺ εἶναι ἡ ραχοκοκαλιὰ τῆς φυλῆς; Καί, χωρὶς νὰ εἴμαστε καθόλου ὑπερβολικοί, ὁ κίνδυνος αὐτός, ποὺ ἀντιμετωπίστηκε ἐπὶ τόσους αἰῶνες, εἶναι τώρα φοβερός, γιὰ τὴν ἔξαρτασιν τοῦ σταδίου τῆς κλειστῆς ἐθνικῆς ζωῆς.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΟ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Τὸ Πρακτορεῖο Πνευματικῆς Συνεργασίας, ποὺ ἴδρυσεν καὶ ποὺ, ἐπὶ τόσα χρόνια, διευθύνει ὁ κ. Μάριος Βαγιάνος, εἶναι ὄντως ἓνα μοναδικὸ κέντρο ποὺ κρατεῖ μιὰ εὐρύτατη καὶ γόνιμη πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπαφὴ καὶ συνεργασία μὲ ὅλες σχεδὸν τὶς πνευματικὰς ἐστίες τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαρχίας. Ὁ κ. Βαγιάνος, γνωστὸς λογοτέχνης καὶ ἐκδότης—Ἄντις τοῦ ξεχωριστοῦ ἐκείνου περιοδικοῦ «ΟΡΙΖΟΝΤΕΣ»—ποὺ ἔπιασεν ἓνα σημαντικὸ χῶρον στὴν πνευματικὴν μας κολτούρα, κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν φιλίαν, τὴν ἐπαφὴν καὶ τὴν γνωριμίαν ὅλων σχεδὸν τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὰ Γράμματα καὶ τὶς Τέχνες μας καὶ νὰ φτιάξῃ, ἔτσι, τὴν ὑποδομὴ μιᾶς κεντρικῆς ὑπηρεσίας ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ φορέων τῆς ἐποχῆς μας.

Γι' αυτό, τώρα που το κράτος αποφάσισε να κάνει κάτι σοβαρό και στον τομέα της πνευματικής ζωής μας, θα πρέπει νομίζουμε να προσέξει ιδιαίτερα το Πρακτορείο Πνευματικής Συνεργασίας και τον κ. Μ. Βαγιάνο. Είναι, σχεδόν, ένας έτοιμος πυρήνας με αυτοδύναμη ακτινοβολία και σύνδεση που επιβάλλεται να αξιοποιηθεί. Γιατί, προκειμένου να γίνει μια τέτοια προσπάθεια, το πρώτο και κύριο πρόβλημα θα είναι η συγκρότηση μιας υπηρεσίας όχι υπαλλήλων—πράγμα που απευχόμαστε—, αλλά επαφής και συνεργασίας όλων των πνευματικών μας δυνάμεων και, ιδιαίτερα, των έξαιρετων πνευματικών δυνάμεων της Έπαρχίας. Αυτήν την πρωταρχική συγκέντρωση εκφράζει σήμερα—πολύ αντιπροσωπευτικά μάλιστα—το Πρακτορείο Πνευματικής Συνεργασίας που έχει ο κ. Μάριος Βαγιάνος. Πρέπει να στηριχθούμε, πρώτα πρώτα, στις ύφιστάμενες κινήσεις, για να δυνηθούμε, αξιοποιώντας τις, να φτιάξουμε μια καινούργια παράδοση οργανωμένης πνευματικής ζωής. Τέλος, θα είχαμε να προσθέσουμε ακόμα πώς, σε μια γενικότερη επέκταση, κατά τον ίδιο τρόπο θα ήταν δυνατόν να γίνονταν (προκειμένου να οργανωθεί ή κρατική υποστήριξη πλατύτερα προς αυτόν τον τομέα) και με τις κατά τόπους πνευματικές εκφράσεις σ' όλα τα κέντρα της ελληνικής Έπαρχίας.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ

Ο Νομάρχης κ. Άρ. Κακούρης, παρά το όλιγοχρονίο διάστημα της θητείας του ως Νομάρχης Ίωαννίνων, βρήκε την ευκαιρία να δείξει το ενδιαφέρον και την ξεχωριστή εκτίμηση που έχει για τις πνευματικές εκδηλώσεις στον τόπο μας. Αυτό τιμάει ξεχωριστά τον κ. Κακούρη που, ως γνωστόν, όταν υπήρξε Νομάρχης Φθιώτιδος, ίδρυσε και στήριξε το εξαίρετο εκείνο περιοδικό «Φθιώτις» (που είχε τότεσκη άκτινοβολία στην πανελλήνια βιβλιογραφία), και επιβεβαιώνει την εξαίρετη γι' αυτό φήμη του. Θα ήταν, πράγματι, εύχης έργον εάν όλοι οι Νομάρχαι δύνονταν να δώσουν ένα ιδιαίζον βάρος στα πνευματικά ζητήματα της περιοχής όπου υπηρετούν. Διότι, ως εικός, αυτοί είναι ή πιο πλησιέστερη κι' ή πιο υπεύθυνη έκφραση της Κρατικής Αντίληψης. Και, στην εποχή μας, ό παράγοντας άνθρωπος έχει ειδική προτεραιότητα, γιατί, προκειμένου να ξεκινήσουμε, έστω και για την περιλάλητη «έκμηγάνιση», απ' αυτόν να χρειασθεί να κάμουμε την άρχη (τουλάχιστον, στον τόπο μας).

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Κύριε Διευθυντά,

Παρακαλώ καταχωρήσετε στην «Ηπειρωτική Έστία» τούτα:

Θέλω να πω στο φίλο Β. Παυλίδη στη συλ-

λογή του «Κοινωνικές σχέσεις και έθιμοτυπία στην περιοχή Παραμυθιάς» («Ηπειρ. Έστία» τευχ. Οκτωβρίου 1964), έθιμα της Λάκκας και της Ντουσοκύρας δηλ. Έλεξνας, Λιβιαχόβου, Μπεστιάς, Στρούνης, Ρωμανού κλπ. περιοχής των Γιαννίνων, να μη τα παρουσιάζει σαν έθιμα της περιοχής Παραμυθιάς και να αποφεύγει να γράφει άβάσιμα όπως «ό εκλεκτός μεζές είναι τα τηγανητά έντόσθια έλαφιού και «κορακιασμένο» αποκαλείται το ζαρκάδι». Πρώτα πρώτα να μάς πει αν υπάρχουν έλάφια στην Ήπειρο που έφασε ό ίδιος μεζέ τα σκώτια τους στο Σούλι, και έπειτα κορακιασμένο δε λέγεται το ζαρκάδι, που ό πολύς κόσμος δεν το ξέρει, αλλά το γίδι που κάνει ζημιές στα δέντρα, όπως ό κορακιασμένος στη λαογραφία.

Εύχαριστώ για τη φιλοξενία
ΣΠΥΡ. ΜΟΥΣΣΕΛΙΜΗΣ

●●●

Κ Ρ Ι Τ Ι Κ Η ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Η Ήπειρωτική Έταιρεία Αθηνών έχει εις το ένεργητικό της, μέσα εις τα πλαίσια της πολυπλευρού δράσεώς της, και τας καλύτερω εκδόσεις, που αποτελούν μια τιμητική άναγνώρισι των μεγάλων άνδρων της Ήπειρου μας.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Άρ. 1

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΛΑΜΠΡΟΣ

Μνημόσυνοι λόγοι Σπ. Μ. Καλλιάφα, Ε. Π. Φωνιάδου. Έν Αθήναις 1961, σελ. 36.

Άρ. 2

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΒΛΑΧΟΣ Ο ΑΠΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Άρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος

Μνημόσυνοι λόγοι Σπ. Μ. Καλλιάφα, Άλεξάνδρου Βαμβέτσου, Έπισκόπου Διονυσίου Ψαριανού (Μητροπολίτου Σερβίων και Κοζάνης), Γεωργίου Βαβαρέτου. Έν Αθήναις 1961, σελ. 72. Το έργον είναι πλουτισμένο με πολλές καλλιτεχνικές φωτογραφίες.

Άρ. 3

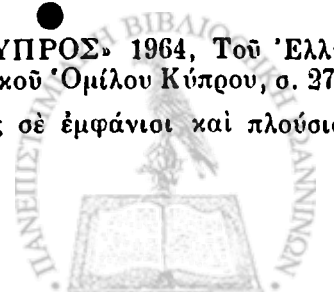
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Μνημόσυνοι λόγοι Σπ. Μ. Καλλιάφα, Ε. Π. Φωτιάδου. Έκδοσις Β'. Έν Αθήναις 1963, σελ. 36.

Η πλειάς των προσωπικοτήτων όμιλητών, για τους φορείς του Ήπειρωτικού και γενικά του Έλληνικού πνεύματος, αποτελεί τεκμήριο για την ποιοτική προσφορά της «Ήπειρωτικής Έταιρείας Αθηνών».

«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ» 1964, Του Έλληνικού Πνευματικού Όμίλου Κύπρου, σ. 272.

Ό καλαίσθητος σε εμφάνισι και πλούσιος

σέ φιλολογική ὕλη ποιότητας τόμος τῆς «Φιλολογικῆς Κύπρου» τοῦ 1964, μαρτυρεῖ τὴν ζωτικότητα τῆς Φυλῆς μας. Προλογίζει ὁ φρωτεινὸς Ἐθνάρχης Μακάριος, τὸ σύμβολο τῆς Κυπριακῆς τραγωδίας ἀπὸ τὸ πάθος στὴν λύτρωση. «Θὰ ἀγωνισθῶμεν» ὁ τίτλος τοῦ προλόγου, εἶναι τὸ πιστεύω κάθε Ἑλληνοσ, τῆς Κύπρου καὶ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος. Ὁ ἀνωτέρω τόμος ἀφιερῶνται εἰς τὸν ποιητὴν Δημήτριον Λιπέρτην. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πλούσιες ἐργασίες τοῦ ἀφιερῶματος, φιλοξενεῖ καὶ πλείστα ἄρθρα ἀξιόλογα, πού ἀποτελοῦν τὸν καθρέπτη τῆς πνευματικῆς στάθμης τῶν ἀνθρώπων τοῦ νηιοῦ τῆς Ἀφροδίτης.

Ἀνδρέα Ἡλ. Μιχαλοπούλου: «Κερνίτσα» (Ἱστορία—Παράδοσις—Λαογραφία). Ἀθῆναι 1963, σελ. 336.

Μέσα στὸ πλῆθος τῶν βιβλίων πού κυκλοφοροῦν, ἡ ἀναλογία τῶν τοπογνωστικῶν βιβλίων εἶναι μικρὴ. Μὲ τὴν γνώσι τοῦ τόπου μας ἀσχολεῖται ὁ κ. Ἁν. Ἡλ. Μιχαλόπουλος εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Κερνίτσα», ὅπου μᾶς γνωρίζει «ὄχι ἀπλῶς μιὰ ἱστορία τῆς Ἀρκαδίας, ἀλλὰ τόπους ἱστορικοὺς καὶ ὁμορφους, γεμάτους θρύλους καὶ θαύματα», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στὸν πρόλογό του.

Ὁ σ. χωρίζει τὸ ἔργο του σὲ ἕξι κεφάλαια: α) Ἡ Κερνίτσα, β) Ὁ δρόμος γιὰ τὴν παληὰ μονὴ τῆς Κερνίτσης, γ) Τὰ λείψανα τῆς παληᾶς πόλεως Κερνίτσης, δ) Τὸ μοναστήρι τῆς Κερνίτσης, ε) Ὁ Μυλάων τῆς Κερνίτσης καὶ στ) Τὰ θαύματα τῆς Κερνίτσης. Τὸ ἔργο κλείνουν τὰ ἐπιλεγόμενα.

Ὁ κ. Μιχαλόπουλος, μὲ στοχοισμό καλλιεργημένο, μὲ τὴν δροσιά καὶ τὴν χάρι τοῦ καλοδουλεμένου λόγου, μᾶς γνωρίζει μέσα στίς 336 σελίδες τοῦ βιβλίου του τὴν Κερνίτσα, μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἱστορίας, τῆς παραδόσεως καὶ τῆς λαογραφίας.

Νίκου Σπάνια: «Ποιήματα τῆς τρίτης λεωφόρου», 1963, σελ. 40.

Ἡ ποιητικὴ προσφορὰ τοῦ Νίκου Σπάνια ἔχει δύναμι, εὐαισθησία γνήσια, στοχασμὸ φιλοσοφημένο καὶ χαρακτηριστικὸ προσωπικὸ χρῶμα. Στὸ ἔργο του, τὸ Ἀριστοτελικὸ «δυναμί» εἶναι φθασμένη παρουσία. Ἀπὸ τὸ πρῶτο ποίημα τῆς συλλογῆς μέχρι καὶ τὸ τελευταῖο ζοῦμε ἔντονα καὶ εὐχάριστα μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀνάρρη, ἄλλη, πνευματικὴ.

Πάνου Παναγιωτοῦνη: «Πυρηνικὴ Δοκιμασία», ποιητικὴ σύνθεση, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Δωδεκάτη Ὠρα, σελ. 28.

Ὁ δόκιμος ποιητὴς κ. Παναγιωτοῦνης μᾶς προσφέρει μὲ τὴν ποιητικὴν του σύνθεσι, μιὰ

ουσχέτιοι τῶν περιοχῶν τῆς ζωῆς μὲ τὸν πυρηνικὸ κίνδυνο τοῦ ὀλέθρου. Ἡ ζωὴ, ἡ φύσις, ὁ πολιτισμὸς πεθαίνει κάτω ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῆς δυναμείως τῆς ὕλης καὶ οἱ ἄνθρωποι «εἴμαστε οἱ ἄσσοφοι τοῦ πυρηνικοῦ [πανικοῦ] τοῦ ἀτομικοῦ τρόμου».

Νανᾶς Π. Κοντοῦ: «Χρυσὰ βέλη», ποιήματα, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 89.

Ἐνας γνήσιος λυρισμὸς, πλούσιος στὴν προσφορὰ καὶ ἀψογος ποιητικὰ, προσφέρεται στὸν ἀναγνώστη τῆς ποιητικῆς συλλογῆς «Χρυσὰ βέλη». Ἡ Νανὰ Π. Κοντοῦ εἶναι μιὰ παρροσία μὲ ἀναμφισβήτητα προσόντα. Ἡ ποίησι μας εἶναι παληὰ, τὴν ἀποκτήσαμε μὲ τὴν ποιητικὴν συλλογὴ τῆς «Ἀντίλαλοι» καὶ τὴν ἐδραιώνομε μὲ τὰ «Χρυσὰ βέλη», προβλέποντας μιὰ λαμπρὴ ἐξέλιξι.

Χρυσάνθης Ζιτσαίας: «Κύπριες Λογοτέχνιδες», Ἀγίτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἑλληνίδων Βορείου Ἑλλάδος», Θεσσαλονίκη 1963, σελ. 32.

Ἡ γνωστὴ ἀπὸ τὴν δόκιμη ποιητικὴν ἐργασία κ. Χρυσάνθη Ζιτσαία, μᾶς παρουσιάζει μιὰ πλειάδα γυναικῶν τῆς Κύπρου μας, πού ὑπηρετήσαν ἢ ὑπηρετοῦν τὴν τέχνη τοῦ λόγου, στὴν ἐργασία τῆς «Κύπριες λογοτέχνιδες». Μετὰ ἀπὸ μιὰ κατατοπιστικὴ εἰσαγωγή, ἡ κ. Ζιτσαία ἀναφέρεται στίς λογοτέχνιδες τῆς Κύπρου μὲ ὀλίγα βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ μιὰ σύντομη παρουσίασι τῆς λογοτεχνικῆς των προσφορᾶς. Ἡ ἐργασία αὐτὴ, παρὰ τὴν συντομία τῆς, εἶναι ἀξιέπαινη καὶ καλύπτει ἓνα κενὸ στὴν γνώσι μας γιὰ τὴν γυναικεῖα πνευματικὴ παρουσία τῆς Κύπρου μας.

Τάκη Π. Γκοσιοπούλου (Στεφάνου Χρυσοῦ): «Ἡ πνευματικὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος στὴ Νεοελληνικὴ λογοτεχνία», Θεσσαλονίκη, σελ. 48.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ποιητικὸ καὶ πεζὸ τοῦ ἔργο, ὁ κ. Τ. Π. Γκοσιόπουλος μὲ τὶς μελέτες του «Ἡ πνευματικὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος στὴ Νεοελληνικὴ λογοτεχνία», μᾶς προσφέρει τὴν πνευματικὴν παρουσία τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἐργασία του εἶναι μιὰ συνοπτικὴ καὶ κατατοπιστικὴ παρουσίασι τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τῆς Θεσσαλονίκης μὲ βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ γνώσεις γύρω ἀπὸ τὸ ἔργο τους, τόσο τὴν ποίησι, ὅσο καὶ τὴν πεζογραφία. Τὴν προσφορὰ του κλείνει ὁ κ. Γκοσιόπουλος μὲ τὴν ἀξιόλογη μελέτη του «Τὸ Ἅγιον Ὄρος στὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία».

Γιάννη Λεύκη: «Τὸ τραγοῦδι τῶν ξυπνημένων

άνθρώπων κι' άλλα ποιήματα», Λεμεσός Κύπρος 1963, σελ. 76.

Μιά γνήσια ποιητική κεραία αποτελεί ή παρουσία της συλλογής του κ. Γ. Λεύκη, που μās ξοτειλε από την Λεμεσό της Κύπρου μας. Θέματα παλὰ και νέα παρουσιάζονται με ζωντάνια, με φρεσκάδα και την άρχοντιά της απλότητος.

Γάσου Κόρρη: «Ήμερολόγιο», ποιήματα, Έκδότης Ζαρβάνος 1963, σελ. 48.

Ή ποιητική συλλογή χωρίζεται σε δυό μέρη: α) Ήμερολόγιο, β) Μετοίκηση από ένα έρημο σπίτι.

Τά ποιήματα χαρακτηρίζει λυρισμός και ικανοποιητικός στοχασμός. Το ύφάδι τους ξετυλίγεται σε έλεύθερο στίχο, που σποραδικά παρουσιάζει πεζότητα.

Στεφάνου Ι. Μακρυμίχαλου: «Έλληνικοί Πορτελάνοι» του 16ου, 17ου και 18ου αιώνας, Άθήνα 1963, Άνάτυπο «Ο Έραμιστής», έτος Α', τεύχος 3/4.

Ο κ. Στ. Ι. Μακρυμίχαλος στην μελέτη του «Έλληνικοί Πορτελάνοι» παραθέτει βιβλιογραφικά και ιστορικά στοιχεία γύρω από τους Έλληνικούς Πορτελάνους. Ή έργασία του είναι μεθοδική και βοηθει τους έρευνητές και γενικώς τους άναγνώστες του θέματος.

Σημ.: Πορτελάνοι ήσαν περιγραφικές οδηγίες για τους ναυτιλομένους κατά τον 19ον αί. Όνομάσθηκαν Πορτελάνοι οί ναυτικοί χάρτες.

Σωκράτη Καραντινού: (Γενικού Δ)ντου του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος) «Ή έρμηνεία του Άρχαίου Δράματος», Καβάλα, 1963. σελ. 16.

Ο Σ. Καραντινός στην άρχή της μελέτης του μās γνωρίζει περιληπτικά τις άπόψεις, που έχουν επικρατήσει άναφορικά με την έρμηνεία του άρχαίου δράματος.

Μετά, παραστατικά και προβληματισμένα μās παραθέτει τις άπόψεις του. Προϋπόθει

της παραστάσεως θεωρεί την άπόλυτη σωστή μετάφρασι από άληθινό ποιητή φιλόλογο. «Άς μη ζητάμε να κατεβάσουμε τον ποιητή και τους άρχαίους κλασικούς στα μέτρα της καθημερινότητας. Άς τους κρατήσουμε στο ύψος τους», σωστά άναφέρει.

Οί άπόψεις του κ. Καραντινού προσφέρουν άναντίρρητα και φωτίζουν πλευρές από το μεγάλο θέμα της έρμηνείας του Άρχαίου δράματος, ιδιαίτερα στις ήμέρες μας που ή διδασκαλία του έχει γνωρίσει έπιτυχίες σημαδιακές στην Πατρίδα μας και στο έξωτερικό και το έλληνικό άνέβασμα έτυχε παγκοσμίου άναγνωρίσεως.

ΙΩΑΝΝΗΣ Γ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

ΔΥΟ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Στά τέλη του Νοεμβρίου (27—10—64) είχαμε στην πόλη μας μιá σπάνιας εύκαιρίας καλλιτεχνική έκδήλωση, που την πρόσφερε ή Έταιρεία Ήπειρωτικών Μελετών: μιá συναυλία (ρεσιτάλ) νέγρικων κλασικών λαϊκών τραγουδιών, που έδωσε ο Σύνδεσμος τραγουδιστών Καλιφορνίας με προσξάρχοντα τον βαρύτονο της Μετροπόλιταν Όπερα της Ν. Υόρκης κ. Μάκ Φέρριν, που δόθηκε στο κινηματοθέατρο «Παλλάδιον».

Ή έκδήλωση αυτή, που συγκέντρωσεν ένα πυκνό άκροατήριο με ξεχωριστό ενδιαφέρον, έσημείωσε λαμπρή έπιτυχία κι' έδωσε στην πόλη μας την δυνατότητα να γνωρίσει, και' αυτόν τρόπο, μιá παράδοση άπόναν λαό, έκφρασμένη μάλιστα από καλλιτέχνες διεθνούς έπιπέδου.

Και ο Διδασκαλικός Σύλλογος των Έκπαιδευτικών Περιφερειών Α' και Β' Ίωαννίνων («Ή Ένωσις»), επί τη συμπληρώσει 150ετίας από της ιδρύσεως της Φιλικής Έταιρείας, όργάνωσε μιá έπίκαιρη διάλεξη με θέμα: «Ή Φιλική Έταιρεία και ή Ήπειρος» και με όμιλητή τον γνωστό λόγιο και ξεχωριστό εκπαιδευτικό κ. Κώστα Λαζαρίδη.

Ή διάλεξη, που δόθηκε τις 23/11/64 στην αίθουσα Τελετών της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Άκαδημίας Ίωαννίνων, είχε μεγάλο και ιδιαίτερο ενδιαφέρον κι' ο όμιλητής άνέπτυξε το θέμα του με άνεση και εύρύτητα σκέψης ένώπιον πυκνού και έκλεκτου άκροατηρίου.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΤΣΑΚΑΛΩΦ

ΕΥΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΑΣΟΥ

(Από το βιβλίο του Γ. Λαμπρινού «Μορφές του Είκοσιένα», Ἀθήνα 1945, σελ. 123)

Τὸ κλισέ τῆς προσωπογραφίας αὐτῆς τοῦ Τσακάλωφ, ποὺ φιλοτεχνήθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ ἀγνωστο καλλιτέχνη στὴ Πίζα τῆς Ἰταλίας τὸ 1819, μοῦ προμήθευσε ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Ε.Η.Μ., πρὸς τὸν ἀποῖον ἐκφράζω κι' ἀπ' ἐδῶ τὶς θερμὲς μου εὐχαριστίες.

Σ. Μ.

